

MARIÁN KABÁT – LUCIA PODLUCKÁ

PREKLADATEĽSKÉ
LISTY **TEÓRIA**
 KRITIKA
9 **PRAX PREKLADU**

ZBORNÍK ŠTÚDIÍ A ŠTUDENSKÝCH PRÁČ
Z XXIV. ROČNÍKA PREKLADATEĽSKEJ UNIVERZIÁDY

2020
UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE

PREKLADATELSKÉ LISTY 9
Teória, kritika a prax prekladu

Zborník vyšiel s finančným príspevkom Filozofickej fakulty Univerzity Komenského.

Za obsah príspevkov zodpovedajú autori.

Študentskú súťaž Prekladateľská univerziáda organizačne a finančne zabezpečil
Literárny fond.

Víťazné práce z Prekladateľskej univerziády 2019 sú uverejnené v pôvodnom znení, bez
redakčnej úpravy.

Editori: Mgr. Marián Kabát
Mgr. Lucia Podlucká

Vedeckí recenzenti: prof. PhDr. Eva Tandlichová, CSc.
doc. PhDr. Alojz Keníž, CSc.

© Univerzita Komenského v Bratislave, 2020

ISBN 978-80-223-4936-9

OBSAH

Úvodné slovo.....	5
<i>Lucia Paulínyová</i>	
ŠTÚDIE	9
Revue svetovej literatúry v kontexte Pražskej jari	11
<i>Zuzana Bujačková</i>	
Postupy a stratégie v tvorbe audiokomentára pre nevidiaceho detského diváka.....	21
<i>Adriana Bukaiová</i>	
Štylistická príručka ako súčasť procesu lokalizácie.....	42
<i>Marián Kabát</i>	
Efektívne metódy ad hoc prípravy pre tlmočníkov	55
<i>Angelika Klobušická</i>	
Výskum redakčnej praxe na Slovensku	68
<i>Matej Martinkovič</i>	
Prehľad výskumu v oblasti didaktiky tlmočenia na Slovensku	80
<i>Lucia Podlucká</i>	
Zameranie a distribúcia pozornosti ako prediktory úspešnosti pri simultánnom tlmočení	94
<i>Lucia Švecová</i>	
Lexikálne a iné špecifiká prekladu titulkov k vybranému audiovizuálnemu dielu	106
<i>Jana Ukušová</i>	
Praktické aspekty kontroly prekladu	121
<i>Katarína Václaviková</i>	
Uplatňovanie historizácie-modernizácie v rámci prekladovej série <i>Proglasu</i>	140
<i>Dominik Vančo</i>	
ROZHOVORY	157
CENA ANTONA POPOVIČA ZA TEÓRIU A KRITIKU PREKLADU	
VÝBOR SEKCIE PRE UMELECKÝ PREKLAD A VÝBOR SEKCIE PRE VEDECKÝ A ODBORNÝ PREKLAD	
2. CENA: <i>Päťdesiat odtieňov sivej</i> alebo úskalia nepriameho prekladu.....	173
<i>Lukáš Bendík</i>	

PREKLADATELSKÉ LISTY 9

CENY ANTONA POPOVIČA ZA UMELECKÝ PREKLAD

VÝBOR SEKCIE PRE UMELECKÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

1. CENA: Ken Liu: *Papierový zverinec* 187
Sabina Smutná
2. CENA: Max Shulman: *Láska nemá logiku*..... 198
Ivan Laluška
3. CENA: Rédine Robinová: *Nekonečná únava kameňov* 208
Zuzana Calvet

SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ PREKLADATELOV UMELECKEJ LITERATÚRY

1. CENA: Howard Philips Lovecraft: *Kresba v chatrči* 231
Petronela Pavlíková
2. CENA: Curtis Sittenfeldová: *Kandidátka*..... 238
Nikola Betková
3. CENA: Ray Bradbury: *Zázraky podľa Jamieho*..... 246
Dominika Macková

CENY ANTONA POPOVIČA ZA VEDECKÝ A ODBORNÝ PREKLAD

VÝBOR SEKCIE PRE VEDECKÝ A ODBORNÝ PREKLAD

LITERÁRNEHO FONDU

1. CENA: Irina Jakutenko: *Kúzelné slovíčka*..... 259
Lenka Kleimanová
2. CENA: Rachel Rossová: *Aké typy ladových útvarov na Zemi poznáme?* 265
Monika Tužinská
3. CENA: „*Stála som a sledovala, ako horí to, o čo som sa starala*“ 271
Agáta Nechajová

SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ PREKLADATELOV ODBORNEJ LITERATÚRY

1. CENA: Iván Rivera: *Winter is coming: oheň, ľad... a vlaky* 280
Jakub Lukáč
2. CENA: Irina Jakutenko: *Triumf vôle: Je možné naučiť sa ovládať silou vôle?*..... 285
Dominika Piecková
3. CENA: Albert Tobias Clay: *Babylonská veža a Babylonský chrám*..... 291
Daniel Kvetoslav Jursa

SLOVO NA ÚVOD

Je nám veľkým potešením, že všetkým priaznivcom prekladu a tlmočenia môžeme predložiť už deviate číslo zborníka *Prekladateľské listy*. Pevne veríme, že Filozofická fakulta Univerzity Komenského bude jeho vydávanie naďalej ochotne podporovať a jeho tvorcovia ho zasa s láskou a usilovnosťou vytvárať, aby mohli študenti či začínajúci prekladatelia a tlmočníci svojich kolegov aj v budúcich rokoch inšpirovať a snáď aj niečo podučiť.

Keď študenti prichádzajú na univerzitu študovať prekladateľstvo a tlmočníctvo, len málokto z nich si uvedomujú dôležitosť materinského jazyka. Aj na prijímacích pohovoroch (hoci aj tie sa už z väčšiny katedier vytrácajú) sa preverujú len poznatky z cudzích jazykov a nikdy nie zo slovenčiny. Niet teda divu, že dokonalá znalosť cudzích jazykov sa im na začiatku štúdia javí ako kľúčová. Na prvých seminároch prekladu (u nás na Katedre anglistiky a amerikanistiky Univerzity Komenského je to už v zimnom semestri prvého ročníka) však veľmi rýchlo zistia, že na vytvorenie oku a uchu lahodiacej slovenskej vety navyše adekvátne preloženej je potrebný dokonalý cit pre slovenčinu a bohatá slovná zásoba z rôznych štýlov.

Láske k rodnému jazyku nás učil aj vynikajúci prekladateľ a dlhoročný vysokoškolský pedagóg pán docent Keníž. Od prvej hodiny nás vystríhal pred bezbrehým preberaním z iných jazykov a zdôrazňoval nám potrebu čítania pôvodnej slovenskej literatúry a znalosti teórie prekladu a tlmočenia, ktorá je v praxi nevyhnutnou oporou.

O znalosti z translatológie sa opiera aj desať podnetných príspevkov, ktoré v tohtoročnom zborníku uverejňujeme. Šesť pochádza z pera študentov, doktorandov a absolventov z Univerzity Komenského v Bratislave a štyri z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Tešíme sa, že až tri príspevky sa tematicky venujú tlmočeniu. Angelika Klobušická predstavuje efektívne metódy ad hoc prípravy na tlmočenie a prostredníctvom výskumu realizovanom na študentoch sa usiluje dokázať, že kontextuálna príprava má priaznivý vplyv na tlmočnický výkon. Lucia Švecová skúma zameranie a distribúciu pozornosti ako prediktory úspešnosti pri simultánnom tlmočení a Lucia Podlucká ponúka chronologickú klasifikáciu publikácií venovaných didaktike tlmočenia na Slovensku.

Dve práce študentov z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre sú venované audiovizuálnemu prekladu. Adriana Bukaiová sa v príspevku usiluje zhodnotiť kvalitu audiokomentárov určených detskému divákovi, čo je skutočne chvályhodné, keďže tejto tematike sa na Slovensku doposiaľ nikto nevenoval. Jana Ukušová sa zameriava na lexikálne a iné špecifiká, ktorým čelila pri preklade titulkov k francúzskemu filmu *Les Grands Esprits 1*.

Marián Kabát sa zaoberá obsahom a jazykovými špecifikami štylistických príručiek, ktoré sú súčasťou tzv. lokalizačných balíčkov a slúžia tvorcom prekladu softvéru ako pomôcka na zachovanie jednotného štýlu vyjadrovania a použitia jednotnej terminológie. Mieru pôsobenia dobového kontextu na periodikum *Revue svetovej literatúry* v kontexte spoločenského diania v období Pražskej jari skúma vo svojom príspevku Zuzana Bujačková. Matej Martinkovič predkladá stručný prehľad výskumu redakčnej praxe na Slovensku a v závere sumarizuje aktuálnu situáciu v praxi. Katarína Václaviková nadväzuje na svoj článok z minulého čísla a posvieti si na to, aké množstvo chýb dokáže kontrolór prekladu odstrániť a aké je ich typové zastúpenie. Zároveň sa autorka dotazníkovou formou usiluje zistiť, či slovenské agentúry interných kontrolórov zamestnávajú a čo je ich náplňou práce. V poslednom príspevku Dominik Vančo na základe analýzy a komparácie hodnotí, ako sa v prekladoch *Proglasu* dosahuje historizácia, resp. modernizácia.

Tohtoročné číslo je doplnené aj o rozhovory, ktoré by sme radi publikovali aj v ďalších číslach. Na prvý si Marián Kabát prizval dve prekladateľky ságy *Hra o tróny* Luciu Halovú a Barboru Královú. Z odpovedí sme sa dozvedeli, ako si šikovné kolegyne poradili s prekladateľskými orieškami a tiež prednosti a úskalia spoločného prekladu rozsiahlej knihy. Druhý rozhovor viedol s prekladateľkou a tlmočnicou Lindou Magáthovou, ktorá si zaspomínala na svoje začiatky a prezradila nám aj špecifiká prekladu žánru fantasy.

V poslednej tretej časti zborníka už tradične publikujeme víťazné preklady z 24. ročníka Prekladateľskej univerziády organizovanej Literárnym fondom.

Pán docent Keníž nám študentom vždy prízvukoval: „Ak si si niečím istý, vždy si to prever! Práve vo vetách, ktorými sme si najistejší, robíme najväčšie chyby.“ Zdôrazňoval nám, aby sme si všímali základné rozdiely medzi jazykmi, akými sú napr. nominálne a slovesné vyjadrovanie: „Nezabúdajte, slovenská veta stojí na slovese.“ Často sa rozhorčoval nad doslovným, neslovenským prekladom, vokatívnym oslovením „pane“ či oslovením „doktor“, „plukovník“ miesto „pán doktor“, „pán plukovník“ a jeho odpor k nominálnemu spojeniu „mať sex“ (z anglického „have sex“) je medzi študentami dodnes notoricky známy. Vždy nás pobavil otázka: „A kde ho máš? Pod stolom? Či pod pazuchou?“ Popudzovalo ho aj nesprávne používanie privlastňovacích zámen a ako príklad uvádzal vetu: „*He slept with his wife.*“ Dá sa preložiť dvojako v závislosti od kontextu. Je predsa

veľký rozdiel, či manžel spal so SVOJOU manželkou alebo s JEHO manželkou. Vďaka svojskému a často humornému podaniu sa jeho myšlienky a príklady na študentov ľahko „nalepili“ a dodnes ich poznajú a mnohí (dnes už) pedagógovia ich odovzdávajú ďalej svojim študentom.

Máme veľkú radosť, že aj víťazné práce študentov, ktoré publikujeme v tohtoročnom čísle, sú odrazom tvorivosti a lásky a citu k materinskému jazyku. V sekcii umeleckého prekladu prišlo do súbehu 26 súťažných prekladov, čo je oproti minulému ročníku mierny a oproti predošlým ročníkom značný pokles (2018 – 30, 2017 – 42, 2016 – 46). Z toho bolo 16 prác z anglického jazyka, štyri práce z ruského jazyka, tri práce z francúzskeho jazyka a po jednej práci z poľského a fínskeho jazyka. Okrem toho v kategórii teória a kritika prekladu súťažila jedna práca. Univerzity boli z hľadiska počtu prihlásených zastúpené takto: Univerzita Mateja Bela jedenásť prác, Univerzita Komenského sedem prác, Univerzita Konštantína Filozofa a Prešovská univerzita po tri práce, Univerzita sv. Cyrila a Metoda jedna práca a Masarykova univerzita jedna práca. Z toho do verejného kola postúpilo jedenásť súťažných prác a v zborníku uverejňujeme šesť ocenených prekladov a jednu ocenenú kritiku prekladu.

Do sekcie odborného prekladu prišlo v roku 2019, žiaľ, len sedem súťažných prác. Jazykové členenie súťažných prác bolo takéto: tri práce z ruského jazyka, dve práce z anglického jazyka a po jednej práci z nemeckého a zo španielskeho jazyka. Do verejného kola postúpilo všetkých sedem prác a v zborníku uverejňujeme šesť najlepších ocenených prekladov.

Slovenčina je náš rodný jazyk, nádherný, jedinečný a lubozvučný. „Veľké“ jazyky však stále hrajú prím a na školách sa čoraz silnejšie presadzuje nevyhnutnosť ich ovládania, a tak sa slovenčina každým dňom zatlačuje do úzadia. Pokúsme sa preto odteraz cibriť nielen v cudzích jazykoch, ale v prvom rade v našej materčine, napríklad aj čítaním hodnotných pôvodných slovenských diel.

Lucia Paulínyová

ŠTÚDIE

REVUE SVETOVEJ LITERATÚRY V KONTEXTE PRAŽSKEJ JARI

Zuzana Bujačková

Zuzana Bujačková vyštudovala odbor prekladateľstvo a tlmočníctvo v kombinácii anglický jazyk a kultúra – ruský jazyk a kultúra. V súčasnosti pôsob ako interná doktorandka na Katedre rusistiky a východoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v odbore slavistika. Vo svojom výskume sa sústreďuje najmä na inovatívne spôsoby výučby cudzích jazykov na vysokoškolskej úrovni a tvorbu nových metodík pre príslušné odbory. V uplynulom roku bola súčasťou projektového tímu GACY '68, vďaka čomu sa venovala aj otázkam Pražskej jari a jej reflexii v preklade či literárnom živote.

ÚVOD

Preklad je neoddeliteľnou súčasťou každej národnej kultúry a rovnako ako pri iných intelektuálnych aktivitách, aj pri ňom sa jeho kvantita a kvalita odvíjajú i od aktuálnych politicko-spoločenských pomerov v danom regióne. Tento jav neobišiel ani slovenskú či presnejšie československú prekladovú scénu, čo môžeme sledovať na jej turbulentnom vývine naprieč dvadsiatym storočím. Východiskovým bodom tohto textu je obdobie Pražskej jari, ktoré výrazne ovplyvnilo nielen preklad, ale aj československé dianie v oblasti umenia a kultúry všeobecne. V nasledujúcich riadkoch si priblížime podobu časopisu Revue svetovej literatúry v šesťdesiatych rokoch.

1 SLOVENSKÝ LITERÁRNY A PREKLADOVÝ KONTEXT V 60. ROKOCH 20. STOROČIA

Literatúra, a teda preklad ako taký, má okrem rozličných determinantov (národnopolitický a sociokultúrny systém) aj viacero funkcií, ktoré sa môžu vzájomne prelínať, dopĺňať, rozlične na seba pôsobiť a meniť sa v čase a priestore v závislos-

ti od mimoliterárnych faktorov (Kusá, 2004). Kultúrny život v Československu, do ktorého nevyhnutne patrila literatúra domáca i prekladová, zasiahli 60. roky v momente, keď stagnoval v medziach vládnej moci.

Korene tejto situácie musíme hľadať už pri nástupe komunistickej strany vo februári 1948, ktorý sa dotkol všetkých sfér politického a verejného života. Opäťovne sa preukázala sila politickej intervencie, ktorá „reštrikčne vytvára situáciu neprekladania, regulatívne určuje charakter a orientáciu prekladovej literatúry, môže modifikovať prekladateľské rozhodnutia (výber textu na preklad, prekladateľskú koncepciu), pôsobí na integritu textu (cenzorské zásahy), represívne vymazáva časť už existujúceho prekladateľského korpusu, narúša kontinuitu vývinu prekladania“ (Bednárová, 2015, s. 17). Mocenský aparát sa sústredil aj na tzv. buržoázne prežitky v oblasti kultúry a umenia. „O jeho deštruktívnom pôsobení v tomto smere svedčí napríklad skutočnosť, že tesne po roku 1948 bola zošrotovaná polovica knižných zbierok skonfiškovaných štátom (asi sedem miliónov titulov). Zo zvyšných siedmich miliónov boli len tri milióny uznané za natolko neškodné, že mohli byť zaradené do verejných knižníc. Ostatné štyri milióny skončili vo verejnosti neprístupných skladoch“ (Sikora, 2008, s. 25). Zdroje podôb literárneho a prekladového kontextu šesťdesiatych rokov tak musíme hľadať hlbšie a zachádzať do obdobia nástupu komunistického režimu, ktorý výrazne ovplyvnil literárne dianie až po rok 1989.

Uplatňovanie politického tlaku na svet literatúry a prekladu sa odzrkadlilo vo viacerých sférach. Vyprázdnené miesta vo verejných knižniciach sa začali zapĺňať politicky ladenou literatúrou a vtedy aktuálnymi spismi Lenina, Stalina či Gottwalda. V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch vznikol priestor najmä na publikovanie literatúry, ktorá vyhovovala oficiálnym požiadavkám – „ruská prekladová tvorba, ktorá oproti iným svetovým literatúram vychádzala na Slovensku v oveľa väčšom počte titulov i nákladov, bola v rámci edičnej činnosti niektorých významných slovenských vydavateľstiev publikovaná dokonca v zvláštnych, špeciálne orientovaných edíciách: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry (edícia Sovietska tvorba, Spisy Maxima Gorkého), Slovenský spisovateľ (edícia Svetová próza, Sovietska novela, Súčasná sovietska próza), Pravda (edícia Krásna próza sovietska, Sovietska beletria), Tatran (edícia Pamír) a pod.“ (Pašteková, 2017, s. 91). Práve v tomto momente si môžeme uvedomiť a naplno oceniť význam domácich (súkromných) knižníc, ktoré vo väčšine prípadov ostali nedotknuté. V praxi to znamená, že diela, ktoré boli odstránené z verejných knižníc, sa naďalej zachovávali a dodnes zachovávajú v českých a slovenských domácich fondoch.

V rokoch 1956 – 1963 sa v rámci zjazdov Zväzu československých spisovateľov otvorila diskusia o potrebe postupného uvoľňovania kultúry od cenzúry a politiky. Za štart obrodného procesu sa častokrát považuje zjazd spisovateľov v roku 1967, ktorého prvým vrcholom bolo vystúpenie Milana Kunderu. Namiesto pre-

čítania stanoviska o kompromise medzi spisovateľmi a vládou vyzval kolegov na slobodnú diskusiu o danej problematike, čím im poskytol priestor na vyslovenie požiadaviek na zrušenie cenzúry, satisfakciu zakázaných autorov či prijatie manifestu o slobode slova. Záverom tejto konferencie bolo prečítanie o nič menej mimoriadneho listu A. Solženicyna a prejav Ludvíka Vaculíka, v ktorom deklaroval, že „to najlepšie, čo naša kultúra dosiahla, vzniklo nie vďaka, ale napriek tomu, ako sa vládna moc ku kultúre správa“⁴¹.

Začiatkom šesťdesiatych rokov vzniká situácia, v ktorej je ruská a sovietska literatúra vnímaná inými očami a postupne podlieha kritike. Automaticky sa tak na ňu zvyšujú nároky a aj jej čitateľ sa stáva náročnejším. „*Inštitucionálne zázemie literatúry v tejto etape sa už nemení len pod tlakom politických okolností, ale dobuďúva sa aj na základe potrieb vnútorného rozrastu literatúry, takže v jeho rozvoji sa mohli prejaviť aj isté tendencie k decentralizácii a k funkčnej aj kvalitatívnej diferenciácii. Svedčí o tom predovšetkým rozširovanie palety literárnych a odborných časopisov*“ (Marčok, 2006, s. 32). Podľa V. Marčoka k tomuto fenoménu prispel aj vznik časopisu *Mladá tvorba* v roku 1956. Vďaka silnejúcemu záujmu o poznávanie inonárodného literárneho diania vznikol najprv Ústav svetovej literatúry a jazykov SAV a od roku 1965 vychádzala vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ slovenská *Revue svetovej literatúry* (ďalej RSL), ktorá spolu s ostatnými kultúrnymi periodikami uverejňovala texty a vizuály, ktoré boli do toho momentu absolútne nedostupné, čím dopĺňala prekladovú produkciu vymykajúcu sa predošlým obmedzeniam. Tieto časopisy spolu so *Slovenskými pohľadmi* (1881 –), *Kultúrnym životom* (1946 – 1968) a *Romboidom* (1966 –) vytvárali vhodné podmienky pre prekladovú a literárnu renesanciu šesťdesiatych rokov. Periodiká ponúkli priestor pre autorov a ich texty, ktoré sa nedostali do vydavateľskej produkcie alebo naopak, svojou činnosťou vydláždili cestu marginalizovaných a odmietaných spisovateľov k čitateľovi (napr. diela B. Pasternaka alebo A. Solženicyna, ktoré v Rusku v tom čase ešte neboli publikované). V časopisoch fungoval menej ostrážitý tlačový dohľad, čo uverejňovaniu kontroverzných prekladov pomáhalo. Vďaka literárnym časopisom bolo možné preklenúť dogmatické a značne obmedzené informácie, ktoré boli predostierané v školách a prostredníctvom štátnej propagandy. „*V 60. rokoch už všetky literárne časopisy venujú sústavnú pozornosť uverejňovaniu prekladov a reflektovaniu pozoruhodných faktov v inonárodných literatúrach*“ (Marčok, 2006, s. 33), čo slovenským prekladateľom otvorilo dovtedy nevídané možnosti. Túto situáciu reflektuje aj niekdajší šéfredaktor *Revue*, Fedor Ballo, keď v rozhovore v čísle 6/1968 tvrdí: „[...] dnešná kultúrno-politická situácia otvára pre RSL veľké možnosti, a práve v tejto situácii je časopis tohto typu potrebný ako soľ.“

2 O ČASOPISE REVUE SVETOVEJ LITERATÚRY

Revue svetovej literatúry je kultúrne periodikum, ktoré niekoľkokrát ročne (v posledných ročníkoch sa uplatňuje tradícia štyroch čísel za rok) zoznamuje čitateľov a vydavateľov s literárnymi i umeleckými novinkami zo zahraničia, čím zároveň predstavuje aj domácich prekladateľov umeleckej literatúry. RSL „v čase svojho vzniku i neskôr prinášala informácie o aktuálnom dianí na svetovej kultúrnej a literárnej scéne. Recepciu inonárodných literatúr podporovala aj recenziami zahraničných kníh či rozhovormi s prekladateľmi, ktorí písali fundované state o prekladaných literatúrach, a často iniciovala knižné preklady“ (Bednárová, 2015, s. 32). Okrem ukážok prekladov RSL zverejšňovala zahraničné i domáce úvahy o trendoch vo svetovej literatúre, vďaka čomu sa stala publikačnou bázou formujúcej sa slovenskej teórie prekladu (Marčok, 2006).

Ako v ostatnom literárnom svete, aj v Československu bolo fungovanie RSL vždy ovplyvňované mimoliterárnymi činiteľmi – do roku 1989 ideovými, po roku 1989 ekonomickými. RSL spočiatku vydávalo štátne vydavateľstvo Slovenský spisovateľ, čo bolo automaticky spojené s dostatočnou finančnou podporou, ktorá mohla zabezpečiť kontinuitu vydávania časopisu. Zmena politickej situácie po Nežnej revolúcii sa viaže na fungovanie viacerých kultúrnych periodík, RSL nevynímajúc. Keď sa Slovenský spisovateľ vzdal vydávania RSL, o jej obnovenie sa postarala Jarmila Samcová, ktorá stála na čele redakcie až do konca svojho života v roku 2017². Momentálne čitateľská verejnosť nemá vedomosti o tom, či a v akej forme bude časopis pokračovať po rozpade redakcie z prelomu rokov 2018 a 2019.

3 REFLEXIA DOBY V ČASOPISE REVUE SVETOVEJ LITERATÚRY

RSL bola nielen časopisom prekladovej literatúry, ale aj citlivým indikátorom spoločenského diania, čo sa jasne odzrkadlilo práve po jej vzniku v 60. rokoch 20. storočia, kedy sa orientovala prevažne na preklady a reflexiu tvorby proskribovaných autorov a spisovateľských osobností výrazných umeleckých hodnôt. Z ruských autorov, ktorí v tom čase vzbudzovali pozornosť, možno vybrať osobnosti ako A. Achamatovová, A. Belyj, M. Cvetajevová, S. Šaršún, O. Mandelštam, V. Chlebnikov, z autorov Západu napr. I. Fleming, H. Miller, M. Sparková, P. Neruda a mnoho ďalších mien svetového formátu.

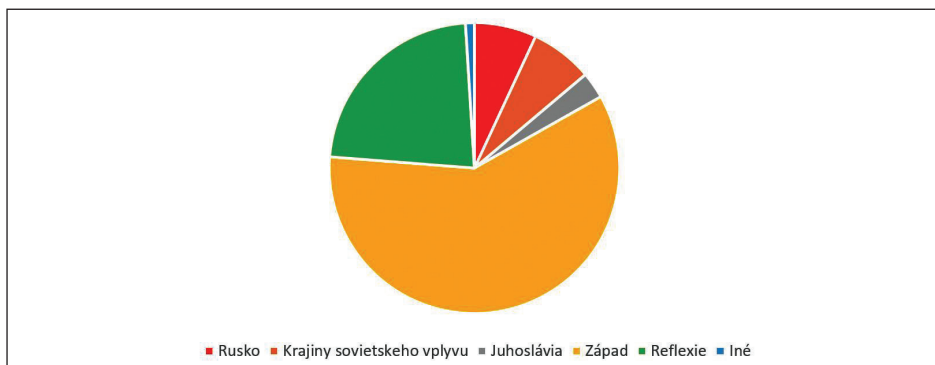
RSL začala vychádzať v roku 1965, čím vytvorila slovenský náprotivok českému časopisu prekladovej literatúry *Světová literatura*, ktorý vychádzal od roku 1956. Keďže sa v tomto texte sústreďujeme primárne na obdobie spojené so spoločenským a kultúrnym uvoľnením Pražskej jari, preskočíme prvé dva roky exis-

tencie RSL a presunieme sa do roku 1967, v ktorom vychádzal jej tretí ročník. Už prvé číslo tohto ročníka naznačuje, že po dvoch rokoch fungovania časopisu a hľadania vlastnej cesty nastali v snahe o zvýšenie kvality určité zmeny. Vtedajší šéfredaktor Fedor Ballo v úvode predstavil nový koncept RSL, ktorá sa chcela stať moderným literárnym časopisom so širokým záberom aktuálnej literárnej produkcie z hľadiska národností autorov, ale i žánrovej diferenciacie. Novinkou, ktorú redakcia v tomto roku zaviedla, boli komplexné ukážky zahraničných časopisov a výber článkov zo zahraničnej tlače, ktoré sa týkali literatúry a umenia. Hneď februárové vydanie, ktoré bolo v roku 1967 prvé, je charakteristické množstvom erotických a satirických prvkov, pričom prezentovalo tvorbu z Východu (napr. sovietsky satirik z Kaukazu Fazil Iskander) aj zo Západu (ukážky zo západonemeckej, francúzskej či americkej tvorby). RSL v tomto trende pokračovala počas celého roka a redakčný výber nestrácal na rozmanitosti, v niekoľkých prípadoch je aj z pohľadu dnešného čitateľa pomerne kurióznym najmä z pohľadu výberu ukážok zahraničných časopisov.

V treťom čísle daného ročníka, ktoré vyšlo v apríli, figuruje nová rubrika pod názvom *Hlasy ohlasy* – čitateľské reflexie k zmenám, ktoré redakcia implementovala. Rubriku nachádzame aj v ostatných číslach ročníka. Práve tieto listy a komentáre čitateľov majú z hľadiska skúmania vplyvu mimoliterárnych faktorov významnú výpovednú hodnotu, keďže ilustrujú, ako boli dynamické spoločenské zmeny vnímané v období, kedy prebiehali. Redakčná práca a výber prekladových či originálnych textov skutočne odráža dobové spoločenské dianie. Je pomerne nepredstaviteľné, že by literárne zamerané periodikum zverejňovalo ukážky z časopisov ako západonemecký *Pardon* (1/1967) alebo americký *Playboy* (6/1967) v päťdesiatych rokoch alebo neskôr počas normalizácie. Koncept časopisu v časopise zožal úspech ešte skôr, než bol reálne implementovaný, čo možno súdiť aj podľa listu, ktorý redakcii doručili 14. 2. 1967 (čiže krátko predtým, ako sa dostalo čitateľom do rúk prvé číslo). V tomto liste sa píše, že čitateľ očakáva obširne zoznámenie sa so zahraničnými časopismi, „o ktorých se u nás hodně mluví a málo ví – ne ovšem vinou nás, čtenářů“ (1/1967). List okrem zahraničnej tlače apeluje aj na potrebu zverejnenia staršej zahraničnej literatúry (uvádza *Ulysses* Jamesa Joyca alebo *Obratníky* Henryho Millera), ktorá v Československu nebola dostupná v knižnom vydaní a dovtedy ju nepublikovali ani v českej Světové literatúre (Miroslav Sulan, 3/1967). Redakcia sa snažila čo najviac vyhovieť požiadavkám svojich čitateľov a v tomto čísle uverejnila výzvu na pomoc vo forme ankety, prostredníctvom ktorej mapovala spokojnosť s novou tvárou RSL či výberom konkrétnych autorov a žánrov. V reakcii na túto výzvu je v nasledujúcich číslach uverejnených niekoľko listov, ktoré obsahujú pozoruhodné a niekedy dokonca kontroverzné myšlienky. Vďaka rubrike *Hlasy ohlasy* tak zisťujeme, že aj na pôde oficiálneho periodika vzniká priestor na nové požiadavky, pod ktoré sa

čitatelia neboja podpísať. Jednou z najkurióznějších je požiadavka na vytvorenie rubriky *Autori z indexu* (Milan Plevka, 4/1967) s ukážkami zakázaných diel beletrie (H. Miller, D. H. Lawrence, G. Casanova, L. F. Céline či B. Pasternak), ale aj literatúry faktu (A. C. Kinsey a D. Carnegie) alebo na uverejnenie Nabokovovho románu *Lolita* na pokračovanie (Jozef Šulaj, 5/1967). Nachádzame aj požiadavku o porovnanie produkcie knižného trhu s tým, čo sa prekladá v Poľsku, „ale najmä v socialistickej Juhoslávii“ (Jozef Šulaj, 5/1967) alebo komentár, že z prvých dvoch čísel roku 1967 „bolo konečne cítiť ozajstnú slobodu tlače“ (Ján Kysel 5/1967).

Nasledujúci graf zobrazuje na lepšiu ilustráciu výberu textov pomer príspevkov ruskej proveniencie (diferencujeme príspevky ruské, sovietske, resp. z krajín sovietskej sféry vplyvu), preklady juhoslovanskej a západnej literatúry, iných národných literatúr (napr. japonskej literatúry) a literárne reflexie vo všetkých šiestich číslach RSL v roku 1967 (graf nezahŕňa obsah rubriek *Revue* a *Recenzie*). Výpočty dokazujú, že prezentácia textov a diel zo západnej Európy a Ameriky predstavuje až 59 % zo všetkých textov uverejnených v tomto roku, pričom texty ruskej proveniencie dosahujú len 7 %, čo činí 64 z celkového počtu 1168 strán. V štvrtom čísle tohto ročníka dokonca RSL nepublikovala žiaden príspevok ruského alebo sovietskeho pôvodu. Redakcia si však aj na takejto obmedzenej ploche našla priestor na prezentáciu autorov, ako je zložitá postava európskej výtvarnej a literárnej avantgardy slovenského pôvodu Sergej I. Šaršún či Marina Cvetajevová a jej *Listy Borisovi Pasternakovi*. Podobné tendencie, čo do kvantity, tak i kvality výberu ruských a sovietskych diel, zaznamenávame v RSL aj počas rokov 1968 a 1969.

Graf č. 1:

Pomer prekladov rôznych inonárodných literatúr v RSL 1967

Najuvoľnenejší rok v histórii socialistickeho Československa začala redakcia RSL zostra – ubezpečila svojich čitateľov, že v štruktúre časopisu v najbližších číslach nechystá zmeny a dokonca pripravuje novú rubriku s názvom *Prípad*, ktorá

čitateľom priblíži životy žiadaných autorov, medzi nimi aj život Borisa Pasternaka (4/1968). Vznik tejto rubriky bol vlastne odpoveďou na požiadavky čitateľov, ktorí sa okrem informácií o aktuálnom dianí v zahraničnej literatúre dožadovali aj toho, aby RSL vrhla nové svetlo na „*problematické a obchádzané javy literatúry 20. storočia*“ (1/1968). Rubrika mala signifikantný ohlas, čo napokon ilustrujú aj listy čitateľov, napr. riadky Miroslava Hazucha: „*Ďalej môžem (i za iných) prehlásiť, že vynikajúca je nová rubrika Prípad. Nie preto, že ste napríklad splnili moje osobné želanie (Joyce), ale že ste skutočne vyčerpávajúcím spôsobom autorov predstavili. Mal by som však tip pre túto rubriku. Je v poriadku, že hodláte predstaviť okrem iných takého autora, akým je Pasternak, ale nebolo by v momentálnej situácii a ešte tento rok vhodné a vďačné predstaviť a podporiť v rubrike Prípad SOLŽENICYNNA?*“ (RSL, 5/1968, str. 2). Smerovanie, ktoré by ešte krátko pred Pražskou jarou niektorí nazývali dekadentným, sa odráža aj vo výbere literatúry na pokračovanie. Čitatelia sa v niekoľkých číslach zoznámili s *Barbarellou* v preklade Jána Barabara – komiksom pre dospelých z pera parížskeho umelca Jeana-Clauda Foresta. *Barbarella* bola duchaplnou, ba provokatívnou a vyzývavou odpoveďou na naivitu a frigiditu tradičných hrdinov detských komiksov. Súdobu bodovala aj v sfilmovej verzii, v hlavnej úlohe s Jane Fondovou. Na druhej strane stojí román na pokračovanie, *Portrét mladého umelca* Jamesa Joyca v preklade Jozefa Kota. RSL pokračovala v nastupujúcom trende a hneď v druhom čísle r. 1968 uverejnila krátku štúdiu Dušana Slobodníka o Michailovi Bulgakovovi spolu s prekladom jeho diela *Psie srdce*, ktorý pokračoval aj v ďalšom čísle (3/1968). D. Slobodník písal o osude M. Bulgakova a jeho tvorbe, menovite spomenul najmä román *Majster a Margaréta*, ktorý vyšiel v časopise *Moskva* až na prelome rokov 1966 a 1967, čiže takmer tri desaťročia po smrti autora. Tvrdil, že „*v literatúre sa našťastie skôr či neskôr ustanovuje reálna hierarchia hodnôt, a preto sa i Bulgakovova tvorba dočkala v spisovateľovej vlasti uznania... Renesancia záujmu o Bulgakova v Sovietskom zväze je nesmierne pozitívnym javom. Zoznamovanie s najvýznamnejšími tvorcami, s ich nekonvenčným dielom je najbezpečnejšou cestou k uvedomeniu si rozlohy ruskej sovietskej literatúry – a k pochopeniu jej estetickéj, etickej a filozofickej závažnosti*“ (RSL 2/1968, str. 4). O niekoľko mesiacov neskôr, v štvrtom čísle r. 1968, vyšla rozsiahla štúdia Jozefa Marušiaka *Prípad Pasternak*, v rámci ktorej RSL publikovala aj fotografické snímky či obrazy z Pasternakovho života, krátke reflexie I. Erenburga, A. Camusa, V. Briusova, E. Hemingwaya a i. Štúdiu dotvorili Pasternakove texty o jeho vlastnej tvorbe. Bezprostredne po týchto stránkach nasleduje neskôr tabuizovaný preklad *Doktora Živaga*, o ktorý sa zaslúžila Zora Jesenská. V poslednom čísle tohto ročníka sa v rozhovore dozvedáme o odchode vtedajšieho šéfredaktora Fedora Balla, ktorého počnúc číslom 6/1968 nahrádil Vincent Šabík. F. Ballo z redakcie RSL odišiel dobrovoľne, keďže nastúpil do parížskej kancelárie UNESCO. V rozhovore kládol veľký dôraz

na úlohu RSL v slovenskej kultúre. Naznačil, že časopis ovplyvňuje edičnú politiku vydavateľstiev a vzhľadom na dobovú kultúrno-politickú situáciu má pred sebou široké pole pôsobnosti.

Prvé číslo RSL v r. 1969 pôsobí takmer ako spoločenský protest voči postupnému návratu k predošlým poriadkom a ústupu kultúrneho uvoľnenia. Čitateľa na prvý pohľad zaujme grafická úprava Ivana Kovačeviča s obálkou na motív Sättyho *East Totem Westu*, ktorá jasne signalizuje vzdor voči nastupujúcej normalizácii. Pri pohľade na obsahovú stránku čísla zaujme redakčný výber románu na pokračovanie, ktorým sa pre rok 1969 stal čitateľmi žiadaný Millerov *Obratník raka* v preklade Jozefa Kota. Ruskú literatúru v tomto čísle zastupujú texty v Rusku tabuizovaného O. Mandelštama v preklade Jána Štrassera. Redakcia v tejto tendencii pokračovala aj v nasledujúcom čísle (2/1969), keď uvrejnila preklad listu A. Tvardovského, ktorý, ako je dobre známe, koncom 60. rokov čelil rôznym útokom pre svoju liberálnu činnosť na pozícii šéfredaktora časopisu *Novyj mir* (pozície sa v roku 1970 musel vzdať). A. Tvardovskij v tomto liste K. Fedinovi písal o kvalitách A. Složenicyna, ktorého postava „sa neobyčajne výrazne črtá na celkovom pozadí literárneho života“. Ďalšou a zároveň poslednou výraznou snahou redakcie o revoltu v roku 1969 bolo publikovanie Štrasserovho *Prípadu Chlebnikov* a následne aj Chlebnikovovho *Hlasu Gul-mullu* v štvrtom čísle daného ročníka. Šéfredaktorom bol po celý rok Vincent Šabík, nezmenené ostali aj ostatné miesta v redakcii s Jozefom Marušiakom na pozícii zástupcu šéfredaktora a redaktormi Blahoslavom Hečkom a Dušanom Slobodníkom.

RSL sa podarilo udržať istú úroveň nezávislosti aj počas všetkých čísel v roku 1969. Zlom nastal až s príchodom prvého čísla v roku 1970, čo je na prvý pohľad viditeľné už z vizuálu obálky. Počas predošlých rokov tento vizuál z dielne Ivana Kovačeviča odzrkadľoval voľnosť, ako výberom farieb, tak aj hlavným motívom (napr. tretí ročník mal na obálke mapu sveta, štvrtý mozaiku rôznych obrazov a symbolov a piaty krikľavú špirálu). Normalizačné čísla mali podobu zošita s bielou obálkou, ktorá obsahovala len tie najnevyhnutnejšie informácie. Zmeny vo vizuáloch sa dotkli aj obsahovej stránky časopisu, keďže RSL nezverejňovala len textové a prekladové ukážky, ale aj fotografie a diela výtvarníkov či úryvky zo zahraničných časopisov aj s náhľadom na ich vizuál. Zo stránok RSLtak vymizla popri celkovej premene obsahu aj vizuálu najmä erotika, experimenty a indexoví autori.

ZÁVER

Cieľom príspevku bolo poukázať na mieru pôsobenia dobového kontextu na periodikum *Revue svetovej literatúry* v kontexte spoločenského diania v období Pražskej jari. Situácia 60. rokov 20. storočia výrazne ovplyvnila autorské texty

redakcie, ale i výber literárnych a umeleckých ukážok, ktoré RSL prezentovala. V časopise je jasne viditeľná línia pokusu o literárnu rehabilitáciu dovtedy zakázaných či tabuizovaných autorov, ktorá prebehla v zrýchlenom tempe aj na pôde vydavateľstiev. Obrodný proces nielen umocnil disproporciu medzi literatúrami Západu a Východu, ale viaže sa aktívne aj na prácu s juhoslovanskými literatúrami, ktoré sú zastúpené v množstve teoretických článkov a recenzií. Zároveň možno konštatovať, že vyššie spomenuté tendencie boli výsledkom spoločenských zmien, keďže nastúpili s príchodom Pražskej jari a po okupácii z augusta 1968 postupne utíchali až do momentu, kedy boli dôsledkom normalizácie umlčané.

POZNÁMKY

- 1 Viac sa dočítate v článku Denníka N, dostupnom na adrese <<https://dennikn.sk/1209895/to-najlepsie-co-kultura-dosiahla-vzniklo-nie-vdaka-ale-napriek-vladnej-moci/?ref=list>>
- 2 Viac sa dočítate v knihe rozhovorov, ktorú spoločne zostavili Radoslav Passia a Gabriela Magová: *Deväť životov – Rozhovory o preklade a literárnom živote* (Kalligram 2015).

PRAMENE

Revue svetovej literatúry. Zodp. red. Fedor Ballo. Roč. 3. vyd. 1. 192 s.
Revue svetovej literatúry. Zodp. red. Fedor Ballo. Roč. 3. vyd. 3. 192 s.
Revue svetovej literatúry. Zodp. red. Fedor Ballo. Roč. 3. vyd. 4. 192 s.
Revue svetovej literatúry. Zodp. red. Fedor Ballo. Roč. 3. vyd. 6. 208 s.
Revue svetovej literatúry. Zodp. red. Fedor Ballo. Roč. 4. vyd. 1. 200 s.
Revue svetovej literatúry. Zodp. red. Fedor Ballo. Roč. 4. vyd. 2. 192 s.
Revue svetovej literatúry. Zodp. red. Fedor Ballo. Roč. 4. vyd. 3. 192 s.
Revue svetovej literatúry. Zodp. red. Fedor Ballo. Roč. 4. vyd. 4. 192 s.
Revue svetovej literatúry. Zodp. red. Vincent Šabík. Roč. 4. vyd. 6. 192 s.
Revue svetovej literatúry. Zodp. red. Vincent Šabík. Roč. 5. vyd. 1. 192 s.
Revue svetovej literatúry. Zodp. red. Vincent Šabík. Roč. 5. vyd. 2. 192 s.
Revue svetovej literatúry. Zodp. red. Vincent Šabík. Roč. 5. vyd. 4. 192 s.

LITERATÚRA

BEDNÁROVÁ, Katarína: Kontexty slovenského umeleckého prekladu 20. storočia. In: *Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry 20. storočia, A – K*. ed. O. Kovačovičová, M. Kusá. Bratislava: Veda, 2015, s. 15 – 73. ISBN 978-80-224-1428-9.

- KUSÁ, Mária: *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 2004, 173 s. ISBN 80-88815-15-0.
- MARČOK, Viliam et al.: *Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2006, 496 s. ISBN 80-89222-08-0.
- SIKORA, Stanislav: Čo predchádzalo roku 1968 na Slovensku a v Československu. In: *Rok 1968 na Slovensku a v Československu*. Ed. V. Bystrický a kol. Bratislava: Prodama, 2008, s. 9 – 42. ISBN 978-80-969782-3-6.
- PAŠTEKOVÁ, Soňa: Transformácie obrazu ruskej literatúry (1945 – 1970). In: *Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1825 – 2015*. Ed. M. Kusá. Bratislava: Veda, 2017, 263 s. ISBN 978-80-224-1556-9.

RESUMÉ

This paper focuses on translations and their reflection in the Slovak cultural periodical *Revue svetovej literatúry* published between 1967 and 1969. The aim is to map the image of these translations, as well as to identify and interpret the influence of political and social conditions in Czechoslovakia on the formation of this image in the historical perspective. This work therefore includes a description of literary life in Czechoslovakia during the period known as the Prague Spring together with general information on the periodical and an analysis of its issues published during that time.

◆◆◆

Mgr. Zuzana Bujačková
Katedra rusistiky a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
811 02 Bratislava
zuzana@bujacek.sk

POSTUPY A STRATÉGIE V TVORBE AUDIOKOMENTÁRA PRE NEVIDIACEHO DETSKÉHO DIVÁKA

Adriana Bukaiová

Adriana Bukaiová je absolventka Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo v kombinácii anglický jazyk a kultúra a slovenský jazyk a kultúra. Prvýkrát publikovala svoju prácu s názvom Preklad a adaptácia proprií v animovaných filmoch pre deti v Prekladateľských listoch 7. Oblasť audiovizuálneho prekladu sa venovala aj naďalej a v diplomovej práci sa zamerala na tematiku tvorby audiokomentára pre nevidiaceho detského diváka. Audiovizuálnemu prekladu by sa rada venovala aj v budúcnosti.

ÚVOD

V predkladanom príspevku sa zameriavame na výskum slovenského audiokomentára určeného užšiemu okruhu recipientov, konkrétne nevidiacemu detskému divákovi, ktorému sa dostáva len veľmi málo pozornosti. Cieľom práce je priblížiť špecifiká tvorby adekvátneho audiokomentára pre detského recipienta vzhľadom na jeho vekové, jazykové či skúsenostné osobitosti. V práci prezentujeme základné postupy a zásady tvorby audiokomentára pre deti vo svete a na základe zistení hodnotíme kvalitu audiokomentára k vybraným dielam pre deti v slovenskom kontexte, pričom sa zameriavame na špecifiká textotvornej aj nahrávacej fázy tvorby audio popisu. Z dôvodu nedostatku odbornej literatúry týkajúcej sa tejto oblasti na Slovensku sme sa opierali najmä o zahraničnú literatúru z amerického (*Audio Description Guidelines and Best Practises*, 2010; *The Visual Made Verbal*, 2014; *ADC Standards for Audio Description and Code of Professional Conduct for Describers*, 2009), britského (*ITC Guidance on Standards for Audio Description*, 2010) či austrálskeho (*MAA Audiodescription Background Paper*, 2010) prostredia. Tvorba audiokomentára pre deti na Slovensku nie je dostatočne preskúmanou oblasťou, a preto veríme, že naša práca bude prínosná v ďalšom výskume tejto oblasti.

1 MIESTO AUDIOKOMENTÁRA V AUDIOVIZUÁLNO M PREKLADE

Audiovizuálny preklad sa v súčasnosti čoraz viac zaoberá problematikou sprístupnenia audiovizuálnych diel nevidiacim a nepočujúcim recipientom. Hovoríme o multimodálnom prístupe k audiovizuálnym dielam, ku ktorému patria titulky pre nepočujúcich, tlmočenie programov do posunkovej reči a hlasový komentár pre nevidiacich, inak nazývaný aj audiokomentár. Situácia sprístupňovania audiovizuálnych diel nepočujúcim a nevidiacim sa vo svete postupne zlepšuje, no na Slovensku sa v súčasnosti výskumu tejto oblasti venuje len veľmi málo odborníkov a multimodálny prístup k audiovizuálnym dielam v našom kontexte nie je na požadovanej úrovni a ani v dostatočnom množstve.

1.1 Audiokomentár a nevidiaci

Audiokomentár, nazývaný aj audiodeskripcia, audio popis či hlasový komentár, sa snaží nevidiacim recipientom aspoň čiastočne nahradiť chýbajúcu vizuálnu zložku audiovizuálneho diela. Je to komentár, respektíve slovné popisovanie vizuálnych prvkov, vkladajú do tichých miest medzi prehovory postáv (Kozáková, 2014). Zameriava sa na neverbálne prvky, opis vonkajšieho vzhľadu postáv, ich gestikulácie a mimiky, opis prostredia, scény, situácie, predmetov a pod. Jednoducho približuje nevidiacim a zrakovo postihnutým všetky dôležité zložky audiovizuálneho diela, ktoré sa nedajú vnímať inak ako očami (Kozáková, 2014).

Pre každý úspešný preklad je dôležitá efektívna anticipácia osobitostí a funkcií cieľového textu a cieľového recipienta. Inak to nie je ani pri tvorbe audiokomentára. Pri anticipácii potrieb publika, s ktorým pracujeme, je potrebné si uvedomiť, že ide o heterogennu skupinu. Pri tvorbe audiokomentára je dôležité sa najprv oboznámiť s osobitosťami zrakového postihnutia, a to konkrétne z medicínskeho i sociokultúrneho hľadiska. Je potrebné poznať základnú charakteristiku skupiny zrakovo postihnutých osôb, typ, rozsah a obdobie vzniku poškodenia zraku, pretože všetky tieto aspekty ovplyvňujú jednotlivé prístupy v tvorbe audio popisu.

2 AUDIOKOMENTÁR AKO TVORBA TEXTU PRE DETI

Hoci sa v našej práci venujeme tvorbe audiokomentára pre nevidiaceho detského diváka, vedeckých prác týkajúcich sa tejto problematiky je veľmi málo, a preto sa budeme opierať najmä o poznatky z literárnej tvorby pre deti, v ktorej môžeme nájsť isté paralely s tvorbou audiokomentára pre deti. Tieto paralely možno vi-

dieť najmä v textotvornej fáze audiokomentára, v ktorej musí komentátor prispôbiť text audio popisu detskému recipientovi z jazykovo-štylistického hľadiska, pričom, rovnako ako autor literárnej tvorby pre deti, musí zohľadniť špecifiká detského veku. Ide predovšetkým o prispôbenie lexiky a syntaxe textu audiokomentára detskému recipientovi s prihliadnutím na jeho vedomostný a skúsenostný komplex.

2.1 Špecifiká tvorby textov a audiokomentára pre deti

Jedným z prvých, na pohľad viditeľných, špecifik textov pre deti sú ilustrácie, ktoré sú dôležitou súčasťou kníh najmä pre najmenšie deti, ktoré ešte nevedia čítať, a preto im ich nahlas čítajú rodičia, dospelí. E. O'Connelllová (2000) tu vidí istú spojitosť s audiovizuálnym textom, ktorý spolu s nahlas čítaným textom, i keď mierne odlišným spôsobom, využíva rovnako auditívne, ako aj vizuálne prostriedky. Príkladom sú animované filmy, ktoré sa u detí tešia veľkej obľube a v mnohom korešpondujú a spĺňajú rovnakú funkciu ako ilustrované knihy pre deti. U nevidiacich a zrakovo postihnutých detí však vizuálna zložka v závislosti od stupňa poškodenia zraku chýba alebo je neúplná. Deti sú takto odkázané len na zvukovú zložku, a preto je úlohou audiokomentára nevidiacemu detskému divákovi čo najprimeranejšie priblížiť vizuálnu zložku audiovizuálneho diela a podnietiť tak jeho predstavivosť.

Základnou zásadou každého komentára je stručnosť a jasnosť a inak to nie je ani pri komentári detských programov. Komentár by nemal byť slovne presýtený, ale mal by byť výstižný a presný, keďže deti majú krátke rozpätie pozornosti a nedokážu vnímať veľké množstvo verbálnych informácií. Nie je podstatné v komentári uviesť všetky detaily z obrazu, dôležitejšie je sprevádzať deti samotným dejom, aby sa v ňom nestratili (Lopéz, 2010). Podľa príručky *ITC* (2000) by slovná zásoba mala byť jednoduchá, primeraná veku dieťaťa a žánru programu. Audiokomentár pre deti by nemal obsahovať príliš odborné slová, technické výrazy, archaizmy, zložité metafory a slovné spojenia, keďže nie sú primerané detskej psychike, vnímaniu a jazykovým schopnostiam. Použitie nevhodnej lexiky by malo za následok nepochopenie deja, deti by sa v dejovej línii strácali, čo by u nich spôsobilo stratu pozornosti a neskôr aj záujmu. Na druhej strane živý, hovorový a hravý jazyk v nich podnecuje predstavivosť a záujem a je blízky poznávacej a vyjadrovacej osobitosti dieťaťa (Kopál, 1970).

Súčasťou literatúry pre deti nie je len próza, ale i poézia. K básnickej tvorbe môžeme prirovnať piesne, ktoré sú často súčasťou detských programov. Piesne dotvárajú atmosféru filmu, oživujú dej, sú chytľavé a imponujú detskému recipientovi, ktorý si obľúbené melódie a texty piesní z filmu potom sám spieva.

Podľa britskej charitatívnej organizácie *Royal National Institute of Blind People* (ďalej len RNIB) niektoré zrakovo postihnuté deti so špeciálnymi potrebami alebo najmenšie deti môžu mať problémy vnímať dej príbehu, no piesne pritiahnu ich pozornosť a zabavia ich. Všeobecne platí zásada, že audiokomentár by sa do piesňových častí filmu nemal vkladať. Deťom treba nechať priestor, aby si osvojili melódiu a text a predovšetkým, aby si pieseň vychutnali bez zbytočného a rušivého komentára. Ak sa audiokomentátor predsa len rozhodne, že dianie na obraze počas piesne si nutne vyžaduje opis, komentár by mal vložiť po odznení prvej slohy, počas refrénu alebo inštrumentálnych častí piesne (Lopéz, 2010). A. Lópezová navrhuje aj ďalšie riešenie, konkrétne vložiť občasný komentár počas piesne, resp. rozložiť komentár do tých častí piesne, ktoré je dobre počuť aj popri komentári. Zároveň však priznáva, že takéto riešenie by detského diváka mohlo zmiasť a mohol by sa stratiť vo vnímaní príbehu. Sama sa prikláňa k tomu, že pieseň by mala byť ponechaná bez komentovania (Lopéz, 2010).

Trochu odlišný prípad predstavujú zvukové efekty, ktoré sú tiež súčasťou filmov a majú svoj význam. Podľa zásad príručiek by sa evidentné zvuky nemali komentovať. No v prípade detských programov je to inak a niekedy je potrebné opísať aj zvuky, ktoré sú dospelému divákovi známe, no nevidiaci detský divák, ktorý sa ešte len učí spoznávať svet, ich nemusí poznať, napríklad buchnutie dverí, zvuk krokov na schodoch, zvonenie nástenných hodín a pod. (Lopéz, 2010). Platí však zásada, že komentovanie by sa nemalo diať počas samotného znenia zvukového efektu, ale najlepšie pred alebo po jeho zaznení. Zvukové efekty dotvárajú dej a atmosféru príbehu a obzvlášť v detských animovaných filmoch plnia aj zábavnú funkciu a deti majú vo zvyku ich napodobňovať (RNIB, online). Komentár by mal deťom objasniť, o aký zvuk ide, aby si ho mohli spojiť s predmetom, ktorý ho vydáva, preto je lepšie vložiť komentár pred alebo po jeho zaznení, nie počas neho. Rozhodnutie je však ponechané na tvorcovi audiokomentára, ktorý si zvolí najvhodnejší postup podľa danej situácie.

Hrdinovia sú dôležitou súčasťou nielen v knihách pre deti, ale aj v detských programoch, preto je ich opis v audiokomentári nutný. Nevidiace a zrakovo postihnuté deti môžu mať problém pri vnímaní reči tela, gest a emócií, a preto by mal audiokomentár zahŕňať aj opis gest či výrazov tváre postáv (napríklad zdvihnuté obočie a skeptický výraz), aby si deti osvojili významy výrazov tváre a k nim priradené spoločenské významy. Rovnako by sa v audiokomentári malo spomenúť, ako je postava oblečená, najmä, ak oblečenie dotvára charakter postavy (Orero, 2011). Otázkou je, kedy a ako danú postavu opísať. V zásade platí, že meno postavy by sa nemalo prezradiť skôr, než zaznie v samotnom filme, a dotedy treba uprednostniť opis vzhľadu postavy. Podľa rád zahraničných príručiek spomínaných v úvode práce by opisy postáv mali byť stručné a jasné, predovšetkým objektívne. V závislosti od časových možností môže audiokomentátor uviesť

aj detailnejšie opisy, no čo sa týka detských programov, opisy by mali byť krátke, keďže deti nedokážu vnímať veľa informácií naraz. Opis postáv (najmä, ak ide o hlavnú postavu alebo o postavy, ktoré sa častejšie vyskytujú na obraze) je preto možné rozdeliť na viac častí a postupne ich vkladať do audiokomentára počas filmu (Orero, 2011).

Detský príjemca sa vyznačuje istými psychicko-mentálnymi osobitosťami, ako sú napríklad zmyslovosť, konkrétnosť, názornosť, obraznosť, reálnosť, hravosť a fantastickosť pri vnímaní a poznávaní skutočnosti (Kopál, 1970). U nevidiacich a slabozrakých v závislosti od poškodenia zraku zrakové vnemy chýbajú alebo sú neúplné, a preto aj kvalita predstáv je nižšia. Neznamená to však, že nevidiaci a slabozrakí si nedokážu predstavovať. Miera a kvalita ich predstáv závisí od obdobia, kedy o zrak prišli. Väčšina nevidiacich či slabozrakých prišla o zrak niekedy v priebehu života v dôsledku nehody alebo iného ochorenia. Týmto jedincom zostali isté vizuálne spomienky, vedia si spomenúť na farby či tvary predmetov, osôb, na ich vzhľad, a preto majú aj lepšiu predstavivosť a fantáziu. Nevidiaci od narodenia alebo deti, ktoré prišli o zrak vo veľmi mladom veku však majú obmedzené alebo nemajú žiadne vizuálne spomienky. Zrak, jeden zo základných zmyslov, im chýba, no na druhej strane činnosť ostatných zmyslov (hmat, sluch, čuch, chuť) je posilnená. Prostredníctvom hmatu dokážu zistiť veľkosť, tvar či kvalitu povrchu predmetu. Farby si nedokážu predstaviť, no dokážu pochopiť ich význam prostredníctvom asociácií. Síce si nevedia predstaviť zelenú farbu, dokážu si ju spojiť napríklad s vôňou čerstvej trávy či listov, ktorých sa môžu aj dotknúť a hmatom zistiť ich kvality. Hmatové vnemy je však dôležité dostatočne opísať hovorenou rečou, preto je nutná asistencia dospelého alebo staršieho vidiaceho súrodenca. Všetky zrakové vnemy, predstavy a fantázia však vždy závisia od miery poškodenia zraku (Lopúchová, 2011).

Tiina Puurtinenová (1998) pridáva k atribútom detskej literatúry aj „čitateľnosť“ (orig. „*readability*“) a schopnosť „čítať texty plynule nahlas“ (orig. „*speakability*“), keďže knihy deťom nečítajú len rodičia, ale aj deti si ich často čítajú samy nahlas. K týmto atribútom priraduje dĺžku a stavbu viet a tvrdí, že autori detskej literatúry by sa mali vyhnúť používaniu dlhých a zložitých viet a nahradiť ich stručnými a výstižnými vetami. Ak je syntax v detskej literatúre príliš komplikovaná a zložitá, negatívne ovplyvňuje čitateľnosť textu a tým aj schopnosť čítať ho nahlas. Detský recipient, ktorý ešte nemá úplne rozvinuté lingvistické schopnosti, nedokáže vnímať zložitost textu a môže o dielo stratiť záujem.

Podobne o čitateľnosti môžeme hovoriť v intenciách audiokomentára pre deti. Komentátor totiž musí vytvoriť taký audiokomentár, ktorý je stručný, jasný, zrozumiteľný a dá sa jednoducho čítať nahlas. Audiokomentár v žiadnom prípade nemá byť súvislým komentárom a nesmie byť informačne nasýtený, pretože divák nedokáže vnímať také množstvo informácií naraz. Obdobne to platí aj pri

komentovaní detských programov, kde by mal audiokomentátor používať krátke, jasné a výstižné vety a jednoduchší jazyk, ktorý zodpovedá psychicko-mentálnym osobitostiam detského veku. Presýtený komentár môže byť pre divákov vyčerpávajúci, v horšom prípade až otravný, pretože popri neustálom komentovaní si nedokážu vychutnať atmosféru filmu. Dlhý a neustály komentár v detských programoch nie je vhodný, keďže deti so svojou psychicko-mentálnou výbavou a jazykovými schopnosťami nedokážu vnímať zložitosť hovoreného textu, čo by u nich mohlo spôsobiť nepochopenie a stratu záujmu. Podľa Lopézovej (2010) by mal audiokomentátor ponechať vo filme aj priestor na nádych, aby si diváci mohli vychutnať atmosféru filmu.

Nevidiace a slabozraké deti obľubujú rovnaké programy ako vidiace a tie staršie deti už dokonca pozerajú rovnaké programy ako dospelí. Majú rady seriály na pokračovanie, pretože si rýchlo obľúbia hlavné postavy, poznajú ich a vedia ich po hlase rozlíšiť (ITC, 2000). Deti vo veku 2 – 3 rokov majú rady filmové či animované rozprávky pre piesne, zvukové efekty či výrazné postavy, no nedokážu ešte vnímať dej príbehu (RNIB, 2009). V tomto štádiu audiokomentár opisuje len základné udalosti, predmety a postavy. Staršie deti, ktoré už filmy pozerajú častejšie, dokážu lepšie vnímať dejovú líniu. Audiokomentár im pomáha vychutnať si príbeh. Mal by teda spĺňať dve základné úlohy: poskytnúť dostatočný opis pre menšie deti a sprevádzať väčšie deti dejovou líniou príbehu (RNIB, 2009).

2.2 Špecifiká nahrávania audiokomentára pre deti

Finálnou fázou tvorby audiokomentára je jeho samotné nahrávanie a zmiešanie s originálnym zvukom. Tón a spôsob komentovania je pri detských programoch obzvlášť dôležitý. Tvorca audiokomentára musí dbať nielen na vhodný výber hlasu pre komentár (mužský či ženský, hlas dospelého alebo dospievajúceho), ale aj na to, aby bol vybraný hlas čistý, neutrálny a aby dodržiaval správny spôsob vyjadrovania, teda správnu intonáciu, rytmus a výslovnosť. Hlas komentátora môže byť miestami expresívnejší, no mal by sa vyhnúť zveličovaniu. K hlasovým osobitostiam môžeme priradiť aj zafarbenie hlasu. Prijemne znejúci a čistý hlas pritiahne pozornosť diváka a spríjemní sledovanie filmu. Tempo rozprávania hrá tiež dôležitú úlohu a v detských programoch by malo byť pomalšie. Na druhej strane všetky tieto prozodické vlastnosti by mali odrážať aj samotný žáner programu (ADC, 2009).

Z uvedeného vyplýva, že pochopenie špecifik zrakovo postihnutých detí je kľúčové pri tvorbe audiokomentára detských programov. Nie je potrebné komentovať každý detail z obrazu, dôležité je deti sprevádzať samotným dejom príbe-

hu a poskytnúť im tie najdôležitejšie informácie z obrazu. Komentár je potrebné prispôbiť nielen v textotvornej fáze (výber vhodnej lexiky a syntaxe), ale aj v produkčnej, čiže nahrávacej fáze (výber vhodného hlasu, zafarbenie, intonácia, tempo, čistota hlasu a pod.).

3 ZHODNOTENIE KVALITY AUDIOKOMENTÁRA PRE DETI NA SLOVENSKU

V nasledujúcej časti sa budeme venovať analýze a zhodnoteniu kvality audiokomentára pre deti na Slovensku. Ukážky, ktoré v práci uvádzame, pochádzajú z dvoch zdrojov: nezisková organizácia Trnka n.o. a spoločnosť Teledata, ktorá vyrába audiokomentár pre RTVS. V analyzovaných programoch budeme sledovať a hodnotiť využité postupy z hľadiska adekvátnosti pre detského recipienta, pričom sa zameriame na lexikálne, morfológické, syntaktické a fonologické osobitosti audiokomentára, ktoré je pri detských programoch nevyhnutné prispôbiť. Analyzovanými dielami sú *Lichožrúti* (Trnka n.o.), animovaný film o žrútoch ponožiek, *Princezná a žaba* (Trnka n.o.), klasická animovaná rozprávka z dielne Walta Disneyho a *Mimi a Líza* (Teledata), rozprávkový seriál o dvoch dievčatkách, nevidiacej Mimi a vidiacej Líze (analyzované prvé tri časti: *Tmy sa nemusíš báť*, *Kam zmizol tieň?*, *Tety z pexesa*).

3.1 Opis scény

Opis scény je jednou z kľúčových informácií, ktorú je nutné v audiokomentári spomenúť, aby si nevidiaci divák dokázal vytvoriť základnú predstavu o tom, čo je na obraze. Niekedy nie je veľa času na detailné opisovanie scény, preto ju stačí opísať veľmi stručne, len niekoľkými slovami. Takto je to aj v nami analyzovaných dielach, kde na začiatku každej scény audiokomentátor upresňuje, kde sa scéna odohráva, napríklad „u profesora v pracovni“, „na povale“, „v komíne“, „pri rieke“, „v idúcom aute“ (*Lichožrúti*); „v prepychovej detskej izbe“, „pred cukrovým mlynom“, „na maškarnom bále“ (*Princezná a žaba*); „teraz je vo svojej izbe“, „idú do hradu z kociek“ (*Mimi a Líza*) a pod.

Ak má audiokomentátor viac času, môže opis prostredia značne rozšíriť, ako je to aj v prípade komentára k *Lichožrútom* hneď v úvodnej scéne, kde sa stretávame s detailnejším opisom:

00:00:22 – 00:00:44 „Svetelná križovatka pri obchodnom dome. Pred ním malý ostrovček zelene medzi chodníkom a cestou. V obchodáku je po zatváracíj dobe.

V tme na oddeleniach len slabučko svietia neónové pútače. Zriadenec vyjde z pohyblivých dverí na chodník, zamkne ich za sebou a odíde. Niečo ho z kríkov sleduje.“

Môžeme si všimnúť, že komentátor má na opis zhruba dvadsaťdva sekúnd, čo je dlhšia doba poskytujúca priestor na detailný opis scény. Ďalej rovnako nasleduje detailný opis diania na obraze, konkrétne vlámanie lichožrútov do obchodného domu. Keďže v tejto scéne je menej dialógov, otvára sa priestor na obširnejší opis scény. Rozprávka *Lichožrúti* sa odohráva v centre Prahy a Karol Trnka, zakladateľ neziskovej organizácie Trnka n.o., v audiokomentári používa presné pomenovanie miest, napríklad „nesie ju k Vltave“, „nad strechou domu na Janáčkovom nábreží“, „popod oblúk Palackého mosta“, „na Rašínovom nábreží“, „nad Tančícím domem“, „Chrám svätého Víta“ a pod. K. Trnka v rozhovore priznal, že pri práci s audiokomentárom nemal k dispozícii scenár s informáciami o postavách či miestach, ale prostredie Prahy veľmi dobre pozná, a tak vedel rozoznať známe pamiatky i v kreslenej podobe. Jeho postup presného pomenovania lokalít považujeme za adekvátny, keďže týmto spôsobom sa deti môžu oboznámiť s najznámejšími pamiatkami Prahy, a tak tento audiokomentár istým spôsobom plní aj vzdelávaciu funkciu.

Audiokomentár musí obsahovať nielen informácie o zmene scény, ale aj o zmene času, prípadne o plynutí času (Snyder, 2014). V analyzovaných dielach sa táto zásada viac-menej dodržala, audiokomentátor upozornil na zmenu času: „ranný vietor zdvihne...“, „na pôjde večerajú...“ (*Lichožrúti*); „ranný ruch v uliciach New Orleans“, „slniečne ráno nad močiarom“, „trištvrté na dvanásť“, „je jasný deň“ (*Princezná a žaba*) a pod. aj na zmenu plynutia času: „malej Charlotte a Tiane...“, „malá Tiana“, „S denným svetlom prešli cez izbu roky“, „dospelá Tiana...“, „k Veľkému tatkovu pristúpila do auta už veľká dcéra Charlotta“ (*Princezná a žaba*). V rozprávke *Princezná a žaba* sme si všimli miesta, kde opis zmeny scény chýba, a to napríklad v scéne, keď si Tiana zašpiní šaty a Charlotte ju vezme k sebe do izby, aby jej dala svoje šaty. Priestor na krátky opis scény tam je a navrhujeme jednoducho „v Charlottinej izbe“.

Rozprávky *Mimi a Líza* sú chudobnejšie na opis prostredia či scény. Hneď na začiatku nám chýba opis scény, kde počuť ruch ulice, električku, kroky na chodníku a podobne. Navrhovali by sme aspoň krátky opis „na ulici v meste“. V závere rozprávky takisto nenájdeme opis scény, pritom na obraze vidieť, že v meste sa stmieva a v niektorých oknách bytoviek sa zažne svetlo. Navrhovali by sme opis „Stmieva sa. V panelákoch sa kde-tu v oknách zažne svetlo“. Hoci takýto opis nie je pre dej nosný, predsa by sa toto tiché miesto dalo vyplniť krátkym komentárom, ktorý by nevidiacim deťom naznačil, že rozprávka pomaly končí.

3.2 Opis a pomenovanie postáv

Opis a pomenovanie postáv sú jednou z kľúčových súčastí audiokomentára. Je dôležitá postava čo najlepšie opísať (v prípade, ak je na to dostatok priestoru), aby si nevidiaci divák mohol vytvoriť približnú predstavu jej výzoru (ITC, 2000). Rovnako dôležité je postavy pomenovať, no názory v spomínaných príručkách o tom, či postavu pomenovať už na začiatku diela alebo až keď jej meno zaznie v dialógu, sa rozchádzajú. Prikláňame sa k názoru, že ak je na to dostatok priestoru, je lepšie uprednostniť fyzický opis postavy a pomenovať ju až v momente, keď jej meno zaznie vo filme, aby sme tak vytvorili aj pre nevidiacich divákov rovnaké podmienky, aké majú vidiaci, t.j. vidiaci divák sa takisto dozvie meno postavy až vtedy, keď ju napríklad niekto vo filme osloví.

Tento postup použil vo svojom audiokomentári aj K. Trnka v rozprávke *Lichožrúti*. V úvodnej lúpežnej scéne z krikov postupne vyskočí päť postavičiek a komentátor zvolil metódu opisu fyzických charakteristík postáv: „zelenožltá postavička“, „šedý v károvaných nohaviciach s pankáčskym čírom“, „zavalitý ostrihaný na ježka“, „ďalší s drôtenými okuliarmi“, „posledný zavalitý upletenec“. Opis ďalej obmieňa, no vždy pre postavy vyberá to, čo je pre ne najcharakteristickejšie: „ten, čo to vie s lanom“, „drôtikár“, „ten s ježkom“, „ten s čírom“, „kápo“ a pod. Samozrejme, takýto opis sa môže použiť len v prípade priaznivých časových možností, no vo filme často nie je priestor na opis každej postavy. Chýbajúci fyzický opis sme si všimli napríklad pri postavách dvojčiat lichožrútov a pri profesorovi Kučeráčikovi. Na opis dvoch bojujúcich táborov lichožrútov komentátor využíva zovšeobecňujúce pomenovania, neopisuje každú postavu osobitne, pretože na to nie je ani priestor: „Padreho banda“, „stará garda“, „Ostri chlapi“ ↔ „banda Kriavá Dederóna“, „kojoti“.

Takmer všetky postavy z rozprávky *Lichožrúti* sú pomenované až v momente, keď ich meno zaznie v dialógu. Výnimkou je postava profesora Reného Kučeráčika, ktorého meno síce zaznie ešte v úvode filmu z televízie, kde ho moderátorka predstaví menom, no zvuk televízie je prekrytý komentárom, a preto meno profesora dobre nepočuť a diváci ho pravdepodobne ani nepostrehnú. Možným riešením by bolo komentár počas znenia televízie obmedziť, prípadne úplne vynechať, keďže dôležitejší je zvuk televízie.

Opačný prípad môžeme postrehnúť v rozprávkach *Princezná a žaba* a *Mimi a Líza*. V prvej z nich nenájdeme žiadny fyzický opis postáv, sú pomenované priamo menom už od začiatku filmu, čím je nevidiaci divák ochudobnený o základnú charakteristiku postáv. Dôvodom sú rýchlo sa meniace dialógy, no vo filme sa nájdú miesta, kde by sa zместil aspoň krátky opis postavy, napr. „Tiana, dievčatko s tmavou pleťou a čiernymi vlasmi“, „Charlotta s bledou pleťou a blond vlasmi“. Takto by si divák vedel vytvoriť aspoň približnú predstavu o výzore pos-

táv a ich sociálno-ekonomických pomeroch (Tiana pochádzajúca z chudobnej rodiny, Charlotta vyrastajúca v paláci). Aj v rozprávke *Mimi a Líza* sa stretávame len s veľmi krátkym opisom postáv. Mimi je opísaná ako „tmavovlasé dievčatko“ a Líza ako „svetlovlasé dievčatko“. Mená oboch dievčat v komentári zaznejú skôr, než sa spomenú v samotných dialógoch.

Tvorca komentára by sa mal pri opise vzhľadu vyhýbať hodnotiacim prídavným menám, ako napríklad pekný, škaredý a pod., pretože takýto opis odráža jeho osobný postoj a je subjektívny. V nami analyzovaných dielach sme narazili na miesta so subjektívnym opisom, napríklad v rozprávke *Lichožrúti*, kde komentátor opisuje bordovú lichožrútku z bandy Kriváka Dederóna: „bordová kráska s decentným chobotíkom“, „Tulamor sleduje krásavicu“, „kočke sa ponožka páči“. Navrhovali by sme len jednoduchý opis „bordová lichožrútko“. V rozprávke *Princezná a žaba* sa tiež stretávame s podobnou situáciou, kedy je Charlotte opísaná takto: „Svetelný kužeľ ožiaril jej krásu. Cupká dolu po schodoch k princovi.“ V tejto scéne Charlotte schádza dolu schodmi k princovi a miesto uvedeného opisu navrhujeme: „V žiare reflektora Charlotte v ružových plesových šatách cupká po schodoch k princovi.“ Spomenieme ďalší príklad z uvedenej rozprávky: „začne jej dvoriť mladý fešák“, kde navrhujeme slovo „fešák“ nahradiť napríklad slovom „mladík“ alebo „mladý muž“. Takto by sme divákovi poskytli objektívny opis, na základe ktorého vie sám zhodnotiť, či je pre neho postava pekná alebo nie.

Nevidiaci divák potrebuje vedieť, ktorá postava práve prehovorila, preto je dobré, ak komentátor vždy objasní, o ktorú postavu ide. V analyzovaných dielach komentátor vždy naznačí, ktorá postava prehovorila a niekedy dokonca i to, na ktorú postavu tá druhá prehovorila, napríklad, keď v rozprávke *Lichožrúti* dvojčatá donesú Chichúnika na povalu a Padre sa spýta: „A toto je do čerta kto?“ a komentátor objasní „Na Chichúnika“.

3.3 Doplnujúce informácie

Hoci sú doplnujúce informácie pre nevidiaceho diváka pomôckou, vďaka ktorej sa vie lepšie zorientovať v deji, komentátor nesmie dopredu prezrádzať informácie. Niekedy sú doplnujúce informácie pomôckou, niekedy je ich uvádzanie pre dej nepodstatné. Prípad, keď komentátor neprezradí informácie dopredu, nájdeme v rozprávke *Lichožrúti*, keď si profesor Kučeráčik nesie domov bustu Alberta Einsteina, ktorý je jeho vzorom a chce získať Nobelovu cenu presne ako on. Busta je najprv zabalená a komentátor využil správny postup, lebo neprezradil, čo je v balíku: „Vyberie z auta niečo zabalené“ „prihovára sa balíku“. Následne už balík otvorí, ale v komentári sa nespomenie, že ide o bustu Einsteina, pri opise izby sa

spomenie len „na stole busta“. Až v záverečnej scéne sa presne pomenúva tento predmet: „Narazí do šachového stolíka a zhodí bustu Alberta Einsteina“.

Opačný prípad nájdeme v rozprávke *Mimi a Líza*, kde komentár dopredu prezradí, aká hračka vypadla z kufra, pričom v predošlej scéne Líza spomenie, že má v kufri neposlušnú hračku, no nepovie presne, o akú hračku ide. Následne v ďalšej scéne hračka z kufra vypadne a audiokomentátor prezradí, že je to šašo, hoci hneď na to sa hračka sama predstaví: „Ja som hrozný šašo z kufra“. Komentár znie: „Z Lízinho kufrika vypadne neposlušný, strašidelný šašo“. Navrhujeme neprezradiť hneď, o akú hračku ide, keďže sa to v nasledujúcom prehovore spomenie: „Z Lízinho kufrika vypadne neposlušná hračka“.

Niekedy sú situácie, keď treba nevidiacemu divákovi viacej objasniť, čo sa deje na obraze, pretože z dialógu to nemusí byť jasné. Je to napríklad v prípade, keď z Chichúnika kvapká detský olej a jeho dedo sa spýta: „Čo to máš na sebe, Chichúnik?“ Hoci v predošlej scéne sa Chichúnik obleje detským olejom, z dialógu to nie je jasné a divák by si mohol myslieť, že Chichúnik má na sebe niečo oblečené, napríklad práve ukradnuté detské ponožky, no komentátor situáciu objasňuje: „Myslí olej“ (Lichožrúti). K doplňujúcim informáciám môžeme priradiť aj opis obrázkov lichožrútov, ktoré má profesor vyvesené na stenách pracovne: „...na stenách obrázky profesorových predstáv o podobe lichožrútov. Jediný podobný znak sú ústa ako lem ponožky. To, že sú aj tak upletení a farební a majú ruky a nohy ako ľudia, mu nenapadlo“. Komentátor ďalej dopĺňa aj iné informácie, napríklad nápisy na tabuliach, názvy podnikov, či značky áut: „Pankáč posvietil na orientačnú tabuľu: Ponožky na prvom poschodí“, „Ostatní kojoti vchádzajú do krčmy U deravej ponožky“, „Tatra 148“ (Lichožrúti).

Uvádzenie doplňujúcich informácií môžeme postrehnúť aj v ostatných analyzovaných rozprávkach: „mladomanželia tancujú na streche podniku Tianin palác“ (Princezná a žaba), „ťahavá rastlina, liana, ožije“. Podľa nášho názoru je uvádzanie takýchto informácií v detských programoch žiaduce, pretože deťom objasňujú dej, situácie i predmety, ktoré sú im neznáme (opisy obrázkov lichožrútov, názvy podnikov, rastlín – liana apod.).

3.4 Zvukové efekty

Zvukové efekty sa môžu okomentovať dvojako, buď pred, alebo po zaznení samotného zvuku (MAA, 2007). Vo všetkých analyzovaných dielach sa zvukové efekty opisovali nesystematicky, niekedy pred zaznením zvuku a niekedy až po ňom. Výber riešenia opisu zvukov záležal od časových možností, teda, ak mal komentátor viac času na opis pred zaznením zvuku, opísal ho ešte predtým, než zaznel, a naopak, ak bolo viac času a priestoru na opis po zaznení zvuku, kome-

tátor ho opísal až po jeho zaznení. Platí však pravidlo, že komentár by nemal prekryvať samotný zvukový efekt. To sa v niektorých prípadoch v analyzovaných dielach nedodržalo. Uvedieme príklad z rozprávky *Lichožrúti*, kde komentár znie počas zvuku sprchy, dokonca i cez krik lichožrúta, ktorý volá o pomoc, teda sa porušilo i pravidlo nekomentovať počas dialógu, respektíve počas prehovoru postáv.

Audiokomentár by nemal obsahovať opis evidentného, napríklad aj zvukov, ktoré sú nevidiacemu divákovi známe, t.j. smiech, zvonenie telefónu, škripot auta a pod., pokiaľ nie sú dané zvuky niečím špecifické (Snyder, 2010). V nami analyzovaných dielach sme našli miesta, kde evidentné zvuky boli opísané, napríklad: „*Smeje sa profesorovi*“, „*Škótovi zvoní mobil*“ (*Lichožrúti*), „*pískla na osvetľovača*“ (*Princezná a žaba*). V daných prípadoch však bolo dôležité zvukové efekty ozrejmiť. V prvom prípade bolo potrebné okomentovať, na kom sa lichožrút smeje, pretože na profesora ukazoval prstom a smial sa, v druhom prípade bolo dôležité okomentovať, komu telefón zazvonil, pretože Škót odišiel telefonovať, a tým sa lichožútom naskytila možnosť vliezť mu do tašky a ukradnúť ponožky, a v treťom prípade komentátor musel ozrejmiť, na koho Charlotte zapískala, pretože z danej situácie ani z dialógov to nebolo jasné.

3.5 Interpretácia

Interpretácia je jedným z častých, no podľa spomenutých príručiek nežiaducich javov v audiokomentári. Komentátor by mal objektívne opísať dianie na obraze a nevkladať do komentára osobné názory alebo interpretácie, aby nevidiacemu divákovi poskytol priestor na vlastnú interpretáciu toho, čo sa deje na obraze (Snyder, 2014). V analyzovaných dielach pozorujeme silný príklon k interpretácii a presnému vyjadreniu vnútorného prežívania postáv. V rozprávke *Lichožrúti* môžeme nájsť nasledujúce komentáre, ktoré sú subjektívnym hodnotením komentátora: „*labužnícky si ju vloží do úst*“, „*akčne vstúpili dnu*“, „*Krivák frajersky vyšiel*“, „*chvíľku si posmúti*“, „*Chichúnik všetko bravúrne zvláda*“, „*zbabelo sa schoval*“, „*Tulamorovi sa to páči*“, „*Padre je smutný*“.

Rozprávka *Princezná a žaba* tiež obsahuje komentáre, v ktorých možno postrehnúť prvky interpretácie: „*na smrť unavená padá do postele*“, „*jeho škodoradostný úsmev*“, „*sklamane pozrie na večernicu*“, „*zúriivo sa vrhla na princa*“.

Aj v audiokomentári od spoločnosti Teledata nájdeme príklon k interpretácii: „*z Lízinho kufrika vypadne neposlušný, strašidelný šašo*“, „*strašidelné sovy*“, „*príjemný chládok*“, „*dievčatá sa šťastne hojdajú*“.

Hoci príručky radia neinterpretovať, podľa nášho názoru hodnotiace slová, ako napríklad *labužnícky*, *akčne*, *frajersky*, *škodoradostný*, *strašidelný* a pod.,

v detských programoch neprekážajú, pretože komentár oživujú a u detí rozvíjajú slovnú zásobu.

3.6 Metafory a prirovnania alebo „literárnosť“ audiokomentára

Nevidiacim divákovi dokážeme isté skutočnosti lepšie priblížiť prostredníctvom metafor či prirovnaní. Číselné údaje divákovi veľa nenapovedia, preto je dobré výšku, dĺžku či šírku nejakého predmetu prípadne postavy (napríklad obra) prirovnať k inému podobnému predmetu (Snyder, 2010). Veľkosť spomínaného obra by sme mohli vyjadriť *je taký vysoký ako dom a široký ako futbalové ihrisko* alebo *je taký vysoký, že ľudia mu nesiahajú ani po členky*.

Využívanie prirovnaní, metafor či personifikácií je charakteristické pre detskú literatúru, a preto ani v audiokomentári nesmú chýbať. V analyzovaných rozprávkach ich nájdeme hneď niekoľko:

Prirovnania: „*svižne ako akrobat*“, „*z dámskej silonky jemnej ako páper*“, „*prebehne bez problémov ako profík*“, „*lieta nad vaňou ako handrová bábika*“, „*ako zdatný akrobat*“, „*nafukovací čln lieta vzduchom ako neriadená strela*“ (Lichožrúti), „*liany vyzerajú ako zlostné zubaté hady*“, „*skáču cez ich spojené choboty ako cez švihadlo*“ (Mimi a Líza).

Metafory: „*v dominovom efekte*“, „*oprel smútok o stĺp*“, „*vytvoria živú reťaz*“, „*večerné zore prifarbilo strechy Pražského hradu*“ (Lichožrúti), „*s denným svetlom prešli cez izbu roky*“ (Princezná a žaba).

Personifikácie: „*búrka sa s remorkérom pohráva medzi mostami*“, „*ranná električka pozdraví zvonením vežu*“ (Lichožrúti), „*slnečné svetlo vymaľuje sen*“ (Princezná a žaba).

V niektorých prípadoch môžeme hovoriť už o literárnosti či poetickosti audiokomentára. Joel Snyder ako prvý prirovnal tvorbu audiokomentára k literárnemu umeniu (k japonskému typu poézie, básni haiku), pretože využíva živý, obrazný jazyk (Snyder, 2007). Prikláňame sa k jeho názoru, pretože ak by sa v audiokomentári miestami neobjavilo prirovnanie či metafora, komentár by vyznel nezaujímavo. K. Trnka vo svojich komentároch vo väčšej miere využíva stylistické prostriedky a vdychuje tak komentáru život, emócie a správnu atmosféru. V detských programoch je využívanie takýchto prostriedkov priam žiaduce, pretože úlohou každej rozprávky je pútavým a hravým spôsobom sprostredkovať deťom životné pravdy či ponaučenia. V audiokomentári od spoločnosti Teledata nájdeme menej náznakov literárnosti či poetickosti, čo však ale vyplýva aj z krátkosti rozprávok, keďže sú to večerníčkové, približne sedemminútové rozprávky a priestoru na štylizovanie je veľmi málo.

Farebnosť je v audiokomentári tiež veľmi dôležitá. Nevidiaci diváci tvoria veľkú skupinu, v ktorej sa nachádzajú jedinci s rôznym stupňom poškodenia zraku. Mnohí z nich majú zvyšky zraku, a tak dokážu vnímať farby predmetov, preto by zmienky o farebnosti v audiokomentári nemali chýbať. Tejto zásady sa K. Trnka drží a vo svojich komentároch využíva i farby: „zelenožltá postavička“, „jednu zelenú (ponožku)“, „šedý v károvaných nohaviciach“, „belasý lichožrútik s bielou šatkou na hlave“, „ružové ponožtičky“, „v červenom aute“, „žltá ponožtička“, „jednu fialovú“, „bordová kráska“ a pod. V komentári od spoločnosti Teledata nájdeme len niekoľko zmienok o farebnosti: „tmavovlasé dievčatko“, „svetlovlasé dievčatko“, „farebné motýle“.

3.7 Komentovanie počas piesne

Animované rozprávky pre deti majú často piesňový charakter. Tu audiokomentátor stojí pred neľahkou úlohou, pretože sa musí rozhodnúť, či do piesňovej časti vložiť komentár, alebo nie. Uvedené príručky odmietajú komentovanie počas piesne, no v niektorých situáciách je dianie na obraze pre pochopenie deja dôležité a komentáru sa nedá vyhnúť.

V rozprávke *Lichožrúti* sa komentuje už počas prvej piesne *Ludia, my vás máme radi*, no komentátor vložil opis až pri refréne pesničky, čo je prijateľné riešenie, ktoré v „núdzových“ situáciách povoľujú i príručky. V piesni *Chichúnika* sa tiež použil správny postup, pretože komentár znie počas inštrumentálnej časti piesne. Inú situáciu predstavuje pieseň *Krásne je prežiť život v páre*, ktorú naspievala Szidi Tobias a stala sa titulnou piesňou pre film. Pieseň znie počas scény, keď sa *Chichúnik* chce pridať ku kojotom, no tí pre neho prichystajú skúšku. Všetci sú v bare a úlohou *Chichúnika* je ukradnúť čo najviac ponožiek, no nie len jednu, ako káže „lichozrútsky zákon“, ale rovno obe. Text piesne nie je dôležitý pre pochopenie deja, pieseň hrá len v pozadí a dotvára „barovú atmosféru“ a dokonca i postavy sa počas piesne rozprávajú, preto sa komentátor rozhodol, že opis deja je dôležitejší než samotná pieseň.

Odlišnú situáciu predstavuje rozprávka *Princezná a žaba*, v ktorej je viac piesňových častí a ktoré sú vždy prerušené audiokomentárom. V niektorých situáciách je komentár skutočne nevyhnutný, no v mnohých prípadoch je redundantný. Napríklad počas pesničky *Mám svoj sen*, v ktorej hlavná hrdinka, Tiana, spieva o vysnívanej reštaurácii, sa zbytočne komentuje dianie na obraze a komentárom sa narúša text piesne. Navrhovali by sme v inštrumentálnych častiach piesne len naznačiť, že „*Tiana je v predstavách vo svojej vysnívanej reštaurácii, je v nej veľa hostí*“ a pod. Komentár takto prekrýva text piesne a deti si ju nevedia naplno užiť, a ako sme už v práci spomínali, pre deti sú piesne v rozprávkach kľúčové, sú

chytľavé, radi si ich sami spievajú. Pre menšie deti, ktoré ešte nedokážu pozorne vnímať dej príbehu, sú piesne v rozprávkach jediný nástroj na pritiahnutie ich pozornosti, a preto je komentár počas piesne rušivý a nežiaduci. Podobne je to aj v ostatných piesňových častiach tejto rozprávky, v ktorej je každá pieseň vo väčšej alebo menšej miere narušená komentárom. V týchto prípadoch by sme navrhovali komentár zredukovať na minimum, prípadne ho úplne vynechať.

V analyzovaných troch častiach rozprávok *Mimi a Líza* mal komentátor menej starostí, keďže v rozprávkach nie sú žiadne piesňové časti.

3.8 Morfológické osobitosti

Podľa príručiek má audiokomentár sprostredkovať divákovi to, čo sa práve deje na obraze, a preto by mal byť v prítomnom čase. V nami analyzovaných dielach však dochádza k situácii, že v komentári sa strieda prítomný čas s minulým, niekedy aj v rámci jednej vety, čo miestami pôsobí rušivo. Minulý čas sa v audiokomentári používa na vyjadrenie deja, ktorý sa stal v minulosti a nadväzuje na prítomnosť, alebo sa minulý čas použije na opis dokončenej aktivity alebo činnosti, ktorá mala krátke trvanie. V našom prípade sa minulý čas použil na opis zvukového efektu: „*Drôtikár si počkal na električku a odhodil mrežu*“ (Lichožrúti), „*pískla na osvetľovača*“ (Princezná a žaba), „*zakopla o kvetináč*“ (Mimi a Líza). Vo väčšej miere je zachovaný prítomný čas: „*Chichúnik ide k mostu cez Vltavu. Vyskočí na železný oblúk a kráča ponad rieku. Striedavo pozerá k rodnej špajzi a rozbitému oknu na vile, za ktorým smúti Ramzes*“, no nájdeme tu i také vetné konštrukcie, ktoré začínajú v prítomnom čase a končia v minulom alebo naopak, napríklad: „*odstrčil ho a točil kladkou*“. Navrhovali by sme použitie len prítomného času, ako to uvádzajú aj príručky, a minulý čas použiť len vo výnimočných prípadoch.

3.9 Lexika

Pri výbere lexiky v audiokomentári pre deti musí tvorca zohľadňovať najmä cieľového recipienta, jeho vek, jazykové schopnosti, zručnosti a skúsenosti. V analyzovaných dielach sa často vyskytujú najmä slangové výrazy, na príklad obchodák, pankáč, smetiak, profík, džemovať, dospelácky, a zdobneniny, napríklad postavička, lichožrútik, ponožtička, chobotík, domčeky, žabky, zadoček, izbička, vtáčik. Miestami si v audiokomentároch môžeme všimnúť i zdvojené zdobneniny, napríklad: „*malý ostrovček*“, „*malý stromček*“. Samotné zdobneniny *ostrovček* a *stromček* naznačujú, že sú malé, preto je prídavné meno „malý“ redundantné a jeho vynechaním by komentátor získal trochu času na iné slovo. Používanie

slangových výrazov v detských programoch je v súčasnosti bežné, no v rozprávke *Lichožrúti* sme postrehli slangové slovo „*mantáci*“, ktoré je i v bežnej komunikácii expresívnejšie, ba až urážlivé a podľa nášho názoru do detského programu nepatrí. Navrhovali by sme ho nahradiť slovami *tĺci*, *babráci* či *tuťmáci*.

Ďalšiu skupinu slov tvoria ťažšie slová, ktoré deťom nemusia byť známe, ako napríklad *kápo*, *remorkér*, *špacírka*, *rybička*, *kilt*, *džiu* – *džicu*, *abstinent*, *incident*, *rumpál*, *podberák*, *kuť pikle*. Hoci tieto slová možno deti nepoznajú, na druhej strane ich to môže podnietiť pýtať sa na ich význam dospelých, ktorí im ich môžu vysvetliť, a tak sa deti môžu naučiť niečo nové a obohatiť si tak slovnú zásobu. Odvrátenou stránkou môže byť nepochopenie či zmätok pri niektorých slovách, napríklad pri slove *rybička*, pod ktorým sa myslí malý otvárací nožík alebo vreckový nožík, no komentátor využíva i jeho synonymné pomenovania, teda v jednej scéne sa postavička zachytená do siete vyslobodí *rybičkou* (deti si pod týmto slovom pravdepodobne ako prvé predstavujú skutočnú rybu) a potom v druhej scéne sa ten istý predmet pomenúva tromi spôsobmi (*Chichúnik* najprv ukradne „*rybičku*“, potom si schová „*nožík*“ pod šatku, a nakoniec mu spod šatky vidieť rúčku „*otváracieho nožika*“). Menej pozorný detský divák si tieto tri slová pravdepodobne nedokáže spojiť a možno ani nepochopí, že komentátor v skutočnosti hovorí o jednom a tom istom predmete. Preto by sme navrhovali použiť iba jedno, nanajvýš dve pomenovania toho istého predmetu, alebo ak je na to dostatok priestoru, zahrnúť do komentára i krátke vysvetlenie, napríklad „*Chichúnik zbadá rybičku, otvárací/vreckový nožík, a ukradne ju*“, podobne, ako je to vyriešené v jednej z rozprávok *Mimi a Líza*: „*ťahavá rastlina, liana, ožije*.“ Ďalším možným riešením by bolo slovo *rybička* vysvetliť už v prvej scéne, kedy ho komentátor použije, a v ďalších scénach už používať len dané slovo bez vysvetlivky. V rozprávke *Lichožrúti* sú použité i ďalšie synonymné pomenovania, napríklad „*polícia – policajti – muži zákona*“, „*pôjd – povala*“.

V bežnej komunikácii, teda najmä v neoficiálnom súkromnom styku, sa často stretávame s používaním nespisovných výrazov. Niekedy si ani neuvedomíme, že slovo, ktoré sme práve vyslovili, je nespisovné, pretože jeho používanie sa v bežnej reči jednoducho ustálilo. Slová, ktoré však nepatria do spisovného jazyka, by sa podľa nášho názoru nemali vyskytovať v programoch pre deti, keďže i prostredníctvom televízie či filmov sa u nich snažíme pestovať slovnú zásobu a spisovný jazyk. V analyzovaných audiokomentároch pre deti sme si všimli niekoľko slov, ktoré sa zaraďujú medzi nespisovné: *odšróbovať*, *zicherka*, *šuplík*, *kredenc*, *húpací*, *titulka*, *papek*. K. Trnka je tvorcom audiokomentárov i v českom prostredí, preto sa mu stáva, že niektoré české slová sa omylom dostanú aj do slovenského komentára: *mrštne*, *zakusnúť sa*, *výtečník*, *kocovina* (*Lichožrúti*). K. Trnka sa však so slovami aj zahral a vymyslel nové a blízke detskému myslieniu: *upletenec*, *polochobot* (*Lichožrúti*).

3.10 Syntax

Podľa príručiek by vety v audiokomentári nemali byť dlhé a presýtené informáciami, pretože nevidiaci divák nedokáže vnímať veľké množstvo informácií naraz a pri detských programoch platí rovnaké pravidlo. V analyzovaných dielach sme sa stretli s niekoľkými prípadmi používania viet. K. Trnka vo svojich audiokomentároch využíva rôzne typy syntaktických konštrukcií od jednoduchých viet po rôzne typy súvetí. V audiokomentároch K. Trnku (*Lichožrúti*, *Princezná a žaba*) sa často stretávame i s nedokončenými vetami, respektíve vetami, ktoré sú dopovedané dialógom alebo zvukovou zložkou, napríklad v scéne, kde je Chichúnik s dvojčatami v práčovni a Chichúnik sa omylom dostane do práčky, ktorá sa spustí. Dvojčatá sa ho odtiaľ snažia dostať von a komentár znie: „*Tulamor chce vypnúť pranie, ale...*“ Veta je neukončená, no zo zvukovej zložky počujeme, že pračka začala žmýkať a nasledujúce dialógy už objasňujú, že Chichúnik sa z práčky dostal. Podobný postup je použitý aj v rozprávke *Princezná a žaba*.

Spoločnosť Teledata sa rozhodla vo svojich komentároch využívať častejšie iba jednoduché vety: „*Mimi otvorí.*“ „*Mimi Lízu ohmatá.*“ „*Idú do izbičky*“, no nájdeme v nich i zložitejšie súvetia: „*Vyložili z neho nábytok a z auta vystúpi svetlovlásé dievčatko, Líza, so svojou mamou*“. Komentáre vo všetkých analyzovaných dielach využívali primerane dlhé vety, ktoré nie sú informačne nasýtené a nepôsobia rušivo.

3.11 Titulky

V analyzovaných filmoch si môžeme všimnúť odlišné spôsoby uvádzania titulkov, ako úvodných, tak i záverečných. Nezisková organizácia Trnka n.o. vo filme *Lichožrúti* uvádza na začiatku filmu partnerov a to v poradí, v akom sa logá partnerov objavujú na obraze. Zároveň uvádza aj informáciu o tvorcovi audiokomentára k danému filmu a názov filmu. Audiokomentár k rozprávke *Lichožrúti* bol robený priamo na DVD, nie do televízie, preto si v záverečných titulkoch môžeme všimnúť, že sa v komentári spomínajú mená všetkých účinkujúcich a mená produkčného tímu. Ak by bol program určený do televízie, tvorca komentára by mal možnosť spomenúť len niekoľko mien.

V úvode rozprávky *Princezná a žaba* komentátor opisuje logo Walta Disneyho a animáciu Mickey Mousa: „*Na nočnej oblohe, nad bielymi mrakmi žiari večernica. Pod ňou spia mestá a dediny roztrúsene na brehu mesiacom osvietenej rieky, ktorá sa kľukatí do dialky. Na okraji tohto kúzelného kráľovstva stojí prekrásny rozprávkový zámok, pod ktorým preteká rieka. Na vrchole najvyššej veže vlaje zástava osvietená ohňostrojom, ktorý sa rozžiaril nad zámkom. Trblietajúce svetielka. Nápis Walt Disney Pictures*“.

„Zošitová animácia Mickey Mousa. Píska si. Ako sa stránky prevracajú, vzniká ukážka z prvého animovaného filmu Walta Disneyho, Parná loď Willie, spolu s textom Walt Disney, animačné štúdiá“.

Spoločnosť Teledata v úvodných titulkoch uvádza tvorcu audiokomentára, rok, pre akú televíziu bol komentár vyrobený, spomína tiež meno producentky a meno komentátorky, názov programu a danej časti: „Audiokomentár pre RTVS v roku 2017 vyrobila Teledata, produkcia Martina Paulínyová, scenár a načítanie komentára Adriana Geričová. Mimi a Líza: Tmy sa nemusíš báť“. Tieto informácie sú povedané vo veľmi rýchlom tempe a divák ich pravdepodobne nestihne všetky postrehnúť. Navrhovali by sme úvodné titulky zredukovať a niektoré informácie radšej presunúť k záverečným titulkom, kde je na to priestor a v ktorých sa uvádzajú mená účinkujúcich.

3.12 Fonetické osobitosti

Pri tvorbe každého audiokomentára je dôležité vybrať ten správny hlas na nahovorenie komentára. Hlas komentátora by mal byť príjemný, neutrálny, no na druhej strane aj zaujímavý. Každý komentátor by mal vedieť so svojím hlasom pracovať, voliť vhodnú intonáciu, rytmus i rýchlosť komentovania. Audiokomentár k rozprávke *Lichožrúti* nahovoril sám K. Trnka a jeho hlas bol príjemný, slová vyslovoval jasne a zreteľne, tempo reči udržiaval neutrálné počas celého filmu. Svoj hlas sa snažil prispôbiť atmosfére filmu, veľmi dobre pracoval s intonáciou, komentár vôbec neznel nudne, práve naopak, bol pútavý, z hlasu bolo cítiť emócie, strach, napätie, prekvapenie. Podobne dobrý výber hlasu K. Trnka zvolil aj v rozprávke *Princezná a žaba*, ktorý nahovorila herečka Monika Hilmerová jemným, ženským hlasom. Rovnako dobre pracovala s intonáciou a komentár bol nahovorený v primeranom tempe.

Komentár k rozprávkam *Mimi a Liza* bol nahovorený tiež herečkou a bábkoherečkou Adrianou Geričovou, ktorej spôsob komentovania by sme mohli porovnať k čítaniu rozprávky. Jej hlas je príjemný, primerane pracovala aj s intonáciou a tempom hlasu. Pre niekedy až prikrátke vety s klesajúcou intonáciou môže miestami komentár znieť monotónne. Každopádne voľba hereckého hlasu bola vhodná.

3.13 Celkové zhodnotenie analyzovaných diel

V analyzovaných dielach sme zistili, že slovenskí tvorcovia sa snažili postupovať podľa pravidiel uvedených príručiek, no našli sme i niekoľko odchýlok. V audi-

opopisoch K. Trnku sa nachádzajú obsirnejšie opisy scén a aj postáv, najmä v diele *Lichožrúti*, kde z dôvodu vyššieho počtu tichých miest bol dostatok priestoru na detailnejší opis. Otázkou však je, či detský divák dokáže vnímať toľko informácií z opisu. Príliš podrobné opisy mali v tomto diele za následok občasné zasiahnutie do dialógov, piesní či zvukových efektov, čo miestami pôsobilo rušivo. Opačnú situáciu predstavuje rozprávka *Princezná a žaba*, kde je tichých miest podstatne menej, a práve z toho dôvodu absentuje detailnejší opis scény či akýkoľvek opis výzoru postáv. Redundantné a mierne rušivé sa nám zdali opisy počas piesňových častí rozprávky a tiež miesta, kde komentár prekryval kúsok dialógu. Aj v audiokomentároch k rozprávkam *Mimi a Líza* simôžeme všimnúť stručné opisy scén a postáv, čo je z istého hľadiska dobrým riešením, pretože detský divák nie je zahľtený množstvom informácií. Oceňujeme, že komentár ani v jednom prípade neprekryval dialógy. Mierne rušivé boli úvodné titulky prečítané na jeden dych a miestami chýbal opis scény. V analyzovaných dielach sme si všimli mnoho miest, ktoré boli interpretované, najmä opisy emócií postáv, čím sa porušila zásada zo zahraničných príručiek. Na druhej strane M. Šauša zo spoločnosti Teledata v rozhovore uviedol, že opisy emócií sú v detských programoch dôležité. Prikláňame sa k jeho názoru, pretože emócie postáv v detských programoch sú jasne rozlíšiteľné (keď krokodíl plače, je smutný, keď sa usmieva, je šťastný), a preto opis emócií nepovažujeme v detských programoch za nežiaduci. K literárnosti audiokomentára prispievajú najmä použité prirovnania a metafory, ktoré vo väčšej miere využíva najmä K. Trnka, čím jazyk komentára oživuje. Zhodnotili sme aj použitú lexiku a zistili sme, že je vo veľkej miere prispôbená detskému divákovi, najmä použitím zdobnenín a slangových výrazov, ktoré mu imponujú. Na druhej strane sa v niektorých prípadoch používajú ťažšie slová, ktorým deti nemusia rozumieť, a synonymné pomenovania, ktoré ich môžu zmiassi. Hoci detský divák to možno nepostrehne, v audiokomentári k *Lichožrútom* sa vyskytovali i nespisovné slová a slová z českého prostredia. Syntax bola vo všetkých analyzovaných dielach primeraná a prispôbená nevidiacemu detskému divákovi. Z fonetického hľadiska bolo spracovanie tiež primerané a výber hlasových talentov bol rovnako vhodne zvolený.

Každý audiokomentár má svoje chyby, ktoré si komentátor uvedomuje až spätne po nejakom čase. Dôležité je, aby si audiokomentátor chyby priznal a aby mohol ďalej pracovať na zdokonaľovaní svojej tvorby.

ZÁVER

Cieľom príspevku bolo zhodnotiť kvalitu audiokomentárov pre detského diváka na Slovensku, keďže tejto tematike sa u nás doposiaľ nikto nevenoval. Snažili sme sa podrobne rozanalyzovať vybrané diela, aby sme tak mohli priniesť možné ná-

vrhy zlepšenia. Základňou našej analýzy bola literárna tvorba pre deti, ktorej špecifiká sme aplikovali aj na tvorbu audiokomentára a všetky zistenia sme prepájali so svetovými štandardmi tvorby audiopopisu. Každé audiovizuálne dielo je iné a niečím iným špecifické, preto aj spomínané zásady tvoria len akúsi kostru tvorby audiokomentára. Výber slov, jazyka či štýlu je ponechaný na tvorcu komentára a často je odrazom jeho osobnosti.

PRAMENE

Lichožrúti (Trnka n.o.) Dostupné online: <<https://trnka.biz/lichozruti/>>.

Princezná a žaba (Trnka n.o.) Dostupné online: <<https://trnka.biz/princezna-a-zabiak/>>.

Mimi a Líza (Martina Paulinyová, RTVS, Teledata s.r.o).

LITERATÚRA

AUDIO DESCRIPTION COALITION. 2009. *Standards for Audio Description and Code of Professional Conduct for Describers based on the training and experience of audio describers and trainers from accross the United States*. Third Edition, 2009, 31 s. (cit. 2019-02-22) Dostupná na internete: <http://www.perkinselearning.org/sites/elearning.perkinsdev1.org/files/adcs_standards.pdf>.

INDEPENDENT TELEVISION COMMISSION. 2010. *ITC Guidance On Standards for Audio Description*. 2010, 38 s. Dostupné na internete: <http://audiodescription.co.uk/uploads/general/itcguide_sds_audio_desc_word3.pdf>.

KOPÁL, J. 1970. *Literatúra a detský aspekt*. Bratislava: SPN, 1970. 200 s.

KOZÁKOVÁ, L. 2014. Kam až siaha práca audiovizuálneho prekladateľa? Formy sprístupnenia AV diel nepočujúcim a nevidiacim. In: *Prekladateľské listy 3*, Bratislava: Univerzita Komenského, 2014, s. 53 – 65.

LOPÉZ PALOMO, A. 2010. The benefits of audio description for blind children. In: *New Insights into Audiovisual Translation and Media Accesibility*. Leiden: Brill, 2010, 308 p. ISBN: 978-90-420-3180-7.

LOPÚCHOVÁ., J. 2011. *Základy pedagogiky zrakovo postihnutých*. Bratislava: Iris, 2011. 245 s. ISBN: 978-80-89238-61-3.

MEDIA ACCESS AUSTRALIA. 2007. *Audio description background paper. 2007*, 12 s. Dostupné na internete: <<https://www.audiodescription.com.au/>>.

O'CONNELL, E. 2000. *Minority Language Dubbing for Children*. School of Applied Language and Intellectual Studies, Joint Faculty of Hummanities, Dublin City University. 2000. 217 s. Dostupné na internete: <<https://core.ac.uk/download/pdf/11311622.pdf>>.

- ORERO, P. 2011. *Audio Description for Children: Once upon a time there was a different audio description for characters*. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/235347300_Audio_Description_for_Children_Once_upon_a_time_there_was_a_different_audio_description_for_characters>.
- PUURTINEN, T. 1998. Syntax, Readability and Ideology in Children's Literature. In: *Meta, Translator's Journal*, vol. 43, Issue 4, 1998, p. 524 – 533 Dostupné na internete: <<https://www.erudit.org/en/journals/meta/1998-v43-n4-meta169/003879ar/>>.
- ROYAL NATIONAL INSTITUTE OF BLIND PEOPLE. 2009. *Audio Description for Children Guidelines*. RNIB, 2009. Dostupné na internete: <<http://www.docin.com/p-650002545.html>>.
- SNYDER, J. (ed.) 2010. *Audio Description Guidelines and Best Practises*. American Council of the Blind's. Audio Description Project. 2010, 98 s. Dostupné na internete: <<http://docenti.unimc.it/catia.giaconi/teaching/2017/17069/files/corsosostegno/audiodescrizioni>>.
- SNYDER, J. 2007. Audio Description: The Visual Made Verbal. In: *The International Journal of the Arts and Society*, Volume: 2, Issue: 1, 2007, 245 s. ISSN: 1833-1866 Dostupné na internete: <http://msradio.huji.ac.il/ad_international_journal_07.pdf>.
- SNYDER, J. 2014. *The Visual Made Verbal: A Comprehensive Training Manual and Guide to the History and Applications of Audio Description*. Dog Ear Publishing, LLC, 2014, 180 s. ISBN: 978-1-4575-2722-7.

RESUMÉ

The topic of this work is the production of audio description for blind child viewers. The work introduces the basic procedures and principles of creating the audio description for children in the world and evaluates the quality of the audio description for children in the Slovak context. The aim of this work is to point out the specifics of creating audio description for children and to provide an evaluation of the Slovak audio description of selected children's programmes with focus on the specifics of text-forming and recording phase of audio description creation.

◆◆◆

Mgr. Adriana Bukaiová
Kukučínov 62
937 01 Kukučínov
abukaiova@gmail.com

ŠTYLISTICKÁ PRÍRUČKA AKO SÚČASŤ PROCESU LOKALIZÁCIE

Marián Kabát

Marián Kabát je externý doktorand na Katedre anglistiky a amerikanistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v odbore translatológia. Na rovnakej katedre zároveň vyučuje predmety zamerané na úvod do prekladateľského procesu, umelecký a odborný preklad. V budúcnosti by chcel zaviesť nový predmet orientovaný na lokalizáciu. Výskumom sa zameriava na lokalizáciu a didaktiku umeleckého a odborného prekladu. Umeleckému a odbornému prekladu, hlavne však lokalizácii, sa venuje aj ako prekladateľ na voľnej nohe.

ÚVOD

Ak sa hovorí o lokalizácii alebo preklade softvéru (nezáleží na tom, či ide o webové lokality, neherný alebo herný softvér), nesmie sa zabúdať na to, že často ide o tímové projekty (Smolník, 2009), pri ktorých na výslednú podobu okrem prekladateľov vplývajú aj korektori, terminológovia a testerí. Ak si predstavíme situáciu, keď na jednom produkte pracujú aspoň štyri osoby (a zväčša ich býva viac), môže sa zdať náročné dodržať vysokú mieru konzistentnosti, ktorú si lokalizačné projekty vyžadujú.

Jednotliví členovia tímu sa však pri práci na projekte nezaoberajú iba sémantickou stránkou textu, ale musia sa prispôbiť aj „materiálu, ktorý sa lokalizuje, ako aj požiadavkám distribútéra (...) a cieľovej krajiny, v ktorej sa konečný výrobok distribuuje. Každá krajina má svoje špecifiká a prekladatelia ich musia zohľadniť“ (Koscelníková, 2018, s. 61 – 62).

Pri konzistentnosti výsledného produktu teda netreba myslieť len na jazykovú stránku samotného textu. Členovia tímu musia konzistentne riešiť aj problémy spojené s produktom, spoločnosťou, ktorá produkt vyvíja, a (textovými a kultúrnymi) konvenciami cieľovej krajiny. Pri zabezpečovaní takejto rozsiahlej konzistentnosti pomáhajú členom tímu práve štylistické príručky.

Štylistické príručky v lokalizačných projektoch sú súčasťou tzv. lokalizačných balíkov (*lockit – localization kit*). Tieto „kity“, ako sa im skrátene hovorí, obsahujú okrem štylistickej príručky aj všetky texty, ktoré sa majú prekladať, glosáre, prekladateľské pamäte, predchádzajúce verzie softvéru, a ak ide o lokalizáciu videohry, kontext a pokyny k videohre, ktoré môžu (ale nemusia) byť súčasťou štylistickej príručky.

Nakoľko sa príspevok zameriava na štruktúru a obsah štylistických príručiek v lokalizačných projektoch, zameriame sa v nasledujúcich kapitolách práve na ich jednotlivé časti. Následne sa budeme venovať aj informáciám o videohre, ktoré sa formou môžu podobáť na štylistickú príručku a často s ňou úzko súvisia.

1 ŠTYLISTICKÁ PRÍRUČKA

Skôr ako sa pozrieme na výstavbu štylistickej príručky v lokalizačných projektoch (skrátene lokalizačná štylistická príručka), ozrejmíme si samotný pojem „štylistická príručka“, jej formy, využitie a v neposlednom rade aj účel.

Štylistická príručka (anglicky *style guide*) popisuje pravidlá na štandardizáciu písania a formátovania dokumentov. Dané pravidlá (alebo štandardy) možno aplikovať všeobecne v akejkoľvek oblasti, ktorej sa štylistická príručka dotýka, alebo v konkrétnom odbore či istej spoločnosti alebo spoločenstve, pre ktoré bola štylistická príručka vytvorená (existujú napríklad štylistické príručky pre noviny, politické zoskupenia, akademické publikácie alebo súkromné spoločnosti¹).

Jednoducho povedané, štylistická príručka určuje štýl, ktorý je potrebný na zabezpečenie komunikácie a konzistentnosti v rámci jedného dokumentu, ale aj naprieč viacerými dokumentami. Nakoľko praktiky písania textov sa líšia, štylistické príručky môžu štandardizovať (alebo normalizovať) interpunkciu, písanie veľkých písmen, spôsoby citovania alebo formátovanie čísel a dátumov. Štylistické príručky okrem toho môžu určovať štýl písania, vetnú skladbu, vizuálnu kompozíciu, pravopis a typografické pravidlá. V prípade akademických a technických dokumentov (patenty) môžu popisovať etické správanie (autorstvo, citovanie, výskumnú etiku alebo mlčanlivosť) alebo dodržiavanie súladu s inými technickými normami alebo nariadeniami.

Okrem tematického zamerania sa štylistické príručky líšia aj rozsahom (Kouma, 2010). Stáva sa, že štylistické príručky na seba môžu nadväzovať alebo sa od seba odvíjať, čo vplýva aj na rozsah daných štylistických príručiek (napr. lokalizačná štylistická príručka pre produkt Windows Mobile je kratšia, pretože sa odvíja od lokalizačnej štylistickej príručky pre Windows, ktorá zastrešuje celý produkt a tým pádom je rozsiahlejšia). Podobný princíp platí aj v iných sférach,

kde sa využívajú štylistické príručky (napr. pravidlá na úpravu textu pre prispievateľov do *Prekladateľských listov* sú kratšie a vychádzajú z rozsiahlejších edičných pravidiel konkrétneho vydavateľstva).

Niekedy môže vzniknúť potreba štylistickú príručku aktualizovať o nové časti, pretože môže dôjsť k zmene konvencií, jazykového úzu alebo spisovnosti vyjadrovacích prvkov, napr. názov produktu Microsoft Edge sa kedysi neskloňoval, ale časom sa skloňovať začal a všetky tvary boli pridané do lokalizačnej štylistickej príručky, aby prekladatelia vedeli, ako majú postupovať. Treba však poznamenať, že k aktualizáciám nemusí dochádzať pravidelne, no je vhodné, aby o nich používatelia danej štylistickej príručky boli náležite informovaní.

Ak sa zameriame na lokalizačnú štylistickú príručku, ako už bolo spomenuté vyššie, musí v mnohočlenných tímových projektoch zabezpečovať šandardizáciu, normalizáciu a hlavne konzistentnosť, ktorá sa v lokalizácii často považuje za kľúčový prvok kvalitného prekladu (Microsoft Slovak Style Guide, 2017). Z toho vyplýva, že lokalizačná štylistická príručka musí objasniť všetky špecifiká lokalizovaného produktu a v prípade herného softvéru musí obsahovať aj grafický materiál, ktorý slúži na priblíženie danej videohry. Poďme sa teda zaoberať časťami lokalizačnej štylistickej príručky.

2 OBSAH LOKALIZAČNEJ ŠTYLISTICKEJ PRÍRUČKY

Pri popisovaní nasledujúcich častí sa opierame prevažne o lokalizačné štylistické príručky rôznych herných aj neherných softvérov (Windows, Office, Google, Apple, Minecraft, Accorn a iné). Spomedzi týchto je verejne dostupná iba lokalizačná štylistická príručka spoločnosti Microsoft pre Office (Microsoft Slovak Style Guide, 2017).

Spoločným znakom všetkých porovnávaných lokalizačných štylistických príručiek je, že obsahujú množstvo príkladov, vďaka ktorým dokážu danú problematiku dôkladne ilustrovať a vysvetliť. Okrem toho je ešte dôležité podotknúť, že žiadna neobsahuje meno autora (sú teda anonymné) a z vlastných praktických skúseností vieme, že autormi nie sú vždy prekladatelia alebo korektori, niekedy sú to osoby, ktoré na lokalizovanom produkte pracujú dlhú dobu a majú o ňom dôkladný prehľad. Asi aj z tohto dôvodu sa často stáva, že nie vždy obsahujú správnu translatologickú a lingvistickú terminológiu (napr. často sa zamieňa pojem glosár s pojmom terminologická databáza).

Po porovnaní viacerých lokalizačných štylistických príručiek pre webové lokality, neherný a herný softvér môžeme jednotlivé časti lokalizačných štylistických príručiek zhrnúť takto: úvodné informácie, štýl vyjadrovania, typy obsahov, informácie o produktoch, jazykové prvky, internacionalizácia, dodatočné zdroje

a aktualizácie. Jednotlivým častiam sa budeme venovať v nasledujúcich podkapitolách.

2.1 Úvodné informácie

V prvej časti lokalizačnej štylistickej príručky sa nachádzajú základné informácie o spoločnosti a danej lokalizačnej štylistickej príručke a ako sa v nej rýchlo orientovať, podľa akých hesiel možno vyhľadávať (ak je k dispozícii vyhľadávanie). V niektorých prípadoch sa v úvodnej časti nachádzajú informácie o posledných aktualizáciách vo forme dátum a základná informácia o aktualizácii.

Okrem týchto informácií v úvodných častiach ešte nájdeme:

- Základné terminologické zdroje – väčšinou ide o prepojenie na oficiálny glosár produktu prípadne aj s informáciou, ako k nemu prekladateľ získa prístup, pretože glosáre sú často na samostatných webových lokalitách chránené heslom, neprístupné pre verejnosť.
- Informácie o používaní vlastného nástroja CAT – ak má vyvíjajúca spoločnosť vlastný nástroj CAT, ktorý uprednostňuje, v tejto časti sa o ňom prekladateľ môže dozvedieť základné informácie a prípadne sa tu nachádza aj prepojenie na podrobný návod na prácu s daným nástrojom CAT.
- Prepojenie na opis jednotlivých produktov – tento opis nie je priamo súčasťou štylistickej príručky a produkty sú v ňom opísané skôr z technického hľadiska (napr. ako funguje YouTube) a nie z jazykového, pretože jazykové špecifiká produktov sú opísané v inej časti štylistickej príručky.
- Zásady hodnotenia kvality (LQA – *language/linguistic quality assessment*, LQE – *language/linguistic quality evaluation*, LQI – *language/linguistic quality inspection*) – ide o podrobný popis rôznych chýb, ktorých sa prekladateľ môže dopustiť. Chyby sú klasifikované do rôznych kategórií, delia sa podľa závažnosti, každá chyba je bodovo ohodnotená, takže prekladateľ vie, že ak sa istej chyby dopustí, stratí niekoľko bodov z celkového hodnotenia prekladu (napr. ak sa prekladateľ dopustí veľmi vážneho (*critical*) významového posunu, stratí 3 body, čo je v prípade krátkeho textu (do 250 slov) hodnotené ako nedostačujúci preklad, tzv. *fail*). Zásady hodnotenia kvality sa tiež často nachádzajú na samostatnej webovej lokalite a nie vždy sú súčasťou štylistickej príručky, môžu však mať podobu prílohy.

Všetky spomínané informácie sú často zhrnuté na 2 až 3 stranách, takže úvodné informácie predstavujú jednu z najkratších častí lokalizačnej štylistickej príručky, no prekladatelia týmto základným informáciám musia venovať dostatočnú pozornosť, lebo sú dôležité pre ďalšiu prácu.

2.2 Štýl vyjadrovania

Druhá časť, ktorá sa v lokalizačných štylistických príručkách často vyskytuje, je opis štýlu vyjadrovania danej spoločnosť v cieľovom jazyku, teda to, ako sa daná spoločnosť chce jazykovo prezentovať. Síce sa môže zdať, že rôzne spoločnosti sa chcú na jazykovej rovine prezentovať rôznymi spôsobmi, opak je pravdou a štýl vyjadrovania môžeme zhrnúť do niekoľkých bodov, ktoré sa často opakujú. Požadujú:

- zrozumiteľné a krátke vety;
- jednoduché vyjadrovanie bez redundantných informácií a množstva podradovacích súvetí;
- voľnú syntax bez hypnózy originálom;
- opravovanie chýb, ktoré sa môžu vyskytnúť v zdrojovom texte;
- vyhýbanie sa doslovnému prekladu.

Okrem týchto piatich základných bodov, ktoré dobrým prekladateľom asi netreba pripomínať, sa ešte často opakujú „marketingové“ frázy, ktorými spoločnosti svoj štýl popisujú ako priateľský, pozitívny, jasný a zameraný na používateľa.

Dôležité stanovisko, ktoré býva zaujaté v časti o štýle vyjadrovania, je oslovenie čitateľa, teda či prekladateľ môže čitateľovi tykať, alebo musí vykať. Ak sa totiž spoločnosť chce prezentovať priateľsky a uvoľnene, vyberie formu tykania. V rovnakej časti by potom spoločnosť mala rozhodnúť aj o tom, ako sa v texte bude rozlišovať mužský rod od ženského, ak to bude potrebné, napr. vážený/á alebo vážený/-á, alebo vážený(á).

Lokalizačné štylistické príručky v štýle vyjadrovania často riešia aj možné problémy s terminológiou. Prekladateľ je v prvom rade povinný dodržiavať terminológiu klienta, ak nejakú má vypracovanú. Ak klient terminológiu nemá k dispozícii, prekladateľ si zdroje hľadá sám (dosiaľ v slovenskom jazyku nemáme všeobecnú terminologickú databázu z oblasti lokalizácie softvéru). Pokúsime sa v niekoľkých bodoch zovšeobecniť informácie, ktoré sa tu často opakujú:

- ako prekladať nové termíny, ktoré databáza neobsahuje;
- ako postupovať, ak pre jeden termín existujú dva preklady;
- ako postupovať, ak je preklad termínu zlý alebo nepresný;
- ako postupovať, ak je terminológia nekonzistentná;
- ako používať niektoré konkrétne termíny v texte;
- aké termíny neprekladať a ponechávať v zdrojovom jazyku.

Ďalej sa v štýle vyjadrovania upravujú niektoré všeobecné jazykové problémy, ktoré nesúvisia s cieľovým jazykom, ale s prezentovaním spoločnosti:

- ako riešiť prvky tretieho jazyka;
- ako riešiť prvky používateľského rozhrania tretej strany;
- ako riešiť nepreložené prvky používateľského rozhrania;
- ako sa vyjadrovanie mení v závislosti od kontextu;
- ako pracovať s názvami produktov (ktoré možno skloňovať a ktoré musia priberať deskripty).

Posledné javy, ku ktorým sa štylistické príručky v tejto časti ešte zvyknú vyjadrovať, sú preklad vtipov, slovných hier a kultúrnych narážok a používanie anglicizmov a zdvorilostných formuliek v preklade. Tu opäť platí, že prístupy sa líšia v závislosti od toho, ako vážne alebo uvoľnene chce daná spoločnosť v produkte vystupovať.

Vidíme, že druhá časť lokalizačnej štylistickej príručky môže byť rozsiahlejšia a v tomto prípade ovplyvňuje rozhodnutia, ktoré prekladateľ robí na štylistickej, syntaktickej a lexikálnej rovine. V tejto časti sa teda naplno začína prejavovať normalizačná a štandardizačná funkcia štylistickej príručky.

2.3 Typy obsahov

Lokalizačné štylistické príručky sa v ďalšej rozsiahlej časti venujú typom obsahov, s ktorými sa prekladatelia v rámci daného produktu môžu stretnúť. Pri lokalizácii softvéru totiž nejde iba o preklad samotného softvéru, „lokalizujú“ sa aj druhotné texty (napr. marketingové materiály, e-mailové správy, právne texty atď.), ktoré so softvérom úzko súvisia a odvolávajú sa naň (Esselink, 2000).

V tomto prípade pri jednotlivých typoch obsahov uvádzajú aj zásadné vlastnosti, na ktoré by prekladatelia pri práci nemali zabúdať, prípadne problémy, ktoré by pri preklade daných textov mohli nastať. Obsahy a ich vlastnosti by sme mohli zhrnúť do týchto kategórií:

- Používateľské rozhranie – tu štylistické príručky zdôrazňujú dôležitosť kontextu. Ak má prekladateľ prístup k produktu, musí si v ňom skontrolovať, ako sa v preklade nazývajú časti, o ktorých prekladá. Ak produkt k dispozícii nemá, mal by mať aspoň popisy daných reťazcov (či prekladá názov tlačidla, okna atď.), avšak ak nemá ani popisy, musí prekladať naslepo, čo môže výrazne ovplyvniť kvalitu výsledného prekladu. Okrem tohto zásadného pravidla lokalizačné štylistické príručky ešte určujú, ako prekladať ktoré časti používateľského rozhrania (napr. tlačidlá neurčitkom, názvy okien slovesným podstatným menom atď.), ako riešiť otázky, chybové hlásenia alebo kedy dať a kedy nedávať bodku na koniec textového reťazca.

- Prevod textu na reč – ak bude prekladaný text čítaný (strojom alebo človekom), lokalizačné štylistické príručky určujú, ako takýto text prekladať a čomu sa vyhýbať.
- Marketingové texty – v tomto prípade lokalizačné štylistické príručky popisujú možných čitateľov textov (jednotlivci a spoločnosti) a následne aj postupy, akých by sa prekladatelia mali držať (krátke vety, jasné znenie, konzistentné vyjadrovanie, pozor na dvojzmysly atď.).
- Pomocník (texty s postupmi a návodmi) – lokalizačné štylistické príručky tu opäť zdôrazňujú dôležitosť zhody prekladu používateľského rozhrania s odkazmi v textoch pomocníka. Je to logické, ak používateľovi návod káže, aby klikol na tlačidlo *Zobrazenie*, ale v používateľskom rozhraní nájde iba tlačidlo *Zobraziť*, môže nastať zmätok (opäť sa potvrdzuje potreba konzistentného prekladu). Okrem toho sa lokalizačné štylistické príručky dožadujú krátkych a zrozumiteľných viet.
- E-maily – tu sa zväčša nachádzajú dve upozornenia, teda že prekladateľ má príjemcovi vždy vykať a osobné a privlastňovacie zámená písať s veľkým začiatočným písmenom. Okrem toho lokalizačné štylistické príručky pripomínajú, že za pozdravom na konci e-mailu sa v slovenskom jazyku nepíše čiarka.
- Titulky a dabing – ak je softvér sprevádzaný titulkami alebo dabingom, v tejto časti sa nachádzajú technické a štylistické požiadavky na ich preklad.
- Právne texty – v tejto časti nájdeme pravidlá na preklad právne citlivých textov, napr. či možno skloňovať názvy produktov a spoločností alebo ako prekladať niektoré frázy.
- Mobilné zariadenia – ak webová lokalita alebo softvér bude mať verziu pre mobilné zariadenia, štylistická príručka upozorní na problematiku prekladu textov pre dané zariadenia. Najčastejšie sa tu nachádzajú poznámky o priestorových obmedzeniach a používaní skratiek.
- Odkazy na používateľské rozhrania tretích strán – nakoniec lokalizačné štylistické príručky ešte určujú, ako zaobchádzať s produktami alebo položkami, ktoré patria tretím stranám (či ich skloňovať alebo aké deskriptory používať).
- Iné – ak sa môžu vyskytnúť aj iné typy textov, ktoré však nie sú frekventované, nájdeme ich zhrnuté v samostatnej časti.

Nakoľko produkty a texty, ktoré k nim patria, sa líšia, líši sa aj rozsah a obsah tejto časti lokalizačnej štylistickej príručky. Podstatné však je, že čím podrobnejšie je táto kapitola vypracovaná, tým lepšie prekladateľom pomôže vyriešiť prípadné prekladateľské problémy alebo sa vyhnúť chybám, ktoré pri preklade môžu nastať.

2.4 Informácie o produktoch

V tejto časti sa nachádzajú informácie o jednotlivých produktoch, ak ich spoločnosť lokalizuje viac naraz (napr. Google ako produkty rozlišuje Gmail, YouTube a ďalšie). Tu lokalizačná štylistická príručka vysvetľuje špecifiká jednotlivých produktov a ako by prekladatelia mali pri práci upravovať text, napr. ak ide o produkt, ktorý je voľne dostupný, zvykne byť vyjadrovanie uvoľnené a neformálne, ale v prípade platených produktov býva vyjadrovanie striktnejšie a formálne.

2.5 Jazykové prvky

V tejto rozsiahlej časti sa lokalizačná štylistická príručka venuje jednotlivým gramatickým pravidlám, ktoré môžu (negatívne) ovplyvňovať preklad. Často sa stretávame s komparatívnym prístupom, ktorý býva doplnený o praktické príklady.

Lokalizačná štylistická príručka je pri vysvetľovaní medzijazykových rozdielov často podrobná a obsahuje veľa príkladov a podkapitol, v rámci ktorých sa venuje rôznym problémom. Najčastejšie sa stretávame s týmito:

- Písanie veľkých písmen – tu ozrejmuje sporné miesta, v ktorých sa v slovenskom jazyku buď píše, alebo nepíše veľké začiatkové písmeno.
- Gramatika – lokalizačná štylistická príručka sa v niekoľkých podkapitolách venuje rôznym témam, napr. slovosled, vlastnosti podstatných mien, zámen, prídavných mien, slovies a slovesných tvarov, veľká pozornosť sa venuje predložkám a ich správne použitiu, spojkám a citoslovciam, niekedy aj uvádzacím vetám a nedokončeným výpovediam.
- Interpunkcia – tu sa vysvetľujú jednotlivé prípady použitia bodky, čiarky, bodkočiarky, výkričníka, úvodzoviek, lomky, troch bodiek, znaku ampersand, spojovníka a pomlčky, medzery a pevnej medzery, pričom pri posledných dvoch uvedených dvojiciach sa venuje pozornosť ich rozdielnemu použitiu a lokalizačné štylistické príručky uvádzajú prípady, kedy sa ktorý znak používa.
- Skratky – táto podkapitola sa venuje možným skratkám a merným jednotkám. Pri skratkách sa zvykne uvádzať, kedy je potrebné ich používať v texte a kedy má prekladateľ namiesto skratky radšej slovo rozpísať. V prípade merných jednotiek sa vyskytuje poznámka o prevode britsko-amerických jednotiek na medzinárodnú sústavu jednotiek.
- Akronymy – podobne ako pri skratkách, aj pri akronymoch lokalizačná štylistická príručka určuje, kedy ich možno používať, kedy ich treba rozpisovať a vysvetľovať, prípadne kedy treba uviesť aj celé anglické znenie.

- Hypertextové prepojenia a URL adresy – rôzne spoločnosti majú rôzne prístupy k uvádzaniu odkazov a prepojení na iné stránky, preto v tejto časti upravujú používanie deskriptorov pred URL adresami a hypertextovými prepojeniami.
- Zoznamy – nakoniec sa lokalizačné štylistické príručky ešte venujú interpunkcii v zoznamoch, teda kedy na konci jednotlivých bodov zoznamu písať čiarku a kedy bodku.

Vidíme, že táto časť lokalizačnej štylistickej príručky, podobne ako kapitola o typoch obsahov, môže byť rozsiahla, pretože sa venuje množstvu jazykových javov, ktoré sú pre slovenský jazyk typické. Väčšina z nich by pre skúseného prekladateľa mala byť samozrejmosťou, no je dobré mať kompaktný zdroj najdôležitejších javov vždy poruke.

2.6 Internacionalizácia

Pod internacionalizáciou sa myslí jeden z krokov vývoja produktu v procese GILT (Esselink, 2000). Pri internacionalizácii sa produkt „zovšeobecňuje, vďaka čomu je schopný pracovať s viacerými jazykovými a kultúrnymi konvenciami“ (ibid., s. 2). Kým niektoré lokalizačné štylistické príručky venujú internacionalizácii samostatnú kapitolu, iné ju zaraďujú medzi jazykové prvky. V prípade internacionalizácie sa však často opakujú tieto kategórie:

- Čísla, dátumy a meny – v tejto časti sa lokalizačná štylistická príručka venuje správne mu zápisu čísiel, dátumov a mien. Zároveň ozrejmuje, kedy používať pevné medzery, kedy čísla, dátumy a meny rozpisovať slovom a ako ich správne zapisovať.
- E-mailové adresy a telefónne čísla – tu sa ozrejmuje správne písanie e-mailových adries a telefónnych čísiel a prípady, kedy je potrebné použiť deskriptor.
- Zástupné symboly a premenné – veľká pozornosť sa venuje aj správne mu používaniu zástupných symbolov (*tag*) a premenných, keďže práve tie tvoria veľké špecifikum prekladu softvéru (Kabát, 2019). Prekladateľ sa tu dozvie základné informácie o premenných, s ktorými sa môže stretnúť, a môže nájsť aj postupy, ako premenné dostať do cieľového jazyka. Ak produkt používa pluralizáciu reťazcov (ibid.), tu budú spomenuté potrebné informácie a softvérové údaje, ktoré je pri pluralizácii potrebné používať.
- Fiktívny obsah – niektoré spoločnosti v rôznych návodoch alebo príkladoch používajú tzv. fiktívny obsah, ktorý je vysvetlený v tejto časti. Väčšinou ide o fiktívne názvy spoločností alebo adresy (napr. Microsoft používa spoločnosť Contoso, Google používa adresu www.example.com), ktoré sa nikdy neloka-

lizujú. V prípade fiktívnych miest, mien a názvov z literatúry uvádzajú lokalizačné štylistické príručky štandardný postup – meno alebo názov sa nahrádza prekladom, ktorý je v slovenskom jazyku zaužívaný.

2.7 Dodatočné zdroje

V tejto kapitole lokalizačné štylistické príručky uvádzajú ďalšie zdroje, ktoré prekladatelia pri práci môžu (alebo musia) používať. Ide hlavne o slovníkové zdroje, terminologické databázy a štylistické príručky iných spoločností, ktoré môžu byť relevantné.

Okrem toho sa tu zvyknú objavovať odkazy na online školenia a kurzy zamerané na rôzne oblasti, napr. kreatívne písanie, tvorba a údržba terminológie, zásady a postupy pri titulkovaní.

Nakoniec sa ešte ako samostatný dodatočný zdroj často uvádza zoznam opakovaných fráz a slovných spojení a ich preklad, ktorý daná spoločnosť preferuje alebo dokonca vyžaduje. Tým pádom je samozrejmé, že prekladateľ musí tieto informácie pri práci vždy dodržiavať.

2.8 Aktualizácie

Posledná kapitola sa venuje aktualizáciám štylistickej príručky a nachádza sa v nej zoznam aktualizácií. Pri každej aktualizácii je uvedený dátum a zmena, ktorá bola v lokalizačnej štylistickej príručke vykonaná. Na lepšiu orientáciu je uvedená aj presná časť lokalizačnej štylistickej príručky, v ktorej nastala zmena (napr. *Jazykové prvky > Gramatika > Spojky*).

Na konci lokalizačnej štylistickej príručky sa často nachádza postup, ktorým možno odoslať prípadné pripomienky alebo požiadať o zmeny a ďalšie aktualizácie.

3 KONTEXT A POKYNY K VIDEOHRE

V prípade lokalizácie videohry môže byť súčasťou lokalizačnej štylistickej príručky aj kontext a pokyny k videohre. Nezávisle od toho, či sú tieto informácie v samostatnom dokumente, alebo sú obsiahnuté v lokalizačnej štylistickej príručke, mohli by sme jednotlivé časti zhrnúť takto:

- Cieľový hráč – prekladateľ potrebuje poznať hráča, pre ktorého je videohra určená (pohlavie, vek), aby podľa toho upravil svoje prekladateľské stratégie a riešenia.

- Formátovanie – podobne ako pri nehernom softvéri, aj pri videohrách potrebuje prekladateľ poznať preferencie pri formátovaní a aké typy formátovania hra bude/nebude podporovať.
- Atmosféra – táto časť by mala ozrejmovať celkovú atmosféru videohry, aby sa jej prekladateľ mohol prispôbiť.
- Postavy – táto kapitola predstavuje všetky postavy, ktoré sa v hre nachádzajú. Okrem mena, pohlavia a hlavných vlastností by mala objasňovať aj pozadie postavy, jej zmýšľanie a smerovanie vo videohre. Čím detailnejšie opisy (a obrázky) jednotlivých postáv tu prekladateľ nájde, tým lepšie dokáže danú postavu vykresliť v preklade, pretože často je to jediný kontext, s ktorým prekladatelia pracujú (videohra sa totiž často ešte vyvíja).
- Svet – tu bývajú predstavené všetky miesta (celý svet), kde sa videohra odohráva. Podobne ako pri postavách, aj tu platí, že čím viac informácií (a obrázkov) prekladateľ dostane, tým lepší preklad bude vedieť vypracovať.
- Kontext – v tejto kapitole sa nachádza opísaný celý kontext videohry. Okrem zhrnutia príbehu (ak videohra má príbeh) sa často objavujú tieto podkapitoly:
 - spôsob organizácie reťazcov v exportovanom súbore na preklad (ak sú reťazce organizované chronologicky, má prekladateľ viac kontextu ako pri abecednom zoradení);
 - poznámky (poznámky alebo vysvetľujúce obrázky k dôležitým replikám);
 - zoznam premenných (čím viac informácii prekladateľ o premenných má, tým lepšie ich dokáže zakomponovať do prekladu).
- Otázky a odpovede – posledná kapitola zvykne obsahovať odpovede na najčastejšie otázky, ktoré sa objavili napríklad počas vývoja, alebo obsahuje odpovede na otázky, ktoré sa vopred predpokladajú (napr. treba lokalizovať názov?).

ZÁVER

Príspevok predstavuje zjednodušenú podobu štylistických príručiek vo všetkých typoch lokalizačných projektov aj s opismi jednotlivých zásadných kapitol, ktoré spomínané príručky zvyknú obsahovať. Dúfame, že text pomôže pri vytváraní všeobecnej štylistickej príručky, ktorá by sa mohla používať napríklad pri vyučovaní lokalizácie ako samostatného predmetu v rámci štúdia prekladateľstva a tlmočníctva na univerzitách, aby sa študenti počas štúdia oboznámili aj s týmto typom prekladu.

POZNÁMKY

1. Pozri napríklad tieto štylistické príručky (všetky citované 6. 11. 2019):
 - Noviny *The Guardian*: <<https://www.theguardian.com/guardian-observer-style-guide-a>>,
 - Medziinštitucionálna príručka úpravy dokumentov EÚ: <<https://publications.europa.eu/code/sk/sk-000500.htm>>,
 - Generálne riaditeľstvo pre preklad Európskej komisie, odbor slovenského jazyka: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/slovak_style_guide_sk.pdf>,
 - Formát MLA: <<https://style.mla.org/mla-format/>>,
 - Lokalizačná štylistická príručka spoločnosti Microsoft: <<https://www.microsoft.com/en-us/language/styleguides>>.

LITERATÚRA

- ESSELINK, B. 2000. *A Practical Guide to Localization*. Vol. 4. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2000. 488 s. ISBN 90-272-1956-7.
- KABÁT, M. 2020. Typy premenných v preklade softvéru. In: *Tradícia a inovácia v translatologickom výskume VII*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2020. s. 7 – 21. ISBN 978-80-558-1459-9.
- KOSCELNÍKOVÁ, M. 2018. Titulkovanie videohier na Slovensku. In: *Prekladateľské listy 7*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2018. s. 55 – 70. ISBN 978-80-223-4515-6.
- KOUMA, D. 2010. *Creating an In-House Stylebook*. Dostupné na internete: <<https://web.archive.org/web/20100821104652/http://www.copydesk.org/2007conference/resources/CreatingStylebook.pdf>>.
- Microsoft Slovak Style Guide*. vyd. jún 2017. cit: 6. 11. 2019. Dostupné na internete: <<https://www.microsoft.com/en-us/language/styleguides>>.
- SMOLÍK, M. 2009. Lokalizácia softvéru ako tímová práca. In: *Odborný preklad 4 : Materiály zo seminára Informačné technológie a ich terminológia* : Budmerice. Bratislava : AnaPress, 2009. s. 31 – 48. ISBN 80-89137-57-2.

RESUMÉ

The paper deals with style guides in the process of localization. It explains their structure and contents. Eight main chapters of localization style guides were identified: Introduction, Company Voice, Content Types, Product-Related Information, Linguistic Information, Internationalization, Additional References and Updates. Furthermore, the

paper also explains the main chapters of a videogame context document and information presented to translators in it, which are: Target Player, Formatting, Tone, Characters, World, Context Hints and Q&A. The aim of the paper is to pose as a foundation for further work in the process of teaching localization during university courses.

◆◆◆

Mgr. Marián Kabát
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
814 99 Bratislava
marian.kabat@uniba.sk

EFEKTÍVNE METÓDY AD HOC PRÍPRAVY PRE TLMOČNÍKOV

Angelika Klobušická

Angelika Klobušická je absolventka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo, v študijnom programe anglický jazyk a kultúra – španielsky jazyk a kultúra. Počas štúdia inklinovala k tlmočníckemu zameraniu, a preto sa rozhodla venovať výskumu tejto činnosti v diplomovej práci. Diplomová práca, z ktorej je vytvorený nasledujúci článok, je rozšírením bakalárskej práce Efektívne metódy ad hoc prípravy pre tlmočníkov. Autorka by sa v budúcnosti rada venovala tlmočeniu a neskôr aj pokračovala v tlmočníckom výskume.

ÚVOD

Pri vytváraní príspevku sme sa zamýšľali najmä nad tým, aký by mohol mať prínos pre súčasných tlmočníkov a študentov tlmočenia a čím môže prispieť do tlmočnickej diskusie. Tlmočenie je komplexná kognitívna činnosť a dodnes zostáva predmetom záujmu mnohých výskumníkov nielen z lingvistickej oblasti.

Cieľom príspevku je poukázať na dôležitosť kontextuálnej pripravenosti a porozumenia, ktoré ad hoc príprava umožňuje, ako aj dokázať, že pomocou metód efektívneho štúdia môžeme zvýšiť produktivitu nielen pri tlmočníckom výkone. Pri vytváraní príspevku sme použili zistenia z bakalárskej práce a rozšírili ich pomocou uskutočnenému výskumu.

V prvej časti sme sa zamerali najmä na výsledky teoretického skúmania z predošlej práce a na poznatky z publikácií významných, no aj menej známych výskumníkov tlmočnickeho zamerania. V praktickej časti sme sa na skúmanú tému snažili nazerať z odlišného uhla pohľadu a priniesť tak do procesu tlmočenia a prípravy naň novátorskú perspektívu. Rozhodli sme sa využiť prístup efektívneho štúdia, ktoré sme podrobnejšie skúmali už v bakalárskej práci. Pri vtedajšom výskume sme narazili na zaujímavú metódu efektívneho štúdia vytvorenú Neilom Flemingom, ktorá sa nazýva VARK. Keďže nám rozsah bakalárskej práce

neumožnil hlbšie využiť tento prístup vo výskume, rozhodli sme sa ho naplno využiť vo výskumnej časti diplomovej práce, z ktorej teraz vychádzame. Primárnou hypotézou práce bolo presvedčenie, že ak používame efektívne metódy prípravy (založené najmä na prístupe VARK), výsledky prípravy budú efektívnejšie, následkom čoho sa zvýši celkový tlmočnický výkon, a tak pri bude tlmočník presnejší, rýchlejší a celkovo efektívnejší.

1 AD HOC PRÍPRAVA

Slovné spojenie „*ad hoc*“ pochádza z latinčiny a znamená „pre tento prípad/zvlášť na tento účel“. Výstižne tak zachytáva zmysel významu prípravy, keďže sa každý tlmočník pripravuje na udalosť podľa jej špecifických parametrov. Za krátkodobú (*ad hoc*) prípravu považujeme prípravu na konkrétne tlmočenie, ktorá sa odohráva v tesnom časovom odstupe od tlmočenia – pár dní pred tlmočením až dlhšie obdobie, pokiaľ ide o udalosti, ktoré vyžadujú obsažnejšiu prípravu. Tlmočníci sú známi ako komunikační a kultúrni mediátori. Je prirodzené, že na túto zložitú úlohu sa musia pripraviť nielen z dlhodobého, ale aj z krátkodobého hľadiska.

V prvej časti príspevku sa okrem iného zameriavame aj na zistenia odborníkov z praxe, ktorí skúmali krátkodobú prípravu a jej vplyv na tlmočnický výkon. Viacerí z nich dokázali, že príprava priaznivo ovplyvňuje tlmočnický výkon vo viacerých smeroch. Radi by sme spomenuli výskum, ktorý uskutočnili S. Díaz-Galazová, P. Padillová a M. T. Bajová s názvom *The role of advance preparation in simultaneous interpreting – A comparison of professional interpreters and interpreting students*, v ktorom autorky porovnávajú tlmočnicke výkony participantov s prípravou a bez nej (Díaz-Galaz et al., 2015, s. 6). Hlavným cieľom štúdie bolo zistiť, aký má príprava vplyv na tlmočenie. Autorky zistili, že pripravenosť participantov viedla k vyššej presnosti pri tlmočení, ako aj k skráteniu tzv. rozpätia *ear-voice*. Zaujímavé je, že participanty mali v druhom štádiu experimentu na prípravu len 30 minút. Aj napriek tomu však dosiahli po príprave výrazne lepšiu tlmočnický výkon.

Ďalší zaujímavý výskum, o ktorý sme sa opierali, bol výskum P. Švedu uverejnený v jeho publikácii *Vybrané kapitoly z didaktiky tlmočenia* (2016). Autor v tomto výskume pozoroval tlmočnicke výkony študentov tlmočenia v troch štádiách experimentu, ktorý trval tri týždne. Študenti mali každý týždeň odlišný čas na prípravu. Obdržali powerpointovú prezentáciu týkajúcu sa tlmočenej témy päť dní pred tlmočením, 24 hodín pred tlmočením a v poslednom štádiu experimentu dostali informácie len niekoľko minút pred tlmočením. Aj v tomto výskume bolo dokázané, že príprava napomáha vyššej presnosti a aj celkovej

kvalite tlmočnickeho výstupu (Šveda, 2016, s. 70). Výskumy, ktoré sme spomenuli, však nie sú jedinými zdrojmi tvrdenia, že príprava napomáha k lepšiemu výkonu. Asociácia konferenčných tlmočníkov (L'Association Internationale des Interprètes de Conférence) vypracovala užitočnú príručku pre tlmočníkov, ktorá obsahuje dôležité informácie a rady, ako postupovať pri spracovávaní tlmočnickeho zadania – od prijatia zákazky až po jej splnenie. Táto príručka obsahuje aj užitočné rady týkajúce sa prípravy. Vidíme tak, že aj medzi tlmočníkmi z praxe je známe, že ad hoc príprava je nenahraditeľnou súčasťou tlmočnickeho procesu.

Ako sme už spomínali, chceme prispieť do tlmočnickej diskusie niečím novým, a tak za predpokladu, že príprava je obohacujúcim faktorom tlmočenia, chceme dokázať, že efektívna príprava môže tlmočníkom túto úlohu ešte viac uľahčiť. Keďže sme v predchádzajúcej práci vychádzali z tvrdenia, že každý tlmočník sa na tlmočenie pripravuje inak, s využitím postupov efektívneho štúdia VARK sme sa rozhodli dokázať, že individualizácia procesu prípravy prinesie prospešné a efektívnejšie výsledky. Týmto metódam sa budeme podrobnejšie venovať v ďalších kapitolách.

2 DRUHY PRÍPRAVY

Už sme sa zaoberali otázkou prepojenia dlhodobej a krátkodobej prípravy a ich vzájomného vplyvu. Teraz sme sa sústredili na konkrétne tlmočnicke udalosti, ku ktorým sme pridali odporúčania, ako sa na ne pripraviť. Sme presvedčení, že individuálny prístup je prínosný nielen v procese efektívneho štúdia, ale aj pri vyhodnocovaní situácie. Každá tlmočnicke udalosť má špecifické vlastnosti. Môžeme tak aspoň sčasti predvídať, čo nás čaká, ak vieme, že ideme tlmočiť napr. na výstavu, svadbu, obchodné rokovanie atď. Prípravu však môžeme členiť aj iným spôsobom. Hoci sme rozvinuli aj otázku rozdielov v príprave na konzekutívne a simultánne tlmočenie, nemajú až taký dosah ako rozdiely, ktoré vznikajú v procese prípravy na rozličné tlmočnicke podujatia. Uvádžame nasledujúce podujatia, z ktorých každé vyžaduje iný prístup k tlmočnickemu zadaniu. Toto predvídanie sme aj v predošlej práci spájali s tzv. pravdepodobnostnou prognózou, ktorú tlmočník využíva pri tlmočení. Sme toho názoru, že tento fenomén je využiteľný už v procese prípravy, keď tlmočník získa informácie o podujatí týkajúce sa nielen obsahu, ale aj programu, počtu účastníkov, technického zabezpečenia atď. V nasledujúcich podkapitolách teda uvádzame odporúčania, ktoré sme vypracovali na základe spomínaných faktorov a podľa skutočností, ktoré sme získali počas teoretického výskumu.

2.1 Konferenčné tlmočenie

Konferenčné tlmočenie považujeme za špecifickú kategóriu tlmočenia, keďže sa dá povedať, že rôznorodosť tém je v tomto prípade nevyčerpatelná. Preto sa pri príprave musíme zamerať najmä na konkrétnu tému konferencie a snažiť sa získať čo najviac podkladov priamo od usporiadateľov. Osobnými sú prezentácie a prejavy účastníkov, program a iné organizačné materiály, webstránka podujatia, brožúry atď. Ďalším užitočným krokom je hľadanie informácií o rečníkoch konferencie. Často môžeme nájsť videá ich prejavov z minulých podujatí, a tak sa pripraviť nielen z hľadiska obsahu, ale aj z technického hľadiska, keďže máme možnosť pozorovať spôsob prejavu konkrétneho rečníka.

2.2 Mediálne tlmočenie

Tlmočenie pre masmédiá je považované za jedno z najnáročnejších, najmä ak ide o živé prenosy. Je tomu tak nielen pre rôznorodý obsah týchto vysielaní, ale aj pre možné komplikácie týkajúce sa technického zabezpečenia a takisto ich nepredvídateľnosť. Príprava na takéto podujatia je kľúčová. Tlmočník sa však nemôže spoliehať len na dodané materiály. Odporúčame zistiť o danom vysielaní čo najviac a vyhľadať podobné vysielania z minulosti, ktoré môže tlmočník využiť ako zahrievacie cvičenie.

2.3 Súdne tlmočenie

Stať sa súdnym tlmočníkom nie je jednoduché. Záujemca o toto povolenie musí spĺňať určité podmienky, hoci každá krajina uvádza iné kritériá. Môžeme však predpokladať, že na toto povolanie je väčšinou vyžadovaná ďalšia dlhodobá príprava. Súdni tlmočníci sa však taktiež musia pripravovať aj z krátkodobého hľadiska. Každé súdne pojednávanie je svojím spôsobom špecifické. Tlmočník tak môže využiť anticipáciu vďaka stanoveným pravidlám jednotlivých pojednávaní. Inak sa teda bude pripravovať na rozvodový a inak na trestný súd. Užitočnými materiálmi sú spisy a výpovede, avšak nie vždy je možné do nich nahliadnuť v úplnom rozsahu pred pojednávaním.

2.4 Komunitné tlmočenie

Komunitné tlmočenie je taktiež veľmi špecifická kategória vzhľadom na to, že ho vykonávajú nielen kvalifikovaní tlmočníci. Veríme, že anticipácia situácie záleží na skúsenostiach tlmočníka, ako aj na informáciách, ktoré poskytne najímajúca organizácia. V tomto prípade je vždy dôležité poznať účel tlmočenia. Či už ide o obdržanie víz alebo o lekárske vyšetrenie, tlmočník musí vždy vedieť zapojiť široký všeobecný prehľad.

2.5 Rokovacie tlmočenie

Do tejto kategórie spadajú obchodné podujatia a stretnutia. Je veľmi dôležité získať informácie o spoločnosti alebo klientovi, pre ktorého tlmočíme, a zistiť čo najviac o firemnej kultúre a cieľoch. V tomto prípade je jednoduchšie získať informácie priamo od klienta. Zaujímať by sme sa mali najmä o výročné správy, informácie o firemných produktoch a taktiež o obchodné záujmy klienta, aby sme ich vedeli protistrane dobre interpretovať.

2.6 Diplomacké tlmočenie

Diplomacké tlmočenie je jedným z najvyšších priečok tlmočnickej činnosti. Tlmočníci v diplomackých službách sa svojím spôsobom podieľajú na vytváraní medzinárodných vzťahov a politík. Treba sa vyznať nielen v téme, ale aj v pravidlách spoločenského protokolu. Príprava je aj v tomto prípade kľúčom k úspechu. Tlmočník by sa mal vopred informovať o priebehu stretnutia a o očakávanej agende. Zvyčajne tieto informácie poskytuje protokolista, ktorý má danú udalosť na starosti.

3 ŠTÁDIÁ PRÍPRAVY

Ako sme už spomenuli, ad hoc prípravu aj samotné tlmočenie považujeme za komplexné procesy. Tlmočník musí vedieť rozpoznať, kedy sa má chopiť tej správnej príležitosti získať informácie a vyťažiť z nej čo najviac. D. Gile rozlišuje tri štádiá prípravy, resp. nadobúdania informácií a tými sú:

1. získavanie informácií pred podujatím;
2. získanie informácií ad hoc resp. tesne pred podujatím;
3. získavanie informácií počas podujatia (Gile, 2009, s. 144).

Gilov model prípravy sa vo väčšine aspektov zhoduje s príručkou AIIC, ktorú sme už spomínali. Zaujímavým elementom však je práve nadobúdanie informácií počas konferencie. D. Gile uvádza, že najviac relevantných informácií dostaneme práve počas podujatia, keď sa rozdávajú materiály, ako napr. koncepty projektov atď. Takisto sa môžeme prvýkrát stretnúť s konečnou verziou prezentácie, keďže sa môže stať, že tlmočníkom neboli poskytnuté tie správne alebo žiadne materiály. Preto je dôležité byť neustále v strehu a využiť každú príležitosť dostať sa k potrebným informáciám, ktoré sú jedným z najdôležitejších pracovných nástrojov tlmočníka.

4 ŠPECIALIZÁCIA

O tlmočníkoch je všeobecne známe, že musia mať vynikajúci všeobecný prehľad a vedieť sa orientovať v rozličných témach aspoň do určitej miery. Či už ide o energetiku alebo o ekonomickú krízu, tlmočník musí byť vždy pripravený správne zareagovať. Vieme si predstaviť, že pre tieto predpoklady tlmočníci ponímajú svoju úlohu najmä zo všeobecného hľadiska, a ak je im poskytnutá zákazka odborného charakteru, pripraví sa na ňu prostredníctvom poskytnutých materiálov. Aj tu si môžeme všimnúť, že príprava slúži práve na obohacovanie vedomostí najmä v oblasti kontextu danej témy. Keďže tlmočníci dostávajú ponuky od rôznych zadávateľov, nie je v tejto profesii možné zamerať sa na jedinú oblasť. Hlbšie rozšírenie poznatkov v konkrétnej téme však môže byť nadmieru osožné, keďže sa tak tlmočník môže stať odborným laikom a získať v danej oblasti viac klientov. Tlmočník za týchto okolností môže stále prijímať rôznorodé zákazky, avšak vo vybranej téme bude mať oproti iným kandidátom výhodu. Taktiež sa postupne bude znižovať potreba krátkodobej prípravy na danú tému, ak v nej tlmočník nadobudne viac skúseností.

Niektoré typy tlmočenia si však špecializáciu vyžadujú. Hovoríme najmä o úradnom a súdnom tlmočení. Aby sa tlmočník mohol kvalifikovať ako úradný tlmočník, musí splniť viaceré kritériá, medzi inými aj prejsť skúškami, ktoré sú vyvrcholením prípravy na takýto druh tlmočenia.

Ďalšia situácia, ktorá môže nastať, je neúmyselná špecializácia, ktorá vzniká pri udržiavaní častého kontaktu s konkrétnym zadávateľom. Tlmočník tak často prenikne do podstaty témy najmä vďaka osobným skúsenostiam s klientom alebo firmou a čiastočne tak môže predvídať postup tlmočenej situácie.

5 VARK

VARK je systém učebných preferencií determinovaných fázou recepcie informácií, ktorý rozpracoval N. Fleming (2012). Predpokladáme, že práve fáza recepcie informácie je pre tlmočníka v procese prípravy nesmierne dôležitá. Už v tomto štádiu prípravy tak môže tlmočník zefektívniť výsledky svojej práce. Sám autor tohto prístupu však uvádza, že metóda VARK nie je učebným štýlom, ale skôr súhrnom preferencií, ktoré jednotlivec využíva v procese učenia sa. V tomto prípade je dôležitý najmä moment recepcie informácií a kanál, ktorý ju umožňuje. Každé písmeno v skratke VARK reprezentuje konkrétny informačný kanál, resp. preferenciu pre určitý typ príjmu informácií („*Visual*“, „*Aural*“, „*Read/Write*“, „*Kinesthetic*“). My sme túto metódu aplikovali na ad hoc prípravu tak, že sme v experimente poskytli participantom odporúčania na prípravu založené na ich preferenciách VARK. Pri metóde VARK nie je vylúčená inklinácia k viacerým preferenciám. Vždy je však možné kombinovať spôsoby učenia sa podľa vlastnej potreby. Okrem jednotlivých preferencií existujú ešte dva druhy študentov, ktoré preferujú kombináciu všetkých metód učenia sa. Tieto typy sa nazývajú VARK Typ 1 a VARK Typ 2. Popíšeme ich bližšie v nasledujúcom návode.

Visual – Vizuálna modalita je reprezentovaná informáciami, ktoré sú znázornené graficky v tabuľkách, odrážkach atď. Participantom s touto preferenciou sme odporučili, aby si na prípravu materiál spracovali v diagramoch, grafoch a informačných mapách. Taktiež je dobré zvýrazniť si text rôznymi farbami.

Aural – Aurálna modalita preferuje príjem informácií prostredníctvom počutia alebo rozhovoru. Participantom s aurálnou preferenciou sme odporučili zohnať si na prípravu relevantný materiál vo forme podcastov, nahrávanie vlastných myšlienok o téme a terminológii a následné prehrávanie, ako aj rozhovor s niekým, kto sa v téme vyzná. V prípade tlmočníka by to mohol byť zadávateľ.

Read/Write – Táto modalita zahŕňa informácie reprezentované v texte. Participantom s R/W preferenciou sme odporučili, aby sa zamerali na články o téme a slovníky aj iné informácie spracovali v textovej podobe.

Kinesthetic – Kinestetická preferencia je z tlmočnickeho hľadiska náročnou, keďže informácie by mali byť prijímané formou zážitkov. Na to tlmočník často nemá čas. Snažili sme sa však nájsť čo najrelevantnejšie spôsoby, aby sme uľahčili prípravu aj participantom s touto modalitou. Odporučili sme im pozerať videá týkajúce sa témy, v ktorých je daná problematika podrobne znázornená. Taktiež mohli použiť obrazové encyklopédie, ilustrované slovníky atď. Odporučili sme aj vytvoriť si vlastný prejav na danú tému a pretlmočiť ho.

Študenti s multimodálnou preferenciou sa zaraďujú do kategórie **VARK Typ 1** alebo **VARK Typ 2**. Zatiaľ čo participanti s preferenciou VARK Typ 1 si na každú učebnú úlohu vyberajú, ktorú modalitu použijú pri učení sa ako najvhodnejšiu, participanti s preferenciou VARK Typ 2 radi prijímajú informácie zo všetkých informačných kanálov. My sme im odporučili, aby podľa svojej preferencie náležite využili vyššie uvedené odporúčania.

6 EXPERIMENT

Experiment prebiehal na pôde Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave počas štyroch týždňov. Participantmi boli študenti štvrtého ročníka prekladateľstva a tlmočníctva. V prvý a druhý týždeň sme uskutočnili test preferencií VARK, ktorého výsledky nám pomohol spracovať sám autor konceptu VARK, N. Fleming. Na treťom a štvrtom stretnutí študenti tlmočili prejavy, ktoré sme vybrali. Oba prejavy sa tlmočili z angličtiny do slovenčiny. Snažili sme sa vybrať terminologicky náročnejšie vstupy, aby sme tak mohli lepšie vidieť vplyv prípravy na tlmočenie. Vybrali sme prejavy z konferencií TEDx, ktoré sa týkali životného prostredia. Prvý prejav sa týkal úniku metánu do ovzdušia a možností nápravy. Druhý prejav sa zaoberal nepreskúmanou oceánskou vrstvou – tzv. mezopelagiálom a jeho benefitmi pre životné prostredie. V prvom štádiu experimentu sme oslovili 29 študentov. Povaha experimentu vyžadovala, aby sa participanti zúčastnili všetkých troch stretnutí, čo sa nám však nepodarilo z logistických a iných dôvodov. Nakoniec nám teda zostalo deväť študentov, ktorých kompletne výstupy sme mohli porovnávať a šesťnásť študentov, ktorí sa zúčastnili len niektorých stretnutí, a tak sme sa rozhodli použiť ich výstupy na ďalšiu analýzu.

6.1 Prvý a druhý týždeň

Našou prvou úlohou bolo zistiť preferencie VARK u participantov. Použili sme dotazník VARK dostupný na webovej stránke N. Fleminga. Každý participant zapísal svoje výsledky, ktoré sme poslali na analýzu, keďže algoritmus na výpočet hodnôt pre výskum je zložitejší.

Informovali sme participantov, že materiály na prípravu na prvý prejav budú uverejnené na e-learningovej platforme a požiadali sme ich, aby sa pripravili vlastným spôsobom.

6.2 Tretí týždeň

Ako sme už spomenuli, v predošlom týždni sme poprosili participantov, aby sa oboznámili s poskytnutými materiálmi. Na e-learningovej platforme sme uverejnili základné informácie o téme, dva články týkajúce sa kontextu prejavu a informácie o rečníkovi. Všetky materiály boli dodané štyri dni pred tlmočením. Pred samotným tlmočením sme rozdali dotazník, ktorého jednu časť vyplnili účastníci pred tlmočením a jednu po tlmočení. Potom nasledovalo samotné tlmočenie. Tlmočnicke výstupy boli nahrávané za účelom ďalšej analýzy.

6.3 Štvrtý týždeň

V predošlom týždni sme participantov opäť inštruovali, aby sa oboznámili s materiálmi uverejnenými na platforme. Tie navyše obsahovali výsledky testu VARK spolu s odporúčaniami na prípravu šitú na mieru pre každého kandidáta. Požiadali sme participantov, aby sa pripravili s pomocou uvedených odporúčaní, aby tak zefektívni svoju prípravu. Opäť sme uverejnili články týkajúce sa témy, avšak neposkytli sme meno rečníka. Študenti na stretnutí tlmočili prejav o mezopelagiále, ktorý bol opäť nahrávaný. Pred aj po tlmočení vyplnili rovnaký dotazník, ako v predošlom týždni.

6.4 Tabuľka výkonov

Tabuľka výkonov¹

Študent	Týždeň 3			Týždeň 4		
	Príprava	Obsah	Štylistika	Príprava	Obsah	Štylistika
A	Á	16 b/41 %	11 b/36 %	N	12,5 b/32 %	10 b/33 %
B	Á	12 b/30 %	9 b/30 %	N	9,5 b/24 %	7 b/23 %
C	Á	33,5 b/85 %	27 b/90 %	Á/VARK	32 b/82 %	29 b/96 %
D	N	19,5 b/50 %	10 b/33 %	N	11,5 b/29 %	7 b/23 %

¹ Vysvetlivky:

Á – participant sa pripravil

Á/VARK – participant sa pripravil s pomocou VARK metód

N – participant sa nepripravil

X – participant sa nezúčastnil

b – bod

PREKLADATELSKÉ LISTY 9

E	Á	19 b/48 %	11 b/36 %	Á/nie VARK	12,5 b/32 %	3 b/10 %
F	Á	20,5 b/52 %	18 b/60 %	Á/VARK	15 b/38 %	12 b/40 %
G	Á	21 b/53 %	7 b/23 %	Á/VARK	33 b/84 %	28 b/93 %
H	Á	29,5 b/74 %	22 b/73 %	Á/VARK	24,5 b/62 %	21 b/70 %
I	Á	19,5 b/50 %	10 b/33 %	Á/VARK	18,5 b/47 %	18 b/60 %
J	Á	22 b/56 %	16 b/53 %		X	X
K		X	X		X	X
L		X	X	Á/VARK	25 b/64 %	20 b/66 %
M	Á	17 b/43 %	8 b/26 %		X	X
N	Á	12 b/30 %	10 b/33 %		X	X
O	Á	16,5 b/42 %	15 b/50 %		X	X
P		X	X		X	X
Q		X	X		X	X
R		X	X		X	X
S		X	X		X	X
T		X	X		X	X
U	Á	22 b/56 %	13 b/43 %		X	X
V	Á	20,5 b/52 %	14 b/46 %		X	X
X		X	X		X	X
Y	Á	20 b/51 %	12 b/40 %		X	X
Z		X	X		X	X
AA		X	X		X	X
BB		X	X		X	X
CC		X	X		X	X
DD		X	X		X	X
EE	Á	21,5 b/55 %	13 b/43 %	Á/nie VARK	15 b/38 %	13 b/43 %
FF	Á	4,5 b/11 %	1 b/3 %	N	10 b/25 %	9 b/30 %
GG	N	12 b/30 %	9 b/30 %	Y	20 b/51 %	12 b/40 %
HH	Á	15 b/38 %	13 b/43 %	Á/nie VARK	14 b/35 %	12 b/40 %

6.5 Analýza

Ako sme už spomenuli vyššie, pri analýze tlmočnických výstupov nastalo niekoľko komplikácií. Konečný počet výstupov pripravený na analýzu bol obmedzený a pre technickú chybu v treťom týždni výskumu sme stratili časť výstupu. Rozhodli sme sa však využiť materiál, ktorý sme mali k dispozícii, a za účelom kvalitnejšieho zhodnotenia výsledkov sme náležite prispôbili analýzu vzoriek. Tým, že sa nám nahrávky z tretieho týždňa po určitej minúte prerušili, rozhodli sme sa analyzovať len tie minúty výstupu, ktoré sme mali k dispozícii v oboch nahrávkach, aby pri ich porovnávaní nedošlo k nezrovnalostiam.

6.5.1 Potvrdenie primárnej hypotézy

Ak využívame metódy efektívneho štúdia pri príprave, jej výsledky sa výraznejšie ukázu na tlmočnickom výkone.

Pri vyhodnocovaní výsledkov sme, žiaľ, nemohli prísť k definitívnemu záveru. Hoci sme spozorovali rozdiely v kvalite tlmočnických výkonov niektorých participantov, dôvody na ich zlepšenie alebo zhoršenie mohli byť rôzne. Či už to bola náročnosť témy, prejavu, terminológie alebo personálne faktory, ako napr. individuálne tlmočnicke znalosti participantov, stav mysle (únava atď.), bolo by zložité dopátrať sa k pravým dôvodom a taktiež by sme museli mať na výskum väčší priestor. Je takmer nemožné zmerať všetky tieto faktory, preto sme sa snažili zo získaných informácií poskytnúť zistenia, ktorými sme si boli istí. Veľkosť vzorky, s ktorou sme v konečnom dôsledku pri výskume pracovali, totiž nedovoľovala vyvodiť všeobecne platné závery.

Pri analýze série výstupov deviatich participantov, ktorí sa zúčastnili všetkých stretnutí, sme si všimli, že hoci sa kvalita ich dvoch výstupov líšila, tieto rozdiely neboli také výrazné, čo nám naznačuje, že príprava je len jedným z doplňujúcich prvkov v tlmočnickom komplexe, ktorý pozostáva aj z osobnostných kvalít tlmočníka, ktoré sme už spomínali.

6.5.2 Širšia analýza

Celkovo sa vo štvrtom týždni experimentu po príprave s pomocou systému VARK zlepšil len jeden tlmočnický výkon. Ostatné sa zhoršili v priemere o 9,6 %, čo sa týka obsahu, aj napriek pripravenosti participantov. Výkony nepripravených participantov sa takisto zhoršili.

Vďaka informáciám z dotazníka sa však môžeme dopracovať ďalej. Z časti, ktorú mali účastníci výskumu vyplniť po tlmočení, sme sa dozvedeli, že v oboch týždňoch bola väčšina z nich nespokojná so svojím výkonom – v treťom týždni experimentu to bolo 16 participantov z 20 a vo štvrtom týždni 12 zo 14. Dôvody ich nespokojnosti sa rôznili. Niektorí uviedli, že sa nemohli sústrediť, iní uviedli, že im chýbala potrebná terminológia v slovenčine, že neboli dostatočne pripravení, alebo sa im prejavy zdali zložité. Taktiež si môžeme všimnúť, že všetci nepripravení participanti podali výkon s kvalitou pod 32%, čo bol taktiež najnižší dosiahnutý výkon pripraveného účastníka výskumu. Ostatné výstupy pripravených participantov mali lepšiu kvalitu. Môžeme tak aspoň čiastočne potvrdiť, že príprava má pozitívny vplyv na tlmočenie.

Radi by sme dospeli aj k iným, presnejším, záverom, avšak nechceli sme v práci vytvárať falošné domnienky. Zatiaľ môžeme s istotou povedať, že medzi prípravou a tlmočnickým výkonom určite existuje niekoľko prepojení, no sú tu aj ďalšie dôležité faktory, ktoré naň viac či menej vplyvajú.

ZÁVER

Cieľom príspevku bolo poukázať na dôležitosť ad hoc prípravy v procese tlmočenia a nájsť najefektívnejší spôsob, akým prípravu uskutočniť. Pri jej vypracovaní sme sa zaoberali už uskutočneným výskumom, ktorý nám naskytol užitočnú perspektívu. Východiská sme preto sčasti postavili aj na zisteniach výskumníkov, ktorí potvrdzovali, že príprava má priaznivý vplyv na tlmočnický výkon. Nový pohľad na prípravu, ktorým sme sa snažili prispieť do diskusie, spočíval najmä v individualizácii ad hoc prípravy, a to nielen z hľadiska preferencií tlmočníka, ale aj z hľadiska povahy tlmočnického zadania. Zistili sme tak, že vďaka pravdepodobnostnej prognóze si sčasti môžeme prispôbiť obsah prípravy a vďaka metódam VARK si môžeme vybrať, aké nástroje použijeme pri práci s potrebnými informáciami. Hoci tento návod môže znieť zložito, veríme, že ak investujeme čas a námahu do prípravy, oplatí sa nám to pri tlmočení viacnásobne.

LITERATÚRA

- DÍAZ-GALAZ, S.; PADILLA P.; BAJO, M. T. 2015. The role of advance preparation in simultaneous interpreting – A comparison of professional interpreters and interpreting students. In: *Interpreting*. 2015, Vol. 17, 1. vyd., s. 1 – 25. ISSN 1384-6647.
- FLEMING, N. 2012. *Teaching and Learning Styles: Vark Strategies*. Christchurch: Neil D. Fleming. 2012. ISBN 978-0-473-07956-7.

- GILE, D. 2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Rev. ed. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009. ISBN 978 90 272 2433 0.
- ŠVEDA, P. 2016. *Vybrané kapitoly z didaktiky simultánneho tlmočenia*. Bratislava: Univerzita Komenského. 2016. ISBN 978-80-223-4069-4.

RESUMÉ

This paper is focused on ad hoc preparation for interpreting and its different forms. It should provide a basic idea of what we had in mind when writing our thesis. It describes the research done on the subject so far and the intended contribution to the field. In the theoretical part, it concentrates on interconnecting the existing findings regarding ad hoc preparation for interpreting in order to create a new model of preparation types, which are designated for respective types of interpreting assignments. It also endeavours to describe various stages of preparation and evaluate their importance. After evaluating the experiment at the Comenius University from different perspectives, it must be admitted that there were many interpreting research pitfalls. By applying the methods of effective studies (the VARK approach) in the research, the paper tries to analyse their impact on preparation for interpreting and on interpreting performance.

◆◆◆

Mgr. Angelika Klobušická
Kaplna 216
900 84 Kaplna
angelika.klobusicka@gmail.com

VÝSKUM REDAKČNEJ PRAXE NA SLOVENSKU

Matej Martinkovič

Matej Martinkovič je absolvent Katedry translatológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo v kombinácii anglický jazyk a kultúra a ruský jazyk a kultúra. V súčasnosti na tejto katedre pôsobí ako interný doktorand. V dizertačnej práci sa zameriava na výskum redakčnej praxe ako právoplatnej súčasti transferového procesu zo sociologického hľadiska. V minulosti sa so svojimi umeleckými prekladmi úspešne umiestnil na viacerých prekladateľských súťažiach vrátane Prekladateľskej univerziády.

ÚVOD

V prekladateľskej praxi sa často stretáme s názorom, že prinajmenšom pri knižnom preklade redaktor predstavuje neodmysliteľnú súčasť translačného procesu, bez ktorého účasti výrazne klesá kvalita výsledného produktu. O stave redakčnej praxe na Slovensku sa celkom bežne – a často skôr negatívne – diskutuje na prekladateľských podujatiach, ako sú napríklad Letné školy prekladu. Slovenská translatológia však takýto dôraz na redakčnú prax nekladie a existuje len pomerne málo odborných publikácií na túto tému. Cieľom príspevku je uviesť stručný prehľad doposiaľ vydaných odborných literatúr zameraných na redakčnú prax a zmapovať tak doterajší výskum v tejto oblasti.

1 VÝSKUM V DVADSIATOM STOROČÍ

Ak sa pozrieme na odbornú literatúru zameranú na výskum v predmetnej oblasti, zistujeme, že najvýznamnejšie práce na Slovensku vznikli v posledných troch desaťročiach 20. storočia. Postupne sa v ďalších častiach príspevku budeme chronologicky venovať tým najvýznamnejším.

1.1 Anton Popovič

Spomedzi slovenských teoretikov azda ako prvý venoval pozornosť redakčnej praxi Anton Popovič a to hneď v niekoľkých publikáciách. A. Popovič (1983, s. 271) vo svojom modeli integrálnej vedy o preklade redakčnú prax vyčleňuje ako samostatnú súčasť praxeológie prekladu. V terminologickom slovníku *Originál/Preklad. Interpretatná terminológia* nachádzame i heslo „redaktor prekladu“ (ibid., s. 174) so stručným popisom. Podľa neho redaktor predstavuje účastníka prekladovej komunikácie, ktorého mieru účasti „vyjadruje *tendenčný (modifikovaný) prepis prekladateľovho textu*“ (ibid.). Takýto prepis podľa A. Popoviča predstavuje spoločenskú aprobáciu textu a konflikt medzi prekladateľom a redaktorom ako zástupcom „*vydavateľskej literárnej inštitúcie, resp. kultúrnej politiky, vykonávateľom jazykovej normy*“ (ibid.).

O čosi komplexnejší pohľad na redakčnú prax A. Popovič poskytuje v *Teórii umeleckého prekladu* (1975). V tejto publikácii redaktora charakterizuje ako nepriameho účastníka komunikácie a zdôrazňuje jeho nevyhnutnosť, nakoľko ho považuje za sprostredkujúci faktor „*medzi vládnucimi jazykovými normami a textom prekladu*“, ktorý zároveň „*vykonáva direktívy, ktoré si pod vplyvom čitateľských návykov osvojila vydavateľská inštitúcia*“ (1975, s. 69). Činnosť redaktora má podľa A. Popoviča arbitrárny charakter, nakoľko redaktor má právo zasahovať do prekladateľovho textu, vytvárať varianty líšiace sa od pôvodných riešení, presadzovať sociolekt proti prekladateľovmu idiolektu a tvorí tak vyššie spomenutý tendenčný prepis. Takýto prepis však vzniká samotným aktom aprobovania textu, a teda aj v prípade, keď redaktor do textu nezasahuje. Zároveň je dôležité spomenúť, že podľa A. Popoviča „*redaktorove zásahy si nárokujú definitívnosť, a to preto, lebo reprezentujú inštitucionalizovaného prekladateľovho partnera*“ (1975, s. 70). Redaktora tak kladie na úroveň prekladateľovho „*spoluautora*“, i keď často zamlčaného, opomenutého.

Mohlo by sa zdať, že A. Popovič za náplň redaktorskej práce považuje aprobáciu prekladu len z pohľadu jazykovej či literárnej normy. Sám však upozorňuje, že redaktor prihliada aj na realizáciu „*významovej a stylistickej štruktúry originálu v preklade*“ (ibid.). Na úkor jazykovej a literárnej normy A. Popovič (ibid., s. 75) ešte podotýka, že redaktor k nim môže zaujať tri postoje: môže sa stotožňovať s prevládajúcou literárnou a jazykovou normou, môže hľadať rovnováhu medzi normou a prekladateľovým idiolektom a nakoniec sa môže usilovať normu predstihnúť, byť voči nej – ako píše A. Popovič – „*nezávislý*“.

1.2 Ján Ferencčík

Najrozsiahlejšie sa však problematike redakčnej praxe nevenoval A. Popovič, ale Ján Ferencčík, ktorý na túto tému napísal dve štúdie. Na rozdiel od A. Popoviča a väčšiny neskorších autorov, J. Ferencčík pracuje s pojmom „editor“, ktorý je širší než „redaktor“. Napriek tomu medzi ich opismi práce editora a redaktora nájdeme mnoho spoločného.

J. Ferencčík (1982, s. 91) editora považuje za najdôležitejšieho pracovníka redakčného úseku a opisuje ho ako „*iniciátora, organizátora, odborného a umeleckého hodnotiteľa a upravovateľa textu určeného na vydanie, bez ohľadu na jeho druh, charakter, časovú a miestnu provenienciu.*“ Taktiež vymedzuje typy editorov (ibid., s. 94) na základe delenia knižnej literatúry na umeleckú a vecnú a delenia na pôvodnú a prekladovú. Vo zvyšku oboch štúdií sa venuje prevažne editorom prekladovej literatúry. Vzdelanie editora prekladového textu musí podľa neho zahŕňovať predovšetkým nasledujúce disciplíny (ibid., s. 96):

- všeobecná teória literatúry (teória odboru);
- dejiny národnej literatúry (vedného odboru);
- dejiny svetovej literatúry (vedného odboru);
- všeobecná teória prekladu;
- dejiny a súčasný stav národného jazyka vrátane jazykovej normy;
- dejiny a súčasný stav cudzieho jazyka (dôkladná filologická znalosť);
- štylistika a základy textológie;
- špeciálne odborné vzdelanie (teória editorstva).

Za neoddeliteľnú súčasť prípravy editora považuje taktiež vydavateľskú a pokiaľ možno aj prekladateľskú prax. Ďalej upozorňuje, že ani takto pripravený editor nepredstavuje „univerzálneho“ editora všetkej prekladovej literatúry. Naopak, je stále potrebné, aby sa špecializoval nie len buď na vecnú, alebo umeleckú prekladovú literatúru, ale aj na základe jednotlivých umeleckých žánrov či vedných odborov.

J. Ferencčík (1982, s. 99) editora zaraďuje do redakčného procesu na základe troch hľadísk, a to „*z hľadiska celkovej adekvátnosti publikovaného textu,*“ t. j. kritérium hierarchizujúce; „*z hľadiska dejín knižnej kultúry,*“ t. j. kritérium autorskej zúčastnenosti; a „*z hľadiska podielu na vydaní textu,*“ t. j. kritérium pracovnej postupnosti, ktorého model je nasledovný: „*editor (organizátor textu) – autor – prekladateľ – editor (textový aprobátor)*“. Ostatný model považuje za najvýznamnejší, nakoľko najlepšie vystihuje činnosť editora a šírku jeho profesie.

Ako sme už načrtli, Ferencčíkovo a Popovičovo ponímanie editora či redaktora sa v mnohom zhodujú. Aj podľa J. Ferencčíka (1982, s. 91) editor popri iných činnostiach zabezpečuje aprobáciu textu z hľadiska nie len jazykového, ale nesie

aj spoločenskú, právnu a hospodársku zodpovednosť za vydané dielo. J. Ferenčík dokonca presne vymedzuje nasledujúce jednotlivé funkcie editora v procese tvorby prekladového diela:

- a. vydavateľský redaktor – „*odborník na určitý druh literatúry alebo jazykovú oblasť*“ (ibid., s. 100). Pracuje s edičnými informáciami, navrhuje dielo na zaradenie do edičného plánu a vyberá prekladateľa a autorov edičného aparátu. „*Organizuje všetky pracovné postupy pri príprave prekladu na vydanie*“ (ibid.) a dohliada na prácu prekladateľa a ostatných spoluautorov diela, vydáva akcept;
- b. aprobátor textu – komparáciou originálu a prekladu kontroluje formálnu a obsahovú adekvátnosť prekladu, schvaľuje, poprípade pomáha prekladateľovi dotvoriť odôvodnenú koncepciu prekladu;
- c. jazykový adjustátor – v súlade s platnou jazykovou normou a koncepciou prekladu upravuje gramatiku a pravopis cieľového textu;
- d. korektor – „*kontroluje korektórne postupy (v prípade potreby sám alebo paralelne koriguje), prerokúva s prekladateľom autorské korektúry a dáva súhlas na ich prenesenie do súhrnnej korektúry*“ (ibid.);
- e. zodpovedný redaktor publikácie – „*kontroluje všetky redakčné postupy, ktoré sám nevykonáva*“ (ibid., s. 101). Riadi spolupracovníkov a dodáva podklady útvarom, ktoré sa podieľajú na tvorbe publikácie, zároveň dohliada na termíny a spolupodpisuje schválenie do sadzby a tlače. „*Hmotne, disciplinárne a právne [zodpovedá] za publikované textové súčasti publikácie*“ (ibid.). Navrhuje honorár, prijatie rukopisu, v mene vydavateľstva komunikuje s autormi textových častí publikácie a v závislosti od interných postupov vydavateľstva vykonáva i ďalšie práce;
- f. propagátor diela – podieľa sa na propagácii diela.

J. Ferenčík (1982, s. 102) uvádza i pracovné postupy editora, ako sú napr. prvá informácia o diele, návrh na zaradenie do pracovného a edičného plánu, výber prekladateľa a zadanie prekladu, korektórne postupy atď. Za najdôležitejšie z nich považuje prvú informáciu o diele, posudkové overenie prvej informácie, výber prekladateľa a ostatných spoluautorov knihy a editorskú aprobáciu prekladového textu. Prvú informáciu o diele vníma ako neodmysliteľnú súčasť redakčného procesu, nakoľko od nej sa odvíjajú všetky zvyšné pracovné postupy. Význam posudkového overenia prvej informácie spočíva v tom, že editor nemôže reálne zaujať postoj k posudkom externých lektorov či zaradiť dielo do edičného plánu, vybrať prekladateľa atď. bez toho, aby sa s dielom a jeho špecifikami sám oboznámil. Výber optimálneho prekladateľa a ostatných spoluautorov je absolútne kľúčový pre vznik kvalitného výsledného produktu. Výber nesprávneho prekladateľa bude mať podľa J. Ferenčíka (ibid., s. 104) za následok zvýšenú obťažnosť editorskej

prípravy a zníženú kvalitu prekladu. Posledný z najdôležitejších krokov je editor-ská aprobácia prekladového textu, teda „*hlavný akt tvorivej účasti editora na definitívnom znení prekladového textu*“ (ibid.). Súčasťou aprobácie je napr. „*overenie koncepcnej odôvodnenosti prekladu, overenie formálnej a významovej adekvátnosti textu, odstránenie koncepcných nedôsledností*“ (ibid., s. 105) a pod. J. Ferencík zároveň upozorňuje, že editor za žiadnych okolností nesmie nahrádzať prekladateľa, ktorý vytvoril nekvalitný preklad, a nesmie vlastnú koncepciu a idiolekt stavať nad prekladateľovu koncepciu a idiolekt za predpokladu, že nevybočuje z platnej jazykovej normy a jeho preklad je obsahovo i formálne adekvátny.

Na margo pomocného aparátu editora prekladu J. Ferencík (1982, s. 106) uvádza, že editor popri svojom vzdelaní a skúsenostiach využíva i všetky dostupné pomôcky bez ohľadu na ich formu. Patria medzi ne napr. normatívne jazykové príručky, jedno a viacjazyčné slovníky, encyklopédie, odborné a vedecké publikácia atď.

Vzťahy medzi editorom a prekladateľom J. Ferencík (1982, s. 108) definuje dvojako na základe vyššie uvedeného modelu kritéria pracovnej postupnosti. Rozlišuje organizátorskú funkciu editora vyjadrenú schémou editor (organizátor textu) – autor – prekladateľ a tvorivú účasť editora, t. j. časť schémy prekladateľ – editor (aprobátor textu). Súčasťou prvého vzťahuje je napr. výber optimálneho prekladateľa. V rámci druhého typu vzťahu „*dochádza k tvorivej spolupráci [...] na realizácii dohodnutej koncepcie prekladu*“ (ibid., s. 110), pričom takáto spolupráca môže mať v závislosti od individuálnych vlastností editora, prekladateľa a textu rôzne formy.

Vo svojej druhej štúdii sa J. Ferencík venuje redakčnej praxi pri prekladovej literatúre pre deti a mládež. Nebudeme prepisovať ním uvedené charakteristiky literatúry pre deti a mládež, ale iba sa stručne zameriame na jeho zistenia. Kľúčovým záverom J. Ferencíka (1982, s. 122) je, že editor pri tomto druhu literatúry musí klásť cieľového (detského) čitateľa nad samotného autora, aby napríklad inonárodné prvky východiskového textu nepresahovali skúsenostný komplex čitateľa cieľového textu. „*Obrazne povedané – vernosť čitateľovi sa musí zachovať aj za cenu čiastočnej nevery autorovi*“ (ibid.). Redakčná práca s prekladovou literatúrou pre deti a mládež sa podľa J. Ferencíka taktiež vyznačuje tým, že editor sa musí stotožniť s potenciálnym čitateľom vedomím úsilím, zatiaľ čo editor prekladovej literatúry pre dospelých takéto stotožnenie dosahuje „*podvedome, bez osobitného úsilia*“ (ibid.).

Treba ešte podotknúť, že v minulom storočí a ešte začiatkom dvadsiateho prvého storočia odznali aj rôzne príspevky na tému redakčnej praxe napríklad na Letných školách prekladu (pozri Gromová, 2010, s. 9 – 10). Tieto príspevky sa nám však doposiaľ nepodarilo nájsť vo forme akéhokoľvek záznamu, a preto sa im v našom príspevku nebudeme viac venovať.

2 VÝSKUM V DVADSIATOM PRVOM STOROČÍ

Redakčná prax sa naďalej na Slovensku odborne reflektuje aj v prvých dvoch desaťročiach 21. storočia, o čom svedčia viaceré štúdie, odborné články, či iné typy prác. Väčšinou ide o príspevky, ktoré odznali na rôznych konferenciách, či iných – často prakticky orientovaných podujatiach, ku ktorým patrí napr. Letná škola prekladu. Príspevky z týchto podujatí bývajú následne publikované v zborníkoch, pričom najviac ich nachádzame v zborníku *Letná škola prekladu 8* (2010) s príhodným podtitulom *Prekladateľ, redaktor, editor*. Pre obmedzený rozsah sa v tejto časti budeme venovať iba niektorým z nich.

2.1 Letná škola prekladu 8

Ide o jediný zborník, ktorý sa z veľkej časti venuje práve redakčnej praxi. Z príspevkov uverejnených v tomto zborníku sme sa rozhodli zhrnúť z pohľadu translatologického výskumu tie najvýznamnejšie.

2.1.1 Edita Gromová

V prvom príspevku E. Gromová najprv uvádza stručný prehľad výskumu redakčnej praxe vo svetovej translatológii, pričom podobne ako J. Ferenčík pracuje skôr s pojmom „editor“. Následne sa zameriava na prínosy A. Popoviča a J. Ferenčíka a na záver načrtáva súčasnú situáciu. Konštatuje, že edičná a celkovo vydavateľská prax prešli transformáciou v dôsledku technologického rozvoja a geopolitických zmien (Gromová, 2010, s. 15). Vďaka nim a vzniku množstva súkromných inštitúcií, napr. vydavateľstiev a prekladateľských agentúr, sa väčší dôraz kladie na komerčnú stránku diel. Ďalším dôsledkom je „*maximálna redukcia edičnej činnosti (z časových a finančných dôvodov) a prenos zodpovednosti za text (po obsahovej i formálnej stránke) úplne na prekladateľa*“ (ibid.). Prekladateľ v istej miere zaujíma pozíciu editora, nakoľko zadávateľovi dodáva na základe inštrukcií už formálne upravený text určený priamo do tlače.

2.1.2 Ján Vilikovský

Ján Vilikovský redaktorovi pripisuje dve všeobecné úlohy. Po prvé, redaktora považuje za prvého kritika prekladu, čo ho zaraďuje na úroveň filologickej kritiky, „*ktorá sa sústreďuje na jednotlivosti, konštatovanie neporozumení a chybných vý-*

konov“ (Vilikovský, 2010, s. 21). V druhom rade redaktora považuje za prvého inštitucionalizovaného čitateľa, nakoľko „nesie zodpovednosť za jazykové a výrazové prostriedky použité v preklade, za ich zhodu s jazykovou i spoločenskou normou“ (ibid.). S jeho postavením sa nesie istá autorita, ktorá mu umožňuje vynútiť si prijatie svojich pripomienok.

Ako cieľ redigovania J. Vilikovský považuje akési „vylepšenie“ prekladu – redaktor má hlavne nájsť a napraviť prípadné nedostatky, napr. „chýbajúce pasáže, mimovoľné opakovania, preklepy a pod.“ (ibid., s. 22), ale najdôležitejšie je, aby dohliadol na správnosť prekladu z hľadiska významového a štylistického. Zároveň má dbať na zosúladenie prekladu s platnou jazykovou normou a vydavateľským úzom. Tento proces J. Vilikovský kladie do kontrastu s posteditáciou strojového prekladu. Tvrdí, že posteditácia má rovnaký cieľ, ako klasické redigovanie prekladu, ale líši sa v postupoch. Kým redaktor hľadá náhodné pochybenia, posteditor systematicky upravuje predvídateľné problémy, napr. písanie veľkých písmen či nesprávnu identifikáciu významu slova v kontexte.

J. Vilikovský (ibid.) následne predstavuje redakčnú prax v minulosti. Stručne ju môžeme zhrnúť nasledovne – profesionálni redaktori sa objavujú pomerne neskoro. K prelomu dochádza až po roku 1945 so zoštátnením vydavateľskej činnosti. Na preklad však vplýva politické gesto a redaktor sa považuje v prvom rade za ideologického pracovníka. To má dopad na rôzne aspekty jeho práce, napr. na výber diela či jazyk (presadzovanie češtiny). Jazyk bol navyše celkovo rozkolísaný, nakoľko v ňom v povojnovom období dochádzalo k až radikálnym zmenám a nejestvovali aktuálne autoritatívne slovníky. Politické tlaky poľavujú v druhej polovici päťdesiatych rokov. Vo vydavateľstvách dochádza ku kvalitnej príprave mladých redaktorov, ktorí pracujú pod dozorom skúsenejších kolegov. Uskutočňujú sa pravidelné redakčné porady, ktoré okrem iného prispievajú aj vzdelávaniu redaktorov. Zároveň je dôležité podotknúť, že redaktori mali v porovnaní s dneškom na redigovanie viacej času. Podľa J. Vilikovského bola vtedajšia denná norma 12 normostrán a neskôr, po zavedení voľných sobôt, 14 normostrán.

2.1.3 Karol Chmel

Podľa Karola Chmela sa vo vydavateľstvách preferujú tri hlavné spôsoby práce, ktoré sa však v snahe ušetriť (v čase vzniku jeho príspevku sme na Slovensku pociťovali následky finančnej krízy) často kombinujú, čo vyúsťuje do zníženej výslednej kvality:

- a. šetrí sa na prekladateľovi – preklad sa mu zadá bez ohľadu na jeho skúsenosti/kvality. Ťažisko práce spočíva na redaktorovi, ktorý má však na prácu dostatok času;

- b. preklad sa zadá renomovanému prekladateľovi, šetrí sa na redaktorovi, ktorý v podstate plní iba funkciu korektora – „*dohliada na pravopisné chyby, drobné nedôslednosti vo vetnej stavbe, preklepy a pod.*“ (Chmel, 2010, s. 89);
- c. preklad sa kvôli rýchlosti práce rozdelí medzi viacerých prekladateľov. Z redaktora sa stáva koordinátor práce, zjednocovateľ textu. Šetrí sa predovšetkým čas, prípadne aj na plate prekladateľov (ibid.).

K. Chmel komentuje ešte jednu tendenciu – redukovanie počtu kmeňových redaktorov vo vydavateľstvách a ich meniace sa povinnosti smerom k administratívne miesto práce s textom. V dôsledku tohto vývoja a nových technológií, ako napr. internetu, sa obmedzuje kontakt medzi prekladateľmi a redaktormi, ale aj medzi skúsenými redaktormi a ich mladšími kolegami. Komunikácia tak prebieha skôr korešpondenčne v zostručnenej podobe a obmedzujú sa príležitosti na diskusie, vďaka ktorým by sa prekladatelia a redaktori mohli učiť.

K. Chmel na záver lamentuje nad zlým platovým ohodnotením tak umeleckých prekladateľov, ako aj redaktorov. To podľa neho vedie k situácii, keď sa väčšina potenciálnych redaktorov a umeleckých prekladateľov radšej preorientuje na jednoduchšiu alebo lepšie platenú prácu, čo následne spôsobuje, že sa narúša „*prirodzená kontinuita, aká bola zabezpečená prijímaním nových redaktorov do kamenných vydavateľstiev a ich ‚zaučaním‘ v jazykových redakciách*“ (Chmel, 2010, s. 91).

2.1.4 Viera Hegerová

Zmeny v náplni práce redaktora a nedostatok osobného kontaktu medzi ním a prekladateľom kritizuje aj Viera Hegerová (2010, s. 96): „*z redaktorov sa stali manažéri, redigovanie sa presunulo na externistov,*“ a: „*časom vznikla armáda nových [redaktorov] [...]. Nemajú však kde získavať skúsenosti [...]. Chýba živý kontakt, komunikuje sa cez e-mail.*“ Popritom vyčíta i nedostatok času na kvalitné redigovanie.

V. Hegerová (2010, s. 95) vypracovala i „*akýsi nepísaný kódex vydavateľského redaktora.*“ Podľa neho sa od redaktora vyžaduje nie len znalosť materinského jazyka spolu so schopnosťou narábať s ním, ale aj aspoň pasívna znalosť východiskového jazyka. Musí byť vzdelaný, mať literárne vedomostné zázemie a orientovať sa v žánroch a štýloch. Zároveň by mal mať cit pre prácu s prekladateľom, aby začínajúceho prekladateľa neodradil. A napokon, text by nemal redigovať iba raz, aby odhalil, čo prehliadol alebo keď niečo prehnal.

2.2 Letná škola prekladu 14 – Zuzana Močková-Lorková

Príspevok, ktorý sa venuje redakčnej praxi, nájdeme aj v zborníku *Letná škola prekladu 14*. Jeho autorkou je Zuzana Močková-Lorková. Vo svojom príspevku pod názvom *Práca redaktora vo vydavateľstve včera, dnes a zajtra* (2015, 104 – 111) na základe výpovedí rozdeľuje redaktorov a ich prácu do štyroch kategórií, ktoré stručne predstavíme (ibid., s. 107):

- a. editorská práca – vyhľadávanie nových titulov a autorov, koordinácia práce autorov/prekladateľov/editorov a ďalších vydavateľských pracovníkov, rozširovanie siete externých spolupracovníkov;
- b. redakčná práca – zabezpečovanie odbornej informačnej úrovne a obsahového zamerania publikovaných textov, zadávanie práce externým redaktorom a kontrolovanie ich práce, pripravovanie rukopisu do tlače, spracovávanie korektúry, pripravovanie podkladov pre ostatné oddelenia vydavateľstva;
- c. povinnosti v oblasti marketingu – zúčastňovanie sa na propagačných akciách vydavateľstva, podieľanie sa na príprave katalógov, propagačných materiálov atď.;
- d. ďalšie povinnosti – práca s firemným softvérom, príprava podkladov na vystavenie licenčných a iných zmlúv, školenie a spolupráca s novými internými/externými zamestnancami vydavateľstva.

Z. Močková-Lorková (ibid.) uvádza i predpoklady na prácu budúcich redaktorov. Zahŕňa medzi ne pokročilé počítačové znalosti a pozitívny vzťah k technológiám, znalosť minimálne dvoch cudzích jazykov, odolnosť voči stresu a schopnosť organizovať si čas, znalosť a schopnosť pracovať s vydavateľským softvérom a na záver osobnostné kvality, ako napr. empatiu, taktnosť, zásadovosť.

2.3 Lucia Šuňavská

Lucia Šuňavská sa redakčnej praxi venuje vo svojej diplomovej práci *Redaktor včera a dnes* (2014). Ako napovedá názov, porovnáva v nej situáciu pred rokom 1989 a po ňom. Redakčnú prax pred rokom 1989 opisuje na základe osobných rozhovorov s redaktormi, rozhovoru s Evou Mládekovou, ktorý je publikovaný v časopise *Kritika prekladu II*, a príspevku Viery Hegerovej, ktorému sme sa venovali v kapitole 2.1.4. Na tieto rozhovory sa odvoláva aj v druhej časti práce, ale súčasnú situáciu opisuje aj na základe výsledkov dotazníka.

Zamerajme sa teraz na súčasný stav, ako ho opísala L. Šuňavská. Aj ona konštatuje (Šuňavská, 2014, s. 26, 30), že redaktori sú v súčasnosti platení neadek-

vátne – väčšina respondentov dotazníku sa vyjadrilo, že ich štandardný honorár je menej ako 5 €/NS, čo vedie k nedostatku kvalitných redaktorov na trhu. Za základný pracovný reťazec považuje „výber titulu, výber prekladateľa a redaktora, redigovanie (apretácia), prenášanie zásahov, schvaľovanie autorom po redigovaní, v ideálnom prípade ešte kontrolné čítanie (aby rukopis išiel ako imprimovaný), potom príde zalomený text na korektúru, opäť k redaktorovi, aj prekladateľ by ešte mal čítať korektúru, potom má byť ďalšia korektúra a na záver náhľad, kde sa ešte skontrolujú opravy z korektúr, potom sa imprimuje“ (Šikulová, 2014, cit. podľa Šuňavská, 2014, s. 26). Uvádza, že tento reťazec ostal viac-menej nezmenený v aspoň najserióznejších vydavateľstvách, ale že niektoré súkromné vydavateľstvá rôzne kroky vynechávajú.

Uvedme ešte zopár vybraných výsledkov z dotazníku. L. Šuňavská (2014, s. 29) uvádza, že z celkovo trinástich respondentov sa iba 23% živí výhradne ako redaktor, zvyšok rediguje buď popri inej práci na plný úväzok, alebo rediguje na plný úväzok, ale má aj inú prácu. Zároveň väčšina opýtaných spolupracuje s viacerými vydavateľstvami. Čo sa týka tempa práce, takmer polovica respondentov uviedla, že denne zrediguje 16 – 25 normostrán a takmer tretina 9 – 15 normostrán. Za pracovnú náplň redaktora 77% respondentov považuje „pri čítaní prekladu porovnávať text s originálom, „vychytať jazykové i obsahové muchy“, prekonzultovať ho s prekladateľom a dohodnúť sa na riešeníach sporných záležitostí“ (ibid., s. 30).

ZÁVER

Uviedli sme stručný prehľad doterajšieho slovenského výskumu redakčnej praxe, ale náš príspevok si vzhľadom na obmedzený rozsah a ďalšie faktory nenárokuje úplnosť (nevenujeme sa napr. rozhovoru s Evou Mládekovou či príspevkom, ktoré sa zaoberajú redigovaním špecifických druhov textov). Napriek tomu sme sa snažili uviesť literatúru, ktorú považujeme za nosnú, pričom za kľúčové považujeme koncepcie Antona Popoviča a hlavne Jána Ferencčíka.

Na záver si dovoľíme uviesť ešte niekoľko konštatovaní. V prevažnej väčšine existujúcich odborných prác zameraných na redakčnú prax badáme aspoň jednu z nasledujúcich tendencií:

1. je založená najmä na vlastnej skúsenosti, nie na výskume;
2. vznikla ešte v čase socializmu, a preto nereflektuje ekonomicko-politické zmeny, ktoré na našom území nastali po roku 1989 a nevystihuje tak súčasný stav redakčnej praxe;
3. orientuje sa predovšetkým na minulosť redakčnej praxe.

Inými slovami, s výnimkou diplomovej práce L. Šuňavskej na Slovensku doposiaľ absentuje komplexný výskum redakčnej praxe, ktorý by odrážal súčasnú situáciu. Napriek tomu môžeme vyvodiť aj zopár záverov:

1. náplň práce vydavateľského redaktora sa po roku 1989 zmenila a množstvo štandardného redigovania sa presunulo na externých redaktorov;
2. navýšilo sa tempo práce redaktora;
3. redaktori nie sú platení adekvátne;
4. znížila sa miera kontaktu medzi redaktorom a prekladateľom, skúseným a začínajúcim redaktorom;
5. uvedené vedie k nedostatku jednak kvalitných redaktorov, jednak mladých redaktorov, ktorí by boli ochotní pracovať v súčasných podmienkach.

LITERATÚRA

- FERENČÍK, J. 1982. *Kontexty prekladu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1982.
- GROMOVÁ, E. 2010. Teoretické otázky prekladu a premeny edičnej praxe. In: *Letná škola prekladu 8. Prekladateľ, redaktor, editor*. Bratislava: Anapres, 2010, s. 7 – 18. ISBN 978-80-89137-65-7.
- HEGEROVÁ, V. 2010. Kniha bez redaktora je ako divadlo bez režiséra. In: *Letná škola prekladu 8. Prekladateľ, redaktor, editor*. Bratislava: Anapres, 2010, s. 93 – 97. ISBN 978-80-89137-65-7.
- CHMEL, K. 2010. Prekladateľ – Redaktor – Editor (Vratké poznámky nad vratkosťou statusu). In: *Letná škola prekladu 8. Prekladateľ, redaktor, editor*. Bratislava: Anapres, 2010, s. 89 – 91. ISBN 978-80-89137-65-7.
- MOČKOVÁ-LORKOVÁ, Z. 2015. Práca redaktora vo vydavateľstve včera, dnes a zajtra. In: *Letná škola prekladu 14: minulosť a budúcnosť prekladu – od Ludovíta Štúra po strojový preklad*. Bratislava: Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry, Slovenská spoločnosť prekladateľov umeleckej literatúry, 2015, s. 104 – 111. ISBN 978-80-971262-4-7.
- POPOVIČ, A. 1975. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran.
- POPOVIČ, A. 1983. *Originál/Preklad. Interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran.
- ŠUŇAVSKÁ, L. 2014. *Redaktor včera a dnes*. [diplomová práca]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2014. 57 s.
- VILIKOVSKÝ, J. 2010. Redaktor a preklad – teória a prax, minulosť a prítomnosť. In: *Letná škola prekladu 8. Prekladateľ, redaktor, editor*. Bratislava: Anapres, 2010, s. 19 – 29. ISBN 978-80-89137-65-7.

RESUMÉ

The aim of the paper is to provide a brief overview of Slovak research into editors of translated literary works, draw conclusions based on the existing body of research and point out certain tendencies in the published papers. First, it summarizes research from the 20th century, focusing on works by Anton Popovič and Ján Ferenčík, which it considers to be the core of all Slovak research into this topic. Subsequently it looks into research published since the turn of the century, focusing on select published conference papers. Finally, it summarizes parts of a diploma thesis by Lucia Šunavská, which is perhaps the most complex contemporary research of the topic.

◆◆◆

Mgr. Matej Martinkovič
Katedra translatológie FF UKF v NR
Hlavná 46/192
95176 Tesárske Mlyňany
m.martinkovic@outlook.com

PREHĽAD VÝSKUMU V OBLASTI DIDAKTIKY TLMOČENIA NA SLOVENSKU

Lucia Podlucká

Lucia Podlucká je interná doktorandka na Katedre anglistiky a amerikanistiky na FIF UK v študijnom odbore translatológia. V rámci pedagogickej praxe vyučuje predmety zamerané na úvod do štúdia a do tlmočenia. Svoj výskum orientuje na oblasť didaktiky tlmočenia, konkrétne na rozvoj tlmočnických zručností v úvodných fázach jeho výučby. Popri štúdiu pracuje ako prekladateľka a tlmočníčka na voľnej nohe.

ÚVOD

Dôležitou súčasťou výskumu v každej vednej oblasti, a výnimkou nie je ani translatológia, je oboznámenie sa s existujúcou literatúrou a výskumom, aby sme sa vyhli tomu, že bude náš vlastný výskum redundantný. Nevyhnutné je preto poznať najdôležitejšie publikácie v oblasti a pomocou nich identifikovať miesta, ktoré neboli dostatočne preskúmané alebo si zaslúžia viac pozornosti. Týmto spôsobom sa môžeme uistiť, že neopakujeme výskum, ktorý už pred nami niekto vykonal, a zároveň sa môžeme oprieť o zistenia ostatných expertov v oblasti.

Rozhodli sme sa preto, že v našom príspevku vytvoríme prehľad v oblasti, ktorá je pre náš výskum relevantná, a tou je didaktika tlmočenia. Keďže náš výskum sa sústreďí primárne na kontext slovenských univerzít, najdôležitejšími podkladmi sú pre nás výskumy a články práve zo slovenského prostredia. Týmto príspevkom by sme chceli ponúknuť stručný prehľad najdôležitejších publikácií slovenských autorov v slovenskom jazyku a poukázať tak na silné i slabé stránky slovenskej translatológie v oblasti didaktiky tlmočenia. Veríme, že tento prehľad pomôže i ostatným výskumníkom tlmočenia v tom, aby mali prístup k relevantným výskumom a zároveň mohli jednoduchšie identifikovať miesta, ktoré si zaslúžia ďalší výskum.

1 CHRONOLOGICKÁ KLASIFIKÁCIA

V prvej kapitole sa pozrieme na klasifikáciu publikácií v oblasti didaktiky tlmočenia z časového hľadiska. Sústredíme sa pritom na to, či sa v priebehu pomerne krátkych dejín tejto oblasti výskumu zmenilo jeho zameranie, alebo či sa viacmenej neustále sústreďuje na rovnaké oblasti. Ako píše Edita Gromová a Daniela Müglová, na Slovensku „*patríme medzi krajiny, v ktorých bolo vzdelávanie prekladateľov a tlmočníkov zavedené do vysokoškolského štúdia ako samostatný študijný odbor medzi prvými v Európe – už v roku 1970*“ (2018, s. 24). Aj napriek pomerne dlhej translatologickej tradícii sa didaktike prekladu či tlmočenia nevenovalo veľa pozornosti. Sám Anton Popovič vo svojich dielach spomína tému didaktiky prekladu len veľmi okrajovo (Gromová, Müglová, 2018). Na úvod však treba takisto pripomenúť, že skúmanie tlmočenia (a v rámci neho aj didaktiky) na Slovensku bolo po dlhé roky v tieni prekladu.

1.1 80. roky

Prvá relevantná publikácia zameraná na didaktiku tlmočenia pochádza z pera Alojza Keníža. Svojimi skriptami *Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia* po prvý raz otvára na Slovensku tému výučby tlmočenia a zdôrazňuje, že „*výuku tlmočenia nemožno stotožňovať s výukou cudzieho jazyka*“ (Keníž, 1980, s. 82). Tvrdí, že treba prípravu tlmočníkov rozdeliť na dve fázy – tzv. prípravnú a hlavnú. V prípravnej fáze podľa neho dochádza k nácviku jednotlivých čiastkových činností, z ktorých pozostáva tlmočnický proces, a až v hlavnej časti sa postupne prechádza k ich spájaniu. Táto prípravná etapa môže podľa A. Keníža slúžiť na nácvik simultánneho aj konzekutívneho tlmočenia zároveň. Zároveň zdôrazňuje aj neustálu potrebu aktívnej práce na jazykových zručnostiach študenta. Stručne sa vyjadruje i k potrebe rôznorodosti textov použitých pri príprave, k potrebe využívania pamäťových cvičení či nacvičovania notácie (ibid).

1.2 90. roky

Dlhých 13 rokov bola publikácia A. Keníža jediným textom o didaktike tlmočenia. Rok 1993 však po dlhej odmlke priniesol až dve dôležité publikácie, obe od Taidy Novákovej – *Tlmočenie, teória, výučba, prax* (1993a) a cvičebnicu *Konzekutívne tlmočenie* (1993b). Na rozdiel od cvičebnice sa prvá publikácia venuje skôr simultánnemu tlmočeniu, hlavným metódam a cieľom jeho výučby. Okrem toho kladie dôraz na dve hlavné metódy: lingvistickú, resp. psycholingvistickú,

a extralingvistickú. Pod psycholingvistickou metódou rozumie najmä zvládnutie procesov na lingvistickej rovine, pod extralingvistickou metódou rozumie rozširovanie encyklopedických vedomostí, predovšetkým prácou s paralelnými textami a pod. (Nováková, 1993a). V 90. rokoch teda vidíme posun od vnímania didaktiky tlmočenia ako jedného celku a disciplína sa začína deliť medzi konzekutívne a simultánne tlmočenie. V tomto období okrem tvorby T. Novákovovej vznikla aj prvá slovenská učebnica tlmočenia od A. Keníža a E. Ehrngangovej *Kapitoly z prekladu a tlmočenia* (1999).

1.3 2000 – 2010

Do roku 2000 bol počet publikácií v oblasti didaktiky tlmočenia veľmi skromný. Zlomovým sa zdajú roky 2004 – 2007, kedy sa začalo objavovať čoraz viac relevantných prác. O dôvodoch tohto rozmachu môžeme polemizovať a je náročné ich jednoznačne pomenovať. Jednou z príčin náhleho stúpajúceho záujmu o didaktiku tlmočenia môže byť azda vstup Slovenska do EÚ v roku 2004 a s ním spojená potreba vzdelávať čoraz viac kvalitných tlmočníkov do európskych inštitúcií. Práve v tomto roku vznikla významná učebnica od tlmočičky Viery Makarovej s názvom *Tlmočenie: hraničná oblasť medzi vedou, skúsenosťou a umením možného* (2004), v ktorej predstavuje základy teórie tlmočenia, ale i praktické problémy, s ktorými sa tlmočník pri výkone svojej práce môže stretnúť. Z didaktického hľadiska je obzvlášť dôležitá kapitola o častých chybách tlmočníkov, ktorú môže pedagóg využiť na to, aby študentov upozorňoval na možné chyby. Z rovnakého roku pochádza štúdia Zuzany Bohušovej, Jany Laukovej a Evy Schwarzovej *Zručnosť tlmočenie – projekt cvičebnice na rozvoj tlmočičkej kompetencie* (2004).

V roku 2005 sa rovnaké autorské trio (Z. Bohušová, J. Lauková a E. Schwarzová) podieľalo i na vypracovaní príspevku *Metodológia výučby simultánneho a konzekutívneho tlmočenia na príklade jazykového páru slovenčina-nemčina* (2005). Dôležitý je i článok Mariána Fedorka *Opis študijného programu prekladateľstvo a tlmočenie na Filozofickej fakulte PU v Prešove* (2005), ktorý opisuje novovzniknutý študijný program. V rovnakom roku napísala J. Lauková článok *Kritériá na výber textov vo vyučovaní tlmočenia* (2005).

V ďalšom roku bol publikovaný zborník *35 rokov výučby prekladateľstva a tlmočenia na Slovensku* (2006), z ktorého by sme radi upozornili na hneď tri články zamerané na didaktiku tlmočenia. Prvým z nich je príspevok Anity Huťkovej *Slovenčina vo výučbe budúcich prekladateľov a tlmočníkov* (2006), ktorý vyzdvihuje dôležitosť materinského jazyka v translatickej výučbe. Dôležitý je i príspevok J. Laukovej a Z. Bohušovej *Interaktívne receptívno-produktívne cvičenia vo výučbe tlmočenia* (2006). Predstavujú v ňom cvičenia rozdelené na tri

skupiny: receptívne (napr. tzv. cloze tasks, a iné), receptívno-produktívne (napr. cvičenia na code switching, shadowing) a produktívne. Miroslava Šramková zase v príspevku *Identifikácia najfrekventovanejších (negatívnych) posunov pri nácviku konzekutívneho tlmočenia* (2006) prezentuje prípadovú štúdiu analýzy tlmočených textov a odhaľuje najčastejšie posuny, ku ktorým v danom skúmanom tlmočení prichádzalo. E. Schwarzová v rovnakom roku publikovala článok *O niektorých aspektoch rozvoja tlmočnickej kompetencie* (2007).

Od roku 2007 už príspevkov v oblasti pribúda čoraz viac. Z pera M. Šramkovej napríklad vychádza článok *Interkultúrne aspekty textov vo vyučovaní tlmočenia* (2007) v spolupráci s Janou Laukovou, a neskôr i článok *Prípravné tlmočnicke cvičenia – niekoľko perspektív* (2007). Ďalší článok publikuje i M. Fedorko, ktorý prispieva článkom *Výučba prekladu a tlmočenia na IG FF PU a jej didaktické podoby* (2007). O rok neskôr prispieva dvomi publikáciami Martin Djovčoš, ktorý napísal *Pragmatické kontexty a didaktika tlmočenia v obchodnom prostredí* (2008) či *Kognitívne aspekty tlmočenia* (2008) v spolupráci so Z. Bešinovou. V tom istom roku pokračuje v publikačnej činnosti i M. Šramková s článkami *Špecifické faktory tlmočenia vo vzťahu k chybám* (2008) a v spolupráci s Ľubicou Brenkusovou *Prejavy interferencie u študentov* (2008).

Rok 2009 sa v oblasti didaktiky tlmočenia niesol skôr v duchu tvorby učebníc. Práve v tomto roku publikovali Teodor Hrehovčík a Miroslav Bázlik knihu *Súdny preklad a tlmočenie* (2009), v ktorej sa venuje i didaktike súdneho tlmočenia. Z rovnakého roku je i snáď najznámejšia učebnica prekladu a tlmočenia od D. Müglovej *Komunikácia, tlmočenie, preklad – alebo prečo spadla Babylonská veža* (2009). Učebnica vyniká podrobným opisom dejín tlmočenia a detailným, no zároveň zrozumiteľne podaným vysvetlením základov teórie tlmočenia. Publikácia by mala byť vďaka ľahko čitateľnej forme, no zároveň hĺbkovému pohľadu do tematiky povinným čítaním všetkých študentov tlmočenia (a prekladu).

Po krátkom útlme v oblasti výskumu sa v roku 2010 objavujú ďalšie publikácie ako *Kognitívne aspekty výučby tlmočenia* (2010) od M. Fedorka, *Tlmočenie a didaktika* (2010) od T. Novákovej a E. Ehrgangovej v zborníku *Translatologické reflexie* od J. Stahla či *Prípravné tlmočnicke cvičenia, skúsenosti a názory študentov na ich prínos* (2010) od M. Melicherčíkovej (rod. Šramkovej). Spomenieme i cvičebnicu od autorského kolektívu z UKF v Nitre s názvom *Cvičebnica konzekutívneho tlmočenia* (2010).

1.4 Po roku 2010

Z predchádzajúcej podkapitoly vidíme, že v prvom desaťročí 21. storočia výrazne narástol záujem výskumníkov o oblasť didaktiky tlmočenia. No v druhej dekáde

sa s výskumom v danej oblasti priam roztrhlo vrece. Na slovenskej translatologickej scéne naďalej zostávajú známe tváre, no pribúda mnoho ďalších odborníkov, ktorí či už časť, alebo dokonca celú akademickú kariéru zameriavajú práve na oblasť výučby tlmočenia, a tým prispievajú k jej rozmachu.

V roku 2011 publikoval opäť M. Fedorko ďalší článok, tentokrát s názvom *Využitie poznatkov kognitívnych vied pri výučbe tlmočenia* (2011). J. Štefčík zase vydáva publikáciu *Metodická príprava na súdne tlmočenie* (2011). O rok neskôr publikoval článok *Základy tlmočenia alebo ako didakticky začať* (2012). V rovnakom roku prispieva do oblasti i M. Melicherčíková príspevkom *Cvičenia podporujúce nácvik konzekutívnych tlmočnických zručností* (2012) a opäť i M. Fedorko s článkom *Poznámky k výučbe tlmočenia v akademickom prostredí* (2012). V tomto roku prvýkrát publikuje i Pavol Šveda článok *Spôsoby terminologickej prípravy pri simultánnom tlmočení* (2012).

Rok 2013 prináša opäť mnohé publikácie od etablovaných autorov, no i nových výskumníkov. Z prvej kategórie spomenieme opäť M. Fedorka, ktorý publikoval obzvlášť prínosný článok *Koncepcia cvičebnice tlmočenia* (2013), v ktorom poukazuje na potrebu cvičebnice zameranej na zlepšovanie tlmočnických kompetencií, ktoré rozdeľuje na štyri skupiny (jazyková, kultúrna, odborná-tematická a špecificky tlmočnická), analyzuje doterajšie cvičebnice a poukazuje na ich nedostatky. Navrhuje preto zoznam podmienok, ktoré by mali optimálne cvičebnice tlmočenia obsahovať. M. Melicherčíková prispieva článkom *Simulované konferencie vo výučbe tlmočenia* (2013). P. Šveda zase pokračuje vo výskume didaktiky simultánného tlmočenia článkami *Vzťahy medzi vizuálnou prezentáciou a simultánnym tlmočením v procese výučby* (2013) a *Alternatívne techniky pri výučbe simultánného tlmočenia* (2013). V rovnakom roku sa vydáva na akademickú cestu i Lýdia Machová s článkom *Základné zásady tlmočnickej notácie* (2013).

Nasledujúce dva roky sú zaujímavé najmä publikáciami P. Švedu *Cvičenia na rozvíjanie tlmočnických zručností u študentov* (2014), v spolupráci s I. Poláчком *Trendy v posudzovaní talentových predpokladov pre štúdium tlmočenia* (2015) a L. Machovej, ako napr. *Stručný prehľad techník tlmočnickej notácie* (2014) a *Využitie nástrojov sebareflexie vo výučbe tlmočenia na slovenských univerzitách* (2015). V roku 2015 vychádza i kľúčová učebnica *Tlmočník ako rečník* (2015) od S. Vertanovej, M. Andokovej, P. Štubňu a S. Moyšovej. Učebnica sa delí na niekoľko hlavných kapitol, v ktorých analyzuje komunikačné aspekty tlmočenia, zameriava sa na úlohu tlmočníka ako rečníka a zaoberá sa faktormi, ktoré sa spájajú s ústnym prejavom. Takisto sa venuje úlohe slovenčiny a zaoberá sa i otázkou rétoriky samej o sebe i tzv. rétorickým minimom pre tlmočníka (ibid.)

V roku 2016 prispieva L. Machová článkom *Návrh hodnotiaceho formulára na tlmočnickú sebareflexiu pri simultánnom tlmočení* (2016) a najmä dizertačnou prácou na tému *Hodnotiaci formulár ako nástroj tlmočnickej sebareflexie u stu-*

dentov: *didaktické východiská* (2016). Dizertačná práca prináša návrh sebahodnotiaceho formulára a jeho didaktické využitie vo vyučovaní za účelom identifikácie problémov a nedostatkov. Najväčším prínosom práce je fakt, že prináša pohľad na tlmočnicku sebareflexiu v kontexte slovenských univerzít po prvýkrát. Z pera P. Švedu zase vzišiel článok *Prechod medzi konzekutívnym a simultánnym tlmočením a organizácia štúdia tlmočenia na Slovensku* (2016) venovaný organizácii štúdia tlmočenia na Slovensku, ale i dôležitá monografia *Vybrané kapitoly z didaktiky simultánneho tlmočenia* (2016), v ktorej okrem výskumnej praktickej časti ponúka komplexný pohľad na charakteristiku tlmočnických zručností. Definuje pri tom model všeobecnej a špecifickej kompetenčnej výbavy a podrobne analyzuje krízové stratégie v tlmočení (ibid.).

Medzi dôležité publikácie roku 2017 patrí jednoznačne knižná publikácia M. Melicherčíkovej *Kognitívne charakteristiky a tlmočnický výkon: „Súvisia spolu?“* (2017). V rovnakom roku prispieva do oblasti i L. Machová článkom *Sú študenti na svoje tlmočenie prehnane nároční? Triangulácia štyroch typov hodnotenia simultánneho tlmočenia* (2017) a Miroslava Danišková s Michalom Mikulášom vydávajú skriptá *Simultánne tlmočenie 1-2* (2017).

Rok 2018 je dôležitý najmä knihou *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*, na ktorej vypracovaní sa podieľali Martin Djovčoš, Pavol Šveda a kolektív (2018). Táto publikácia je nesmierne dôležitým prínosom v oblasti didaktiky tlmočenia i prekladu, najmä preto, že ide o prvú komplexnú publikáciu, ktorá zahŕňa všetky oblasti a snaží sa poskytnúť ucelený pohľad na výučbu jednotlivých typov prekladu a tlmočenia. Nazdávame sa, že práve takáto publikácia bola nesmierne potrebná pre slovenskú translatológiu, nakoľko výskum i publikácie boli do roku 2018 veľmi útržkovité a chýbal ucelený pohľad na didaktiku ako celok. Okrem toho sme v tomto roku i my prvýkrát publikovali príspevok *Návrh modelu testovania tlmočnických zručností* (Podlucká, 2018). V roku 2019 prispieva svojou dizertačnou prácou do oblasti M. Danišková, ktorá v práci *Retour a pilotáž v rámci procesu výučby tlmočenia na Slovensku* (2019) skúma pedagogickú prax a vyučovanie retouru a pilotáže a zároveň ju porovnáva s praxou a reálnym dopytom. V závere práce tak poskytuje odporúčania pedagógom tlmočenia vyplývajúce z požiadaviek trhu (ibid.).

1.5 Zhrnutie

Ako vidíme v tejto kapitole, hoci začiatky výskumu v oblasti didaktiky tlmočenia boli na Slovensku pomerne pomalé, začiatkom 21. storočia nabrali závratnú rýchlosť. Z chronologického pohľadu na výskume vidíme, že zo začiatku bol orientovaný na didaktiku tlmočenia ako takého, komplexne sa snažil podať pre-

hľad o vyučovaní konzekutívneho i simultánneho tlmočenia. Neskôr sa začínajú niektorí výskumníci špecializovať na jednu či druhú oblasť a vidíme, že si začínajú uvedomovať rozdielnosť didaktických prístupov a metód, ktoré si odlišné druhy tlmočenia vyžadujú. Mnohí z autorov si navyše vyberajú konkrétne aspekty tlmočenia, ktorými sa zaoberajú, či už sú to tlmočnicke zručnosť, cvičenia na tlmočenie a notáciu, rola kognitívnych aspektov či vplyv vlastného hodnotenia na výkon. Dalo by sa povedať, že najmä po roku 2010 prichádza výskum do bodu, kedy jednotlivé výskumy nadväzujú na staršie, všeobecnejšie zistenia, no zároveň sa špecificky zameriavajú na veľmi odlišné problematiky.

2 KLASIFIKÁCIA PODĽA PRACOVISKA A ZAMERANIA

V prvej kapitole sme predstavili chronologický pohľad na výskum didaktiky tlmočenia. Druhou kapitolou by sme sa radi pozreli na to, či existuje nejaký vzťah medzi skúmanými oblasťami a pracoviskom akademikov, resp. či sa objaví nejaký vzorec. Okrem toho zároveň predstavíme najdôležitejšie univerzity, ktoré sa didaktike tlmočenia venujú, a priradíme k nim mená z predošlej kapitoly, aby sme mali lepšiu predstavu o tom, ktoré pracoviská sa venujú ktorej oblasti.

2.1 Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Po krátkej existencii študijného programu pre prekladateľov a tlmočníkov na Univerzite 17. novembra v Bratislave od roku 1970 sa odbor v roku 1975 presunul na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave (Gromová, Müglová, 2018), kde sa s rôznymi obmenami zachoval i dodnes. Dlhé roky bola Univerzita Komenského jediným miestom, kde sa dal na Slovensku študovať tento odbor (ibid.). S dlhou tradíciou výučby sa teda spája i publikačná činnosť o didaktike.

Práve na Univerzite Komenského vyučovali prví teoretici, ktorí sa didaktikou tlmočenia zaoberali – A. Keníž, T. Nováková či E. Ehrgangová. Už v počiatkových fázach výskumu môžeme vidieť snahu o pokrytie celej oblasti (A. Keníž, E. Ehrgangová) či špecializáciu na jednotlivé odvetvia tlmočenia – najmä na simultánne (T. Nováková). Práve záujem o simultánne tlmočenie sa zdá byť spoločný pre Univerzitu Komenského. Neskôr pokračuje v jeho výskume i P. Šveda a L. Machová takisto orientuje výskum v oblasti sebahodnotiacich dotazníkov práve na simultánne tlmočenie. M. Danišková sa zase zameriava na retour a pilotáž. Publikácia *Tlmočník ako rečník* (S. Vertanová, M. Andoková, P. Štubňa a S. Moyšová) a neskôr náš vlastný výskum zase orientujú pozornosť na rozvoj konkrétnych zručností potrebných na tlmočenie.

2.2 Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Študijný program OPT figuruje v ponuke UMB v Banskej Bystrici od roku 1997 (Gromová, Mügllová, 2018) a zo slovenských univerzít sa môže pýšiť druhým najstarším programom na vzdelávanie prekladateľov a tlmočníkov. Na rozdiel od UK, kde bol síce štart publikačnej činnosti o didaktike tlmočenia zahájený 10 rokov po vzniku študijného programu, a až na zopár výnimiek bol nasledovný odmlkou dlhou niekoľko desaťročí, sa pedagógovia na UMB pomerne rýchlo pustili do výskumu didaktiky.

Medzi prvými zaznamenávame publikačnú činnosť troch autoriek, J. Laukovej, Z. Bohušovej a E. Schwarzovej, ktoré neskôr publikujú aj osobitne. Spočiatku sú ich texty orientované skôr všeobecne na metodológiu ako takú, neskôr sa však zameriavajú na konkrétne cvičenia či tvorbu cvičebnice. M. Djovčoš takisto prispieva do všeobecnej didaktiky. M. Melicherčíková (rod. Šramková) sa však po čase odkláňa od tejto tendencie a zameriava sa na tlmočnicke zručnosti a neskôr i kognitívne aspekty. Môžeme tu teda sledovať postupnú špecializáciu na jednotlivé aspekty didaktiky tlmočenia.

2.3 Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Až po prelome tisícročí, konkrétne v roku 2002, vzniká odbor OPT i na UKF v Nitre (Gromová, Mügllová, 2018). Akademikov špecializujúcich sa na didaktiku tlmočenia sa však zdá byť v Nitre menej, ako na ostatných univerzitách. Spomenúť musíme jednoznačne D. Mügllovú a jej kľúčovú knihu *Komunikácia, tlmočenie, preklad – alebo prečo spadla Babylonská veža* (2009), ktorá je však skôr učebnicou ako výskumom didaktických aspektov tlmočenia. Na UKF pôsobil i J. Štefčík, ktorý do didaktiky tlmočenia prispel najmä v oblasti súdneho tlmočenia. V súčasnosti však pôsobí na Fakulte aplikovaných jazykov na EUBA.

2.4 Prešovská univerzita v Prešove

Zo spomenutých univerzít má najmladší program OPT práve PU v Prešove – od roku 2005 (Gromová, Mügllová, 2018). Medzi najvýznamnejších teoretikov didaktiky prekladu tu patrí jednoznačne M. Fedorko so svojou bohatou publikačnou činnosťou v oblasti. Zameriaval sa pritom najmä na rozbor študijného odboru (a to už od roku 2005, kedy odbor vznikol) a neskôr na kognitívne aspekty tlmočenia a vytvorenie cvičebnice tlmočenia. Okrem neho pôsobil na fakulte i T. Hrehovčík zaoberajúci sa súdnym tlmočením.

2.5 Zhrnutie

V druhej kapitole sme sumarizovali dáta získané v prvej kapitole a pozreli sme sa na ne z iného uhla. Naším cieľom bolo poukázať na to, že tieto dáta sa dajú analyzovať nielen z hľadiska času, no i z hľadiska miesta. Práve takéto rozdelenie nám poukázalo na zaujímavé tendencie.

Vyzerá to tak, že Univerzita Komenského si prešla celým „vývojom“ didaktiky – od všeobecných diel až po veľmi konkrétne. Ostatné univerzity, naopak, nepotrebovali prvú, „všeobecnú“ fázu, no nadviazali na kľúčové diela z UK a pokračovali v konkrétnejšom výskume. Na UK vidíme sústredenie sa skôr na simultánne tlmočenie, naopak z UMB sme našli skôr výskum zameraný na konzekutívne tlmočenie.

3 ZISTENIA

V súčasnosti zaznamenáva slovenská translatológia už takmer desať rokov neustály prísun nových podnetných výskumov a publikácií a nezdá sa, že by sa mal tento trend spomaliť. I napriek stúpajúcemu záujmu o túto disciplínu ostáva stále množstvo oblastí neprebádaných. Ako sme už naznačili, medzi výskumníkmi je rozšírená tendencia sústreďovať sa na jednotlivé aspekty tlmočenia bez toho, aby nadväzovali na výskumy kolegov.

Čo však slovenskej didaktike tlmočenia chýba, je jednotné dielo, ktoré by spojilo jednotlivé zaujímavé výskumy a vytvorilo by komplexný celok zameraný na didaktiku tlmočenia ako takú. Odporcovia by mohli argumentovať, že takéto dielo predsa napísal už A. Keníž, no ak chceme, aby bola translatológia neustále rozvíjajúcou sa oblasťou a podnetnou vedou, nemali by sme sa spoliehať na štyridsaťročný texty a považovať ich za jediné kľúčové zdroje. Príkladom nám môže byť napríklad pasáž zo skript A. Keníža o tom, že má tlmočník reprezentovať štát a očakáva sa od neho, že „*bude zastávať názory štátu, socialistickej spoločnosti, jej mierovú politiku a na základe marxisticko-leninského svetonázoru a vedeckej analýzy bude vedieť hodnotiť medzinárodnú situáciu*“ (Keníž, 1980, s. 39). Nechceme tým nijako spochybníť fakt, že kniha A. Keníža bola v čase napísania relevantná pre danú dobu a rozhodne nechceme spochybníť jej obrovský prínos. Práve naopak, veríme, že dlhé roky zaslúžene plnila rolu kľúčového textu o didaktike tlmočenia. Avšak zmena politickej situácie, štruktúry trhu, dopyt po tlmočení a sociologické aspekty spojené s tlmočením sa za ostatných 40 rokov diametrálne zmenili, voláme po novom komplexnom texte, o ktorý sa budú môcť oprieť nielen výskumníci v oblasti, no i pedagógovia tlmočenia (myslíme pritom najmä tých, ktorí svoju akademickú činnosť zasvätili inej oblasti ako samotnej didaktike) a v neposlednom rade i samotní študenti. Veríme, že obrovské množstvo kva-

litných príspevkov do slovenskej didaktiky tlmočenia, ktoré sme našli, si zaslúži, aby sa ich zistenia do tejto vytúženej publikácie dostali tiež.

Táto publikácia by podľa nás mala obsahovať základné východiská didaktiky nielen konzekutívneho a simultánneho tlmočenia, no i odbornej prípravy naň. Ako píše P. Šveda a M. Djovčoš, „*bolo by vhodné, aby [predmetu konzekutívne tlmočenie] predchádzal aspoň jednosemestrálny prípravný kurz na tlmočenie [...]. Tento proseminár, alebo príprava na tlmočenie, by mal byť po obsahovej stránke zameraný na základnú analýzu hovoreného textu v cudzom jazyku, prácu s krátkodobou pamäťou, hierarchizáciu počutých informácií, logickú a štrukturálnu analýzu textu a tiež aj na základy ústneho prejavu na verejnosti*“ (2018, s. 139). Z tohto predpokladu vychádzajú viaceré študijné programy na Slovensku (porov. Djovčoš, Šveda, 2018), no teoretické východiská predmetu nenájde v žiadnej literatúre. Aby teda pedagógovia vedeli, ako majú vo vyučovaní postupovať, žiadal by sa výskum zameraný aj na túto oblasť, výsledky ktorého by mohli byť súčasťou spomínanej publikácie.

Zdá sa však, že potrebu jednotného komplexného textu nepociťujeme sami. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici rieši od roku 2019 projekt KEGA s názvom *Exaktná učebnica tlmočenia*¹, zameraný na vytvorenie metodických materiálov, pomocou ktorých budú môcť pedagógovia systematicky a na základe empiricky overených dát rozvíjať tlmočnicke zručnosti študentov. Vyučujúcim (i študentom) teda svitá nádej, že sa nebudú musieť opierať iba o štyridsaťročné pedagogické materiály, ale budú mať k dispozícii aktuálny text, ktorý do seba môže zakomponovať chýbajúcich štyridsať rokov výskumu. Okrem praktického využitia na hodinách môže takáto publikácia slúžiť aj ako východiskový bod pre ďalšie oblasti výskumu.

ZÁVER

V príspevku sme predstavili stručný prehľad výskumu v oblasti didaktiky tlmočenia na Slovensku. Naše pôvodné očakávania, že oblasť takmer vôbec nie je prebádaná, sa na naše prekvapenie nepotvrdili a objavili sme pomerne široký diapazón výskumných činností. Identifikovali sme prvé východiskové publikácie v oblasti, odhalili dlhé „obdobie ticha“ a následne sme predstavili kľúčových autorov a ich relevantné publikácie. Z piatich slovenských univerzít, na ktorých sa vyučuje študijný odbor OPT, sme predstavili štyri spolu s ich najvýznamnejšími príspevkami do oblasti. Štúdiom literatúry sme odhalili nedostatky a chýbajúce výskumy, ktoré by boli potrebné na to, aby sme mohli považovať oblasť za prebádanú. Naznačili sme i potrebu nového kľúčového textu, o ktorý by sa mohli opierať všetky budúce výskumy a predstavili projekt, ktorý si ambiciózne stanovil za úlohu takýto text vypracovať. Dúfame, že náš príspevok bude užitočným podkladom pre študentov

alebo výskumníkov, ktorí sa zaoberajú oblasťou didaktiky tlmočenia a ušetri im veľa času stráveného vyhľadávaním kľúčových diel.

POZNÁMKY

1 <https://www.portalvs.sk/sk/prehľad-projektov/kega/12230>

LITERATÚRA

- 35 rokov výučby prekladateľstva a tlmočníctva na Slovensku: 1970 – 2005: *minulosť, súčasnosť a budúcnosť prekladateľstva a tlmočníctva na Slovensku*: zborník prednášok z vedeckej konferencie k 35. výročiu založenia Inštitútu prekladateľstva a tlmočníctva v Bratislave. Budmerice: LETRA, 2006.
- BOHUŠOVÁ, Z. – LAUKOVÁ, J.: Interaktívne receptívno-produktívne cvičenia vo výučbe tlmočenia. In: *35 rokov výučby prekladateľstva a tlmočníctva na Slovensku*. Bratislava: LETRA, 2006. s. 153 – 166.
- BRENKUSOVÁ, L. – MELICHERČÍKOVÁ, M.: Prejavy interferencie u študentov. In: *Perspektívy vyučovania cudzích jazykov v doktorandskom štúdiu*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2008. s. 52 – 58.
- BOHUŠOVÁ, Z. – LAUKOVÁ, J. – SCHWARZOVÁ, E.: Zručnosť tlmočenie – projekt cvičebnice na rozvoj tlmočnickej kompetencie. In: *Preklad a tlmočenie VI*. Banská Bystrica: FIF UMB, 2004. s. 363 – 372.
- BOHUŠOVÁ, Z. – LAUKOVÁ, J. – SCHWARZOVÁ, E.: Metodológia výučby simultánneho a konzekutívneho tlmočenia na príklade jazykového páru slovenčina-nemčina. In: *Eurolingua 2004*, Liberec: Technická univerzita, 2005. s. 131 – 141.
- DANIŠKOVÁ, M.: *Retour a pilotáž v rámci procesu výučby tlmočenia na Slovensku*. [dizertačná práca]. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2019.
- DANIŠKOVÁ, M. – MIKULÁŠ, M.: *Simultánne tlmočenie 1-2*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017.
- DJOVČOŠ, M.: *Pragmatické kontexty a didaktika tlmočenia v obchodnom prostredí*. *Lingua rossica et communicatio*, 2007.
- DJOVČOŠ, M. – BEŠINOVÁ, Z.: *Kognitívne aspekty tlmočenia. Analytické sondy do textu 3*, 2008.
- DJOVČOŠ, M. – ŠVEDA, P.: *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2018.
- EHRGANGOVÁ, E. – KENÍŽ, A.: *Kapitoly z prekladu a tlmočenia*. Bratislava: Ekonóm, 1999.
- EHRGANGOVÁ, E. – NOVÁKOVÁ, T.: Tlmočenie a didaktika. In: STAHL, J.: *Translatologické reflexie*. Bratislava: IRIS, 2010. s. 17 – 22.

- FEDORKO, M.: Opis študijného programu prekladateľstvo a tlmočníctvo na Filozofickej fakulte PU v Prešove. In: *Preklad a tlmočenie a jeho didaktická transformácia*, 2005. s. 7 – 9.
- FEDORKO, M.: Výučba prekladu a tlmočenia na IG FF PU a jej didaktické podoby. In: *Vzťahy a súvislosti v odbornom preklade*, 2007. s. 298 – 303.
- FEDORKO, M.: Kognitívne aspekty výučby tlmočenia. In: *Preklad a tlmočenie 9*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB, 2010. s. 373-380.
- FEDORKO, M.: Využitie poznatkov kognitívnych vied pri výučbe tlmočenia. In: *Preklad a kultúra 4*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2012. s. 339 – 345.
- FEDORKO, M.: Poznámky k výučbe tlmočenia v akademickom prostredí. In: *Jazyk a kultúra 9/2012*. Dostupné na internete [cit. 14.11.2019]: <http://www.ff.unipo.sk/jak/9_2012/fedorko.pdf>.
- FEDORKO, M.: Konceptcia cvičebnice tlmočenia. In: *Jazyk a kultúra 13/2013*. Dostupné na internete [cit. 14.11.2019]: <http://www.ff.unipo.sk/jak/13_2013/fedorko.pdf>.
- HREHOVČÍK, T. – BÁZLIK, M.: *Súdny preklad a tlmočenie*. Bratislava: Iura Edition, 2009.
- HUŤKOVÁ, A.: Slovenčina vo výučbe budúcich prekladateľov a tlmočníkov. In: *35 rokov výučby prekladateľstva a tlmočníctva na Slovensku*. Bratislava: LETRA, 2006. s. 77 – 86.
- KENÍŽ, A.: *Úvod do komunikačnej teórie tlmočenia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1980.
- Kolektív autorov: *Cvičebnica konzekutívneho tlmočenia*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2010.
- LAUKOVÁ, J.: Kritériá na výber textov vo vyučovaní tlmočenia. In: *Analytické sondy do textu 2*. Banská Bystrica: FiF UMB, 2006. s. 109 – 112.
- LAUKOVÁ, J. – ŠRAMKOVÁ, M.: Interkultúrne aspekty textov vo vyučovaní tlmočenia. In: *Preklad a kultúra 2*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, 2007.
- MACHOVÁ, L.: Základné zásady tlmočnickej notácie. In: *Prekladateľské listy 2*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013. s. 82 – 93.
- MACHOVÁ, L.: Stručný prehľad techník tlmočnickej notácie. In: *Prekladateľské listy 3*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014. s. 90 – 105.
- MACHOVÁ, L.: Využitie nástrojov sebareflexie vo výučbe tlmočenia na slovenských univerzitách. In: *Prekladateľské listy 4*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015. s. 85 – 102.
- MACHOVÁ, L.: Návrh hodnotiaceho formulára na tlmočnícku sebareflexiu pri simultánnom tlmočení. In: *Prekladateľské listy 5*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2016. s. 76 – 90.
- MACHOVÁ, L.: Hodnotiaci formulár ako nástroj tlmočnickej sebareflexie u študentov: didaktické východiská. [dizertačná práca]. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2016. 168 s.
- MACHOVÁ, L.: Sú študenti na svoje tlmočenie prehnane nároční? Triangulácia štyroch

- typov hodnotenia simultánneho tlmočenia. In: *Prekladateľské listy 6*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017. s. 54 – 69.
- MAKAROVÁ, V.: *Tlmočenie – hraničná oblasť medzi vedou, skúsenosťou a umením možného*. Bratislava: STIMUL. 2004.
- MELICHERČÍKOVÁ, M.: Prípravné tlmočnicke cvičenia, skúsenosti a názory študentov na ich prínos. In: *Acta Facultatis Humanisticae Universitatis Matthiae Belii Neosolensis*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2010.
- MELICHERČÍKOVÁ, M.: Cvičenia podporujúce nácvik konzekutívnych tlmočnických zručností. In: *Preklad a kultúra 4*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 2012.
- MELICHERČÍKOVÁ, M.: Simulované konferencie vo výučbe tlmočenia. In: *Teória a prax prípravy budúcich translatológov a učiteľov anglického jazyka*. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, 2013.
- MELICHERČÍKOVÁ, M.: *Kognitívne charakteristiky a tlmočnický výkon: „Súvisia spolu?“*. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, 2017.
- MÜGLOVÁ, D.: *Komunikácia, tlmočenie, preklad – alebo prečo spadla Babylonská veža*. Nitra: Enigma, 2009.
- NOVÁKOVÁ, T.: *Konzekutívne tlmočenie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1993(b).
- NOVÁKOVÁ, T.: *Tlmočenie: teória, výučba, prax*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1993(a).
- PODLUCKÁ, L.: Návrh modelu testovania tlmočnických zručností. In: *Tradícia a inovácia v translatologickom výskume VI*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2018.
- POLÁČEK, I. – ŠVEDA, P.: Trendy v posudzovaní talentových predpokladov pre štúdium tlmočenia. In: *Tlmočenie v interdisciplinárnej perspektíve so zameraním na osobnostné charakteristiky a kognitívne aspekty*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Belianum, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, 2015, s. 60 – 70.
- SCHWARZOVÁ, E.: O niektorých aspektoch rozvoja tlmočnickej kompetencie. In: *Preklad a tlmočenie 7*. Banská Bystrica: FiF UMB, s. 497 – 502, 2006.
- ŠRAMKOVÁ, M.: Identifikácia najfrekvencovanejších (negatívnych) posunov pri nácviku konzekutívneho tlmočenia. In: *35 rokov výučby prekladateľstva a tlmočníctva na Slovensku*. Bratislava: LETRA, 2006. s. 167 – 176.
- ŠRAMKOVÁ, M.: Prípravné tlmočnicke cvičenia – niekoľko perspektív. In: *Vzťahy a súvislosti v odbornom preklade*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, 2007.
- ŠRAMKOVÁ, M.: Špecifické faktory tlmočenia vo vzťahu k chybám. In: *Analytické sondy do textu 3*. Banská Bystrica: FiF UMB, 2008.
- ŠTEFČÍK, J.: *Metodická príprava na súdne tlmočenie*. Nitra: UKF, 2011.
- ŠTEFČÍK, J.: Základy tlmočenia alebo ako didakticky začať. In: *Preklad a kultúra 4*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2012.

- ŠVEDA, P.: Alternatívne techniky pri výučbe simultánneho tlmočenia. In: *Aktuální trendy v jazykovém vzdelávání: teorie a praxe*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2013.
- ŠVEDA, P.: Spôsoby terminologickej prípravy pri simultánnom tlmočení. In: *Prekladateľské listy 1*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2012.
- ŠVEDA, P.: Vztahy medzi vizuálnou prezentáciou a simultánnym tlmočným v procese výučby. In: *Tradícia a inovácia v translatologickom výskume 4*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2013. s. 122 – 132.
- ŠVEDA, P.: Cvičenia na rozvíjanie tlmočnických zručností u študentov. In: *Prekladateľské listy 3*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014. s. 106 – 116.
- ŠVEDA, P.: Prechod medzi konzekutívnym a simultánnym tlmočením a organizácia štúdia tlmočenia na Slovensku. In: *Prekladateľské listy 5*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2016. s. 135 – 149.
- ŠVEDA, P.: *Vybrané kapitoly z didaktiky simultánneho tlmočenia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2016.
- VERTANOVÁ, S. – ANDOKOVÁ, M. – ŠTUBŇA, P. – Moyšová, S.: *Tlmočník ako rečník*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015.

RESUMÉ

This paper aims to map the existing research in the field of didactics of interpreting in Slovakia. Firstly, it discusses the importance of the overview for research purposes. Then it categorizes the works that were found by two factors: by date and by place. In the first chapter it introduces the relevant articles and publications by the year of publishing. The second chapter organizes the publications by the university, at which they were written. The last chapter summarizes the findings and identifies areas of research that have been neglected. It also calls for a complex and unified text that would cover all the research that has been done in Slovakia in didactics of interpreting and could help teachers of interpreting to improve their teaching practice.

◆◆◆

Mgr. Lucia Podlucká
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
814 99 Bratislava
lucia.podlucka@uniba.sk

ZAMERANIE A DISTRIBÚCIA POZORNOSTI AKO PREDIKTORY ÚSPEŠNOSTI PRI SIMULTÁNNOM TLMOČENÍ

Lucia Švecová

Lucia Švecová je absolventka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo, anglický jazyk a kultúra – francúzsky jazyk a kultúra. Už počas štúdia publikovala v Revue svetovej literatúry preklady poviedok od viacerých francúzskych autorov. Bola jej udelená akademická pochvala rektora UK a získala cenu rektora za vynikajúcu diplomovú prácu. V súčasnosti sa živí sa prekladom, revíziami a príležitostne aj tlmočením.

ÚVOD

Pokladá sa za všeobecne známe, že kognitívne procesy, ako pamäť a pozornosť, vplyvajú na výkon simultánneho tlmočníka, no detaily týchto vzťahov dodnes nepoznáme. Preto sme si za cieľ práce stanovili prispieť k objasneniu tejto otázky a analyzovať zameranie a distribúciu pozornosti ako prediktory úspešnosti pri simultánnom tlmočení.

1 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Keďže koncept simultánneho tlmočenia je dobre známy, prejdeme rovno k objasneniu hlavných pojmov kognitívnej psychológie, s ktorými budeme ďalej pracovať – k pozornosti a pamäti.

R. J. Sternberg uvádza, že pozornosť je „*nástroj, jehož prostřednictvím aktivně zpracováváme omezené množství informace z obrovské zásoby údajů v dlouhodobé paměti, jakož i informací dopadajících na naše smyslové systémy, případně informací procházejících z dalších kognitivních procesů*“ (Sternberg, 2002, s. 90). Hoci sa pozornosť úzko spája s vedomím (Baars, 1997 In: Eysenck a kol., 2008, s. 146),

medzi jej mechanizmy nepatria len vedomé procesy. Za časť aktívneho spracovania informácií totiž zodpovedajú nevedomé procesy, medzi ktoré patria aj automatické procesy. Sú rýchle, neprístupné vedomiu, nevyžadujú žiadnu pozornosť a nastávajú vždy, keď sa objaví daný podnet (Eysenck a kol., 2008, p. 174). Automatizácia procesov je dôležitá aj pri simultánnom tlmočení, pretože umožňujú tlmočníkovi šetriť energiu.

Opakom automatických procesov sú riadené procesy, ktoré vstupujú do vedomej pozornosti. Podľa R. J. Sternberga sa vedomá pozornosť vyznačuje tromi základnými funkciami:

- deteguje signály,
- je selektívna,
- umožňuje delenie pozornosti (Sternberg, 2002, s. 102).

Pre účely nášho výskumu je dôležitá najmä druhá a tretia vlastnosť, čiže zameranie pozornosti a jej distribúcia. Základný rozdiel medzi nimi dobre ilustruje spôsob ich výskumu. Zameraná pozornosť sa skúma tak, že probandom prezentujeme dva alebo viac podnetov, pričom majú reagovať iba na jeden z nich. Pri výskume rozdelenej pozornosti tiež predložíme probandom dva alebo viac podnetov, no ich úlohou je reagovať na všetky. Človek sa zvyčajne rozhoduje, či pozornosť zameria na jeden podnet alebo ju rozdelí medzi viacero podnetov (Eysenck a kol., 2008, s. 147).

Výskum zameranej pozornosti sa sústreďuje najmä na to, ako presne si človek vyberá podnety, ktorým venuje pozornosť. Vedci sa zhodujú, že existuje istý filtračný mechanizmus, ktorý výber riadi, no dodnes celkom nevieme, ako selekcia prebieha (Eysenck a kol., 2008, s. 151).

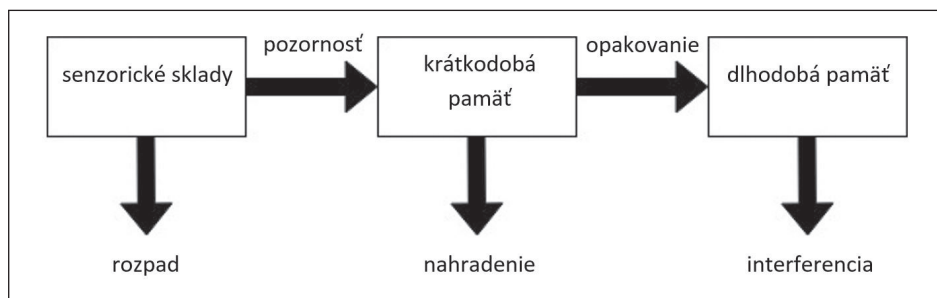
Tak ako dokáže človek pozornosť zamerať, dokáže ju aj rozdeliť, čiže odpovedať súčasne na dva alebo viac podnetov. Niektoré činnosti dokážeme vykonávať súčasne bez väčších ťažkostí, zatiaľ čo pri iných sa to môže zdať nemožné. Kombinovanie úloh ovplyvňujú viaceré faktory – podobnosť, náročnosť či prax (Eysenck a kol., 2008, s. 167 – 169; Sternberg, 2002, s. 123 – 124).

Jedno z vysvetlení, ako človek dokáže kombinovať viacero činností, predstavuje modulárna teória. Informácie sa spracovávajú na základe špecifických modulov, a preto je dôležitým faktorom pri dvoch súčasne vykonávaných úlohách ich podobnosť. Podobné úlohy totiž zamestnávajú ten istý mechanizmus spracovania alebo modul, čo spôsobuje interferenciu. Dve odlišné úlohy však zaťažujú rozdielne moduly a interferencia nenastáva (Eysenck, a kol., 2008, s. 174).

Aj pri simultánnom tlmočení dochádza ku kombinácii viacerých činností. Preto musí tlmočník disponovať schopnosťou rozdeliť pozornosť, ktorú si prácou zdokonaľuje (Spelkeová & Hirst & Neisser, 1976 In: Sternberg, 2002, s. 123 – 124).

Druhým významným kognitívny procesom, ktorému sa budeme venovať, je pamäť. R. L. Atkinsonová výstižne uvádza, že práve pamäť nám dodáva pocit kontinuity, od ktorej závisí naše sebauvedomenie. (2003, s. 256). Možno ju skúmať z hľadiska procesov alebo štruktúry, pričom pre náš výskum je relevantný práve druhý prípad. Z tohto hľadiska disponuje človek senzoricou, krátkodobou a dlhodobou pamäťou.

Na základe zmyslových modalít delí M. W. Eysenck senzoricú pamäť na ikonickú a echoickú. V ikonickej pamäti sa uchovávajú vizuálne informácie približne 0,5 sekundy (Sperling, 1960 In: Eysenck a kol., 2008, s. 188 – 189) a v echoickej zasa sluchové informácie na 2 sekundy (Treismanová, 1964, In: Eysenck a kol., 2008, s. 189). Odtiaľ môžu vďaka pozornosti prejsť do krátkodobej pamäti (Eysenck a kol., 2008, s. 187), kde ich dokážeme podržať niekoľko sekúnd až niekoľko minút. G. Miller zistil, že kapacita krátkodobej pamäte je 7 ± 2 položky, pričom položka môže predstavovať jedno písmeno, či číslicu, ale aj celé slovo (Miller, 1956 In: Sternberg, 2002, s. 190). V závislosti od opakovania sa môžu premiestniť do dlhodobej pamäte, ktorá nám už podľa názvu slúži na zapamätanie informácií na dlhý čas, možno dokonca neobmedzene (Eysenck a kol., 2008, s. 187). Štruktúru si možno lepšie predstaviť vďaka grafickému znázorneniu (obr. 1).

Obr. 1:

Model pamäťových skladov (Eysenck a kol., 2008, s. 188)

Pre tlmočníka sú, samozrejme, dôležité všetky typy pamäťových skladov. Zo senzoricých skladov prechádza informácia prostredníctvom tlmočníkovej pozornosti do krátkodobej pamäte. Tam ju tlmočník podrží na čas potrebný na jej prekódovanie (Gile, 2009, s. 157 – 175), pričom pri konzekutívnom tlmočení predchádza vyblednutiu pamäťových stôp pomocou notácie. Na následné prekódovanie využíva informácie z dlhodobej pamäte.

Vo výskumnej časti sa zaoberáme práve krátkodobou pamäťou, ktorá sa v novších publikáciách označuje ako pracovná pamäť. Ide o „systém s obmedzenou kapacitou schopný uchovávať informácie a manipulovať s nimi, pričom tento systém

predstavuje integrálnu súčasť ľudského pamäťového systému“ (Baddeley, 1996, s. 13468). Pracovná pamäť pozostáva zo štyroch podsystémov: z fonologickej slučky, vizuálno-priestorového náčrtníka, centrálného vykonávateľa a epizodického nárazníka.

Fonologická slučka predstavuje „dočasný sklad, ktorý dokáže uchovávať sluchové informácie alebo informácie vo forme reči“ (Baddeley, 1996, s. 13469). Tieto pamäťové stopy zmiznú po 2 sekundách, ak ich neobnovujeme pomocou subvokálnej artikulácie (teda opakovania si pamäťovej stopy v duchu), ktorá prebieha v reálnom čase. To v praxi znamená, že človek si dokáže zapamätať tolko slov, koľko stihne vysloviť za 2 sekundy (Baddeley, 1996, s. 13469). V bežnom živote je fonologická slučka nevyhnutá pre učenie sa nového jazyka (Baddeley, Papagno & Vallar, 1988 In: Baddeley, 1966, s. 13470). To ju robí nesmierne dôležitou aj pre tlmočníkov, ktorí musia ovládať cudzí jazyk a neustále si v ňom osvojujú novú slovnú zásobu.

Vizuálno-priestorový náčrtník je systém „schopný dočasne uchovať vizuálne a priestorové informácie a manipulovať s nimi, pričom zohráva významnú úlohu pri priestorovej orientácii a pri riešení vizuálnych a priestorových úloh“ (Baddeley, 2002, s. 88). V každodennom živote umožňuje pochopiť priestorové výrazy, ako napríklad „hore“, „dole“, „vnútri“ či „vonku“ (Baddeley, 2002, s. 89), čím simultánnym tlmočníkom pomáha vizualizovať si počutý text a uľahčuje im jeho pretlmočenie.

Hlavná úloha centrálného vykonávateľa spočíva v pozornostnom riadení pracovnej pamäte (Baddeley, 1996, s. 13470). Tento podsystém určuje, ktorým podnetom sa pracovná pamäť bude venovať a má tri funkcie: zameranie pozornosti, distribúciu pozornosti a prepínanie pozornosti (Baddeley, 2002, s. 90 – 91). Napriek tomu zostáva fungovanie tohto podsystému len neúplne zodpovedané a s istotou vieme povedať len to, že má obmedzenú kapacitu.

Epizodický nárazník možno definovať ako „sklad využívajúci multimodálne kódovanie“ (Baddeley, 2002, s. 92). Tento koncept vznikol ako vysvetlenie vplyvu dlhodobej pamäte na okamžitú pamäť, keďže pri zapamätávaní slov si človek pomáha ich významom, ktorý má uložený v dlhodobej pamäti (Baddeley, Vallar & Wilson, 1987 In: Baddeley, 2002, s. 91). Epizodický nárazník teda vysvetľuje prelínanie informácií z jednotlivých podsystémov (Baddeley, 2002, s. 93).

2 VÝSKUMNÁ ČASŤ

Ako predmet výskumu sme si zvolili vzťah zamerania a distribúcie pozornosti a úspešnosti pri simultánnom tlmočení. Výskum sa teda delil na dve časti – psychologickú a tlmočnickú. Sme si vedomí, že nedisponujeme dostatočným vzde-

laním v oblasti psychológie, preto sme sa obrátili na vyučujúceho z katedry psychológie, ktorý nám pomohol s nastavením výskumu a vyhodnotením výsledkov.

2.1 Metodika výskumu a participanti

Najprv sme testovali zameranú pozornosť pomocou Bourdonovho škrtačieho testu (Kuruc, et al., 1972). Pre lepšiu predstavu prikkladáme ukážku (obr. 2):

Obr. 2:
Ukážka Bourdonovho škrtačieho testu

Ako vidno na obr. 2, test pozostáva z rôznych tvarov, pričom úlohou probanda je vyškrtat všetky tvary identické s tromi tvarmi umiestnenými v prvom riadku v časovom limite štyroch minút.

Následne sme testovali distribúciu pozornosti pomocou kombinácie dvoch úloh, ktoré probandi plnili v troch kolách. Prvá úloha bol Dearyho a Liewaldov test na disjunktívny reakčný čas, ktorý sa vykonáva na počítači a meria rýchlosť a správnosť reakcie na prezentáciu podnetu. Druhá úloha spočívala v zapamätávaní si slov, ktoré probandi počuli na nahrávke. Participanti vykonávali tieto dve úlohy súčasne, čiže pritom museli rozdeľovať pozornosť.

Poslednú časť testovania predstavovalo testovanie úspešnosti pri simultánnom tlmočení. Probandom sme dali za úlohu pretlmočiť neznámy, približne deväťminútový prejav z angličtiny do slovenčiny. Pred začiatkom prejavu sme probandov oboznámili s prípadnými problematickými výrazmi, aby potenciálna neznalosť jazykových prostriedkov neinterferovala s úspešnosťou pretlmočenia daných myšlienkových segmentov.

Výskumná vzorka pozostávala z 15 študentov prvého a druhého ročníka magisterského stupňa odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo. Pôvodne sme oslovi- li približne dvojnásobný počet študentov, no keďže išlo o dobrovoľnú aktivitu, mnohí študenti odmietli a pri niektorých zasa zlyhalo technické vybavenie.

2.2 Výsledky výskumu

Nižšie uvádzame tabuľky s hodnotami korelácií medzi jednotlivými súčasťami testovania. Pri štatistických výpočtoch sme vychádzali z hodnôt nasledovných premenných nameraných v jednotlivých častiach testovania: úspešnosť v Bourdonovom teste (zameraná pozornosť), disjunktívny reakčný čas, priemerný počet správnych reakcií na prezentáciu podnetu (Dearyho a Liewaldov test), priemerný počet zapamätaných slov a úspešnosť pri simultánnom tlmočení. Premenná „r“ označuje hodnotu korelácie, „sig“ predstavuje signifikanciu (teda pravdepodobnosť, že by sme zhodné výsledky dosiahli v náhodnej vzorke populácie) a „N“ značí počet participantov.

Za relevantné sme považovali korelácie, kde korelačný koeficient dosiahol hodnotu 0,3 alebo vyššiu (išlo teda o stredne silnú a silnú koreláciu) a kde dosiahla signifikancia hodnotu nižšiu ako 0,05. Tieto hodnoty sme v tabuľke zvýraznili tučným písmom a označili hviezdikou.

Tabuľka 1: Korelačné vzťahy úspešnosti pri simultánnom tlmočení s ostatnými premennými

		úspešnosť v Bourdonovom teste	priemerný disjunktívny reakčný čas	priemerný počet správnych reakcií na prezentáciu podnetu	priemerný počet zapamätaných slov
úspešnosť pri simultánnom tlmočení	r	,525*	-,489	-,211	-,439
	sig	,044	,064	,450	,101
	N	15	15	15	15

Úspešnosť v Bourdonovom teste signifikantne pozitívne korelovala s úspešnosťou pri simultánnom tlmočení ($r = 0,525$; $\text{sig} = 0,044$). Regresívnou analýzou sme vypočítali pravdepodobnosť predikcie úspešnosti pri simultánnom tlmočení na základe úspešnosti v Bourdonovom teste a dosiahli sme hodnotu $r = 0,523$, čo značí, že medzi týmito dvoma premennými je silný pozitívny vzťah.

Priemerný počet zapamätaných slov negatívne koreloval s úspešnosťou pri simultánnom tlmočení a korelácia sa približuje k signifikancii ($r = -0,439$; $\text{sig} = 0,101$).

Následne sme uviedli do vzťahu priemerný disjunktívny reakčný čas spriemerovaný s priemerným počtom zapamätaných slov s úspešnosťou pri simultánnom tlmočení a s úspešnosťou v Bourdonovom teste. (Pre malú variabilnosť sme vy-

nechali hodnotu priemerného počtu správnych reakcií na prezentáciu podnetu.) Korelačný vzťah neexistuje v prvom ($r = 0,077$; $\text{sig} = 0,785$) ani druhom prípade ($r = -0,060$; $\text{sig} = 0,831$).

Tabuľka 2: Korelačný vzťah medzi priemerným disjunktívnym reakčným časom spriemerovaným s priemerným počtom zapamätaných slov a úspešnosťou pri simultánnom tlmočení a úspešnosťou v Bourdonovom teste

		úspešnosť pri simultánnom tlmočení	úspešnosť v Bourdonovom teste
priemerný disjunktívny reakčný čas + priemerný počet zapamätaných slov	r	,077	-,060
	sig	,785	,831
	N	15	15

Keďže priemerný disjunktívny reakčný čas a úspešnosť pri simultánnom tlmočení spolu korelovali negatívne, využili sme obrátené normované hodnoty priemerného disjunktívneho reakčného času na výpočet korelácie s úspešnosťou pri simultánnom tlmočení (tab. 3). Tieto dve premenné spolu signifikantne pozitívne korelovali ($r = 0,529$; $\text{sig} = 0,043$).

Tabuľka 3: Korelačný vzťah medzi priemerným disjunktívnym reakčným časom (resp. jeho obrátenými normovanými hodnotami) a úspešnosťou pri simultánnom tlmočení

		priemerný disjunktívny reakčný čas
úspešnosť pri simultánnom tlmočení	r	,529*
	sig	,043
	N	15

2.3 Diskusia

2.3.1 Korelácia zameranej pozornosti a úspešnosti pri simultánnom tlmočení

Z tab. 1 vidíme, že korelácia medzi úspešnosťou v Bourdonovom teste a úspešnosťou pri simultánnom tlmočení sa ukázala ako signifikantne pozitívna ($r = 0,525$; $\text{sig} = 0,044$). Výpočtom regresnej analýzy vzťahu zameranej pozornosti a výkonu pri simultánnom tlmočení sme dostali hodnotu $r = 0,523$, čo indikuje

silný pozitívny vzťah medzi týmito dvoma premennými. Inými slovami, existuje 52,3 % pravdepodobnosť, že na základe výsledku v teste na zameranú pozornosť dokážeme predpovedať úspešnosť pri simultánnom tlmočení. Preto si myslíme, že takýto druh testu by mohol byť nápomocný pri prijímacom konaní napríklad na Európsky kurz konferenčného tlmočenia. Prirodzene, pred finálnou implementáciou by bolo treba výskum zreplikovať na väčšej vzorke.

Hoci je prekvapujúce, že práve zameraná pozornosť je dobrým prediktorom úspešnosti pri simultánnom tlmočení, tento jav možno logicky odôvodniť. Tlmočníci sa v praxi často stretávajú s náročnými prejavmi, ktoré majú zložitú syntax či sú informačne veľmi husté a práve v takýchto situáciách tlmočníkovi pomáha zameraná pozornosť. Pri teste na zameranú pozornosť dosiahli najvyššiu úspešnosť probandi, ktorí reagovali na podnety najsprávnejšie a zároveň najrýchlejšie. Predpokladáme teda, že zameraná pozornosť tlmočníkom umožňuje rýchlo a súčasne správne rozhodovať o podnetoch, ktorým sú vystavení, a zameriavať svoju pozornosť len na tie relevantné.

2.3.2 Korelácia disjunktívneho reakčného času a úspešnosti pri simultánnom tlmočení

Z tab. 3 vyplýva, že priemerný disjunktívny reakčný čas pozitívne signifikantne koreloval s úspešnosťou pri simultánnom tlmočení ($r = 0,529$; $\text{sig} = 0,043$). Inak povedané, čím nižšiu hodnotu disjunktívneho reakčného času proband dosiahol, tým vyššiu mal úspešnosť pri simultánnom tlmočení.

Podľa definície I. J. Dearyho a D. Liewalda sa pri meraní disjunktívneho reakčného času meria čas, za aký proband zareaguje na viacero podnetov (Deary, et al., 2011, s. 258). Tak aj simultánný tlmočník je neustále vystavený mnohým podnetom – hlas rečníka, tlmočníkov vlastný hlas, prípadné podnety od kolegu v kabíne – pričom môže byť konfrontovaný aj s rušivými podnetmi, ako napr. šum v slúchadlách či rušivé zvuky v okolí. Preto sa musí tlmočník vedieť rýchlo rozhodovať, na ktoré podnety bude reagovať a ktoré bude ignorovať. V tejto rýchlej reakcii mu podľa výsledkov nášho výskumu pomáha práve nízka hodnota disjunktívneho reakčného času.

2.3.3 Korelácia priemerného počtu zapamätaných slov a úspešnosti pri simultánnom tlmočení

Ďalší zaujímavý výsledok predstavovala negatívna korelácia priemerného počtu zapamätaných slov a úspešnosti pri simultánnom tlmočení (tab. 1) ($r = -0,439$;

sig = 0,101). Sme si vedomí, že v tomto prípade nejde o signifikantnú koreláciu, no tento fakt sa dá pripísať malej vzorke. Je možné, že pri väčšej vzorke, by sa táto korelácia mohla ukázať ako signifikantná.

Čas medzi počutím prvého slova na zapamätanie a zopakovaním všetkých zapamätaných slov na konci kola predstavoval približne 1 minútu a 50 sekúnd. To znamená, že pri experimente probandi pracovali s krátkodobou pamäťou, resp. s fonologickou slučkou, teda s podsystemom pracovnej pamäte. Práve tento druh pamäte sa neustále využíva v procese simultánneho tlmočenia. Preto nás prekvapil výsledok, že vyššia kapacita fonologickej slučky negatívne koreluje s úspešnosťou pri simultánnom tlmočení.

Š. Timarová a kol. skúmali vzťah kapacity pracovnej pamäte a výkonu pri simultánnom tlmočení (Timarová, et al., 2014). Zistili, že na výkon skúsených tlmočníkov nemá kapacita pracovnej pamäte významný vplyv. Iné štúdie (Christoffels, 2004 In: Timarová a kol., 2014; Tzou a kol., 2012 In: Timarová a kol., 2014; Hodáková, 2009 In: Timarová a kol., 2014) skúmali rovnaký vzťah, no na rozdiel od Š. Timarovej a kol. pracovali so vzorkou pozostávajúcou buď z probandov bez tlmočnickeho tréningu, zo študentov tlmočenia alebo z oboch skupín. Autori všetkých troch štúdií zistili pozitívny korelačný vzťah medzi pracovnou pamäťou a výkonom pri simultánnom tlmočení. To podporuje tvrdenie, že tlmočnicka kompetencia a pracovná pamäť spolu nesúvisia, no čiastočne sa prekrývajú. Zdá sa, že začínajúci tlmočníci alebo laici vyššou kapacitou pracovnej pamäte kompenzujú ešte nerozvinutú tlmočnickú kompetenciu.

V našom výskume sme teda dosiahli odlišný výsledok ako autori spomenutých štúdií. Jedným z možných vysvetlení je menšia vzorka, ktorou sme disponovali. Hoci pri väčšej vzorke by sa korelácia mohla ukázať ako signifikantná, rovnako by mohol nastať opačný prípad. Druhé možné vysvetlenie spočíva v rozdielnej metodológii. Každý spomenutý autor použil inú metodológiu, a keďže všetci traja autori sa – na rozdiel od nás – zamerali na vzťah pracovnej pamäte a simultánneho tlmočenia, využili na meranie pracovnej pamäte komplexnejšiu metodológiu. Možno teda predpokladať, že ich výsledky v meraní pracovnej pamäte sú presnejšie než naše, a preto sme na základe našich meraní prišli k inému záveru. To je pochopiteľné vzhľadom na fakt, že zistiť vzťah pracovnej pamäte a simultánneho tlmočenia nebolo cieľom našej práce.

Hoci kapacita pracovnej pamäte významne nesúvisí so samotným tlmočnickým výkonom profesionálnych tlmočníkov (Timarová a kol., 2014), Timarová a kol. zistili, že pracovná pamäť koreluje s niektorými aspektmi simultánneho tlmočenia, napríklad s tlmočením čísiel alebo zložitejších názvov organizácií či spoločností, no ide o korelácie, ktoré sa len blížia k signifikancii. Preto si myslíme si, že by bolo pozoruhodné preskúmať vzťah kapacity pracovnej pamäte – najmä fonologickej slučky a vizuálno-priestorového náčrtníka – a konzekutívneho

tlmočenia, keďže pri konzekutívnom tlmočení si musí tlmočník pamätať celistvé myšlienky dlhší čas, ako pri simultánnom tlmočení. Navyše si pritom pomáha notáciou, pri ktorej je často nápomocné práve priestorové rozloženie.

2.3.4 Korelácia distribúcie pozornosti a úspešnosti pri simultánnom tlmočení

Hodnotu korelácie distribúcie pozornosti a úspešnosti pri simultánnom tlmočení predstavuje korelácia medzi priemerným disjunktívnym reakčným časom spriemerovaným s priemerným počtom zapamätaných slov a úspešnosťou pri simultánnom tlmočení (tab. 2) ($r = 0,077$; $\text{sig} = 0,785$). Vidíme, že nejde ani zďaleka o signifikantnú koreláciu.

Na tomto mieste pokladáme za dôležité pripomenúť, že náš test na distribúciu pozornosti sa skladal z dvoch častí, pričom prvá zamestnávala vizuálno-priestorový náčrtník a druhá predstavovala záťaž pre fonologickú slučku. Preto je možné, že distribúcia pozornosti by pozitívne korelovala s úspešnosťou pri simultánnom tlmočení, ak by sme na tlmočnicke testovanie vybrali prejav, ktorý by výraznejšie zaťažil rovnaké podsystémy ako testovanie distribúcie pozornosti – fonologickú slučku a vizuálno-priestorový náčrtník. Taktiež by bolo zaujímavé vykonať testovanie distribúcie pozornosti, ktoré by sa zameralo len na fonologickú slučku a zistiť, či by sa korelácia preukázala v tomto prípade.

ZÁVER

Pamäť a pozornosť výrazne ovplyvňujú výkon pri simultánnom tlmočení, no dodnes nie je celkom známe, ako presne. Preto sme si za cieľ práce stanovili analyzovať zameranie a distribúciu pozornosti ako prediktory úspešnosti pri simultánnom tlmočení. Zameraná pozornosť spočíva v schopnosti selektovať spomedzi viacerých podnetov tie, na ktoré bude človek reagovať. Distribúcia pozornosti zase značí jej rozdelenie medzi viacero súčasne vykonávaných činností. Okrem pozornosti využíva simultánný tlmočník najmä pracovnú pamäť a jej štyri podsystémy: fonologickú slučku, vizuálno-priestorový náčrtník, centrálny vykonávateľ a epizodický nárazník.

Výskumom vzťahu týchto dvoch kognitívnych procesov a simultánneho tlmočenia sme dospeli k pozoruhodným zisteniam. Schopnosť zameriavať pozornosť signifikantne pozitívne korelovala s úspešnosťou pri simultánnom tlmočení. Regresívnou analýzou sme zistili, že na základe testu na zameranú pozornosť by sme dokázali predpovedať úspešnosť pri simultánnom tlmočení na 52,3 %. Na

druhej strane nám štatistické výpočty ukázali, že korelačný vzťah medzi distribúciou pozornosti a úspešnosťou pri simultánnom tlmočení nejestvuje. Ďalej sme vyskúmali, že s úspešnosťou pri simultánnom tlmočení signifikantne pozitívne koreloval priemerný disjunktívny reakčný čas. Za pozoruhodné pokladáme aj zistenie, že priemerný počet zapamätaných slov negatívne koreloval s úspešnosťou pri simultánnom tlmočení, pričom hodnota sa blížila k signifikancii.

Z nášho výskumu vyplýva, že úspešnosti pri simultánnom tlmočení napomáha schopnosť zameriavať pozornosť a nízka hodnota disjunktívneho reakčného času. Nazdávame sa, že naše zistenia by mohli byť relevantné pri tvorbe prijímajúcich skúšok na štúdium tlmočenia na slovenských univerzitách či na Európsky kurz konferenčného tlmočenia. Sme si vedomí, že náš výskum nedisponuje dostatočnou vzorkou, aby sa mohlo uvažovať priamo nad implementáciou takéhoto testovania. Veríme však, že môže poslúžiť minimálne ako inšpirácia či odrazový mostík pre rozsiahlejší a hĺbkovejší experiment.

LITERATÚRA

- ATKINSON, R. L. 1995. *Psychologie*. Praha: Victoria Publishing. ISBN 80-85605-35-X.
- BADDELEY, A. D. 2002. Is Working Memory Still Working? In: *European Psychologist*. roč. 7, november, č. 2. s. 85 – 97. Dostupné na: <<https://pdfs.semanticscholar.org/1db0/b1b776dd86e6341738fda4eae7f1f5726ab.pdf>>.
- BADDELEY, A. D. 2002. The Psychology of Memory. In: BADDELEY, A. D. & KOPELMAN, M. D. & WILSON, B. A. (ed), *The Handbook of Memory Disorders* (2. vydanie). Chichester: John Wiley & Sons, Ltd. ISBN 0-471-49819-X. s. 3 – 15. Dostupné na: <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.411.4562&rep=rep1&type=pdf#page=21>>.
- BADDELEY, A. D. 1999. *Vaše paměť*. Brno: Books. ISBN 80-7242-046-1.
- BADDELEY, A. D. 1996. Exploring the Central Executive. In: *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*. 1996, roč. 49A, č. 1, s. 5 – 28. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1080/713755608>.
- BADDELEY, A. D. 1996. The fractionation of working memory. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. roč. 93, november, s. 13468 – 13472. Dostupné na: <<https://www.pnas.org/content/pnas/93/24/13468.full.pdf>>.
- DEARY, I. J. & LIEWALD, D. & NISSAN, J. 2011. A free, easy-to-use, computer-based simple and four-choice reaction time programme: The Deary-Liewald reaction time task. In: *Behavior Research Methods*. roč. 43, november, č. 1, s. 258 – 268. Dostupné na: <<https://link.springer.com/article/10.3758%2Fs13428-010-0024-1>>.

- EYSENCK, M. W.& KEANE, M. T. 2008. *Kognitivní psychologie*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1559-4.
- FIELD, A. 2009. *Discovering Statistics Using SPSS* (3. vydanie). Londýn: SAGE Publications Ltd. ISBN 978-1-84787-906-6.
- GILE, D. 2009. *Basic concepts and models for interpreter and translator training*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B. V. ISBN 978-90-27224-33-0.
- KURUC, J.& SENKA, J.& ČEČER, M. 1972. *Bourdonov test v úprave Československého ústavu práce Praha /BoPr/*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- STERNBERG, R. J. 2002. *Kognitivní psychologie*. Praha: Portál, s. r. o. ISBN 80-7178-376-5.
- TIMAROVÁ, Š. a kol. 2014. Simultaneous interpreting and working memory executive control. In: *Interpreting*. roč. 16, č. 2, s. 139 – 168. Dostupné na: <https://scholar.google.sk/scholar?hl=sk&as_sdt=0%2C5&q=Simultaneous+interpreting+and+working+memory+executive+control&btnG=>>.
- TULVING, E. 1985. How Many Memory Systems Are There? In: *American Psychologist*. roč. 40, apríl, č. 4, s. 385 – 398. Dostupné na: <<https://pdfs.semanticscholar.org/5eea/bae50d4da6276cc0b72b11ed6316d287b863.pdf>>.

RESUMÉ

The paper analyses the focus and distribution of attention as success rate predictors in simultaneous interpreting. It offers a theoretical background in the area of cognitive psychology, more specifically in the concepts of attention, its focus and distribution, and memory, especially working memory. The research part describes an experiment aimed at examining the relationship between the focus and distribution of attention, and success rate in simultaneous interpreting conducted on a group of interpreting students. The discussion observes statistically determined results and states correlations between the focus and distribution of attention and success rate in simultaneous interpreting, between working memory and success rate in simultaneous interpreting, and between choice reaction time and success rate in simultaneous interpreting.

◆◆◆

Mgr. Lucia Švecová
Vrútocká 38
821 04 Bratislava
lucia.svecova0904@gmail.com

LEXIKÁLNE A INÉ ŠPECIFIKÁ PREKLADU TITULKOV K VYBRANÉMU AUDIOVIZUÁLNEMU DIELU

Jana Ukušová

Jana Ukušová je študentka tretieho ročníka denného doktorandského štúdia na Katedre translatológie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v odbore translatológia. V roku 2017 ukončila na uvedenej katedre magisterské štúdium prekladateľstva a tlmočníctva v kombinácii anglický jazyk a kultúra – francúzsky jazyk a kultúra. Vo svojom dizertačnom výskume sa venuje primárne odbornému prekladu a terminológii, popritom sa ale zaujíma aj o otázky súvisiace s audiovizuálnym prekladom, t. j. prekladom pre dabing a titulky, so zameraním na francúzsky audiovizuálny kontext.

ÚVOD

V predkladanom príspevku sa venujeme problematike prekladu titulkov vybraného audiovizuálneho diela francúzskej proveniencie, pričom komentujeme problematické lexikálne a iné osobitosti, s ktorými sme sa pri preklade titulkov do slovenčiny stretli. Praktickej analýze predchádza teoretický rámec venovaný tvorbe titulkov k audiovizuálnemu dielu, v ktorom vychádzame primárne z prác L. Paulínyovej, M. Poštu, J. Díaz-Cintasa a ďalších. Vybraným dielom je dlhometrážny film *Les Grands Esprits* z roku 2017. V rámci lexikálnych javov ide o výrazy hovorovej a slangovej povahy, slovné hračky a kultúrne podmienené výrazy. Ďalšie osobitosti zahŕňajú preklad citátov a piesne. Vychádzame zo zásady, že adekvátnemu transferu týchto jednotiek musí predchádzať dôkladná analýza zo strany prekladateľa.

1 MOTIVÁCIA VÝBERU A PREDSTAVENIE AUDIOVIZUÁLNEHO DIELA

Audiovizuálne dielo, ku ktorému sme vytvorili slovenské titulky, je jedným z populárnych diel súčasnej francúzskej kinematografie. Film *Les Grands Esprits*¹

(2017) od francúzskeho režiséra Oliviera Ayache-Vidala nás zaujal nielen z obsahovej stránky, ale aj z hľadiska jazykovej roviny. Film spracúva aktuálnu problematiku francúzskeho vzdelávacieho systému, konkrétne výučbu v základných školách na parížskych predmestiach, ktoré navštevujú vo veľkej väčšine žiaci zo znevýhodnených, sociálne slabších rodín, ktorým chýba disciplína a čo i len najmenší záujem o učenie. Vo filme je ponúknuté originálne a do istej miery revolučné riešenie: žiakov má k učeniu motivovať renomovaný profesor z jedného z najlepších lýceí v Paríži. Dochádza pritom k stretu dvoch odlišných svetov, ktorý sa vo veľkej miere premieta aj do jazykovej roviny. Je to tiež stret akademického a hovorového štýlu, resp. jazyka mladých tzv. „*le langage des jeunes*“, ktorý je plný slangových a argotických výrazov. Uvedené osobitosti považujeme v tomto audiovizuálnom diele za kľúčové, a preto budú jedným z ťažísk analýzy.

2 VYMEDZENIE ZÁKLADNÝCH POJMOV

2.1 Titulky ako jeden z typov audiovizuálneho prekladu

Podľa Lucie Paulínyovej (2015, s. 95) možno titulkovanie vymedziť ako typ prenosu lingvistickej zložky audiovizuálneho diela z originálneho do cieľového jazyka, počas ktorého nastáva zmena ústneho kódu na písomný, ktorý býva zobrazený synchronne s originálnou lingvistickou zložkou v spodnej časti obrazovky. Jorge Díaz-Cintas (2008, s. 27) uvádza, že lingvistická zložka pri preklade titulkov zahŕňa:

- originálne prehovory postáv, ktoré sa nachádzajú na obraze alebo mimo obrazu;
- diskurzívne prvky zobrazované na obrazovke (písmená, vsuvky, grafity, cedulky, obrazovky počítača a pod.);
- ďalšie diskurzívne prvky patriace do zvukovej zložky (piesne, hlasy z televízie, rádia, počítača atď.).

L. Paulínyová (ibid.) dopĺňa, že titulkár pri tvorbe titulkov pracuje ako s audiovizuálnym, tak aj s textovým originálom, ktorý môže mať podobu dialógovej alebo titulkovej listiny. Titulkovú listinu na rozdiel od tej dialógovej „stačí“ len preložiť bez toho, že by musel titulkár text nejakým spôsobom ďalej upravovať. V našom prípade sme mali k dispozícii titulky v pôvodnom, t. j. francúzskom jazyku, ktoré mali podobu súboru .smi. Ten sme pomocou voľne dostupného titulkovacieho softvéru Subtitle Workshop prekonvertovali na najpoužívateľnejší formát titulkového súboru SubRip (.srt) a titulky sme do slovenčiny prekladali priamo v ňom.

2.2 Titulkovací čas a priestor

Miroslav Pošta v publikácii *Titulkujeme profesionálne* (2012, s. 42) uvádza dve najvýznamnejšie špecifiká prekladu titulkov, ktorými sú nasledovné obmedzenia:

- 1) priestorové obmedzenie – titulok sa musí zmestiť do istého počtu znakov;
- 2) časové obmedzenie – titulok by mal byť zobrazený istý optimálny čas, aby zodpovedal rytmu dialógov a vyhovoval čitateľským schopnostiam diváka.

V rámci priestorového obmedzenia možno podľa M. Poštu (ibid., s. 42 – 43) rozlišovať dva technické parametre: počet znakov na riadok a umiestnenie textu. Uvádza, že počet znakov môže kolísať v závislosti od toho, pre aké médium sú titulkové určené (kino, televízia, DVD...), a takisto v závislosti od jazyka (výrazne menší počet znakov najmä pri ázijských jazykoch). Zatiaľ čo titulkové k filmom pre kinovú distribúciu a DVD distribúciu môžu obsahovať až 40 znakov na riadok, v prípade titulkov k filmom určeným pre televízne vysielanie maximálny počet znakov na riadok osciluje medzi 30 až 37 znakmi. Umiestnenie titulkov býva v spodnej časti obrazovky a titulok býva spravidla vycentrovaný. V neposlednom rade je nevyhnutnou požiadavkou dodržiavanie zásady, že titulok má pozostávať maximálne z dvoch riadkov.

Keďže pri vytváraní titulkov k filmu *Les Grands Esprits* sme pracovali s už načasovanými francúzskymi titulkami, na účely tohto článku obmedzíme pravidlá časovania titulkov len na pripomenutie hlavných zásad. Medzi tie patria tzv. *leading-in time* (0,25 s po začatí prehovoru (Karamitroglou, 1998)), *lagging-out time* (čas ukončenia repliky), pričom titulok môže byť pre potreby danej situácie zobrazený aj po ukončení repliky. Ďalej je to dĺžka titulkov (jednoriadkový titulok: 7-8 slov, 3 sekundy, dvojriadkový titulok: 14-16 slov, 6 sekúnd) a odstup medzi jednotlivými titulkami (0,16 s) (Díaz-Cintas a Remalová, 2007).

3 LEXIKÁLNA ROVINA PREKLADU TITULKOV

Na tomto mieste už pristúpime k samotnej analýze prekladu vybraných lexikálnych osobitostí, s ktorými sme sa počas prekladu titulkov stretli. Vyčlenili sme ich do niekoľkých podskupín: výrazy hovorovej a slangovej povahy, slovné hračky a kultúrne podmienené výrazy.

3.1 Hovorové a slangové výrazy

V rámci podskupiny hovorových a slangových výrazov sme sa primárne zamerali na tzv. „*verlan*“, slangové výrazy arabskej proveniencie a jazyk mladých („*langage des jeunes*“). Podľa Jána Vilikovského (1984, s. 130) ich možno zaradiť do jazykovej špecifiky, ktorá je jedným z typov príznakov cudzej kultúry. V tomto článku ich však pre zachovanie väčšej prehľadnosti a vzhľadom na ich početnosť vyčleňujeme ako samostatnú časť lexikálnej zásoby, a nie ako kultúrne podmienené výrazy. Kultúrnym špecifikám sa budeme venovať ďalej v texte (časť 3.3).

„*Verlan*“ tradične patrí k predmetom dlhodobého vedeckého záujmu lingvistov. Tento osobitný variant francúzskeho argotu má predovšetkým kódovaciu (zahmlievaciu) funkciu. J. Cellard a A. Rey (1980) ho vymedzujú ako spôsob tvorby slovných kódov, v ktorých sa prehodia slabiky a slovo sa vysloví naopak (podľa Lefkowitz, 1991, s. 50). V titulkoch sme sa stretli s nasledovnými výrazmi (ich pôvodný tvar uvádzame v zátvorkách): „*relou (lourd)*“, „*ouf (fou)*“, „*meuf (femme)*“ atď.

Pokiaľ ide o otázku, ako tento lingvistický variant adekvátne preniesť do slovenčiny, vychádzame z A. Popovičovej typológie výrazových zmien (1983, s. 204). Keďže v slovenčine neexistuje kódovací jazyk, ktorý by bol ekvivalentný francúzskemu „*verlanu*“, dochádza v preklade nevyhnutne k výrazovému zoslabovaniu až k výrazovej strate. S cieľom kompenzovať túto stratu sme sa v preklade snažili posilniť expresívnosť výrazu voľbou emocionálne silne príznakových výrazových prostriedkov. Prekladateľské riešenia súvisiace s uvedenými prípadmi lexikálneho variantu „*verlan*“ uvádzame v tabuľke:

francúzsky titulok	slovenský titulok
– <i>Ah, qui ?</i> – <i>Moussafir, 3e2.</i> – <i>Relou, celle- là.</i>	– <i>O koho ide?</i> – <i>Moussafir, 8.B.</i> – <i>S nimi je to o nervy.</i>
<i>Non, mais t'es ouf, toi.</i>	<i>Tebe fakt šibe.</i>
<i>Je suis la meuf à personne !</i>	<i>Nie som nikoho baba!</i>

Ďalej sme zaznamenali výskyt hovorových a slangových výrazov, ktoré majú arabský pôvod. Používali ich žiaci s koreňmi z Maroka, Alžírsku a iných afrických krajín. Uvedieme dva konkrétne príklady: výrazy „*wesh*“ a „*tchip*“. Výraz „*wesh*“ je alžírskych proveniencie a jeho používanie sa viaže aj s rappermi. Jeho ekvivalentom je slovné spojenie „*Quoi de neuf ?*“ („Čo nové?“), môže ísť však aj o vyjadrenie rozhorčenia, a práve v tomto druhom význame sa vo filme používa – „*Mais com-*

ment ça, wesh?“ Výraz „*tchip*“, ktorý je tiež afrického pôvodu, je zase prejavom silného opovrhnutia, neúcty. Na niektorých parížskych školách dokonca došlo k úplnému zákazu jeho používania.

Cudzíe výrazy často plnia úlohu charakterizujúceho prvku postáv (Ostrihoňová, 2004, s. 93). V tomto prípade značia uvedené slangové výrazy príslušnosť postáv k africkej kultúre a vo francúzštine sú bežne používané. Pri ich preklade do iného jazyka dochádza opäť k nevyhnutnej výrazovej strate. Rovnako ako pri výrazoch jazyka „*verlan*“ v prechádzajúcom odseku sme sa snažili stratu kompenzovať emocionálne príznakovými výrazovými prvkami (na lexikálnej aj morfo-syntaktickej rovine). Uvedená strata je do istej miery podmienená aj skutočnosťou, že na rozdiel od umeleckého textu v titulkoch chýba možnosť doplnujúcej vysvetlivky pod čiarou. Výraz „*le tchip*“ sme nahradili slovenským citoslovcom pre opovrhnutie „Ts!“, myslíme si však, že na základe danej situácie vo filme je pre slovenského diváka používanie tohto výrazu jasné. Obe riešenia uvádzame v tabuľke:

francúzsky titulok	slovenský titulok
<ul style="list-style-type: none"> – <i>C'est quoi ça ?</i> – <i>Tu m'as pas expliqué.</i> – <i>C'est le tchip ! Le tchip !</i> – <i>Si un élève te fait ça, il t'insulte grave.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Čo to má byť?</i> – <i>Nevysvetlil si mi to.</i> – <i>Predsa ts! Ts!</i> – <i>To je od žiaka urážka najväčšieho zrna.</i>
<p><i>Quoi ? Mais comment ça, wesh ?</i> <i>Ah non, je suis pas d'accord !</i></p>	<p>Čože? To snáď nie! To odmietam!</p>

Ďalšie spojenia francúzskeho slangu sme sa snažili v preklade funkčne nahradiť slovenskými slangovými výrazmi s cieľom dosiahnuť výrazovú zhodu (Popovič, 1983, s. 204) s viac-menej rovnakým stupňom expresivity. Niektoré príklady uvádzame nižšie:

francúzsky titulok	slovenský titulok
<i>Bosser comme des cons pour 1800 balles avec des crétins...</i>	<i>S tými idiotmi sa nadrieš ako otrok a ešte dostaneš smiešny plat.</i>
<i>Il croit trop que c'est sa go.</i>	<i>Navráva si, že je to jeho baba.</i>
<i>C'est totalement crétin.</i>	<i>To je poriadna sprostosť.</i>

3.2 Slovné hračky

Slovné hračky, takisto označované aj ako kalambúry, tvoria neodmysliteľnú súčasť primárne umeleckých (expresívnych) textov. V prekladaných titulkoch sa ich takisto niekoľko vyskytlo, preto by sme sa v tejto časti na niektoré z nich zamerali. D. Delabastita (2004, s. 604) rozlišuje osem spôsobov, ako možno slovné hračky preniesť do cieľového jazyka, a to:

- 1) pôvodná slovná hračka sa preloží pomocou podobnej slovnej hračky cieľového jazyka a (formálna výstavba, jazyková báza aj sémantická štruktúra môžu byť odlišné);
- 2) slovná hračka sa v cieľovom jazyku vyjadrí spojením bez slovnej hračky;
- 3) slovná hračka sa nahradí inými obraznými výrazovými prostriedkami (opakovanie, aliterácia, rým, irónia, paradox, atď.);
- 4) slovná hračka sa z textu vynechá;
- 5) pôvodná slovná hračka má ekvivalent s rovnakým významom;
- 6) spojenie bez slovnej hračky sa preloží ako slovná hračka (kompenzácia pre iné pôvodné slovné hračky, ktoré sa na inom mieste v preklade stratili);
- 7) do prekladového textu sa pridá úplne nová slovná hračka ako prostriedok kompenzácie;
- 8) edičné techniky (vysvetlivky v poznámkach pod čiarou).

francúzsky titulok	slovenský titulok
<i>Il est pas normal, il est normalien!</i>	<i>Jasné, že nie je normálny, veď je absolvent École normale!</i>

Vo vyššie uvedenom titulku je vo francúzštine hra slov vystavaná na konfrontácii adjektív „*normal*“ a „*normalien*“. Titulok je zasadený do kontextu, v ktorom hlavná postava – François, vzdelaný učiteľ na prestížnom parížskom lýceu, opoňuje svojmu synovcovi, ktorému škola pripadá nudná a zbytočná. Celá rodina si následne Françoisa s humorom doberá, že on je výnimkou, že nie je „normálny“ („*normal*“). Françoisov otec, takisto akademik, dodá, že François vlastne ani nemôže byť „normálny“, pretože je „*normalien*“. Ide o referenciu na „*École normale supérieure*“, jednu z najslávnejších francúzskych „*grandes écoles*“ (doslova „veľká škola“), ktorá poskytuje veľmi kvalitné vzdelávanie pre budúcich pedagógov. K výrazu „*normalien*“ nemáme v slovenčine presný ekvivalent, preto sme ho preniesli do slovenčiny opisným spôsobom („absolvent *École normale*“), ktorý sme pre potreby titulku skrátili elimináciou adjektíva „*supérieure*“, pritom však pre slovenského diváka zostáva zachovaná hra medzi slovami „normálny“ a „*normale*“.

PREKLADATEĽSKÉ LISTY 9

francúzsky titulok	slovenský titulok
<ul style="list-style-type: none"> - <i>En flagrant délit d'adulte.</i> - <i>Adultère.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Pristihli ich pri cudzonožstve.</i> - <i>Cudzoložstve.</i>

V druhom prípade slovnej hračky, ktorú sme v texte identifikovali, sme sa inšpirovali českou verziou titulkov od prekladateľky Alžbety Malkovskej. Jej preklad celkovo hodnotíme veľmi pozitívne. V origináli tentokrát dochádza k zámenе paroným (formálne podobných, no významovo odlišných slov) „*adulte*“ (dospelý) a „*adultère*“ (cudzoložnícky). Túto zámenu slov v danej filmovej situácii môžeme hodnotiť ako neúmyselnú, vyplýva pravdepodobne jednoducho z toho, že žiak vo veku 12 – 13 rokov nemusí slovo „*adultère*“ nevyhnutne poznať a chybnе ho nahradí slovom „*adulte*“. V nasledujúcej replike ho učiteľ prirodzene opraví. Česká prekladateľka túto slovnú hračku v preklade vyriešila skomolením slova „cudzoložstvo“ na „cudzonožstvo“ pomocou zámenou hlásky „l“ za „n“, čím vzniklo nezmyselné slovo. Tento postup preto môžeme kategorizovať ako zmenu na úrovni fonologickej, resp. grafologickej štruktúry slova, ktorú D. Delabastita (2004, s. 602) uvádza ako jeden z lingvistických mechanizmov používaných na vytvorenie efektu slovnej hračky.

francúzsky titulok	slovenský titulok
<ul style="list-style-type: none"> - «<i>Aval</i>» ou «<i>Awal</i>» <i>Sissoko.</i> - <i>C'est Awal, son blaze!</i> <p><i>Ah pardon. Awal.</i> <i>Ils ont dû faire une erreur.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>C'est „Sonblaz“ votre nom ?</i> - <i>Non, c'est Sissoko.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Aval alebo Awal Sissoko.</i> - <i>Je to Awal. Awal!</i> <p><i>Prepáčte. Awal.</i> <i>Očividne je tu chyba.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Aj vaše priezvisko je Awal?</i> - <i>Nie, Sissoko.</i>

Ako tretí príklad uvedieme slovnú hračku, ktorá je vystavaná na neznalosti slangového výrazu zo strany učiteľa. Na úvodnej hodine nový učiteľ kontroluje dochádzku žiakov, zastaví sa však pri mene „*Aval*“, pretože si nie je istý, či sa píše „*Aval*“ alebo „*Awal*“. Jeden zo žiakov na to zvolá: „*C'est Awal, son blaze!*“, čo by sme mohli preložiť ako „Jeho meno je Awal“. Výraz „*blaze*“ je slangové synonymum pre „*nom*“ („meno“), učiteľ ho však nepozná a celé spojenie „*son blaze*“ považuje za Awalove priezvisko (jeho priezvisko je však „*Sissoko*“ a je uvedené správne). V slovenčine by výraz „*Sonblaz*“ v divákovi nijakú konotáciu vyvolal, podobne chaotický kontext sme sa snažili vytvoriť zopakovaním mena „*Awal*“, čo môže vzbudovať dojem, že žiak sa volá „*Awal Awal*“.

3.3 Kultúrne špecifiká a ich prenos do cieľového jazyka

A. Ostrihoňová v štúdií *Preklad kultúrnych odkazov v audiovizuálnych dielach* (2014) výstižne zhrnula problematiku prekladu kultúrnych špecifik nasledovne: „Problém pri preklade kultúrnych odkazov súvisí s neekvivalenciou na úrovni pojmu a konkrétnej lexikálnej jednotky, ktorá naň odkazuje. Napriek tomu, že v obidvoch kultúrach môžu podobné objekty alebo hodnoty existovať, ich chápanie a vnímanie v danom kontexte môže byť rôzne“ (Ostrihoňová, 2014, s. 92).

Príznamy cudzieho prostredia v preklade môžeme podľa J. Vilikovského (1984, s. 130) rozdeliť do troch podskupín:

- materiálna špecifika – výrazy pomenúvajúce javy spoločenskej skutočnosti a materiálneho bytia krajiny (reálie, koloritové prvky, názvy úradov a inštitúcií);
- jazyková špecifika – výrazy viažuce sa na javy spojené s východiskovým jazykom (oslovenia, vlastné mená, zdvorilostné formulky, frazeológia, nespisovné formy jazyka);
- kultúrno-kontextová špecifika – vlastnosti textu vyplývajúce z príslušnosti k istej kultúre a literárnej tradícii (výstavba textu, vnútrotextové nadväzovanie, vetná a nadvetná štylistika, odrazy predstáv o svete viažuce sa na istú kultúru a pod.).

V zásade môžeme hovoriť o troch spôsoboch, ako sa s kultúrnym napätím v preklade vyrovnáť. V slovenskej teórii o preklade ich predstavil A. Popovič (1983) a sú to:

- exotizácia – ponechávanie cudzích prvkov v preklade, v preklade sa prejaví ako nadradenosť kultúry originálu;
- naturalizácia – nahrádzanie cudzích prvkov domácimi prvkami, v preklade sa prejaví ako nadradenosť kultúry prekladu;
- kreolizácia – vyvažovanie kultúrnych prvkov prekladu a originálu (podľa Ostrihoňová, 2004, s. 91).

Ďalej uvedieme vybrané prvky cudzej kultúry, s ktorými sme sa pri preklade tituliek stretli, ako aj spôsoby, akými sme ich preniesli do cieľového jazyka.

3.3.1 Rozdiely vo francúzskom a slovenskom vzdelávacom systéme

Keďže film je zasadený do školského prostredia, kultúrne napätie v preklade vyplývalo primárne z odlišností medzi francúzskym a slovenským vzdelávacím systémom. Výrazné zastúpenie mali v titulkuoch označenia tried typu francúz-

skej školy (tzv. „collège“), ktorému v slovenskom systéme vzdelávania najlepšie zodpovedá druhý stupeň základnej školy. Odlisujú sa však počtom ročníkov („collège“ – 4 ročníky, druhý stupeň ZŠ – 5 ročníkov), ako aj ich usporiadaním. Na základe vyššie uvedeného členenia možno tento typ kultúrneho napätia klasifikovať ako materiálnu špecifiku. V rámci „collège“ sú názvy ročníkov usporiadané zostupne („la sixième“ (6e), „la cinquième“ (5e), „la quatrième“ (4e), „la troisième“ (3e)), zatiaľ čo v rámci druhého stupňa ZŠ na Slovensku nasledujú ročníky vzostupne (piaty až deviaty ročník). Jednotlivé ročníky oboch typov škôl konfrontujeme v tabuľke nižšie.

Collège (11 až 14 rokov)	Druhý stupeň ZŠ (11 až 15 rokov)
La sixième (6e)	Piaty ročník
La cinquième (5e)	Šiesty ročník
La quatrième (4e)	Siedmy ročník
La troisième (3e)	Ôsmy ročník
–	Deviaty ročník

Pri prenose francúzskych názvov sme pre lepšiu zrozumiteľnosť uplatnili naturalizačný postup vzhľadom na to, že slovenský divák nemusí tento odlišný spôsob usporiadania ročníkov poznať a ponechanie francúzskych názvov by mohlo v tomto prípade spôsobiť nedorozumenie. Nižšie uvádzame pôvodné a preložené príklady viet, v ktorých sa tieto výrazy vyskytli.

francúzsky titulok	slovenský titulok
Ça te dirait d'organiser une sortie pour les 4e ?	Súhlasil by si, aby sme zorganizovali výlet pre siedmakov ?
Un goûter pour des 3e , spontanément, j'y aurais pas pensé.	Večierok pre ôsmakov by mi úprimne nenapadol.
Il lui court après depuis la 6e .	Behá za ňou už od piataku .

Druhá odlišnosť v rámci rozdielov vo vzdelávacom systéme súvisela s rozličným spôsobom hodnotenia. Kým v slovenskom systéme hodnotenia žiaci dostávajú známky 1 až 5 (resp. študenti na vysokých školách a univerzitách A až Fx), francúzski žiaci a vysokoškooláci sú hodnotení na základe bodov (0 až 20 bodov) s tým, že naúspešné zvládnutie testu, resp. absolvovanie predmetu, musia

získať minimálne polovicu („*la moyenne*“), t. j. 10 bodov. Z rovnakého dôvodu ako v predchádzajúcom prípade, aj tu sme uplatnili princíp naturalizácie a do prekladu sme francúzske bodové hodnotenia preniesli v podobe známok 1 až 5 na základe stupnice, ktorú sme sa snažili čo najlepšie prispôbiť situáciám vo filme: 20 – 18 bodov = 1, 17 – 15 bodov = 2, 14 – 12 bodov = 3, 11 – 10 = 4, menej ako 10 bodov = 5).

Výnimkou uplatňovania tohto naturalizačného postupu bol prípad, keď uvedenie bodového hodnotenia podmieňovalo pochopenie inej situácie. Išlo o nasledujúci titulok: „*Elle a fait croire à sa mère que 0/20, ça voulait dire 0 fautes.*“ / „*Presvedčila matku, že 0 z 20 znamená 0 chýb.*“ V tomto prípade sme sa držali princípu exotizácie a cudzí prvok sme v preklade zachovali.

V rámci tejto časti chceme spomenúť aj jeden príklad jazykovej špecifiky, a tým je oslovenie učiteľov zo strany žiakov. Francúzsky žiak oslovuje učiteľa spravidla „*monsieur*“ a učiteľku „*madame*“, slovenský žiak však nepoužíva oslovenie „pán/pani“, ale „pán učiteľ“ („pán profesor“) resp. „pani učiteľka“ („pani profesorka“). Keďže sa film odohráva v prostredí základnej školy, uprednostnili sme oslovenie „pán učiteľ“, lebo oslovenie „pán profesor“ / „pani profesorka“ sa používa predovšetkým na strednej škole, resp. gymnáziu.

3.3.2 Osobnosti viazané na francúzsku kultúru

Ďalšiu skupinu kultúrnych odkazov tvorili mená osobností, ktoré sú priamo spojené s francúzskym kultúrnym priestorom. Môžeme spomenúť prípad, keď u žiakov vyvolala smiech skutočnosť, že ich učiteľ François Foucault je menom francúzskeho televízneho aj rádiového moderátora Jeana-Pierra Foucaulta. Slovenskému divákovi však meno J. P. Foucault nič nehovorí, preto sme ho nepreniesli priamo, ale v preklade sme použili stratégiu vnútornej explikácie priamo v texte a vzniklo nám riešenie „moderátor Foucault“. Celý kontext uvádzame nižšie v tabuľke:

francúzsky titulok	slovenský titulok
– <i>Je m'appelle François Foucault.</i>	– <i>Volám sa François Foucault.</i>
– <i>Jean-Pierre Foucault.</i>	– <i>Ako ten moderátor Foucault!</i>
– <i>Mais c'est une blague.</i>	– <i>To musí byť vtip!</i>

4 ĎALŠIE OSOBITOSTI PREKLADU

Na záver by sme sa ešte stručne venovali prekladu citátov a piesne, ktoré boli takisto výraznou črtou prekladaného filmu.

4.1 Preklad citátov

Počas prekladu sa v titulkoch vyskytli aj viaceré citáty, ktoré boli spojené buď s jedným z najvýznamnejších diel Victora Huga *Bedári*, buď s osobou Victora Huga alebo s francúzskym dramatikom Molièrom. Pri ich preklade sme sa riadili zásadou, že ak bol citát (resp. výrok) preložený do slovenčiny a je dohľadateľný, treba použiť zaužívaný preklad a neprekladať citát nanovo. V opačnom prípade sme citát museli preložiť. Tomuto postupu prechádzala dôsledná rešerš literatúry a článkov.

Ako prvý uvedieme úryvok z XX. kapitoly 1. knihy 5. zväzku *Bedárov* (Jean Valjean), ktorý vo filme učiteľ číta na hodine žiakom. U nás vyšiel tento zväzok v preklade Jána Belnaya v roku 1973 a do titulkov sme preto preniesli úryvok zo slovenského prekladu. Text úryvku vo francúzštine a jeho slovenský preklad uvádzame nižšie:

„Le livre que le lecteur a sous les yeux en ce moment, c'est, d'un bout à l'autre, dans son ensemble et dans ses détails, quelles que soient les intermittences, les exceptions ou les défaillances, la marche du mal au bien, de l'injuste au juste, du faux au vrai, de la nuit au jour, de l'appétit à la conscience, de la pourriture à la vie, de la bestialité au devoir, de l'enfer au ciel, du néant à Dieu.“

„Kniha, ktorú má čitateľ v túto chvíľu pred očami, je od začiatku do konca, vcelku i v podrobnostiach, nech sú prerušenia, nepravidelnosti alebo nedostatky akékoľvek, pochod od zla k dobru, od nespravodlivého k spravodlivému, od falošného k pravému, od noci ku dňu, od chůtky k svedomiu, od hniloby k životu, od zverstva k povinnosti, od pekla k nebu, od ničoty k bohu.“ (Hugo, 1973, s. 79).

Okrem toho sa v titulkoch objavili aj názvy jednotlivých častí diela *Les misères (Biedy)*. Ide o prechádzajúci názov *Bedárov*, pričom toto dielo malo mať pôvodne štyri časti. Vo francúzštine sú týmito časťami: *Histoire d'un saint*, ***Histoire d'un homme***, *Histoire d'une femme* a *Histoire d'une poupée*. Zavádzajúcim je názov druhej časti, pretože prekladateľ by ho bez rešeršovania mohol preložiť ako *Príbeh muža*, resp. *Príbeh človeka*. Zaužívaný preklad tejto časti je ale ***Príbeh trestanca*** a ten sme aj v slovenských titulkoch použili. Preklady ostatných troch častí sú *Príbeh svätca*, *Príbeh ženy* a *Príbeh bábičky*.

Ďalej sme sa pri preklade stretli s citátom, ktorý sa pripisuje V. Hugovi, a tiež s výrokom Molièra. Ani v jednom prípade sme nenašli ich zaužívaný preklad do slovenčiny, preto sme ich museli preložiť. Citát „*l'esprit qui ne lit pas maigrit comme un corps qui ne mange pas*“ sme preložili nasledovne: „*duch, ktorý nečíta, chradne ako telo, ktoré nejé*“ a výrok Molièra na adresu svojho žiaka La Grangea „*pour vous, je n'ai rien à vous dire*“ sme preložili „*vám nemám čo povedať*“.

4.2 Preklad piesne ako diskurzívneho prvku zvukovej zložky

V závere filmu školský zbor pri príležitosti konca školského roka interpretuje pieseň od francúzskej speváčky France Gallovej *Si, maman, si*. Pri spôsobe prenosu tejto piesne do slovenskej verzie filmu budeme vychádzať z piatich možností transferu piesní v audiovizuálnych dielach, ktoré uvádza J. Franzon (2008, s. 376) vo svojej štúdii *Choices in Song Translation*:

- 1) ponechať pieseň nepreloženú;
- 2) preložiť slová bez zohľadnenia hudby;
- 3) vytvoriť nové slová k pôvodnej hudbe bez očividného vzťahu k pôvodnému textu;
- 4) preložiť slová a zodpovedajúcim spôsobom prispôbiť hudbu – niekedy až do takej miery, že je potrebná úplne nová skladba;
- 5) prispôbiť preklad pôvodnej hudbe.

Z uvedených možností by sme chceli na prvom mieste vylúčiť prvú možnosť, t. j. ponechať pieseň nezmenenú v pôvodnom znení, z toho dôvodu, že nejde o pieseň, ktorá by bola populárna do takej miery, že by ju bežný divák poznal a rozumel jej slovám (aj vzhľadom na nižšiu znalosť francúzskeho jazyka v porovnaní s anglickým u slovenského recipienta). Spomeňme ešte, že France Gallová sa preslávila najmä piesňou *Ella, elle l'a*, ktorá je určite známa väčšiemu okruhu (aj slovenských) divákov. Za adekvátnejší spôsob transferu piesne *Si, maman, si* preto považujeme jej preklad do slovenčiny. Pokiaľ ide o otázku, do akej miery má v tomto prípade preložený text piesne korešpondovať s hudbou, uvažujeme v týchto intenciách: pieseň prekladáme pre tvorbu titulkov, nie dabingu, preto úplná rytmická a melodická zhoda nie je nutná, ani nie je potrebné akýmkoľvek spôsobom prispôbovať preloženému textu hudbu. J. Franzon (ibid. s. 378-379) uvádza, že práve pri tvorbe titulkov sa spravidla uplatňuje druhý menovaný postup – t. j. preklad slov bez ohľadu na hudbu, kedy sa do popredia dostáva verný prenos obsahovej (významovej) zložky textu. Preklad zároveň plní doplňujúcu funkciu k hudobnej verzii v pôvodnom znení, s ktorou divák prichádza do kontaktu.

Nižšie uvádzame francúzsky text piesne *Si, maman, si* spoločne s textom preloženým do slovenčiny. Pri preklade sme dodržiavali zachovanie významu jednotlivých veršov, text sme neprispôbobi rytmicke ani melodicky hudobnej zložke, snažili sme sa však zachovať rýmovú skladbu. Pre lepšiu prehľadnosť sme jednotlivé rýmy v oboch jazykových verziách graficky vyznačili (tučným písmom, podčiarknutím, resp. dvojitém podčiarknutím).

<p><u>Si, maman, si</u> <i>Tous mes amis sont <u>partis</u></i> <i>Mon cœur a <u>déménagé</u></i> <i>Mes vacances c'est toujours <u>Paris</u></i> <i>Mes projets c'est <u>continuer</u></i> <i>Mes amours c'est <u>inventer</u></i> <i>Si, <u>maman, si, si, maman, si</u></i> <i>Maman, si tu voyais ma <u>vie</u></i> <i>Je pleure comme je <u>ris</u></i> <i>Si, <u>maman, si</u></i> <i>Mais mon avenir reste <u>gris</u></i> <i>Et mon cœur <u>aussi</u></i> [...] <i>Mon cœur est confortable, bien au chaud</i> <i>Et je laisse passer le <u>vent</u></i> <i>Mes envies s'étéignent, je leur tourne le dos</i> <i>Et je m'endors <u>doucement</u></i> <i>Sans chaos ni <u>sentiment</u></i> <i>Si, <u>maman, si, si, maman, si</u></i> <i>Maman, si tu voyais ma <u>vie</u></i> <i>Je pleure comme je <u>ris</u></i> <i>Si, <u>maman, si</u></i> <i>Mais mon avenir reste <u>gris</u></i> <i>Et mon cœur <u>aussi</u></i></p>	<p><u>Mami, keby si len</u> <i>Všetci priatelia odišli,</i> <i>odšťahovalo sa i <u>srdce</u>,</i> <i>moje prázdniny, to je <u>Paríž</u>,</i> <i>mojim plánom je ísť vpred,</i> <i>mojou láskou tvoríť svet.</i> <i>Mami, keby si <u>len</u>, mami, keby si <u>len</u>,</i> <i>keby si len videla, ako <u>žijem</u>,</i> <i>plačem, tak ako sa i <u>smejem</u>.</i> <i>Mami, keby si <u>len</u>,</i> <i>budúcnosť má sivý <u>odtieň</u>,</i> <i>a moje srdce tiež zahalil <u>tieň</u>.</i> [...] <i>Moje srdce je šťastné, hreje ma,</i> <i>vietor nechávam <u>viať</u>,</i> <i>moje túžby slabnú, ukážem im chrbát,</i> <i>pokojne zaspá<u>vam</u>,</i> <i>necítim a nevním<u>am</u>.</i> <i>Mami, keby si <u>len</u>, mami, keby si <u>len</u>,</i> <i>keby si len videla, ako <u>žijem</u>,</i> <i>plačem, tak ako sa i <u>smejem</u>.</i> <i>Mami, keby si <u>len</u>,</i> <i>budúcnosť má sivý <u>odtieň</u></i> <i>a moje srdce tiež zahalil <u>tieň</u>.</i></p>
--	--

ZÁVER

V príspevku sme načrtli problematiku prekladu vybraných lexikálnych a ďalších osobitostí francúzskeho audiovizuálneho diela *Les Grands esprits*. Pri jednotlivých typoch týchto osobitostí sme volili také prekladateľské stratégie a postupy, aby sme smerovali k dosiahnutiu adekvátneho a funkčného prekladu. Upozornili sme na to, že v prípade niektorých lexikálnych jednotiek dochádzalo k nevyhnutnej výrazovej strate („*verlan*“, slangové výrazy arabskej proveniencie), ktorú

sme sa v slovenskom preklade snažili kompenzovať príznakovými výrazovými prostriedkami. Pri slovných hračkách sme takisto postupovali s cieľom dosiahnuť funkčný a pre čitateľa zrozumiteľný preklad. Preklad viacerých citátov potvrdil nevyhnutnú úlohu rešerše nielen v odbornom, ale aj umeleckom preklade.

POZNÁMKY

- 1 Chceli by sme uviesť, že slovenské titulky k filmu budú pridané na internetovú platformu Francúzskeho inštitútu, (<http://ifcinema.institutfrancais.com/fr/>), ktorá sprostredkúva francúzske filmy na nekomerčné použitie. Nie je preto dostupná širokému publiku, nám bol prístup udelený predovšetkým na didaktické účely a so študentami Katedry translatológie v Nitre sme vytvorili slovenské titulky k niekoľkým krátkym filmom.

LITERATÚRA

- DELABASTITA, D. Wordplay as a Translation Problem. A Linguistic Perspective. In: *Übersetzung, translation, traduction*. H. Kittel, A. P. Frank, N. Greiner, T. Hermans, W. Koller, J. Lambert, F. Paul (eds.), Mouton de Gruyter: Berlin. 2004. p. 600 – 606.
- DÍAZ-CINTAS, J. Pour une classification des sous-titres à l'époque du numérique. In: *La traduction audiovisuelle: Approche interdisciplinaire du sous-titrage*. J.-M. Lavour, A. Serban. Groupe de Boeck: Bruxelles, 2008. s. 27 – 41. ISBN 978-2-8041-5929-0.
- DÍAZ-CINTAS, J. – REMAEL, A. *Audiovisual Translation: Subtitling*. St Jerome: Manchester. 2007. 290 p. ISBN 978-1-900650-95-3.
- FRANZONE, J. Choices in Song Translation. In: *The Translator*. 2008. vol. 14, no. 2. p. 373 – 399. ISSN 1355-6509.
- HUGO, V. *Bedári: V. diel*. prel. J. Belnay. Tatran : Bratislava, 1975. 352 s.
- KARAMITROGLOU, F. A Proposed Set of Subtitling Standards in Europe. In: *Translation journal*[online]. 1995. [cit. 2019-09-30]. Dostupné na: <<https://translationjournal.net/journal/04stndrd.htm>>.
- LEFKOWITZ, N. *Talking Backwards, looking Forward. The French Language Game Verlan*. Narr: Tübingen. 1991. 158 p. ISBN 3-8233-4073-5.
- OSTRIHOŇOVÁ, A. Preklad kultúrnych odkazov v audiovizuálnych dielach. In: *Audiovizuálny preklad: výzvy a perspektívy*. E. Gromová, E. Janecová (ed.). UKF: Nitra. 2014. s. 90 – 107. ISBN 978-80-558-0572-6.
- PAULÍNYOVÁ, L. Typy audiovizuálneho prekladu včera a dnes. In: *Prekladateľské listy* 5. [online]. 2015, [cit. 2019-09-26]. Dostupné na: <https://www.academia.edu/28087568/Prekladate%C4%BESk%C3%A9_listy_5_Te%C3%B3ria_kritika_a_prax_prekladu>.

- POPOVIČ, A. *Originál – preklad. Interpretačná terminológia*. Tatran: Bratislava, 1983. 362 s.
- POŠTA, M. *Titulkujeme profesionálne*. Apostrof: Praha, 2011. 155 s. ISBN 978-80-904887-9-3.
- REY, A. – CELLARD, J. *Dictionnaire du français non conventionnel*. Masson-Hachette, Paris. 1980. 894 p. ISBN 2010073827.

RESUMÉ

The aim of this paper is to provide an analysis of lexical and other issues which arose during the translation of French subtitles to the audiovisual work *Les Grands Esprits (The Teacher)* into Slovak. Firstly, we define audiovisual translation (AVT), subtitles as a specific type of AVT and characterize its main parameters. The analysed lexical features include slang and argotic words, wordplay and culturally marked lexical units, while the other features are represented by quotations and a song. Within each group of these issues, we provide a brief theoretical framework which consists of strategies for their translation and justify the one we adopted when translating the above-mentioned movie. At the end of each group, specific translation solutions are summarized in a table.

◆◆◆

Mgr. Jana Ukušová
Katedra translatológie FF UKF
Štefánikova 67
949 74 Nitra
jana.ukusova@gmail.com

PRAKTICKÉ ASPEKTY KONTROLY PREKLADU

Katarína Václaviková

Autorka je absolventka prekladateľského smeru v kombinácii anglický a nemecký jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 2016 sa zúčastnila Prekladateľskej univerziády, kde jej bolo udelené špeciálne ocenenie SSPOL v sekcii Odborný preklad a zároveň sa umiestnila na 3. mieste v sekcii Kritika prekladu.

Počas štúdia začala prekladať na voľnej nohe a pracovala v prekladateľskej agentúre. Zároveň sa začala venovať oblasti jazykového vzdelávania, v ktorej pôsobí dodnes.

ÚVOD

V príspevku v Prekladateľských listoch 8 (2019, s. 84 – 96) sme zhrnuli teoretický základ pre skúmanie pozície kontrolóra v prekladateľských procesoch. Venovali sme priestor náplni jeho práce, nástrojom, ktoré pri práci používa, jeho vzdelanostným a osobnostným črtám. Charakterizovali sme najčastejšie typy chýb v prekladoch a vytvorili sme sumár odporúčaní, ako sa im vyhnúť a ako ich z dokumentu čo najrýchlejšie odstrániť.

V tomto príspevku pokračujeme v načatej téme a prezentujeme výskumnú časť práce. Je rozdelená na dve časti. V prvej sme vykonali kvantitatívnu a kvalitatívnu analýzu chýb, ktoré kontrolóri eliminovali vo vybranej vzorke prekladových textov.

Druhý celok je tvorený dvomi dotazníkmi – pre prekladateľské agentúry a pre kontrolórov – a mapuje podmienky, v ktorých kontrolóri pracujú.

1 VÝSKUM Č. 1

– VPLYV PRÁCE KONTROLÓRA NA KVALITU PREKLADU

Výskumom chceme zistiť, aké množstvo chýb dokáže kontrolór prekladov odstrániť z výsledného produktu. Tiež je naším cieľom určiť typové zastúpenie chýb v prekladových textoch a zoradiť ich podľa frekvencie.

K výskumu č. 1 sme zhromaždili 458 normostrán cieľových textov. Ide o texty rôznych žánrov: marketingové a reklamné, medicínske, technické, zmluvy, texty o poľnohospodárstve a chovateľstve – zastúpenie je skutočne heterogénne. Vybrali sme náhodné zákazky z obdobia cca 2 rokov, počas ktorých sa na poste kontrolóra vystriedalo až osem pracovníkov.

1.1 Spracovanie výskumu č. 1

Chyby označené kontrolórmí sme rozdelili podľa kategórií. V tabuľke nižšie uvádzame nájdené chyby, ich početnosť a percentuálne zastúpenie vo vzťahu k celkovému počtu chýb.

Tabuľka 1: Rozpis počtu chýb podľa kategórií

		Počet	%	
Obsahové chyby	Negatívny posun	79	5,81	
	Chýbajúci text	55	4,04	
	Preklepy	54	3,97	
	Chyby v číslach	27	1,99	
	Text navyše/dvakrát ten istý text	23	1,69	
	Chyby v menách a názvoch	20	1,47	
	Náhrada nespisovného slova spisovným	17	1,25	
	Nepreložený text	10	0,74	
	Skratky	2	0,15	
	SPOLU	287	21,10	
Chybný formát	Strany	Odseky, zarážky	70	5,15
		Umiestnenie v rámci riadka	29	2,13
		Zlomy sekcií, strán, stĺpcov	14	1,03
		Číslovanie strán	12	0,88
		Nastavenia hlavičky a päty	2	0,15
	Písma	Kurzíva, tučné, podčiarknuté	114	8,38
		Veľkosť fontu	36	2,65
		Číslovanie/odrážky	19	1,40
		Horný/dolný index	17	1,25
		Riadkovanie	17	1,25
		Typ fontu	7	0,51
		Farba, zvýraznenie	4	0,29
	Tabuliek	Odseky	35	2,57
		Rozloženie	25	1,84
		Úprava textu, aby sa zmestil do bunky	16	1,18
		SPOLU	417	30,66

PREKLADATELSKÉ LISTY 9

Pravopis, gramatika, typografia	Chýbajúce medzery	181	12,21
	Dvojité medzery	128	9,41
	Skloňovanie	79	5,81
	Enter na konci riadka	46	3,37
	Slovosled	33	2,43
	Čiarky	30	2,20
	Veľké/malé písmená	28	2,06
	Použitie nesprávnej predložky	28	2,06
	Medzera pred %	17	1,25
	Diakritika	17	1,25
	Pevná medzera	15	1,10
	Časovanie	10	0,74
	Formát dátumu	10	0,74
	Formát čísel	9	0,66
	Chýbajúca bodka	7	0,51
	Formát úvodzoviek	6	0,44
	Medzery pred interpunkčnými znamienkami	6	0,44
	Pomlčka/spojovník	6	0,44
	SPOLU	656	48,24
SPOLU	1 360	100	

Z tabuľky vidíme, že najpočetnejšie sú chyby, ktoré sú najľahšie prehliadnuteľné – **zdvojené a chýbajúce medzery medzi slovami**. Dohromady majú 309 výskytov, čo je 21,62 % podiel na celkovom počte chýb (1 360). Viac než pätine zásahov kontrolóra by sa dalo predísť, keby prekladateľ na konci práce použil funkciu Hľadať a nahradiť a nahradil dvojité medzery jednoduchými, či pomocou kontroly pravopisu odhalil neexistujúce slová zapríčinené absenciou medzery.

Podľa očakávaní má druhé najvyššie zastúpenie (až 114 výskytov, 8,38 %) **chybný formát písma – chýbajúca alebo prebytočná kurzíva, tučné alebo podčiarknuté písmo**. Tento typ formátovania písma prekladateľ ľahko prehliadne,

hlavne, ak neprekladá v nástroji CAT, kde by ho na formátovanie textu upozornili značky (tzv. „tagy“) priamo v editore.

Veľkým prekvapením však pre nás bol častý výskyt **negatívnych posunov**. 79 prípadov negatívneho posunu na 458 stranách textu sa nám zdá skutočne veľa.

Nie sme si celkom istí, aká môže byť príčina takejto vysokej frekvencie negatívnych posunov v prekladoch, no myslíme si, že na vine mohol byť **príliš krátky čas na vypracovanie prekladu**. Ak sa prekladateľ snaží dodržať horiaci termín a nestíha text po sebe dôkladne skorigovať, je celkom logické, že v ňom ostanú chyby. Našťastie má kontrolór dostatočne bystré oko a keďže text vidí prvý raz, nie je ním taký „zhypnotizovaný“ ako prekladateľ.

Rovnaký počet výskytov ako negatívny posun – 79 – dosiahli aj **chyby v skloňovaní**. Veľmi často boli spôsobené tým, že prekladateľ zmenil vo vete slovo, no zabudol zmene prispôbiť najbližší morfológicko-syntaktický kontext, napr. zmenu pádu prídavného mena. Takéto chyby sú spôsobené nepozornosťou prekladateľa a dajú sa eliminovať opakovanou vlastnou editáciou prekladu.

Na ďalšom mieste sa s počtom výskytov 70 (5,15 %) umiestnili **nesprávne použité/chýbajúce zarážky a odseky** a z toho vyplývajúci vizuálny neporiadok v texte. Väčšinu týchto nedostatkov kladieme za vinu prekladateľskému/konvertovaciemu softvéru, ktorý nedokáže v dostatočnej miere zohľadniť zmeny formátu v cieľovom texte a umiestňuje zarážky podľa vzoru východiskového. Keďže dĺžka textu v rôznych jazykoch sa nezhoduje, zarážky treba v cieľovom dokumente ručne presúvať.

Riešením by bolo, keby klienti vždy dodávali dokumenty na preklad v editovateľnom formáte. V takom prípade by mohol projektový manažér preskočiť konvertovanie dokumentu a predišlo by sa zbytočným zásahom kontrolóra.

Až na 55 miestach museli kontrolóri zasahovať v prípade **chýbajúceho textu**. Chýbajúci text mal rôzny rozsah – najčastejšie išlo o jedno slovo, slovné spojenie či vetu, no stáva sa, že si prekladateľ nevšimne odsek či dokonca prehliadne celú stranu a je potrebné ju dodatočne preložiť.

Tesne za chýbajúcim textom sa umiestnili **preklepy** s počtom výskytov 54. Čakali sme o niečo vyšší počet, keďže, ako sme videli v prípade chýbajúcich medzier, nie všetci prekladatelia preklad pred odovzdaním podrobia kontrole pravopisu. Ak by sme na základe tohto údajá chceli generalizovať, zdá sa, že prekladatelia ovládajú strojopis na vysokej úrovni.

Vyššie sme uviedli chyby, ktoré sa v cieľových textoch objavovali najčastejšie. Keďže súbor chýb, s ktorými pracujeme, je diverzifikovaný (až 42 kategórií), väčšina chýb má zastúpenie pod 3,5 %. Zároveň je viacero typov chýb kontextovo špecifických.

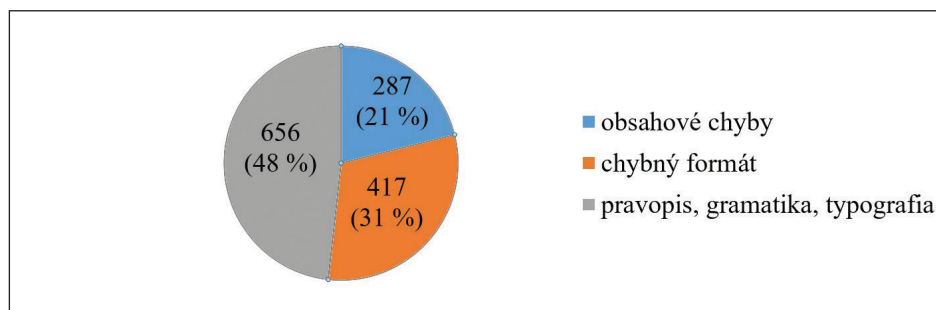
Napríklad **chyby v menách a názvoch** sú logicky podmienené výskytom mien a názvov v texte. Je potrebné si uvedomiť, že mená a názvy majú vždy len nie-

koľko písmen a teda ich rozsah je z hľadiska celkového rozsahu kontrolovaných textov zanedbateľný. Z toho dôvodu sa nám zdá počet chýb v tejto kategórii (20) dosť vysoký. Ide totiž v mnohých prípadoch (napr. v zmluvách) o najdôležitejšie identifikačné údaje a ich zámena by mohla mať závažné (nielen) finančné následky. Preto treba mená a názvy vždy dôkladne skontrolovať.

Nesprávny **slovosled** sa v našej vzorke vyskytol 33-krát. Väčšinou je viazaný na angličtinu, ktorá má slovosled presne stanovený gramatickými pravidlami, no niekoľko ráz sa nesprávny slovosled objavil aj v slovenčine – išlo o problém s nesprávnym usporiadaním témy a rémy.

Nesprávny slovosled je zvyčajne zapríčinený hypnózou originálom – prenášaním cudzojazyčného slovosledu do cieľového textu. Riešením by pre prekladateľa mohol byť krátkodobý oddych a odosobnenie sa od textu.

Okrem početnosti jednotlivých druhov chýb je podľa nás zaujímavý aj pomer ich zastrešujúcich kategórií – obsahové chyby, chybný formát a chyby v pravopise, gramatike a typografii. Pre názornosť sme tento pomer zobrazili v grafe.

Graf 1:
Zastúpenie kategórií chýb

Najväčšiu početnosť zaznamenali s predstihom chyby v pravopise, gramatike a typografii. Predstavujú bezmála polovicu všetkých chýb vyznačených v našej vzorke dokumentov. Očakávali sme taký výsledok, keďže v tejto kategórii sú zahrnuté aj chýbajúce a dvojité medzery, ktoré tvoria pätinu celkového počtu chýb. Ako sme však spomínali vyššie, chýbajúce a dvojité medzery sú jednoducho eliminovateľné a mohli by sa v našej vzorke vyskytovať v podstatne menšom počte.

V strede sa umiestnili formátovacie chyby s početnosťou 417 (30,66 %). Ako sme písali vyššie, nie vždy je chybný formát v preklade vinou prekladateľa. V mnohých prípadoch je príčinou nedokonalosť softvérov na konvertovanie textu či nástrojov CAT.

Obsahových chýb, ktoré majú najväčší vplyv na vnímanie cieľového textu ako „kvalitného“ alebo „nekvalitného“, bolo v našej vzorke najmenej – „iba“ 21,10 %. Na obsahové chyby si dávajú prekladatelia zrejme najväčší pozor a pravdepodobne sa na tomto čísle prejavila aj ich vysoká miera skúseností.

1.2 Zhodnotenie výsledkov výskumu č. 1

V našej vzorke 458 normostrán textov kontrolóri urobili až **1360 zásahov**, čo je podľa nášho názoru skutočne vysoké číslo, keďže na jednu stranu v priemere pripadajú takmer 3 chyby!

Na druhej strane nás teší, že kontrolóri si svoju prácu robia poctivo a ich prínos do kvality výsledného produktu je nespochybniteľný.

Ak berieme do úvahy, že kontrolór za hodinu skontroluje v priemere 10 normostrán prekladu (pozri Dotazník pre kontrolórov vo Výskume č. 2), v práci je denne 9 hodín, odpočítame hodinu na obed a vezmeme do úvahy kolísajúcu koncentráciu v priebehu dňa, zistíme, že kontrolór stihne za deň skontrolovať okolo 70 normostrán.

Našu vzorku 458 NS by mu tým pádom trvalo spracovať cca 6,5 dňa. To znamená, že **každého 6,5 dňa kontrolór eliminuje 1360 chýb v cieľových textoch**. Samozrejme, tieto čísla sú veľmi približné. Naším zámerom je umožniť čitateľovi, aby si vedel zhruba predstaviť rozsah textu, s ktorým pracujeme.

Myslíme si, že uvedené údaje vyplývajúce z nášho výskumu dokazujú, že kontrolór sa významne podieľa na spokojnosti klienta s prácou agentúry a jeho vplyv na kvalitu konečného produktu nemôžeme zanedbať. Preto si táto pracovná pozícia (napriek tomu, že je obsadzovaná študentmi – brigádnikmi) zaslúži, aby sa jej venovala väčšia pozornosť z radov výskumníkov.

2 VÝSKUM Č. 2 – DOTAZNÍKY

V rôznych agentúrach sú rôzne podmienky. Nechceme, aby tento príspevok reflektoval len naše vlastné skúsenosti na pozícii interného kontrolóra, preto sme sa rozhodli zaradiť doň ešte jeden výskum, ktorý nám odhalí, ako vnímajú svoju prácu iní kontrolóri prekladov a ako vyzerá práca kontrolóra v iných prekladateľských agentúrach.

Výskum pozostáva z dvoch dotazníkov. Jeden dotazník sme adresovali prekladateľským agentúram a druhý kontrolórom prekladov.

2.1 Dotazník č. 1 (adresovaný prekladateľským agentúram)

So žiadosťou o vyplnenie anonymného dotazníka sme kontaktovali 52 prekladateľských agentúr. Vyplnilo ho 14 agentúr, čo sa môže zdať ako malé číslo, no je to 23 % úspešnosť.

Pôvodný dotazník mal 10 otázok, my vyberáme 4 z nich.

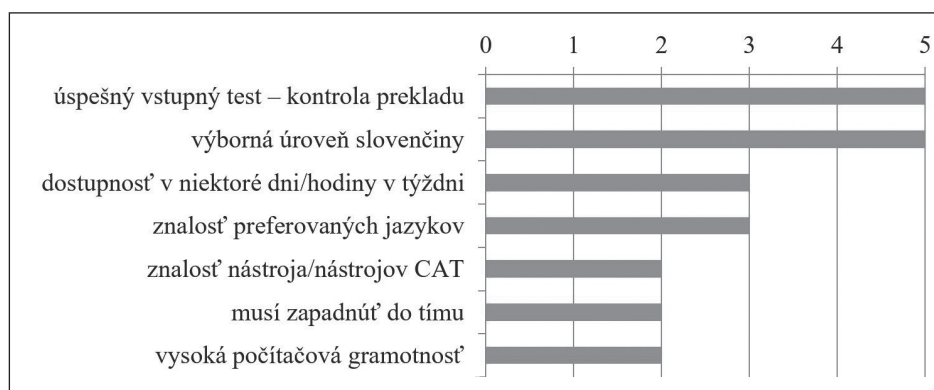
2.1.1 Zamestnáva vaša spoločnosť interného kontrolóra prekladov?

Len 5 agentúr uviedlo, že má vo svojich radoch interného kontrolóra prekladov, čo zodpovedá 36 % respondentov. Je to podľa nás veľmi málo, hoci sme takýto výsledok očakávali. Z toho dôvodu sa nám počet respondentov, ktorí mohli odpovedať na zvyšné otázky, ešte viac zúžil. Je škoda, že agentúry prehliadajú prínos práce kontrolóra prekladov a mnohé sa snažia ušetriť na položke, ktorú by mohli prezentovať ako pridanú hodnotu pre klienta.

Nasledujúce otázky v dotazníku teda vyplnilo len päť agentúr.

2.1.2 Podľa akých kritérií vyberáte kontrolórov?

V grafe nižšie vidíme kritériá, ktoré agentúry zohľadňujú pri výbere nových kontrolórov prekladov.

Graf 2:
Kritériá výberu kontrolórov

Všetci respondenti vyžadujú od záujemcov zvládnutie **testovacej kontroly** a kladú dôraz na **výbornú úroveň slovenčiny**, pričom len tri agentúry zohľad-

ňujú aj úroveň cudzích jazykov. Po vzore prekladateľov, aj kontrolóri potrebujú dobrú znalosť cudzích jazykov, no predovšetkým je pre nich dôležitá vysoká úroveň jazyka rodného.

Tri agentúry uviedli, že je pre ne dôležitá **dostupnosť** kontrolórov v konkrétnych časoch. Je jasné, že agentúra uprednostní kandidáta, ktorý vykryje väčšiu časť pracovného týždňa než kandidáta, ktorý má čas len niekoľko hodín týždenne.

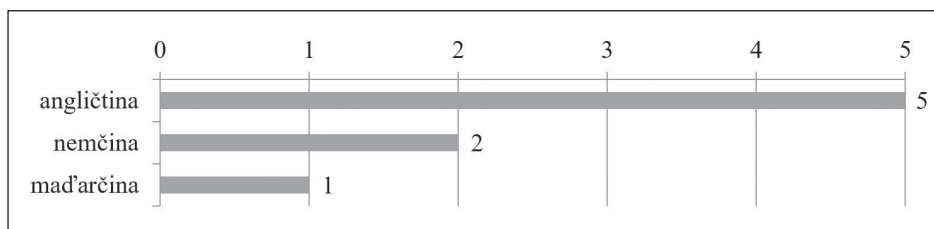
Dve agentúry označili, že jednou z ich požiadaviek je, aby záujemca ovládal niektorý **nástroj CAT**. Znalosť nástrojov CAT je pre kontrolóra výhodou, keďže pri kontrole dvojazyčného exportu dokáže odhadnúť, ktoré formátovacie značky môže ponechať a ktoré zmazať.

Dve spoločnosti uvádzajú, že kontrolór musí **zapadnúť do tímu**. Každá firma by si mala dať záležať na tom, ako vytvorí svoj tím. Dobrý kolektív vedie k vyšším výkonom zamestnancov, preto nás prekvapuje, že túto možnosť neoznačilo viac agentúr.

Vysokú **počítačovú gramotnosť** vyžadujú od kontrolórov dve agentúry. Počítačová gramotnosť vedie k zvýšenej samostatnosti pri práci a tým k vyššej efektívitve. Kontrolór by mal vedieť efektívne pracovať so softvérmi, ktoré potrebuje a tiež správne vyhľadávať informácie na internete.

2.1.3 Znalosť akých jazykov preferujete u kontrolórov?

Graf nižšie nám ukazuje, aké cudzie jazyky agentúry preferujú u kontrolórov.

Graf 3:
Agentúrami preferované jazyky u kontrolórov

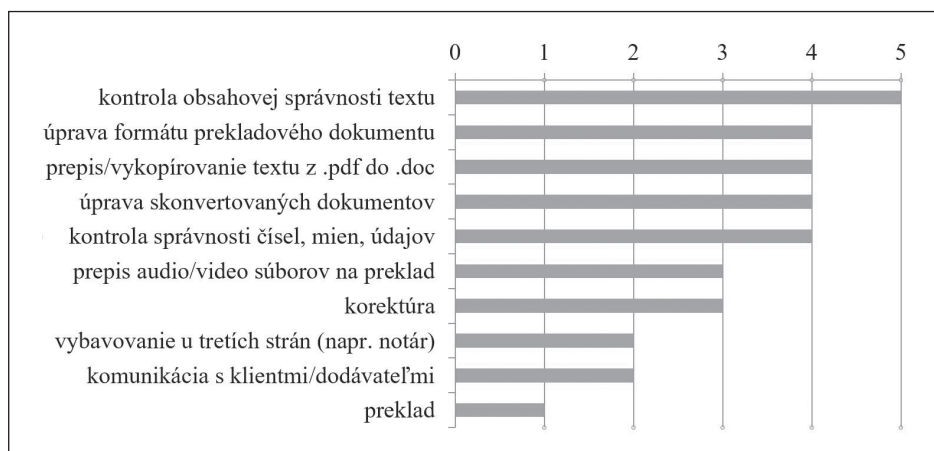
Nie je prekvapením, že všetky agentúry požadujú **angličtinu**. Na našom trhu je dopyt predovšetkým po angličtine a kontrolór by mal byť schopný bez problémov skontrolovať preklad z alebo do tohto jazyka.

Dve agentúry preferujú aj **nemčinu**. Veľké množstvo slovenských firiem spolupracuje s firmami v nemecky hovoriacich krajinách, čo sa odráža aj na množstve požiadaviek na preklad medzi slovenčinou a nemčinou.

Jedna spoločnosť uviedla, že preferuje u kontrolórov znalosť **maďarčiny**. Z tohto údaja možno predpokladať, že agentúra dostáva väčšie množstvo zadaní s maďarským jazykom.

V otázke sme dali na výber aj ruštinu, češtinu, francúzštinu a španielčinu, no tieto jazyky neoznačila ani jedna spoločnosť.

2.1.4 Čo je náplňou práce kontrolóra vo vašej spoločnosti?

Graf 4:
Náplň práce kontrolórov

Z grafu vidíme, že vo všetkých piatich agentúrach kontrolóri dohliadajú na **obsahovú správnosť textu**. Štyri spoločnosti zároveň radia medzi zodpovednosti kontrolóra úpravu formátu prekladového dokumentu, **prepis** textu z .pdf, úpravu skonvertovaných dokumentov a **kontrolu správnosti čísel, mien a údajov**.

Tri agentúry označili, že kontrolóri majú v popise práce **prepis audio/video súborov** na preklad. Prepisy sú časovo náročná činnosť, ktorú pre agentúry zvyčajne vykonáva externý dodávateľ, no niekedy sa táto práca dostane ku kontrolórovi.

Až v troch agentúrach je súčasťou práce kontrolóra aj **korektúra**. Je možné, že spoločnosti takto znižujú náklady, no skôr sa prikláňame k možnosti, že naša definícia korektúry sa líši od tej používanej v agentúrach, ktoré zaškrtili túto možnosť. V každom prípade, ak má agentúra overené, že kontrolór je spôsobilý na korektúru, nevidíme v tom problém, pokiaľ je jeho práca aj náležite finančne ohodnotená.

Vybavovanie u tretích strán, ako je napr. pošta, je súčasťou práce kontrolóra v dvoch agentúrach, rovnako ako **komunikácia s klientmi**, resp. dodávateľmi. Tu

už zodpovednosť kontrolóra zasahuje do oblasti projektového manažéra, no určite to pre kontrolóra nie je na škodu. Získané zručnosti projektového manažéra mu pomôžu vo vlastnej praxi.

V jednej spoločnosti je kontrolór zároveň **prekladateľom**. Zdá sa nám to nezvyčajné, keďže kontrolór býva zvyčajne študent bez kvalifikácie, no zároveň to berieme ako pozitívum, keďže vďaka prekladaniu už počas štúdia získava cenné praktické skúsenosti. Dôležité však je, aby jeho preklad prešiel korektúrou, z ktorej získa spätnú väzbu ako prostriedok na zlepšovanie svojich schopností.

2.1.5 Zhrnutie výsledkov z dotazníka pre prekladateľské agentúry

Náš anonymný dotazník vyplnilo 14 agentúr. Môže sa to zdať ako malé číslo, no je to 23 % zo všetkých oslovených agentúr (52), čo je dobrá úspešnosť.

Päť agentúr zamestnáva kontrolórov prekladov, čo je veľmi málo, no veríme, že časom vznikne medzi agentúrami trend zamestnávať kontrolórov v záujme zefektívnenia procesov a nárastu spokojnosti klienta vďaka menšiemu počtu chýb v prekladoch.

Agentúry najviac zdôrazňujú dôležitosť úspešne zvládnutej kontroly a bezchybnej slovenčiny. Vysoká úroveň slovenčiny zaväži dokonca viac než znalosť niektorých cudzích jazykov, hoci všetky agentúry požadujú, aby kontrolóri vedeli po anglicky. Dôležitá je tiež kontrolórova dostupnosť – čím viac dní v týždni dokáže vykryť, tým lepšie.

Agentúry uvádzajú ako hlavnú náplň práce kontrolóra obsahovú kontrolu textu a jeho formátovanie, kontrolu správnosti údajov v prekladoch, prepis a kopírovanie textov do editovateľného formátu a úpravu skonvertovaných dokumentov.

Výskum dopadol podľa našich očakávaní. Stále je tu priestor na vylepšenie. Veľmi málo agentúr je ochotných vynaložiť prostriedky na prijatie a zaškolenie kontrolórov. Otázkou ostáva, či to nie je na škodu. Práca kontrolóra preukázateľne znižuje počet chýb v cieľovom texte a hoci by sa mohol zdať kontrolór len ohnivkom navyše, v skutočnosti zefektívňuje celý proces trojstrannej prekladovej komunikácie.

2.2 Dotazník č. 2 (adresovaný kontrolórom prekladov)

S druhým dotazníkom sme oslovili kontrolórov prekladov. Získali sme až 20 odpovedí, čo je vysoké číslo v porovnaní s počtom respondentov v dotazníku č. 1.

Dotazník mal pôvodne 13 otázok, z ktorých vyberáme 8 a podrobne ich rozoberáme.

2.2.1 Na akú zmluvu ste zamestnaný/-á na pozícii kontrolóra prekladov?

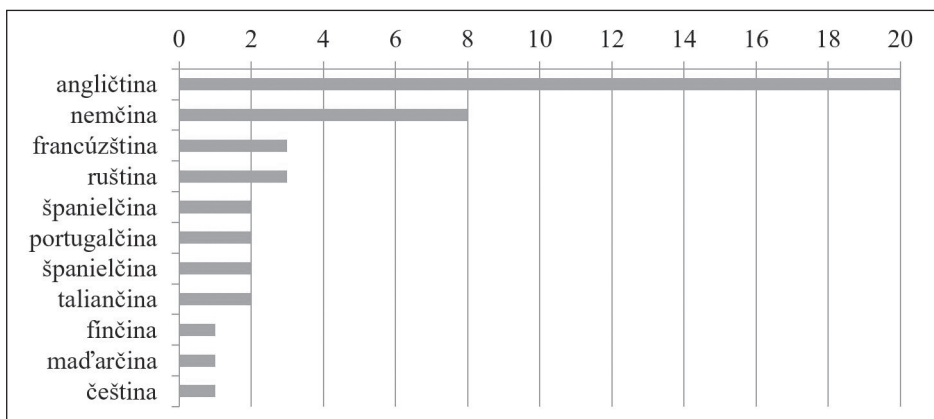
Všetkých 20 respondentov uviedlo, že pracuje na dohodu o brigádnickej práci študenta. Môžeme teda tvrdiť, že všetci kontrolóri v našom štatistickom súbore sú študenti denného štúdia.

2.2.2 Aký odbor študujete?

17 respondentov (85 %) študuje OPT a dvaja iný jazykovo zameraný odbor, čo spolu tvorí až 95 % podiel jazykovo zameraných kontrolórov. Tento fakt schvaľujeme, lebo umožňuje študentom, ktorí sa zaujímajú o lingvistiku a preklad, aby získali praktické skúsenosti už počas školy.

2.2.3 Aké jazyky aktívne ovládate na úrovni B1 alebo vyššej?

Túto otázku sme kontrolórom položili, aby sme zistili, nakoľko budú ich odpovede korelovať s požiadavkami agentúr.

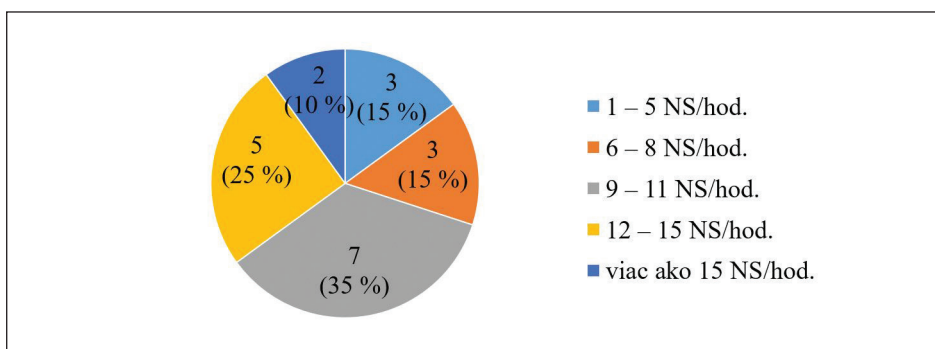

Graf 5:
Jazykové znalosti kontrolórov

Ako sme zistili z predošlého dotazníka, všetkých 5 agentúr, ktoré zamestnávajú kontrolórov, od nich požaduje ovládanie **angličtiny**. Odpovede kontrolórov tomu zodpovedajú. 100 % respondentov v našej vzorke vie po anglicky aspoň na úrovni B1.

V dotazníku pre agentúry po angličtine nasledovala **nemčina**, čomu zodpovedá aj výsledok dotazníka pre kontrolórov. Zvyšné jazyky sú v odpovediach rozptýlené v menších počtoch a zrejme kopírujú študijné zameranie kontrolórov.

2.2.4 *Približne koľko strán stredne ťažkého textu dokážete skontrolovať za hodinu (ak je v ňom potrebné len minimálne formátovanie)?*

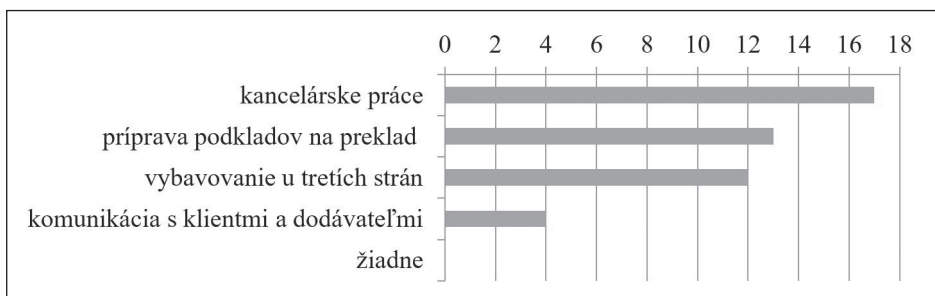
Graf 6:
Rýchlosť kontroly

Z odpovedí kontrolórov sme vypočítali, že za hodinu kontrolór prejde **priemerne cca 10 NS textu**. Pomohlo nám to skonkrétniť informáciu o počte skontrolovaných normostrán vo výskume č. 1 a vyrátať približný čas, za ktorý by kontrolór daný rozsah textov skontroloval.

Zarazil nás však široký rozptyl odpovedí. Dvaja kontrolóri označili, že za hodinu dokážu skontrolovať viac než **15 NS** stredne náročného textu, čo je obdivuhodné. Myslíme si, že už len prečítať 16 NS zaberie podstatne viac času než hodinu, nehovoriac o detailnej kontrole a príležitostných opravách. Okrem toho kontrolór cieľový text porovnáva s východiskovým textom a množstvo textu sa tým približne zdvojnásobí.

Na druhej strane, **1 – 5 NS** za hodinu je skutočne málo, no túto možnosť vybrali až traja respondenti. Je možné, že ide o kontrolórov, ktorí na tejto pozícii pracujú len krátko. Je tiež pravdepodobné, že máme inú predstavu o „stredne ťažkom texte“. Uznávame, že táto formulácia nie je veľmi špecifická a ponecháva respondentom relatívnu voľnosť v interpretácii, čo je zrejme dôvodom širokej disperzie.

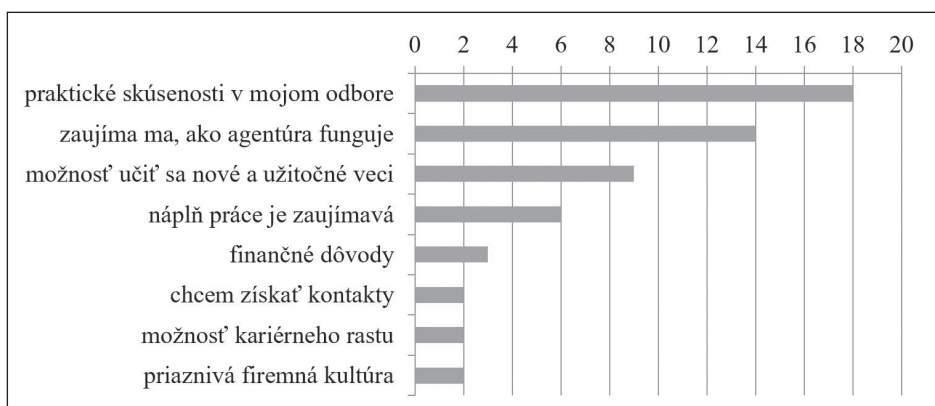
2.2.5 Aké činnosti okrem kontroly v agentúre ešte vykonávate (aspoň občas)?

Graf 7:
Iné pracovné činnosti okrem kontroly

100 % respondentov uvádza, že kontrola nie je jedinou súčasťou ich náplne práce. Až 17 (85 %) z nich označilo, že okrem kontroly vykonáva aj kancelárske práce, 13 respondentov pripravuje podklady na preklad a 12 zájde v pracovnej dobe k notárovi či na poštu. Štyria v práci komunikujú s klientmi a dodávateľmi – majú aj zodpovednosti projektového manažéra.

2.2.6 Prečo ste si túto prácu vybrali? (max. 3 možnosti)

Graf 8:
Dôvody výberu zamestnania

V tejto otázke sa pýtame na dôvody, ktoré viedli študentov k tomu, aby si vybrali prácu kontrolóra.

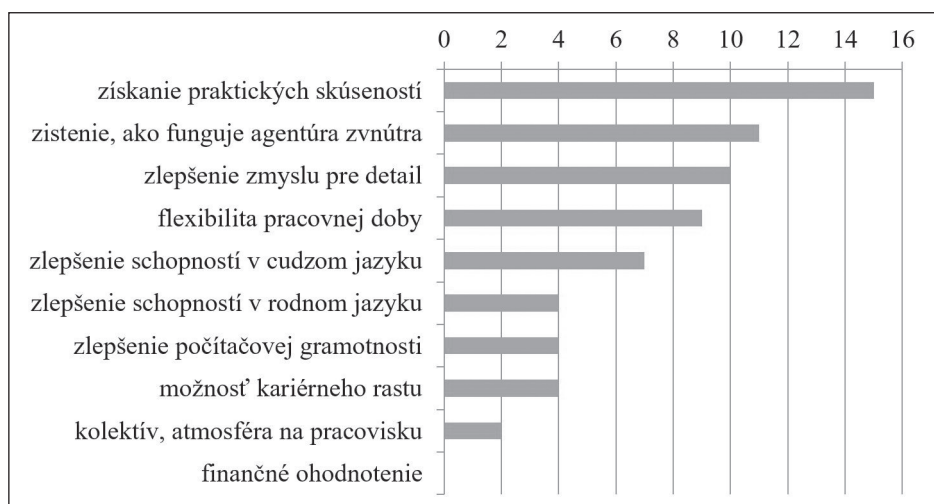
Primárnym dôvodom je **získanie praktických skúseností** v odbore OPT – túto možnosť označilo až 18 respondentov. Môžeme potvrdiť, že pozícia kontrolóra prekladov bola pre nás výbornou príležitosťou overiť si poznatky získané štúdiom. Rukami nám prešli tisícky NS textov od skúsených prekladateľov a vďaka častému opakovaniu niektorých typov textov sa nám mnohé frázy natrvalo vryli do pamäti.

Až 14 respondentov prejavilo **záujem o vnútorné procesy v prekladateľskej agentúre**. Pre študenta OPT je dianie v agentúre zaujímavé, keďže v budúcnosti s ňou možno bude spolupracovať. V študijných programoch OPT sa nevenuje týmto podrobnostiam veľká pozornosť a práca kontrolóra je ideálnou možnosťou, ako sa v nich vzdeláť.

Deviati kontrolóri označili, že dôležitým faktorom pri uchádzaní sa o prácu kontrolóra bola možnosť **získať schopnosti užitočné pre budúcnosť**. Šiesti sa pre túto pozíciu rozhodli aj preto, že **považujú náplň práce kontrolóra za zaujímavú**.

Zvyšné ponúknuté možnosti označovali respondenti skôr sporadicky. Kým až 18 respondentov uviedlo, že do práce chodia získavať užitočné skúsenosti, tri hlasy, ktoré získali **finančné dôvody**, sú zanedbateľné a výrazný nepomer medzi týmito dvoma možnosťami naznačuje, že kontrolóri myslia do budúcnosti a uprednostňujú budovanie svojej odbornej expertízy pred finančným ohodnotením.

2.2.7 Čo sú podľa vás najväčšie výhody tejto práce? (max. 3 možnosti)

Graf 9:
Najväčšie výhody práce kontrolóra

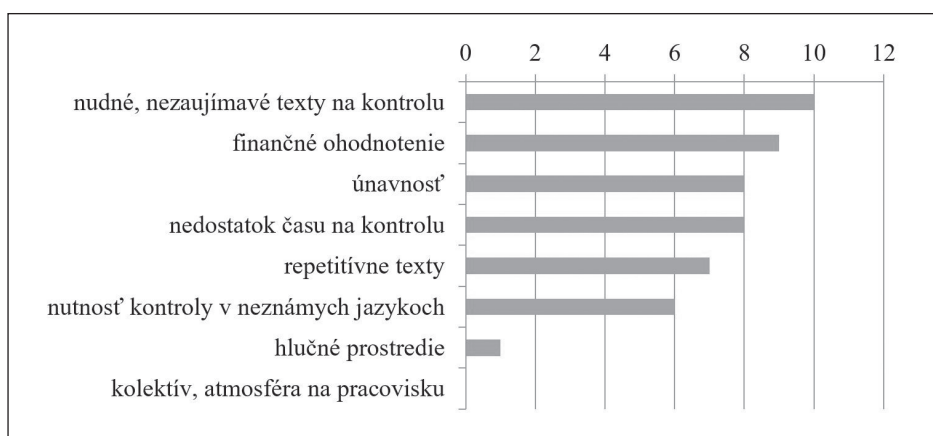
Až 15 (75 %) respondentov si na práci kontrolóra cení získané **praktické skúsenosti**. Je zaujímavé, že túto položku označilo v predošlej otázke až 18 respondentov. Zdá sa, že traja respondenti nezískali pri práci praktické skúsenosti alebo ich nepovažujú za dôležité.

Rovnaký pokles sme zaznamenali pri položke „zistenie, ako funguje agentúra zvnútra“. Kým 14 respondentov označilo túto položku ako jedno z hlavných lákadiel práce kontrolóra, medzi hlavné výhody ju radí len 11 respondentov.

10 respondentov považuje za hlavnú výhodu **zlepšenie zmyslu pre detail** a 7 respondentov oceňuje, že si **zlepšili cudzí jazyk** vďaka kontaktu s jazykom prostredníctvom stoviek skontrolovaných strán mesačne.

Na druhej strane, ani jeden respondent neoznačil **finančné ohodnotenie práce**.

2.2.8 Čo sú podľa Vás najväčšie nevýhody tejto práce? (max. 3 možnosti)

Graf 10:
Najväčšie nevýhody práce kontrolóra

Až 50 % respondentov radí medzi najväčšie nevýhody kontrolárskej práce fakt, že kontrolované **texty sú nudné**.

Hneď na druhom mieste sa medzi najväčšími nevýhodami umiestnilo **finančné hodnotenie**, ktoré označilo deväť (45 %) kontrolórov. Z tejto a predošlých otázok vyvodzujeme, že kontrolárska práca je podľa názoru respondentov slabo ohodnotená.

Keď sme si v r. 2015 hľadali brigádu, pozície interných kontrolórov prekladov boli otvorené až v troch prekladateľských agentúrach. V dvoch z nich nám bola ponúknutá mzda 2,50 €/hod. Už vtedy šlo o žalostne nízku sumu, ktorá zďaleka neodráža prínos práce kontrolóra v oblasti kvality prekladu a z nej plynúcej spokojnosti zákazníka. Preto by mali agentúry zvážiť, akú hodnotu kontrolór prekladov prináša do firmy a či je za ňu adekvátne ohodnotený.

Práca kontrolóra prekladov si vyžaduje neustále sústredenie pod stresom, čo je veľmi únavné. Práve únavnosť a nedostatok času na kontrolu zaradili ôsmi kontrolóri medzi najväčšie nevýhody práce kontrolóra. Z našej skúsenosti sa dá únava zahnať 5-minútovým fyzickým cvičením a nedostatok času je možné riešiť lepším zadelovaním času, prípadne pomocou od ďalšieho kontrolóra.

2.2.9 Zhrnutie výsledkov z dotazníka pre kontrolórov prekladov

Dotazník vyplnilo 20 kontrolórov prekladov z rôznych agentúr, pričom všetci okrem jedného študujú odbor zameraný na jazyky. Všetci ovládajú angličtinu aspoň na úrovni B1 a 40 % z nich ovláda nemčinu, čo reflektuje požiadavky agentúr uvedené v dotazníku pre agentúry.

Spomedzi faktorov ovplyvňujúcich rozhodnutie respondentov zamestnať sa ako kontrolór prekladov najviac zavážila možnosť získať praktické skúsenosti v odbore OPT nasledovaná zvedavosťou, ako funguje prekladateľská agentúra.

Medzi najväčšie výhody tohto povolania radia možnosť získania praktických skúseností a po nej možnosť zistiť, ako agentúra funguje zvnútra.

Medzi najväčšie nevýhody zas patria nudné texty a slabé finančné ohodnotenie.

2.3 Záver výskumu č. 2

Cieľom výskumu č. 2 bolo zmapovať situáciu v prekladateľských agentúrach, zistiť, aké percento z nich zamestnáva kontrolórov prekladov a za akých podmienok. Zaujímala nás perspektíva oboch strán – z pohľadu agentúry aj kontrolóra. Získali sme tak objektívnejší obraz, keďže sme dokázali časť odpovedí z jedného dotazníka „overiť“ odpoveďami z druhého dotazníka. Zistili sme, že odpovede si neodporujú, naopak, tvoria zaujímavú skladačku a pekne do seba zapadajú.

Podľa odpovedí kontrolórov môžeme agentúry pochváliť, že vytvárajú výborné zázemie, v ktorom sa kontrolóri – študenti – môžu veľa naučiť a získať schopnosti, ktoré im v budúcnosti pomôžu na pracovnom či prekladateľskom trhu.

Na druhej strane, priestor na zlepšenie vidíme hlavne v oblastiach finančného ohodnotenia a zadelenia pracovného času.

Podarilo sa nám zozbierať informácie od oboch strán, hoci by sme uvítali podstatne väčší počet respondentov, aby boli naše štatistické súbory relevantnejšie. Ťažko totiž robiť závery z odpovedí piatich respondentov.

ZÁVER

Slovenský prekladateľský trh je malý a nápad zamestnávať kontrolórov prekladov sa šíri pomaly. Je možné, že mnohé agentúry považujú kontrolóra za zbytočné zvýšenie nákladov na preklad a neúmernú administratívnu záťaž. Myslíme si, že vo výskume č. 1 sme tento názor dostatočne vyvrátili a dokázali, že prínos kontrolóra je oveľa vyšší než náklady s ním spojené.

Kontrolu prekladov vidíme ako účinný nástroj na zvyšovanie kvality prekladových textov a so zvýšenou kvalitou produktu prichádza ruka v ruke nárast spokojnosti klienta. Ide tiež o skvelú možnosť pre študentov OPT oboznámiť sa s niektorými aspektmi prekladu, o ktorých sa v škole nedozvedia. Preto dúfame, že ak v budúcnosti niekto zopakuje podobný výskum, nebude mať problém s nedostatkom respondentov, lebo interný kontrolór prekladov bude mať svoje pevné miesto v každej dobrej agentúre.

LITERATÚRA

GROMOVÁ, E. *Úvod do translitológie*. Nitra: Filozofická fakulta UKF, 2009, 94 s. ISBN 978-80-8094-627-2.

VAŠKO, F. Translata, spol. s r.o., Einsteinova 24, Bratislava. *Texty pre výskum*. Východiskové a cieľové texty z interného archívu dokumentov spoločnosti.

VÁCLAVIKOVÁ, Katarína: Práca kontrolóra prekladov v prekladateľskej agentúre. In: KABÁT, M. a PODLUCKÁ, L., zost. *Prekladateľské listy 8*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2019, s. 84 – 96. ISBN 978-80-223-4714-3.

RESUMÉ

In last year's paper, we created a theoretical profile of the work of a translation reviewer in a translation agency. This year, we investigate the practical aspects of this position. We present our research in two fields. The first one is an analysis of how many translation errors a reviewer can eliminate from a translation text. It proves that this profession is an important part of quality assurance in a translation agency and contributes greatly to customer satisfaction. The second part of the research consists of two questionnaires:

one for translation reviewers and one for translation agencies. Its aim is to describe the working conditions of the reviewers, pinpoint the areas for improvement, and enumerate the requirements placed on candidates by the agencies in the hiring process, so that they know what to expect once they decide to apply for this position.

◆◆◆

Mgr. Katarína Václaviková
Čajakova 8
010 01 Žilina
k.vaclavikova9@gmail.com

UPLATŇOVANIE HISTORIZÁCIE-MODERNIZÁCIE V RÁMCI PREKLADOVEJ SÉRIE PROGLASU

Dominik Vančo

Dominik Vančo študuje na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre odbor prekladateľstvo a tlmočníctvo so zameraním na slovenský jazyk a kultúru a nemecký jazyk a kultúru. V roku 2018 úspešne obhájil bakalársku prácu s názvom Analýza prekladov a básnických interpretácií staroslovienskeho Proglasu a vo výskume pokračuje aj v rámci diplomovej práce na magisterskom štúdiu. V budúcnosti by sa chcel venovať výskumu v oblasti dejín prekladu a dejín slovenskej literatúry.

ÚVOD

Impulzom pre vznik tohto príspevku je výskum v rámci diplomovej práce, v ktorom sa zameriavame na preklady *Proglasu* v slovenskom literárnom kontexte. Preklady *Proglasu* tvoria pevnú súčasť dejín slovenskej literatúry aj dejín slovenského prekladu. V posledných rokoch sa opäť zintenzívnila diskusia ohľadom prvej slovanskej básne i jej prekladov, preto sme sa rozhodli priblížiť istú stránku tejto problematiky, a to polaritu historizácie-modernizácie, ktorá je v skúmaných textoch prítomná vo veľkej miere. V rámci nášho príspevku sa snažíme charakterizovať kontext, v ktorom *Proglas* vznikol, i kontext, v ktorom existujú slovenské preklady tejto významnej pamiatky. Snažíme sa reflektovať existenciu jednotlivých variantov prekladov *Proglasu* a zároveň načrtnúť stav vedeckého diskurzu o nich. Cieľom tejto práce je na základe analýzy a komparácie identifikovať prvky jednotlivých textov, ktoré sa podieľajú na ich modernizovanom alebo historizovanom charaktere, pričom na tieto texty nazeráme z aspektu prekladovej série.

1 VÝCHODISKÁ SKÚMANIA PREKLADOV PROGLASU

1.1 *Proglas* v minulosti

Niet pochýb o tom, že *Proglas* Konštantína Filozofa patrí medzi najcennejšie literárne pamiatky, ktoré boli výsledkom pôsobenia byzantskej misie na území Veľkej Moravy. Tieto texty z 2. polovice 9. storočia možno považovať za počiatky nášho písomníctva, keďže pred príchodom Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu tamojší Slovania nepoznali písmo vhodné pre svoj domáci jazyk. Mních Chrabr vo svojom traktáte *O písmenách* však uvádza, že Slovania predsa len skúšali hovorené slovo zapisovať, a to prostými črtami a zárezmi, prípadne gréckymi a latinskými písmenami, ktoré mohli poznať prostredníctvom misijnej činnosti gréckych, talianskych a bavorských misionárov (Pauliny, 1983, s. 13 – 14). Korpus písomných textov v slovanskom jazyku začal na Veľkej Morave vznikáť až zavedením hlaholiky Konštantínom.

V súvislosti s *Proglasom*, ale aj ostatnými veľkomoravskými pamiatkami, je dôležité si uvedomiť geopolitickú situáciu, v ktorej tieto texty vznikali. Už od konca 8. storočia sa Východofranská ríša snažila upevňovať svoj vplyv na Veľkej Morave, a to prostredníctvom christianizácie. Títo misionári však šírili liturgiu v latinskom jazyku. Veľkomoravské knieža Rastislav sa chcel vymaniť spod vplyvu Východofranskej ríše nadobudnutím cirkevnej nezávislosti, a preto v roku 862 žiadal byzantského cisára Michala III. o vierozvestcov, ktorí by kresťanstvo šírili v domácom slovanskom jazyku. Obrátiť sa na Byzanciu bol dobrý strategický krok aj z toho dôvodu, že spojencami Východofranskej ríše sa stali Bulhari, čím sa Veľká Morava dostávala pod väčší tlak.

Primárnym poslaním veľkomoravskej misie bolo šírenie a upevňovanie kresťanstva v domácom jazyku a rozvoj vzdelanosti. Zároveň však táto misia plnila aj administratívno-právne úlohy, t. j. zavedenie právneho poriadku, pričom máme na mysli najmä *Zákon súdny* (Pauliny, 1983, s. 38 – 39), za zostavovateľa ktorého sa považuje Metod. Samotný *Proglas* však zohral tiež veľmi dôležitú dejinnú úlohu. Svojím obsahom reflektuje dobovú situáciu. Konštantín vytvoril tento text ako predslov k prekladu sv. Evanjelia, v ktorom obhajuje zavedenie staroslovienciny ako štvrtého liturgického jazyka popri hebrejčine, gréčtine a latinčine. Dôvodom na takúto obhajobu boli filozoficko-teologické dišputy Konštantína s tzv. trojjazyčníkmi, ktorí nesúhlasili s novým liturgickým jazykom. Boj za staroslovienskú liturgiu pokračoval aj po Konštantínovej smrti (869) spormi Metoda s franskými kňazmi až do Metodovej smrti (885) a následného zákazu používania staroslovienciny pri bohoslužbe pápežom Štefanom V. (Minárik, 1980, s. 115 – 117).

Súčasťou Konštantínovej obhajoby bolo aj vyslovenie jeho názorov na spôsob prekladu, čím sa snažil poukázať na relevanciu prekladov liturgických textov do jazyka Slovanov. Takéto myšlienky sa objavujú aj v *Proglase*, ale najmä v rámci tzv. *Rozpravy o prekladaní*. Obidva texty sú teda veľmi cenným materiálom pre translatológiu, resp. dejiny prekladu. Podrobný rozbor Konštantínovej *Rozpravy* poskytuje štúdia Eugena Paulinyho *Konštantín Filozof ako teoretik prekladu*, v ktorej konštatuje: „Hlavnou jeho prekladateľskou zásadou bolo zachovať zmysel originálu v preklade, ale nedržať sa otrocky doslovného prekladu [...] Text prekladu má byť teda plynulý, jasný, má však vystihovať ducha originálu [...] Konštantín Filozof nepoužíval síce tú teoretickú výzbroj ako dnešní teoretici prekladu, ale svojím spôsobom bol s nimi v názoroch kongeniálny.“ (Pauliny, 1999, s. 157).

Pri *Proglase* však nemožno ostať len pri charakteristike jeho obsahového významu, ale treba poukázať aj na jeho estetické kvality. Ide o text umeleckej povahy, ktorý je nasýtený amplifikačnými a kumulačnými prostriedkami, na ktoré podrobne poukazuje J. Minárik (Minárik, 1980, s. 125). Ako príklady možno uviesť početné symboly, alegórie, synekdochy, personifikácie, perifrázy, apostrofy, anti-tézy, klimaxy a mnohé ďalšie.

1.2 *Proglas* v súčasnosti

Vzhľadom na význam *Proglasu* ako literárnej pamiatky veľkomoravskej proveniencie pre formovanie našej písomnej kultúry je do istej miery paradoxné, že originál tohto textu zachovaný nemáme. Jeho znenie sa len rekonštruuje prostredníctvom mladších odpisov, pričom máme na mysli Chilendarský, Hilferdingov, Chludovov a Trojický rukopis, ktorých znenie nám aj s komentárom sprostredkúva publikácia Kristíny Pavlovičovej *Veľkomoravský Proglas* (Paulovičová, 2016, s. 96 – 111).

Ak by sme o *Proglase* hovorili len ako o významnom texte našej minulosti, takýto náhľad by nebol komplexný. Táto pamiatka je plnohodnotne prítomná aj v kultúrnom povedomí v súčasnosti. Zhruba od polovice 20. storočia sa začal formovať korpus prekladov *Proglasu* do modernej slovenčiny, čím sa začal zaradovať aj do súčasného literárneho kontextu. Na tomto mieste by sme radi vyzdvihli význam prekladu v tom zmysle, že vďaka nemu je *Proglas* čitateľný aj pre tzv. nediferencovaných čitateľov, ktorí nepoznajú jazyk originálu, v našom prípade staroslovenčinu, a sú odkázaní na preklad.

Preklady *Proglasu* však nie sú jediným spôsobom, ktorým sa naša literatúra obohacuje. Vznikajú nové literárne diela, ktorých inšpiračným zdrojom je práve *Proglas*. Napríklad publikácia *Proglas. Preklady a básnické interpretácie* (2012) poskytuje 10 takýchto básní, pričom za najzaujímavejšiu považujeme práve va-

riabilitu pri umeleckom spracovaní motívov *Proglasu* v týchto textoch. Tendencia literárne sprítomňovať našu veľkomoravskú históriu je však prítomná v priebehu celých našich literárnych dejín, o čom svedčia napríklad výberové antológie takýchto diel *Svätý Cyril a svätý Metod v slovenskej literatúre* (2012) a *Medzi trvaním a dejinami. Cyril a Metod v slovenskej literatúre* (2013), ktorých zostavovateľmi sú Silvia Lauková a Peter Liba.

1.3 Preklady *Proglasu* na priesečníku vedných disciplín

Skôr, než začneme vedecky skúmať preklady *Proglasu*, považujeme za dôležité si uvedomiť, z pohľadu ktorého vedného odboru na túto problematiku nazerať. Na jednej strane tvorí *Proglas* pevnú súčasť dejín literatúry, na strane druhej sa svojimi prekladmi zaraďuje do oblasti dejín umeleckého prekladu. Takéto dichotomické nazeranie na zaradenie *Proglasu* do výskumného odboru vytvára pestrú paletu možných výskumných predpokladov. Za najvhodnejšie riešenie považujeme kombinovaný prístup oboch týchto vedných disciplín, pričom vychádzame z Popovičovho chápania styčných plôch dejín prekladu a dejín literatúry. Dejiny prekladu sa podľa neho „*dajú chápať ako súčasť literárnohistorického procesu a v tomto zmysle ako súčasť národných literárnych dejín*“ (Popovič, 1983, s. 270). Zdôraznením hľadiska dejín literatúry a dejín prekladu nechceme vyvolať dojem, že prístupy iných vedných disciplín nie sú pri skúmaní prekladov *Proglasu* prítomné. Máme na mysli najmä teóriu literatúry, poetiku, verzológiu, teóriu umeleckého prekladu, kritiku prekladu a pod.

Texty prekladov *Proglasu* teda síce sú výsledkom prekladateľského procesu, ale to nemení nič na skutočnosti, že plnohodnotne pomáhajú formovať dejiny slovenskej literatúry. Rovnako do dejín literatúry vstupujú aj prekladatelia týchto textov, pričom narážame na ďalší problém, a to na vnímanie prekladateľov a prekladov prijímajúcou kultúrou. Hoci *Proglas* vznikol na slovanskom území, prijímajúca kultúra originálu bola rozhodne odlišná od prijímajúcej kultúry prekladov *Proglasu*, keďže rozdiel medzi vznikom originálu a prekladov je viac ako tisícročie. Vníma teda naša kultúra preklady *Proglasu* ako texty, ktoré síce k dispozícii máme, ale svojou funkciou patria len do minulosti, alebo ako texty, ktoré svojimi estetickými hodnotami ovplyvňujú aj dnešného čitateľa? Ďalšia otázka znie, ako je to s prekladateľmi. Vnímame ich prácu ako autonómny tvorivý akt alebo len ako sprostredkovanie iného textu? Hľadanie odpovedí na tieto otázky nám môže toho veľa prezradiť o konkrétnych prekladateľských riešeniach v jednotlivých prekladoch.

Dôvod, prečo túto problematiku načrtávame, je, že diskurz o preklade bol v priebehu dejín slovenskej kultúry pomerne odlišný. Katarína Bednárová (2013,

s. 24 – 30) rozpracovala relatívne podrobnú charakteristiku literárnohistorického diskurzu o preklade odvolávajúc sa aj na A. Popoviča, ktorý konštatoval, že „prekladová literatúra sa tu pokladá len za ‚prívesok‘ literárnohistorického diania, a preto sa o preklade vždy hovorí ‚len na konci‘ príslušnej literárnohistorickej kapitoly“ (Popovič, 1983, s. 250). V literárnohistorických publikáciách sa nachádzajú o preklade často len stručné a fragmentárne informácie a preklad akoby stál v úzadí za pôvodnou tvorbou, pričom tá je v značnej miere závislá od vplyvov, ktoré do slovenskej kultúry preklad importuje. K. Bednárová (ibid.) považuje v týchto súvislostiach za najpodrobnejšie spracovanú literárnohistorickú publikáciu *Dejiny slovenskej literatúry* (2002) Stanislava Šmatláka.

Naším cieľom je teda texty prekladov *Proglasu* vnímať ako texty literárne, ale zároveň zdôrazňovať ich hodnotu ako jedinečných prekladateľských aktov. Jednotlivé verzie prekladov sa totižto vyznačujú takými atribútmi, ktoré súvisia aj s individuálnymi názormi daných prekladateľov na spôsob prekladu.

2 PREKLADY PROGLASU V SLOVENSKEJ LITERATÚRE

V slovenskej literatúre máme k dispozícii viacero variantov prekladu *Proglasu*, pričom prvý z nich sa časom svojho vzniku datuje zhruba do polovice 20. storočia a jeho autorom je Ján Stanislav (1957, s. 79 – 80). Táto verzia prekladu však bola publikovaná len ako približne polovica celkovej dĺžky básne, a preto by sme tento preklad označili atribútom fragmentárny. Napriek tomu si však uvedomujeme význam tohto textu, pretože sa ním začal proces domestikácie *Proglasu* do modernej slovenskej kultúry a literatúry.

V *Antológii staršej slovenskej literatúry*, ktorá vyšla v roku 1964 a neskôr v roku 1981, uverejnil ďalšiu verziu prekladu Ján Mišianik. V poznámkovom aparáte k tomuto textu bolo uvedené, že ide o poslovenčenú verziu prekladu *Proglasu* od českého vedca J. Vašicu a zároveň sa pri preklade prihliadalo na preklad Jána Stanislava (1981, s. 39). Z toho dôvodu tu možno badať istý kompilačný charakter daného textu, a preto je na mieste aj istá dávka skepticizmu, či túto verziu možno považovať za preklad *sui generis*.

Pomerne významným prekladom, ktorý sa na niekoľko desaťročí stal akýmsi kánonom v prekladaní *Proglasu*, je verzia Eugena Paulinyho v prebásnení Viliama Turčányho zo 60. rokov 20. storočia. V súvislosti s genézou tohto textu je zaujímavá skutočnosť, že je produktom spolupráce tzv. prekladateľskej dvojice, básnika a lingvistu. Tento jav nebol ojedinelý a k takejto forme spolupráce vyzývali už príslušníci Trnavskej skupiny vo svojom manifeste *Bude reč o preklade*, pôvodne uverejnenom v časopise *Mladá tvorba* v roku 1958. Napríklad Viliam Turčány spolu s Jozefom Felixom takto prekladali Danteho *Božskú komédiu*.

Považujeme za dôležité na tomto mieste zdôrazniť, že v prípade prekladateľskej dvojice nejde o neodbornosť prekladateľa, ale skôr o vyššiu mieru zodpovednosti a snahu vytvoriť ešte kvalitnejší text ako pri práci jednotlivca.

V. Turčány svoj preklad viackrát menil. Diferencie môžeme vidieť v neskorších knižných vydaniach v rokoch 1996, 2004, 2012, pričom však nejde o závažné zmeny, ide o drobné rozdiely, ktoré ale majú vplyv na celkovú štruktúru textu. Tento preklad fungoval zhruba polstoročie ako jediný plnohodnotný preklad *Proglasu*, teda nebol fragmentárny ani kompilačný, až kým nevydali svoje verzie Lubomír Feldek a Ján Zambor, ktorých znenie čerpáme jednak z publikácie *Proglas. Preklady a básnické interpretácie* z roku 2012 a aj z prílohy k štúdiu *O Proglase a jeho slovenských básnických prekladoch* (Zambor, 2013, s. 210 – 212).

3 REFLEKTOVANIE PREKLADOV PROGLASU V ODBORNEJ LITERATÚRE

O *Proglase* ako stredovekom texte existuje pomerne veľké množstvo štúdií či publikácií. Považujeme však za dôležité položiť si otázku, do akej miery je uchopenie prekladov *Proglasu* ako prekladateľského problému komplexné. Sekundárna literatúra sa zväčša orientuje len na dominantné okruhy ako spôsob prekladu samotného názvu *Proglas*, osoba v tvare slovesa byť v prvom verši a veršová organizácia.

Medzi najprínosnejšie štúdie, ktoré kladú preklad *Proglasu* do centra pozornosti, zaraďujeme prácu J. Zambora *O Proglase a jeho slovenských básnických prekladoch* (2013). Zameriava sa v nej na charakteristiku *Proglasu* z hľadiska formy i obsahu a reflektuje existenciu Stanislavovho, Feldekovho a Turčányho prekladu, pričom ako jeden z mála poukazuje aj na vybrané diferencie v rámci Turčányho viacerých verzií. Prínos tejto štúdie vidíme aj v tom, že nadobúda charakter kritiky prekladu a autor ponúka aj vlastné názory na spôsob prekladu *Proglasu*.

Ďalšou publikáciou translatologického rázu sú *Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I. Od sakrálneho k profánnemu* (2013) K. Bednárovej. Obsahujú kapitolu, ktorá sa venuje výlučne prekladom staroslovienskych pamiatok do modernej slovenčiny a okrem toho reflektuje aj existenciu Turčányho aj Feldekovho prekladu. Autorka však upozorňuje, že „*cieľom nebolo podať komparatívnu analýzu uvedených prekladov*“ (Bednárová, 2013, s. 143).

K prekladom *Proglasu* sa kriticky vyjadruje aj Kristína Pavlovičová vo svojej publikácii *Veľkomoravský Proglas* (2016) a štúdiu *Nejasnosti okolo veľkomoravského staroslovienského Proglasu* (2015). Ťažiskom jej výskumu je snaha preukázať, že ohľadom žánrového zaradenia *Proglasu* panujú nejasnosti a originálny text bol v skutočnosti prózou. V rámci svojej argumentácie sa však opiera aj o existujúce

preklady do modernej slovenčiny. Za prínos tejto práce považujeme rozsiahlu komparáciu názorov mnohých vedcov na *Proglas*. Publikácia i štúdiá vyvolali polemiku s J. Zamborom v príspevkoch *Dekonštrukcia Proglasu* (2015) a Petrom Tollarovičom v recenzii *Rozporuplná monografia o Proglase* (2017). Odpoveďou boli príspevky *Odpoveď J. Zamborovi na kritiku Dekonštrukcia Proglasu* (2016) a *AD PETER TOLLAROVIC (reakcia na jeho recenziu monografie Velkomoravský Proglas)* (2019). Všetky menované texty považujeme za prínosné pre prehĺbovanie poznania ohľadom *Proglasu*.

Do odbornej diskusie ohľadom prekadov *Proglasu* prispeli napríklad aj Pavol Žigo s príspevkom *O Proglase na záver Roka Konštantína a Metoda* (2013), ale aj samotní prekladatelia *Proglasu* Viliam Turčány: *Velbáseň storočí* (2003) a Lubomír Feldek: *Prečo rýmovaný Proglas?* (2012).

4 ŠPECIFIKÁ PREKLADOVEJ SÉRIE PROGLASU V SLOVENSKEJ LITERATÚRE

4.1 K pojmu prekladová séria

Ako sme už avizovali, v slovenskej literatúre existuje viacero rôznych prekladov *Proglasu*, ktoré možno skúmať aj z aspektu prekladovej série. Jednotlivé členy takejto série možno označiť ako varianty prekladu, čo sú „*prekladové texty toho istého diela, originálu*“ (Popovič, 1983, s. 260). S tým súvisí aj pojem tzv. opakovanosti prekladu. Kým originál „*vystupuje ako jednorazový a neopakovateľný (primárny) komunikačný akt, preklad sa vyznačuje komunikačnou mnohonásobnosťou, opakovateľnosťou*“ (Popovič, 1983, s. 254). Podobne sa vyjadril aj František Miko: „*Originál je z hľadiska prekladu sériou možností pre výberové rozhodovania*“ (Miko, 2011, s. 80).

Akýmsi predpokladom pre vznik takejto prekladovej série je starnutie prekladu. Dagmar Sabolová (1999, s. 158 – 159) uvádza, že starnutie prekladu nie je spôsobované zastarávaním jazykovej normy, ako sa často mylne predpokladá, ale zastarávaním interpretácie. To poukazuje aj na významné postavenie interpretácie v procese prekladu. Prekladová séria teda umožňuje „*vznik viacerých interpretačných a koncepcných hľadísk a ich realizáciu v texte, a obohacuje literárny systém o nové hodnoty*“ (Bednárová, 1999, s. 165). Potreba nového prekladu priamo úmerne súvisí s úrovňou poznania originálu a zároveň viaceré prekladové varianty vytvárajú priestor nanové poznávanie originálu.

Prekladová séria má dôležitú úlohu aj v súvislosti so zblížovaním kultúr nasledovným spôsobom: „*pri opakovanom preklade dochádza k ďalšiemu (hlbšie-*

mu) začleňovaniu preloženého diela, pôvodne svojím spôsobom cudzorodého, do domácej kultúry“ (Sabolová, 1999, s. 160). Podľa uvedeného by každý ďalší variant v sérii mal pôsobiť viac zdomácnene, menej cudzo, čím sa prepojenie medzi východiskovou a cieľovou kultúrou prehľbuje. A. Popovič však pripúšťa aj iné príčiny pre vznik opakovaného prekladu, a to akési „vonkajšie príčiny (napr. komerčné záujmy)“ (Popovič, 1984, s. 260), alebo tzv. generačný preklad, keď istá generácia vidí v opakovanom preklade spôsob na sebayjadrenie, na ukázanie vlastných názorov a poetík, pričom sa nemusí pociťovať predošlá verzia prekladu ako zastaraná.

4.2 Charakteristika prekladov *Proglasu*

Sme názoru, že pri slovenských prekladoch *Proglasu* sa črtajú až dve série. Dôvod vidíme v tom, že predloha, z ktorej preklady vychádzajú, nie je jednotná. Prvú sériu začína Ján Stanislav, ktorý podľa Kristíny Pavlovičovej (2016, s. 126) vychádzal pri preklade z Chilendarského rukopisu. Keďže Ján Mišianik uviedol, že jeho text prekladu vznikol prihliadaním na Stanislavov text, vnímame túto verziu ako pokračovateľa Stanislavovej série. Druhú sériu tvoria preklady V. Turčányho, L. Feldeka a J. Zambora, pretože vychádzajú z rekonštrukcie *Proglasu* Rajka Nahtigala (Pavlovičová, 2016, s. 126). V rámci tohto príspevku sa bližšie zameriavame na charakteristiku druhej menovanej série, ale tým nechceme zavrhnúť možnosti komparačného výskumu oboch spomínaných sérií.

Jednou z prvých črt, ktorými sa skúmaná prekladová série vyznačuje, je jej časové rozpätie. Prvý člen série, V. Turčányho text, bol prvýkrát publikovaný v roku 1964. Posledný člen, J. Zamborov text, bol publikovaný v roku 2013. Krátko predtým však v rámci publikácie *Proglas. Preklady a básnické interpretácie* (2012) bol publikovaný L. Feldekov text, ale aj najnovšia verzia V. Turčányho prekladu. Táto série teda existuje jednak v diachronickom, ale aj v synchronnom aspekte. Ak by sme sa zamerali na diachronnosť, tak by podľa teórie prekladovej série bola splnená podmienka nových interpretačných náhľadov na dielo, a tým by vznikali podnety na nový preklad diela. Pre vznik synchronných variantov treba však hľadať iné príčiny.

Ak by sme sa pokúsili charakterizovať jednotlivé preklady, tak pri dôkladnejšom rozbere V. Turčányho textu si všimneme pomerne zreteľnú tendenciu, a to historizáciu v preklade. Tú možno definovať ako „približovanie sa štýlu originálu v preklade preferovaním historických reálií, zastaraných tvárnych prostriedkov, pôvodného metra a pod.“ (Popovič, 1983, s. 216). L. Feldekov preklad je vo vzťahu k V. Turčányho protikladným, badať tendenciu k modernizácii, čo je opak historizácie a ide o priblíženie sa k príjemcovi prekladu, „približovanie sa štýlu

originálu v preklade forsírovaním aktuálnych tematických a výrazových konotácií“ (Popovič, 1983, s. 216). Na rozdiely v historizácii a modernizácii poukázal aj J. Zambor a V. Turčányho metódu dokonca označuje ako parnasizujúcu historiáciu (Zambor, 2013, s. 208).

L. Feldekov spôsob prekladania je zároveň aj výrazom jeho generačnej príslušnosti k tzv. trnavskej skupine. V roku 1958 v časopise *Mladá Tvorba* uverejnili manifest s názvom *Bude reč o preklade*, v ktorom prezentovali svoje názory na preklad. Z ich vyjadrení sú pre nás dôležité najmä nasledujúce dve: „Sme za modernizujúci preklad“ (Feldek, 2007, s. 93) a „Chystáme sa prehodnotiť postupne všetky preklady poézie, ktoré u nás vyšli už dávnejšie. A chystáme sa robiť polemické preklady už preložených básní. Nie zo zlomyseľnosti. Zo športu“ (Feldek, 2007, s. 95). Na tomto mieste by sme chceli zdôrazniť výraz polemických prekladov, pretože L. Feldekov preklad *Proglasu* možno naozaj vo vzťahu k V. Turčányho označiť za polemický. Podľa A. Popoviča polemický preklad: „vzniká buď vo vzťahu prekladateľ – autor alebo vo vzťahu medzi dvoma prekladateľmi [...], v prípade druhom sú operácie jedného prekladateľa polemicky zamerané proti operáciám iného prekladateľa, proti odlišnej alebo protichodnej prekladateľskej koncepcii“ (Popovič, 1983, s. 229).

L. Feldekov preklad sa odlišuje aj tzv. rytmickým posunom, čo je „posun, ktorý nastáva v dôsledku rozdielneho usporiadania rytmickej štruktúry originálu a štruktúry prekladu“ (Popovič, 1983, s. 202). L. Feldek oproti V. Turčányho astrofickému a nerýmovanému textu vytvoril preklad stroficky členený a rýmovaný. Okrem toho zmenil aj počet slabík. Rytmický posun odôvodňuje snahou priblížiť *Proglas* aspektom ľudovej slovesnosti, ktoré sa podľa neho v zásade nezmenili (Feldek, 2012, s. 71 – 75). Na L. Feldekovom prípade je pozoruhodné jednak to, že sa skupinovo formulované názory naozaj pretavili do jeho poetiky, ale aj to, že tieto názory platili aj polstoročie po uverejnení spomínaného manifestu, čoho dôkazom je práve preklad *Proglasu*.

V prípade, ak preklad podlieha starnutiu, tak vytvoriť polemický preklad k 50 rokoch starému prekladu azda ani nemá veľký význam. V prípade *Proglasu* to však neplatí, V. Turčányho preklad sa napriek existencii novších verzií nepociťuje ako zastaraný, je čitateľný aj v súčasnosti, a preto polemizovanie s ním aj na takejto diachronickej osi považujeme za relevantné.

Ak by sme vychádzali z teórie prekladovej série, čakali by sme, že tretí preklad v sérii bude mať tendenciu ešte viac *Proglas* domestifikovať, priblížiť súčasníkovi. Preklad J. Zambora však ukazuje inú tendenciu. Ak V. Turčányho a L. Feldekov preklad predstavujú akési krajné póly na osi historizácia ↔ modernizácia, tak J. Zamborov text stojí kdesi uprostred. Oproti V. Turčányho prekladu pôsobí modernizujúcejšie, oproti L. Feldekovmu historizujúcejšie, avšak afirmatívnejší vzťah má k prvému menovanému.

Pri pokuse hľadať prekladateľov zámer by nám mohli pomôcť už spomínané A. Popovičove „vonkajšie príčiny“. J. Zamborov nový preklad bol publikovaný v čase, keď sa oslavovalo 1150. výročie príchodu Konštantína a Metoda na Veľkú Moravu. Podľa našej hypotézy môže čas vzniku prekladu vplyvať na podobu textu tým spôsobom, že sa pociťovala akási spoločenská objednávka opäť upriamiť pozornosť na dávne veľkomoravské dedičstvo, a teda opustiť krajný pól modernizácie, čím sa text opäť pociťuje viac cudzo. Ide však len o hypotézu a tento aspekt genézy daného textu si pýta ešte hlbšie objasnenie.

5 ANALÝZA PREKLADOV PROGLASU S DÔRAZOM NA HISTORIZÁCIU-MODERNIZÁCIU

V rámci tejto analýzy je naším cieľom poukázať na diferencie medzi V. Turčányho prekladom z roku 1964, L. Feldekovým z roku 2012 a J. Zamborovým z roku 2013, pričom sa na tieto texty budeme dívať optikou opozície historizácia-modernizácia. Pri citáciách z jednotlivých textov označujeme úryvok z V. Turčányho prekladu písmenom T a text čerpáme z *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy* (Pauliny, 1964, s. 130 – 133), úryvok z L. Feldekovho prekladu písmenom F a čerpáme z *Proglas. Preklady a básnické interpretácie* (Feldek, 2012, s. 15 – 17) a úryvok z J. Zamborovho textu písmenom Z a čerpáme z *O Proglase a jeho slovenských básnických prekladoch* (Zambor, 2013, s. 210 – 212).

Ako sme už uviedli v predchádzajúcej časti, L. Feldekov preklad sa formálne odlišuje uplatnením rytmického posunu. Vnímame to ako prejav modernizácie, a to z viacerých dôvodov. Strofické členenie sa približuje súčasnému čitateľovi viac ako astrofická forma. Zachovaná obsahová zložka, invariant, sa v strofickej forme môže čitateľovi javiť mladšia, ako v skutočnosti je, pretože formálne sa báseň ponáša na modernú podobu poézie. Sme však toho názoru, že strofické členenie nie je na niektorých miestach funkčné. Syntaktické členenie myšlienok nezodpovedá strofickému a tým vznikajú medzistrofické presahy. Členenie obsahovo jednoliatej básne na strofy tu na niektorých miestach môže pôsobiť priam rušivo. Zavedením rýmu sa taktiež zvyšuje čitateľskú príťažlivosť, môžeme tu teda badať tendenciu približovať sa čitateľovi prekladu. Rýmuje sa vždy druhý a štvrtý verš v strofe, pričom prvý, tretí a piaty verš sa nerýmujú. V. Turčány i J. Zambor zachovávajú astrofický a nerýmovaný charakter básne, čo vnímame ako historizáciu, pretože sa tým vyjadruje príklon k charakteristikám originálneho textu.

Ďalšia oblasť, kde možno nájsť prvky modernizácie, je na úrovni výrazu. L. Feldekov výber výrazových prostriedkov vykazuje v niektorých prípadoch znaky štylistickej synonymie oproti V. Turčányho v tom zmysle, že L. Feldekov riešenie sa pociťuje ako bezpríznačkové, bližšie k bežnejšiemu použitiu jazyku,

V. Turčányho zas ako poetizujúcejšie, čím sa vytvára istý odstup medzi textom a súčasným čitateľom. Uvedené však neplatí na všetky výrazové prostriedky, v mnohých prípadoch majú prostriedky rovnakú príznakovosť. Uvádzame príklady, ktoré podľa nášho názoru majú svoj podiel na modernizujúcom charaktere L. Feldekovho prekladu. Vo veršoch 16 a 17:

T: „Všetci, čo chcete svoje duše krásnymi / **uzrieť**, a všetci po radosti **túžiaci**.“

F: „Všetci, čo krásu v dušiach túžite / **si uvidieť** a radovať sa **chcete**.“

Našu pozornosť tu púta opozícia „uzrieť“ – „uvidieť“ a „túžiť“ – „chcieť“. Vo veršoch 18 a 19:

T: „túžiaci **temno hriechu** navždy zapuďiť / a **sveta tohto hniloby** sa pozbaviť,“

F: „a chcete premôcť **hriešnu temnotu** / a **hnilobu, čo vládne** v tomto svete.“

Poetickosť pri genitívnej metafore „temno hriechu“ je u L. Feldeka oslabená použitím spojenia podstatného mena a atribútu. Okrem toho komplikovanejší výraz „sveta tohto hniloby“, zložený jednak z genitívnej väzby, jednak z inverzie, je u L. Feldeka v zjednodušenej podobe prostredníctvom vedľajšej vety. V 24. verši si môžeme všimnúť rozdiel v použití neurčitého slovesného tvaru na jednej strane, určitého slovesného tvaru na strane druhej:

T: „vypočuj Slovo od Boha ti **zoslané**,“

F: „Slovo, čo Boh ti **posiela**, ten pravý.“

Pre bežné použitie jazyka, a teda modernizáciu v preklade, by bola typická druhá možnosť. Situácia podobného charakteru nastáva aj vo veršoch 40, 61, 85, 87, 91 v nasledujúcich výrazoch:

T: „činiť“, „pokrm“, „boriť sa“, „zbroj“, „vyjaviť múdrosť“

F: „robiť“, „potrava“, „ísť do boja“, „zbrane“, „dať múdrosť“

L. Feldekov preklad v istých miestach nadobúda zvýšenú expresivitu a môžeme konštatovať, že aj komunikatívnosť. Máme na mysli výskyt exklamácií, ktoré upriamujú pozornosť čitateľa na dané verše. Vo V. Turčányho ani J. Zamborovom preklade sa tento prostriedok nevyskytuje. Ide o nasledujúce prípady: „Som spev pred svätým Evanjeliom!“, „Slovieni, počúvať to Slovo treba!“, „počúvajte, čo vlastný um vám vraví!“, „Nahé sú bez kníh všetky národy!“, „rozmliaždiť hlavu diabla prichystané!“. Pripúšťame však, že exklamáciami sa autor prekladu snažil vykompenzovať absenciu niektorých figúr, ktoré sa v jeho texte nemohli vyskyto-

vať napríklad pre menší počet slabík vo veršoch ako v origináli, ale aj ostatných prekladoch.

Zaujímavou črtou L. Feldekovho textu je aj akási hra so slovom, ktorou sa taktiež zvyšuje čitateľská príťažlivosť a stiera sa medzičasový a medzipriestorový rozdiel medzi originálom a týmto prekladom. Možno nájsť kalambúr „Božie zbožie“, tautonymum: „stá a stá“, či sklon k paronomáziam: „hrozí hrozná“, „hnijúci hnis“.

Ako sme už uvideli, preklad J. Zambora je oproti L. Feldekovmu textu historizujúcejší. Keď sa bližšie pozrieme na tento preklad, tak si všimneme viacero črt spoločných s V. Turčányho prekladom. Obidva tieto texty vykazujú tendenciu historizovať, uchovávať historickú esenciu *Proglasu*, líšia sa však mierou historizácie. J. Zamborov preklad sa teda predsa len v istých prvkoch odlišuje od V. Turčányho verzie a sme toho názoru, že je to smerom k modernizácii, teda tento text vykazuje aj isté znaky modernizácie. Tento jav je najbadateľnejší na syntaxi. V J. Zamborovom texte je syntax čitateľsky prirodzenejšia. V 3. verši:

T: „prichádza Kristus **zhromažďovať** národy,“

Z: „prichádza Kristus, **aby spojil** národy.“

V prvom prípade je verš kondenzovanejší, v prípade druhom sa vyskytuje vedľajšia veta. V 17. verši:

T: „a všetci po **radosti túžiaci**,“

Z: „a čo **túžite sa radovať**.“

Opäť sa v prvom prípade vyskytuje polopredikatívna konštrukcia a v druhom prípade vedľajšia veta. Zaujímavé je ale ponechanie historizujúceho výrazu túžiť v oboch textoch. Podobne v 66. verši:

T: „ľudia, **ľúbiaci** sa,“

Z: „ľudia, **ktorí milujete sa**.“

Vyskytujú sa prípady, kedy sa u V. Turčányho vyskytuje inverzia a u J. Zambora nie:

T: „života zvieracieho“

Z: „zvieracieho života,“

T: „plod Boží,“

Z: „Božia úroda.“

Rozdiely medzi oboma textami si možno všimnúť aj na úrovni príznakovosti výrazu:

T: „činiť“ „niva“ „boriť sa“

Z: „spraviť“ „roľa“ „tuho bojovať“

Existujú však aj prípady, v ktorých je situácia opačná, teda J. Zamborov text je v daných výrazoch oproti V. Turčányho historizujúcejší.

ZÁVER

Cieľom tohto príspevku bolo na základe analýzy a komparácie zhodnotiť, akými spôsobmi sa v prekladoch *Proglasu* dosahuje historizácia, resp. modernizácia. Dospeli sme k záveru, že preklad Ľubomíra Feldeka je najmodernizovanejším prekladom v rámci prekladovej série *Proglasu*. Preklady Viliama Turčányho a Jána Zambora vykazujú podobnú mieru historizácie, ale J. Zamborov text možno zároveň označiť za modernizovanejší oproti V. Turčányho. Všetky tri tieto texty sú pre kontext slovenskej kultúry veľmi významné vzhľadom na domestifikáciu *Proglasu* do súčasnej kultúry a literatúry. Považujeme však za dôležité vysloviť otázku, či je modernizácia prekladu *Proglasu* nevyhnutná. Je potrebné si uvedomiť, že funkcia, ktorú plnil originál v 2. polovici 9. storočia, je odlišná ako funkcia, ktorú bude v cieľovom prostredí plniť preklad. Ak by sme za jednu z týchto funkcií považovali obhajobu domáceho liturgického jazyka, tak v súčasnosti táto funkcia už aktuálna nie je, pretože bohoslužby sa v domacom, teda slovenskom jazyku, konajú bežne. Sme toho názoru, že preklad *Proglasu* má najmä zachovávať svoju historickú esenciu a sprítomňovať počiatky našej písomnej kultúry. Z týchto dôvodov považujeme funkčnú historizáciu pri preklade tejto pamiatky za opodstatnenú, pretože cieľom by tu mala byť snaha o dosiahnutie vernosti. Ľ. Feldekov preklad síce tlmočí myšlienky obsiahnuté v *Proglase*, ale voľným narábaním s predlohou, pričom máme na mysli formálne atribúty, neposkytuje vernú predstavu o *Proglase* ako stredovekej pamiatke. Na základe nášho výskumu vidíme perspektívu aj pre hlbšie uchopenie danej problematiky. Komparačný výskum možno rozšíriť aj o preklady Jána Stanislava a Jána Mišianika, aj napriek odlišnej predlohe. Takáto komplexná analýza by mohla vytvoriť predpoklad na sformulovanie akejsi všeobecnej zásady, ktorá sa pri prekladaní *Proglasu* uplatňuje, a naopak pomenovať diferencie, ktorými sa jednotlivé prekladateľské poetiky odlišujú.

PRAMENE

- Antológia staršej slovenskej literatúry*. Zostavil J. Mišianik. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1981, 872 s.
- KONŠTANTÍN: *Proglas*. Bratislava: Vydavateľstvo HERBA, spol. s r.o., 1996, 52s. ISBN 80-967020-2-5.
- PAULINY, E.: *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964, 248 s.
- Proglas*. Zost. A. Fischerová. Bratislava: Perfekt, 2004, 67s. ISBN 80-8046-277-1.
- Proglas. Preklady a básnické interpretácie*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2012, 78 s. ISBN 978-80-8119-060-5.
- Proglas*. Zost. E. Drobný. Bratislava: Perfekt, 2013, 63 s. ISBN 978-80-8046-621-3.
- STANISLAV, J.: *Dejiny slovenského jazyka*. Texty. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1957, 328 s.
- ZAMBOR, J.: *O Proglase a jeho slovenských básnických prekladoch*. In: Slová Slovanov. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2013, 222 s. ISBN 978-80-8119-076-6.

LITERATÚRA

- BEDNÁROVÁ, K. *Dejiny umeleckého prekladu na Slovensku I. Od sakrálneho k profánnemu*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2013, 301 s. ISBN 978-80-224-1348-0.
- BEDNÁROVÁ, K. *Rukoväť dejín prekladu na Slovensku I. (18. a 19. storočie)*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2015, 74 s. ISBN 978-80-223-3837-0.
- BEDNÁROVÁ, K. Teória prekladovej série. In: *Chiméra prekladania*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1999, 236 s. ISBN 80-224-0562-0.
- FELDEK, L. Prečo rýmovaný *Proglas*. In: *Proglas. Preklady a básnické interpretácie*. Kolektív autorov. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2012, 78 s. ISBN 978-80-8229-060-5.
- FELDEK, L. *Prekliata Trnavská skupina*. Bratislava: Columbus, 2007, 212 s. ISBN 978-80-7136-171-8.
- LIBA, P. – LAUKOVÁ, S. *Svätý Cyril a svätý Metod v slovenskej literatúre*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2012, 234 s. ISBN 978-80-558-0240-4.
- LIBA, P. – LAUKOVÁ, S. *Medzi trvaním a dejinami. Cyril a Metod v slovenskej literate*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2013, 2018 s. ISBN 978-80-558-0381-4.
- MINÁRIK, J. *Stredoveká literatúra*. 2. vyd. Bratislava: SPN, 1980, 356 s.
- MIKO, F. Invariant a rozptyl prekladu. In: F. Miko: *Aspekty prekladového textu. Antológia prác o preklade*. Zost. Valentová, M.; Režná, M.. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2011, 309 s. ISBN 978-80-558-0010-3.

- PAULINY, E. *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*. Bratislava: SPN, 1983, 256 s.
- PAULINY, E. Konštantín Filozof ako teoretik prekladu. In: *Chiméra prekladania. Antológia slovenského myslenia o preklade I*. Bratislava: VEDA, 1999. 236 s. ISBN 80-224-0562-0.
- PAVLOVIČOVÁ, K. Nejasnosti okolo veľkomoravského staroslovienskeho *Proglasu*. In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, 2015, č. 3, s. 165 – 189, č. 4, s. 269-290 ISSN 0037-6973.
- PAVLOVIČOVÁ, K. *Veľkomoravský Proglas*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2016, 142 s. ISBN 978-80-568-0016-4.
- PAVLOVIČOVÁ, K. Odpoveď J. Zamborovi na kritiku Dekonstrukcia *Proglasu*. In: *Slovenská literatúra*, roč. 3, 2016, č. 1, s. 64 – 69. ISSN 0037-6973.
- PAVLOVIČOVÁ, K. AD PETER TOLLAROVÍČ (reakcia na jeho recenziu monografie *Veľkomoravský Proglas*). In: *Slovenské pohľady na literatúru, umenie a vedu*, roč. IV. + 135, 2019, č. 2, s. 151 – 154. ISSN 1335-7786.
- POPOVIČ, A. *ORIGINÁL-PREKLAD. Interpretáčnā terminológia*. Bratislava: Tatran, 1983, 368 s.
- SABOLOVÁ, D. Viacnásobný preklad a jeho funkcie v národnej kultúre. In: *Chiméra prekladania*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1999, 236 s. ISBN 80-224-0562-0.
- ŠMATLÁK, S. *Dejiny slovenskej literatúry 1*. 3. prepracované vydanie. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2002, 359 s. ISBN 80-88878-70-5.
- TOLLAROVÍČ, P. Rozporuplnā monografia o *Proglase*. In: *Slovenčinár*, roč.4, 2017, č. 2, s. 59 – 60. ISSN 1339-4908.
- TURČÁNY, V. Veľbáseň storočí. In: *Cestami poézie I. Za obraznosťou básnictva*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2003, 232 s. ISBN 80-88878-79-9.
- ZAMBOR, J. Dekonstrukcia *Proglasu*. In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, 2015, s. 512 – 514. ISSN 0037-6973.
- ŽIGO, P. O *Proglase* na záver Roka Konštantína a Metoda. In: *Kultúra slova*, roč. 47, 2013, č. 6 s. 321 – 327. ISSN 0023-5202.

RESUMÉ

This work focuses on examining the variants of translation of *Proglas* to modern Slovak while considering the context of making of the original as well as the translations. The work also includes previous scientific discourse about the translations of *Proglas*. The research works with theory concerning the multiple translations. In the analysis of the texts by Viliam Turčány, Lubomír Feldek and Ján Zambor the work puts emphasis on applying historization and modernization in the texts. The aim of this work is to point out the differences in applying these categories in translation. The translations by Viliam Turčány and Ján Zambor apply historization, while the translation by Lubomír Feldek is

considerably modernized and formally different due to the rhythmic shift. The work also concludes with pointing out the justified functional historization in translation of *Proglas* regarding the change of the text function of both the original text and contemporary translations.

◆◆◆

Bc. Dominik Vančo
Hlboká 73
949 12 Nitra
dominikvanco1@gmail.com

ROZHOVORY

PREKLADOPÉDIA 2

GAME OF THRONES V SLOVENČINE

Mgr. Lucia Halová vyštudovala prekladateľstvo a tlmočníctvo anglického a portugalského jazyka na FiF UK v Bratislave. Už niekoľko rokov sa venuje umeleckému, najmä knižnému prekladu z anglického a portugalského jazyka. Z angličtiny preložila viaceré fantasy titulov (napríklad *Zber kostí* od *Samanthy Shannonovej*, *Tatran*), v spolupráci s ďalšími prekladateľkami ságy *Pieseň ľadu a ohňa* od *G. R. R. Martina* a *Kroniky Amberu* od *Rogera Zelazneho*, ale aj írské detektívky od *Tane Frenchovej* (*Vtedy v lese*, *Tatran*) alebo knihu *V tmavej komore* od americkej novinárky *Susan Faludi* (*Inaque*). Z portugálčiny preložila prvé slovenské vydanie *Knihy nepokoja* od *Fernanda Pessou*, za ktoré získala prémiu *Ceny Jána Hollého*. Pracovala ako redaktorka časopisu *Revue svetovej literatúry*, prekladá titulky pre filmy, príležitostne rediguje preklady pre vydavateľstvo *Inaque*, organizuje literárne besedy a *Noc literatúry* v *Piešťanoch*.

Pomáhali ste si pri preklade ságy *Hra o tróny* nejakými paralelnými textami? Mali ste konzultantov?

Hra o tróny je veľmi rozsiahla sága a každá pomoc sa hodila, aby sme sa v nej nestratili. Ako najzrejmejšia pomoc sa určite javí český preklad kníh a seriálu, ja som ju však nevyužila. Čeština je príveľmi blízky jazyk a dlhé roky u nás fungovala ako „jazyk fantastiky“, bála som sa, že takejto hypnózy „originálu“ by som sa už nevedela zbaviť.

Našli sme však na internete fanúšikovskú encyklopédiu celého sveta *Piesne ľadu a ohňa* (v angličtine) s podrobne rozpracovanými heslami všetkých postáv, všetkých významných miest, s obsahmi kapitol a podobne. Tam som si napríklad overovala, či je meno nejakej postavy prezývka a treba ho preložiť, od čoho sa odvíja jej rodové meno, prípadne som si mohla pozrieť, ako vyzerá jej erb, ak mi to z opisu v knihe nebolo dosť jasné. Rovnako som zisťovala, z čoho vychádzajú niektoré miestne názvy, hlavne ak dané slovo v angličtine malo viaceré odlišných významov. A niekedy mi s konečným rozhodnutím pri preklade takýchto viacvýznamových názvov pomohla španielska fanúšikovská encyklopédia.

Keďže príbeh sa odohráva vo svete veľmi podobnom európskemu stredoveku a vyskytuje sa v ňom široká slovná zásoba práve z tohto obdobia, rozhodla som sa v tomto smere trochu dozvedieť. Ešte skôr, ako sme sa pustili do prekladu, prečítala som si knihu *Rytier a jeho kráľ* od Daniely Dvořákovéj. Vďaka nej som získala skvelú predstavu o tomto období, o vzťahoch medzi šľachtou, feudálnymi pánmi a poddanými, o ich každodennom živote, o rytierskych cnostiach a povinnostiach, alebo aj o tom, ako a prečo králi cestovali po svojom kráľovstve. A že vôbec takéto cesty podnikali, často s takmer celým dvorom niekoľko mesiacov putovali po krajine a doslova vyžierali šľachticov, ktorých poctili svojou návštevou.

Čo sa týka rytierov a ich brnenia, dôležitej rekvizity Martinovho sveta, na to som si zohnala živého konzultanta zo skupiny historického šermu. Sadli sme si spolu nad obrázky brnenia a už som si len zapisovala názvy jednotlivých častí. K tomu sa mi podarilo vo výpredaji zohnať *Ottovu encyklopédiu – Zbroja* v antikvariáte *Estetiku odievania* zo Slovenského pedagogického nakladateľstva, ktorá mi pomohla zaplniť niektoré medzery v móde tých čias.

Ako by ste opísali štýl G. R. R. Martina a aké prekladateľské oriešky sa v jeho textoch najčastejšie vyskytujú?

George R. R. Martin píše veľmi pútavo, ale zároveň nijako prekombinovane. Opisov tak akurát a k tomu uveriteľné a dynamické dialógy – tie prekladám najradšej. A najväčším orieškom boli určite preklady názvov a viacvýznamových prezývok. Jednoducho prenos celého fiktívneho sveta do iného jazyka.

Aké je to spolupracovať na preklade knihy s iným prekladateľom? Aké výhody alebo nevýhody to prináša?

Je to ako každá iná spolupráca, ide o kompromisy, dohody a o to byť na jednej vlne. Sagu som začala prekladať s Aňou Ostrihoňou. S ňou sme si určili základné pravidlá: že každá prekladá jednu polovicu knihy, potom si preklady navzájom prečítame a zredigujeme, slovnú zásobu konzultujeme priebežne v zdieľanom glosári a podobne. Keďže má však Aňa vlastné vydavateľstvo a preklad *Piesne ľadu a ohňa* bol predsa len veľmi náročný na čas, pracovala som od druhej knihy s Barborou Kráľovou.

S oboma kolegyňami si výborne rozumiem, takže aj spolupráca s nimi bola skvelá. Vedeli sme sa dohodnúť na terminológii, na štylistike, ja som v takej spolupráci videla samé výhody. Hlavnou bolo, že človek nie je na také rozsiahle dielo sám. Keď sa ocitnete v slepej uličke s nejakou vetou či prekladom názvu, máte sa s kým poradiť. Máte pri sebe (aspoň virtuálne) niekoho, kto je do tej problematiky rovnako zažratý a presne vie, na čo sa ho pýtate. A aj tej kritike od fanúšikov sa takto vo dvojici ľahšie čelí.

Preferujete po tejto skúsenosti skôr spoločné preklady alebo naďalej radšej prekladáte samostatne?

Na to, aby dvaja prekladatelia či dve prekladateľky spolupracovali takto úzko na preklade jednej knihy, sa musia stretnúť naozaj dvaja ľudia na jednej vlne. Nám sa to, našťastie, podarilo, ale určite to nie je pravidlo. Ešte som takto spolupracovala s Lindou Magáthovou na preklade *Kroník Amberu* od Rogera Zelazneho, ale ďalej už idem znova sama. Ak sa však naskytne príležitosť prekladať ďalšiu Martinovu knihu v spolupráci s Barborou Kráľovou, tak veľmi rada!

Ako vnímate teóriu prekladu vo vzťahu k praxi? Dokáže prekladateľ s teoretickým zázemím vytvoriť lepší preklad?

Určite je teória potrebná a nápomocná, veď ako pri každej špecializovanej činnosti. Ja som síce mala na škole radšej praktické hodiny, ale sama vidím, že z tej teórie sa na mňa veľa nalepilo a pomáha mi to pri práci. Viem, čo si môžem či nemôžem dovoliť a prečo, ako pristupovať k prekladom reálií či citácií a podobne.

Existuje kniha, ktorú by ste niekedy chceli preložiť?

Dlho som túžila preložiť knihu z portugalčiny, ktorú som študovala spolu s angličtinou a je to moja srdcová záležitosť. To sa mi nedávno splnilo dielom *Knihá nepokoja* od Fernanda Pessou, takže si teraz musím vysnívať iný projekt. Napríklad komiks, do toho by som sa pustila veľmi rada.

Čo by ste odporučili študentom – budúcim prekladateľom?

Určite veľa čítať. A čítať po slovensky, aby si rozširovali slovnú zásobu a repertoár zaužívaných slovných spojení. A v kvalitných prekladoch zasa nájdu kopu šikovných riešení, ako napríklad prekladať trpné konštrukcie a podobne. Nestačí poznať jazyk originálu, ale hlavne treba mať jasno v jazyku cieľovom, veď o ten nám ide.

A pri samotnom prekladaní by som rada zdôraznila viacnásobnú kontrolu. Vždy si treba preložený text znova porovnať s originálom: či niekde nevypadla veta, či neprehliadli slovko, ktoré mení význam celej výpovede napríklad z kladnej na zápornú... A potom si, samozrejme, treba celý preklad ešte raz prečítať, sústrediť sa na štylistiku, jednoducho, či sa to dobre číta. Iba tak budú schopní odovzdať kvalitnú prácu, nad ktorou nebude redaktor či redaktorka zúriť a chytať sa za hlavu.

Étienne Dolet povedal pred smrťou slávnu vetu: „Traduttore, traditore.“ Čo si o tom myslíte? Je prekladateľ zradca?

Pri preklade sa treba zmieriť s tým, že sa vždy bude líšiť od pôvodného diela, a nielen jazykom. Vždy sa nájde nepreložiteľná veta či situácia, treba ju nahradiť

inou, neutrálnejšou a už vzniká posun. A to je určite taká malá zrada na pôvodnom diele. Ale s tým asi nič nenarobíme, ja aj v tom vidím krásu prekladania: príbeh žije vlastným životom a je na každom prekladateľovi a prekladateľke, aby jeho silu a krásu podali ďalej v rámci možností svojho jazyka. Skrátka, aby z neho mali čitatelia ich preloženého textu rovnaký zážitok, ako mali oni pri čítaní originálu.

Mgr. Barbora Kráľová, PhD. absolvovala štúdium na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo v jazykovej kombinácii anglický jazyk a kultúra a ruský jazyk a kultúra. Doktorský titul z translatológie obhájila na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Dva roky pracovala ako projektová manažérka v prekladateľskej agentúre, potom sa prekladu beletrie a marketingových textov začala venovať na voľnej nohe. Debutovala prekladom viacerých poviedok v knihe *Krvilačné tety a iné zvery* od Sakiho (Európa), ďalej nasledovali preklady autorov ako A. C. Doyle (*Diabolská izba*, Európa), B. Stoker (*Dáma v rubáši*, Európa). Venovala sa knihám pre deti (séria komiksov *Veľký frajer Nate*, *Albatros* a i.). V tvorivej prekladateľskej spolupráci prispela k prekladom *Kroník Amberu* (Tatran) od R. Zelazneho a série *G. R. R. Martina Pieseň ľadu a ohňa* (Tatran). Vo voľnom čase organizovala literárne večery v nitrianskej kaviarni *Trafačka* a organizovala *Noc literatúry 2017* v Nitre. Aktuálne už takmer dva roky pracuje ako šéfredaktorka pre beletriu vo vydavateľstve *Ikar*.

Pomáhali ste si pri preklade ságy Hra o tróny nejakými paralelnými textami? Mali ste konzultantov?

Pomáhali sme si hlavne anglickou online encyklopédiou, ktorú vytvorili fanúšikovia. Bez nej by to asi bolo o dosť ťažšie. Obe sme si občas niektoré veci vyhľadávali aj v jazykoch, ktoré sme študovali – ja v ruštine a Lucia v portugalčine. Našla som aj online verzie ruských prekladov, ale neviem, či boli oficiálne, lebo takmer vždy, keď som tam niečo chcela nájsť, tak tá konkrétna pasáž chýbala. Mala som pocit, že tretina textu z toho ruského prekladu jednoducho zmizla. Češtine sa asi väčšina slovenských literárnych prekladateľov vyhýba, je priveľmi blízka na to, aby sa jej potom človek dokázal striasť. Nuž a raz som mala snahu skonzultovať s niekým časť brnenia, ale nepochodila som. Takže nakoniec sme konzultovali hlavne encyklopédie a internet.

Ako by ste opísali štýl G. R. R. Martina a aké prekladateľské oriešky sa v jeho textoch najčastejšie vyskytujú?

Jeho štýl je pomerne čistý, mne sa prekladal dobre, ku koncu doslova výborne, už som ho poznala. V porovnaní s Rogerom Zelaznym to bola malina. Popravde, takto s odstupom času si už ani veľmi nespomínam na nejaké oriešky. Podchvíľou sa vyskytlo nejaké hovoriace meno alebo názov, ktoré bolo treba urýchlene vyriešiť. Hlavným orieškom bol rozhodne ten nikdy nekončiaci objem textu.

Aké je to spolupracovať na preklade knihy s iným prekladateľom? Aké výhody alebo nevýhody to prináša?

Pre mňa to nebola prvá skúsenosť, prekladala som už s kolegami Kubušom a Djovčošom zbierku poviedok britského satirika Sakiho. V tomto prípade to však bolo naozaj iné, išlo o spoluprácu na jednom texte a vyžadovalo si to aj špecifický prístup. Za seba hovorím, že to bola vynikajúca skúsenosť. Cítila som veľkú istotu a vďaka tomu sa mi pracovalo úplne inak.

Preferujete po tejto skúsenosti skôr spoločné preklady alebo naďalej radšej prekladáte samostatne?

Pravdupovediac, radšej by som už prekladala len vo dvojici, ale asi len s Luciou. Boli sme dokonale zohraté.

Ako vnímate teóriu prekladu vo vzťahu k praxi? Dokáže prekladateľ s teoretickým zázemím vytvoriť lepší preklad?

Nerada by som to hodnotila z toho hľadiska. Keďže sama mám teoretický základ, nie som si istá, či sa dokážem odosobniť. Núti ma to uvažovať smerom, ktorý glorifikuje teóriu. Podľa mňa je teoretické zázemie potrebné – otvára obzory, rozširuje diskusiu. Prekladateľ s teoretickým zázemím jednoducho úplne inak uvažuje, inak vníma súvislosti, ale to neznamená, že „nadupaný“ teoretik vie prekladať. Podstatný je cit pre jazyk a štýl a pravdaže všeobecný rozhľad.

Existuje kniha, ktorú by ste niekedy chceli preložiť?

Nie, nemám žiadny prekladateľský sen. V zásade som celkom zvedavá, aké preklady sa ku mne dostanú, s čím ma ten-ktorý vydavateľ osloví.

Čo by ste odporučili študentom – budúcim prekladateľom?

Aby nemali priveľké oči, literárny preklad je tvrdý chlebíček. Ak chcú prekladať beletriu, mali by si cibriť štýl a učiť sa od najlepších. Mne veľmi pomohlo, že som diplomovú prácu písala na tému kritiky prekladu beletristického diela. Porovnávaním viacerých prekladov od skúsených prekladateľov som veľa pochytila. Dobré je tiež na začiatku spolupracovať s kvalitným redaktorom.

Étienne Dolet povedal pred smrťou slávnu vetu: „Traduttore, traditore.“ Čo si o tom myslíte? Je prekladateľ zradca?

Nevidím to tak tragicky. V preklade sa vždy čosi stráca. Podstatné je, koľko sa v ňom dá nájsť.

Otázky formuloval
Marián Kabát

PREKLADOPÉDIA 3

AKO ZAČAŤ NA VOĽNEJ NOHE AKO PREKLADATEĽ A TLMOČNÍK

Mgr. Linda Magáthová v roku 2012 ukončila magisterské štúdium na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo anglický jazyk a kultúra a nemecký jazyk a kultúra. Okrem týchto dvoch jazykov si neskôr do repertoára pribrala aj poľštinu. Na voľnej nohe pôsobí v podstate od ukončenia svojho štúdia. V preklade sa špecializuje na oblasti ako logistika, prírodné vedy a automobilový priemysel. Venuje sa však aj umeleckému prekladu. Prekladala dve knihy zo série Star Wars (Egmont), rôznu detskú literatúru, ale aj fantasy, napríklad Kroniky Amberu od Rogera Zelaznyho (Tatran, v spolupráci s Barborou Kráľovou, Luciou Halovou a Martinou Petákovou) a Deti krvi a kostí od Tomi Adeyemiovej. Prekladala aj psychothriller Sebastiana Fitzeka Šialená hra. Čo sa tlmočenia týka, odovzdávala posolstvá pre klientov ako Volkswagen, Eset, Svetová banka.

Aké boli Vaše prekladateľské a tlmočnicke začiatky?

Všelijaké, ako to už asi v prípade začiatkov býva. Pre prekladateľstvo a tlmočníctvo som sa rozhodla skoro až v maturitnom ročníku, veľmi som sa tam chcela dostať, a tak som na škole bola aktívna. Prihlásila som sa do takmer každého ročníka Prekladateľskej univerziády, aby som získala spätnú väzbu na svoje preklady, aj na súťaž Poľského inštitútu v preklade, tlmočila som aj na konferenciách, ktoré poriadala UKF. Keď dnes hovorím o svojej práci, väčšinou každého zaujíma preklad knižiek, najmä beletrie, ale tomu sa venujem len od roku 2016 (štúdium som ukončila v roku 2012, živnosť na preklady a tlmočenie mám až od roku 2013). Pôvodne som sa totiž chcela venovať len odborným textom, nebránila som sa ani tlmočeniu. Bránila som sa len beletrii, lebo mi to prišlo príliš zložité. Prvé preklady som robila pre známych – prekladala som kopy abstraktov pre študentov z iných odborov, veľa odborných textov pre známych doktorandov, najrôznejšie dokumenty pre známych a kamarátov, neskôr som pracovala v stavebnej firme ako asistentka na diaľku (písala som maily, komunikovala so zákazníkmi, úradmi v Rakúsku a pod.), prekladala som a tlmočila, najmä počas výjazdov do Rakúska. Počas celého štúdia som doučovala doma alebo učila v jazykovej.

Po štúdiu som bola chvíľu zamestnaná na pozícii projektovej manažérky v prekladateľskej agentúre a potom 2 roky na živnosť v DHL v bratislavskom Volkswagene, kde som najmä učila nemčinu a angličtinu, ale aj prekladala hrby firemných dokumentov a tlmočila pri rôznych auditoch alebo zahraničných návštevách a školeniach. Naučila som sa tam veľa o logistike a automobilovom priemysle, čo mi neskôr veľmi pomohlo. Počas týchto dvoch rokov som pracovala aj na zákazkách pre iných klientov, preto som nakoniec z tejto pozície odišla na voľnú nohu. V areáli Volkswagenu som však zostala, lebo som často tlmočila pre agentúru, ktorá tam pôsobila, a pracujem pre ňu doteraz. A postupne sa to rozbiehalo, prax sa nabaľovala, až kým som prišla po dnešný stav – pokiaľ ide o slovenský trh, pracujem najmä pre priamych klientov (okrem možno dvoch agentúr), pokiaľ ide o zahraničný, prevažujú nemecké a rakúske agentúry, ale postupne začínam pracovať skôr pre priamych klientov, a od svojej prvej knižky takmer nepretržite pracujem vždy aj na nejakom knižnom preklade pre slovenské vydavateľstvá. Z odborných textov prijímam zákazky rôzneho druhu, ale uprednostňujem logistiku a automobilový priemysel, prípadne techniku, pretože v týchto oblastiach mám najviac praktických skúseností. Navyše, na našom trhu s naším zameraním ekonomiky sa týmto oblastiam germanista, ale aj anglista, vyhne len ťažko.

Dnes by som to asi urobila inak – možno by som si založila živnosť už počas štúdia, aby som mohla už vtedy faktúrovať a dostať sa k zaujímavejším zákazkám, ale myslím, že to nakoniec dopadlo tak, ako malo. Na druhej strane, celkom dobrá cesta je aj zamestnať sa na pár rokov v nejakej firme, získať prax a vedomosti z konkrétneho odboru, rozvíjať spoluprácu s inými klientami a postupne sa vydať na voľnú nohu. Ale dnes majú študenti výhodu v tom, že majú viac informácií a môžu sa rozhodnúť, ktorou cestou ísť.

Máte „vysnívanú“ zákazku, ktorú by ste nikdy neodmietli?

Mám, dokonca viac. Pri tomto povolání sa musím extrémne brzdiť a často si vedome pripomínať, že nemôžem prijať každú zákazku, lebo sa mi často stáva, že chcem robiť všetko! Pokiaľ ide o odborný preklad, veľmi rada by som si raz preložila encyklopédiu alebo náučnú literatúru z oblasti klimatológie, biológie, botaniky, zoológie či ochrany prírody, čo sú moje absolútne najobľúbenejšie témy. V detstve boli moje obľúbené knihy najmä encyklopédie o zvieratách a prírode všeobecne, takže dúfam, že sa k nim raz prepracujem aj v rámci svojej práce. A v tom umeleckom som nikdy nemala veľké ambície, netuším, ako som sa dostala k toľkým zaujímavým textom a knižkám, ale som za to vďačná. Akosi mi prischol najmä žáner fantasy, a veľmi sa z toho teším. Mojm tajným snom je raz dostať na preklad knihu od Anne Rice (napísala napríklad *Interview s upírom*), ale keďže moje vysnívané dielo je obrovská kniha s rozsahom vyše 900 strán a navyše, vyšla už dávnejšie, v roku 1990, neviem, kto by ju chcel vydať. Ale ak to tu

číta nejaký vydavateľ, ktorý má chuť o tom aspoň popremýšľať, tak sa hlásim na preklad diela s názvom *The Witching Hour!* A pri preklade *Kroník Amberu* som si zamilovala aj štýl Rogera Zelaznyho, ak príde ponuka vydať nejaké jeho ďalšie dielo, okamžite sa na ňu vrhnem!

Akú zákazku by ste, naopak, nikdy neprijali?

Nemám žiadny zoznam toho, čo by som nevzala... Ale tak pocity, určite nič zo zbrojárskeho priemyslu, mäso spracujúceho priemyslu či poľovníctva alebo niečo, čo je v hrubom rozpore s vedeckými poznatkami (neviem si predstaviť prekladať príručku homeopatie alebo texty proti očkovaniu) či s mojimi názormi – pokiaľ ide o komerčné texty a nie je to len súčasť nejakého románu. Ale ani príliš „krvavé“ a brutálne romány (keď mi v Tatrane ponúkli knižku Sebastiana Fitzeka, najprv som si zistila, či v nej každá druhá postava nezomrie nejakou príšernou smrťou, až potom som ju vzala).

Spomínate si na nejaké zložité situácie pri preklade/tlmočení? Ako ste ich riešili?

Pri preklade vznikajú zložité situácie najmä z technických príčin – keď sa mi v Tradose nedá niečo otvoriť, uložiť, alebo sa niečo kazí, samozrejme, z nejakej neznámej príčiny. Vtedy jednoducho googlim a prehľadávam rôzne fóra pre prekladateľov v nádeji, že podobný problém už niekto (vy)riešil predtým. To sa sem-tam stane.

Ak si neviem rady s nejakým pojmom alebo vetou a už som prešla kompletne celý internet, väčšinou sa niečo pokúsim vymyslieť v spolupráci so skúsenejšími kolegami alebo píšem kamarátom, ktorých mám v krajine svojho východiskového jazyka.

Pri tlmočení sa asi zložitejšie situácie vyskytnú častejšie. Ale nemám žiadnu vtipnú príhodu. Väčšina zložitejších situácií je spojená s tým, že rečník sa rozhodne nehovorí do mikrofónu a potom si treba domýšľať, alebo pri tlmočení nejakého technického školenia (čo je môj najobľúbenejší typ zákazky) rečník začne hovoriť o úplne iných veciach, než boli v podkladoch a vtedy treba tvoriť. Ale zažila som aj situáciu, keď rečník, Talian, celý čas hovoril veľmi lámanou angličtinou a vymýšľal si nielen gramatiku, ale aj slová. Ale všetko sa nám nejakou spolu s jeho poslucháčmi podarilo úspešne dešifrovať a odniesť si vedomosti, ktoré im chcel sprostredkovať, takže to dopadlo dobre.

V spolupráci s inými prekladateľkami (L. Halová, B. Kráľová, M. Petáková) ste pracovali aj na Kronikách Amberu (R. Zelazny, Tatra). Ako sa vám spolupracovalo a ako ste zabezpečovali konzistentnosť?

Toto je asi najčastejšie kladená otázka ku *Kronikám Amberu*. Najmä na internetových fórach ku knihám a fantasy som zachytila mnohé diskusie, kde sa

rozoberalo, ako môžu dať jednu knihu, resp. ságu prekladať štyrom prekladateľkám. Fanúšikovia sa totiž obávali, či to neovplyvní kvalitu prekladu a hlavne jednotnosť štýlu. Dovolím si povedať, že štýl sa nám podarilo zachovať. (Sága sa skladá z piatich kníh, kde je hlavnou postavou Corwin, a z ďalších piatich, ktoré sú písané z pohľadu jeho syna Merlina, takže štýl je mierne odlišný.)

Ja som do projektu nastúpila až pri preklade tretej knihy z desiatich, najprv som si prečítala preklady, čo už mali Lucia s Barborou hotové, a keď som dokončila svoj preklad, čítala ho po mne Lucia, rovnako som čítala ja jej preklad. Martina pracovala iba na jednej knihe, ale aj jej preklad sme si potom čítali, aby boli všetky texty jednotné. Z väčšej časti sme potom na knižkách robili ja s Luciou. Navyše, všetky knihy veľmi dôkladne redigovala pani Jusková. Po zapracovaní redakčných zmien sme ešte ja s Luciou čítali všetky knihy v zalomenej podobe, takže si myslím, že sme mali viac než dosť možností konzistentnosť si dobre ustrážiť. Po toľkých čítaniach sa mi jednotlivé diely začali pomaly zlievať, takže dnes už ani neviem, ktoré diely som prekladala ja, musím sa vždy pozrieť, keď sa na to niekto pýta.

Čo sa týka slovnej zásoby, celý čas sme mali na Disku Google spoločný glosár, kde sme mali všetky pomenovania zázračných tvorov, mená postáv, miestne názvy a vôbec, názvy všetkého možného, najmä častí zbraní či výzbroje (v čom nám pomohli Luciine skúsenosti z prekladania *Hier o tróny*). Priamo v ňom sme sa radili, ako čo nazveme.

Takže si myslím, že čitateľ určite v desiatich dieloch nenarazí na nejaké odlišné preklady jednej veci alebo náhodný „skok“ z jedného štýlu do druhého.

Spolupracovalo sa mi veľmi dobre, teším sa, že som dostala možnosť spolupracovať so skúsenejšími kolegyňami a rozhodne som sa pri prekladaní veľa naučila. Súčasne to bola moja prvá spolupráca na takých rozsiahlych textoch a bol to nový pocit.

Aké sú podľa vás špecifiká žánru fantasy a aké predstavuje problémy?

S fantasy sa mi spája najmä nutnosť zapojiť ešte väčšiu dávku fantázie ako zvyčajne. Okrem toho, že treba často vymýšľať názvy pre nové čarodejné tvory, rôzne postavy a príšery, čitateľovi musíme sprostredkovať aj nový, čarovný svet, často úplne odlišný od toho, v ktorom sa práve nachádza. A po R. Zelaznym sa mi s fantasy spája najmä nepredvídateľnosť – v jednej chvíli opisujeme súčasný svet niekde v Amerike, potom preskočíme do epochy pripomínajúcej stredovek, o chvíľu zasa píšeme o snovej krajine, kde nejaká príšera zrazu úplne zmení spôsob vyjadrovania a začne filozofovať o zmysle života. A často sme boli konfrontované s odkazmi na dielo, slovnú hračku či kultúrny odkaz, ktorý v našej kultúre veľmi nefunguje, takže aj s tým sa bolo treba vysporiadať. Teraz s Luciou Halovou pracujeme na pokračovaní trilógie od Tomi Adeyemi, a s ňou sa mi spája najmä

dynamika deja (okrem toho, že tiež je treba vymýšľať názvy pre čarovné tvory či rôzne čarodejnícke klany).

Ako vnímate teóriu prekladu a tlmočenia vo vzťahu k praxi? Dokáže prekladateľ/tlmočník s teoretickým zázemím podať lepší výkon?

Ja sa k teórii prekladu vyjadrujem veľmi nerada, lebo som ju nemala na škole veľmi v láske, skôr som sa chcela hneď sústrediť na praktické disciplíny. Ale s odstupom času musím uznať, že niektoré zákonitosti používam pri preklade skoro podvedome, a ak sa nimi niekto neriadi, všimam si to. Myslím, že hlavný prínos teoretických poznatkov je v tom, že približne viem, ktorým smerom sa pri práci vydať a čo si môžem či nemôžem dovoliť. Moja skúsenosť je, že o preklade som sa veľa naučila najmä z redakcií mojich textov, zo spolupráce s kolegami a podobné je to aj pri tlmočení.

Čo by ste odporučili študentom – budúcim prekladateľom a tlmočníkom?

Aj by som chcela znieť múdro, ale zrejme im odporučím len to, čo už od vyučujúcich počas štúdia počuli miliónkrát. Ale nemôžem inak, lebo mne sa v praxi potvrdilo, že tieto rady fungujú. Takže najmä: veľa sa venujte slovenčine. Čítajte (aj literatúru písanú v slovenčine, najmä pôvodných autorov!). Zaujímajte sa o svet, všeobecný prehľad sa zide, najmä tlmočníkom. Buďte aktívni – využite každú možnosť vycestovať na Erasmus alebo iný zahraničný pobyt, zapojte sa do dobrovoľníckej činnosti, využite každú možnosť získať prax v odbore (ak sa naozaj chcete venovať tomu, čo ste vyštudovali). Zúčastnite sa súťaží v preklade aj akcií organizácií združujúcich prekladateľov a tlmočníkov, spoznávajte svojich budúcich kolegov. Nezanedbávajte silu kontaktov z odboru aj mimo neho – nikdy neviete, odkiaľ vám príde ďalšia zákazka. A nezabudnite ani na neustále vzdelávanie – nielen formou štúdia niekde na škole, ale pokojne aj pri výmene skúseností s kolegami, čítaním blogov skúsenejších kolegov alebo pri účasti na rôznych konferenciách a podujatiach. A, žiaľ, aj smutné posolstvo pre tých, čo si mysleli, že budú celý čas prekladať len beletriu – knižkami samotnými sa celkom iste neužijete, preto si skúste nájsť ešte aspoň jednu oblasť, v ktorej môžete prekladať alebo tlmočiť (najlepšie niečo typu technika, ekonomika, právne texty či marketing, pretože to sú často prekladané druhy textov), alebo nejakú inú zárobkovú činnosť, popri ktorej môžete robiť aj na knižkách.

Étienne Dolet povedal pred smrťou slávnu vetu: „Traduttore, traditore.“ Čo si o tom myslíte? Je prekladateľ zradca?

Takéto radikálne vyhlásenia by som asi nepodporila. Ja vidím úlohu prekladateľa skôr pozitívne – prekladateľa vidím ako človeka, ktorý text „predžuje“ a potom nájde spôsob, ako cieľovému čitateľovi sprostredkovať zážitok z diela, aby čitateľ

bol podľa možnosti čo najmenej ochudobnený o štýl autora, prípadne (ak ide o úžitkové texty), aby čo najvernejšie odovzdal všetky potrebné informácie v zrozumiteľnej forme. Nevie, či je tu nejaké miesto pre „zradu“. Ale na druhej strane, netuším, ako to Étienne myslel.

Otázky formulovali

Marián Kabát a Lucia Podlucká

**CENA
ANTONA POPOVIČA
ZA TEÓRIU A KRITIKU
PREKLADU**

**XXIV. ROČNÍK
PREKLADATEĽSKEJ UNIVERZIÁDY**

2. CENA

VÝBORU SEKCIE PRE UMELECKÝ PREKLAD A VÝBORU SEKCIE PRE ODBORNÝ PREKLAD

Volám sa **Lukáš Bendík** a som študentom druhého ročníka magisterského stupňa štúdia v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, kombinácia anglický jazyk a kultúra – ruský jazyk a kultúra. Vo voľnom čase sa venujem audiovizuálnemu prekladu a kritike prekladu a zaujímam sa aj o témy ako funkcionalistický prístup k prekladu a sociológia prekladu. Umiestnenie sa na Prekladateľskej univerziáde považujem za svoj najväčší doterajší úspech. V budúcnosti sa chcem venovať tak odbornému, ako aj umeleckému prekladu.

Vo svojej práci analyzujem originál a dva preklady erotického románu od britskej autorky **Eriky Leonardovej**, známej pod pseudonymom **E. L. James**, ktorú preslávila trilógia *Fifty Shades*. Keďže ide o erotický román, čitateľ prichádza do kontaktu s žánrovo príznačnou, no súčasne kontroverznou lexikou – tá je jeho najväčším špecifikom a nesporne vytvára napätie aj v procese prekladu, keďže prekladateľ tejto knižnej série čelí sociokultúrnej dileme, či autentickosť a erotickosť textu zachovať alebo pristúpiť k oslabeniu expresívnosti.

PÄŤDESIAT ODTIEŇOV SIVEJ ALEBO ÚSKALIA PREKLADU Z DRUHEJ RUKY

Lukáš Bendík

ÚVOD

Neslávne známa trilógia *Fifty Shades* z pera britskej spisovateľky E. L. James rozpútala mnohé kontroverzie tak v cudzom sociokultúrnom prostredí, ako aj v našom. Slovenskému recipientovi sa vďaka českému vydavateľstvu XYZ v roku 2012 dostal do rúk prvý diel s názvom *Päťdesiat odtieňov sivej* v „preklade“ Miroslavy Sedláčkovej. Niektorí si práve kladie otázku, prečo je preklad v úvodzovkách. Predmetné dielo sme sa rozhodli podrobiť kritike prekladu vzhľadom na početné či-

tateľské podnety a recenzie, v ktorých sa frekventovane skloňovala subštandardná kvalita slovenského prekladu a do očí bijúca podobnosť s českým prekladom od Zdeny Liškovej. Cieľom práce je aplikovať vlastný model kritickej komparácie dvoch metatextov s originálom a odpovedať na otázku, či je *Päťdesiat odtieňov sivej* poslovenčená verzia českého prekladu. Mimo toho sa sústredíme aj na detekciu parciálnej nivelizácie expresívnosti v preklade.

1 OD PRIAMEHO PREKLADU K PREKLADU Z DRUHEJ RUKY

V práci sa primárne venujeme interlingválnemu prekladu, ktorý A. Popovič (1983) vo svojej typológii explicitne nespomína, no vymedzuje niekoľko druhov prekladu zahŕňajúcich transfer medzi dvoma jazykmi. Najbežnejším z nich je azda preklad priamy využívajúci ako predlohu výhradne text originálu, keďže prekladateľ by mal byť v kontakte s textom v jazyku originálu práve pre jeho autentickosť a k nepriamemu prekladu by sa mal uchýliť len vtedy, keď má problém porozumieť problematickým pasážam.

A. Popovič nazýva nepriamy preklad aj ako preklad z druhej ruky, čiže preklad jestvujúceho prekladu, ktorý „vzniká vtedy, ak prekladateľ nepozná jazyk originálu a miesto priameho kontaktu s jazykovo neprístupným originálom použije už hotový preklad do jazyka známeho“ (1983, s. 230). V procese nepriameho prekladu teda vystupuje trojica textov – originál v jazyku A, preklad so sprostredkujúcou funkciou v jazyku B, tzv. medzipreklad, a nepriamy preklad v jazyku C ako výsledok tohto procesu. Pri prekladaní sa však vplyvom prekladateľovho idiolektu konštantne niečo mení a v takom prípade sa každý ďalší preklad, predlohou ktorého je už jestvujúci preklad, vzdáľuje od originálu viac ako prvý. Vydavateľstvá sa k prekladu z druhej ruky uchýlia hlavne vtedy, ak nie je dostupný prekladateľ v žiadanej jazykovej kombinácii – zvyčajne sa tak deje pri preklade z exotických jazykov a je to súčasne dostupnejšia alternatíva z finančného hľadiska (St André, 2011).

Nejeden teoretik vníma preklad z druhej ruky ako nutné zlo. Takýto preklad so sebou v porovnaní s originálom nesie konotácie subštandardnej kvality. Okrem iného ide o dvojsečnú zbraň, keďže všetky defekty z medziprekladu sú prenesené do prekladu v jazyku C a môžu vzniknúť ďalšie posuny. V istých prípadoch si však prekladateľ predlohou len pomáha a má funkciu podstročníka, napr. ak si nevie rady s transferom invariantu či štylisticky náročnými miestami (Bubnášová, 2011).

2 METODIKA VÝSKUMU

Dokázať, že ide o preklad z druhej ruky, a posúdiť adekvátnosť prekladateľských riešení je dlhotrvajúci proces, keďže analýza sa nerealizuje na osi originál-preklad. Do rovnice vstupuje aj medzipreklad, ktorý v komunikačnom kanáli plní funkciu sprostredkovateľa predlohy a je východiskom prekladateľovej koncepcie. Nemožno ale vždy s istotou vyhlasovať, že ten-ktorý preklad je nepriamy. Zato Ringmar (2006) tvrdí, že ak máme k dispozícii oba preklady a originál, komparáciou textov môžeme jednoducho vystopovať pozostatky jazyka B v preklade v jazyku C.

Na začiatku sme sformulovali dve hypotézy a na ich overenie vybrali hodnotiace kritéria, ktoré slúžia ako aplikovateľný model kritiky prekladu z druhej ruky.

H1: V slovenskom preklade sa objavia identické defekty ako v českom preklade, čo svedčí o tom, že prekladateľka nepracovala s anglickým originálom.

H2: Slovenský preklad sa odkláňa od originálu vo väčšej miere ako český preklad.

3 KRITIKA PREKLADU

Nami zvolený model kritiky prekladu z druhej ruky primárne sleduje vybrané aspekty:

- 1) Dodržiavanie zásad slovenskej prekladateľskej školy
- 2) Identické posuny v preklade
- 3) Identické výpustky
- 4) Pozostatky českej ortografie a morfológie
- 5) Ekvivalencia a doslovnosť

3.1 Dodržiavanie zásad slovenskej prekladateľskej školy

Za jeden z ukazovateľov kvality prekladu považujeme zásady slovenskej prekladateľskej školy sformulované J. Ferenčíkom (1982): zásada textovej úplnosti, zásada významovej totožnosti, zásada formálnej totožnosti, zásada dobrej slovenčiny, zásada uprednostňovania významu pri kolízii významovej a formálnej totožnosti. V slovenskom preklade boli porušené tri z piatich zásad:

- a) **zásada textovej úplnosti** – prekladateľ by nemal svojvoľne vynechávať časti textu alebo doň vkladať vlastnú ideológiu, pripúšťa sa len explikácia pojmov či

situácií, ktoré recipientovi nemusia byť jasné (nadbiehanie čitateľovi). Zásada bola porušená, keďže v preklade chýbajú celé vety či odseky (pozri 3.3 Identické výpustky);

- b) **zásada významovej totožnosti** – preklad by mal byť vernou sémantickou kópiou originálu. Významovú totožnosť možno dosiahnuť vtedy, ak neprekladáme slová, ale invariant textu. Zásada bola porušená vnesením množstva významových posunov (pozri 3.2 Identické posuny v preklade);
- c) **zásada dobrej slovenčiny** – aj táto zásada bola porušená. V preklade sa totiž vyskytuje množstvo českej lexiky, nesprávne skloňovanie a iné (pozri 3.4 Pozostatky českej lexiky a ortografie).

3.2 Identické posuny v preklade

Prekladom z druhej ruky podstupuje vydavateľstvo značné riziko, keďže celé spektrum defektov prítomných v medzipreklade prejde do cieľového jazyka, čo znižuje mieru adekvátnosti prekladu. Medzipreklad možno do istej miery označiť za spolupáchatela zodpovedného za výslednú kvalitu prekladu v jazyku C (v prípade, ak nie je možnosť siahnuť po origináli, v opačnom prípade na seba všetku zodpovednosť preberá prekladateľ alebo vydavateľstvo). Keďže prekladateľ nie je v priamom kontakte s originálom, nemá možnosť overiť autorovu intenciu a spolieha sa na koncepciu predchádzajúceho prekladateľa.

V práci sa venujeme predovšetkým negatívnym posunom, ktoré A. Popovič považuje za nežiaduce a ich výskyt by mal byť čo najnižší. Pokiaľ ide o významové posuny v slovenskom preklade, mnohé doň prenikli z toho českého a ďalšie vznikli nepozornosťou prekladateľky a chybnou interpretáciou lexiky východiskového textu.

V uvedených porovnaníach zodpovedajú príklady označené ako P1 ukázkam z českého prekladu a P2 ukázkam zo slovenského prekladu.

- O:** *Well, how do you feel about our would-be agreement, for starters.* (s.435)
- P1:** *Třeba jak se cítíš ohledně té naší budoucí dohody. Pro začátečníky.* (s. 514)
- P2:** *Třebárs ako sa cítíš v súvislosti s tou našou budúcou dohodou. Pre začiatočníkov.* (s. 516)
- N:** *Najprv chcem vedieť, čo si myslíš o našej budúcej dohode.*

Na tomto mieste došlo k posunu a jeho zdvojeniu. „Pre začiatočníkov“ môžeme spätne preložiť ako „for beginners“, čo však nezodpovedá invariantnej informácii. Čitateľ s citom pre jazyk, ktorý dobre ovláda jazyk originálu a prekladu, obdobné nedostatky ľahko identifikuje. Dodávame, že posuny pôsobia rušivo

najmä v prípade, ak frekvenciu ich výskytu možno prirovnať k „čo strana, to nedostatok“.

- O:** *Mirroring his boredom, I hand over my ticket and my driver's licence as ID.* (s. 388)
- P1:** *Stejně znuďeně mu ji podávám spolu s řidičákem pro ověření svého identifikačního čísla.* (s. 461)
- P2:** *Rovnako znuďene mu ju podávam spolu s vodičákom pre overenie môjho identifikačného čísla.* (s. 462)

Vodičský preukaz mnohé krajiny akceptujú ako doklad na preukázanie totožnosti. Obe prekladateľky zvolili nevhodné riešenie a prevzatím riešenia Z. Liškovej sa M. Sedláčková opäť dopustila zdvojenia negatívneho posunu.

- O:** *A lifetime of insecurity – I'm too pale, too skinny, too scruffy, uncoordinated, my long list of faults goes on.* (s. 51)
- P1:** *Můj život je jeden velký mindrák – jsem příliš bledá, hubená, nedbale upravená, neohrabaná – a tím dlouhý výčet mých nedostatků nekončí.* (s. 64)
- P2:** *Můj život je jeden velký mindrák – som příliš bledá, chudá, nedbalo upravená, neohrabaná – a tím sa dlhý výpočet mojich nedostatkov končí.* (s. 65)

V tomto prípade môžeme v slovenskom preklade pozorovať neadekvátnu substitúciu pôvodného významu. M. Sedláčková posunula a otočila inherentný charakter invariantnej informácie v monológovi postavy. Aj na tomto mieste možno poukázať na takmer identickú podobnosť oboch prekladov, nevyužitie možností, ktoré slovenčina ponúka, a fixné pridržiavanie sa predlohy – miesto lexémy výpočet to mohol byť zoznam, namiesto príliš bledá bledá ako stena, namiesto nedbalo upravená neupravená či neobriadená a miesto neohrabaná nemotorná či nešikovná.

- P2:** *Je žeravý na zbláznenie.* (s. 138); *No, tak to bolo... horúce.* (s. 517); *Získava tvrdý, nekompromisný... žeravý výraz.* (s. 431)

Ďalším diskutabilným príkladom je preklad lexémy „hot“. V danom kontexte nejde o jej primárny význam, o teplo, ale prenesený význam, ktorý do slovenčiny môžeme preložiť ako „Je strašne sexi“, resp. núkajú sa nám iné, vhodnejšie synonymá ako „zvodný, vzrušujúci, príťažlivý, podmanivý“ atď.

Iné príklady zdvojovania posunov alebo vzniku nových posunov nesprávnou interpretáciou predlohy:

O: *As the chancellor gets to his feet and kicks off the proceedings with his **speech**...* (s. 235)

P1: *Jakmile rektor zahájí svou řečí slavnostní ceremoniál...* (s. 281)

P2: *Len čo rektor svojim **rozhovorom** otvorí slávnostný ceremoniál...* (s. 282)

Negatívny posun ako dôsledok použitia nevyhovujúcej lexémy s protikladným významom. V rozhovore vystupujú dvaja aktéri, no v tomto prípade ide o otvárací „príhovor“.

O: *...away from all the innuendo and the **confusing** double talk.* (s. 29)

P1: *Úplně odlišnou od všech těch **matoucích** dvojsmyslu a narážek.* (s. 38)

P2: *Úplne odlišnú od všetkých tých **zmätených** dvojsmyslov a narážok.* (s. 39)

Nastáva tu zámena dvoch podobných, no významovo rozdielnych slov. Ak je niekto zmätený, je to výsledok niečoho. V tomto prípade ide o atribút spomínaných dvojsmyslov.

3.3 Identické výpustky

Anglický originál sme najprv porovnávali s českým prekladom v snahe nájsť absentujúce časti. V ďalšej fáze sme porovnali český a slovenský preklad, aby sme zistili, či bol tento defekt prenesený aj do slovenského prekladu, čo by ešte väčšmi nasvedčovalo tomu, že M. Sedláčková s anglickou verziou nepracovala. V českom preklade sme našli štyri chýbajúce vety a tri chýbajúce odseky, ktoré taktiež absentujú v slovenskom, no okrem toho v slovenskom preklade chýbajú ďalšie dva úseky textu, čím došlo k porušeniu zásady textovej úplnosti.

O: *„Okay, bag out tea. Sugar?“ **For a moment, I’m stunned, thinking it’s and endearment, but fortunately my subconscious kick in with pursed lips.** No, stupid – do you take sugar?“ „No, thanks.“ *I stare down at my knotted fingers.* (s. 41)*

P1: *Tak dobrá, čaj bez sáčku. Sladíte? (**Chýbajúca časť**). Ne, díky. Sklopím pohled ke svým sepjatým prstům.* (s. 53)

P2: *Tak dobre, čaj bez vrečka. Sladíte? (**Chýbajúca časť**). „Nie, ďakujem.“ Klopím zrak k svojim prepleteným prstom.* (s. 54)

Úryvok predstavuje dva problémy. Prvým je výpustka. Text chýba tak v českom, ako aj v slovenskom preklade. Ak by sa v slovenskom preklade predmetná veta objavila, nasvedčovalo by to, že M. Sedláčková predsa len konzultovala aj

s originálom a stratu vykompenzovala. Druhým problémom je slovná hra. Môžeme predpokladať, že Z. Lišková ju preložiť nevedela, vypustila ju úmyselne a stratu nevykompenzovala. Slovná hra spočíva v polysémii lexémy „*sugar*“, čo v angličtine znamená buď „cukor“ alebo oslovenie osoby (miláčik). Aby sme zachovali dvojznačnosť, môžeme použiť substitúciu a „*sugar*“ nahradiť výrazom, ktorý opisuje niečo sladké a zároveň pôjde o narážku so skrytým, neslušným podtextom. Navrhujeme preto lexému „jazýček“, ktorá je súčasne zákuskom a taktiež si ju možno interpretovať ako francúzsky bozk.

3.4 Pozostatky českej ortografie, morfológie a lexiky

Pri čítaní slovenského prekladu narazíme na prvky typické pre češtinu. Objavujú sa bohemizmy, pozostatky českej gramatiky a ortografické prvky ako napríklad písmená ř a ě, ktoré majú početné zastúpenie. Ďalej sme identifikovali niekoľko bohemizmov, výskyt ktorých taktiež nebol ojedinelý: „**Vypadá** zničený, frustrovaný...“ (s. 64); „(...) **zavrni**“ (s. 574); „Týč je **opatrená** putami...“ (s. 309).

Niekoľkokrát sme zaregistrovali nesúlad v gramatickom rode medzi zámenom a substantívom.

P2: *Podriadená si v čase, ktorú nebude tráviť s Dominujúcim, dopraje minimálne osem hodín spánku denne.* (s. 208)

Zámeno „ktorú“ je priamy preklad českého zámena „*kerou*“ spájajúcim sa so substantívom „*doba*“ v ženskom rode. Slovenský ekvivalent *čas* je však v mužskom rode a zodpovedajúca podoba zámena by teda mala byť „ktorý“.

Iné príklady poukazujúce na absentujúcu kohéziu medzi zámenom a substantívom:

P2: *A vy máte zase pekne podrezaný jazyk, slečna Steelová. Možno by som ju mal nejako umlčať. Pod.* (s. 426)

P2: *Tu si na mňa ústa neotváraj, slečna Steelová. Inak ťa zrazím na kolená a vyšukám ti to z nej. Rozumieš?* (s. 575)

P2: *(...) keby si tie slová, ktorá rozprávaš zo sna (...)* (s. 556)

3.5 Ekvivalencia a doslovnosť

Nepredpokladá sa, že dvaja rôzni prekladatelia dospejú k identickej koncepcii na rovine mikroštruktúry textu, t. j. k rovnakým prekladateľským riešeniam, štylizácii či slovosledu. Ešte nepravdepodobnejšie je, že sa tento jav bude vyskytovať na ploche celého knižného diela. V slovenskom preklade sme si náhodne zvolili 60 strán (približne 10 % rozsahu analyzovaného knižného diela), ktoré sme konfrontovali s českým prekladom na úrovni slova ako aj celej vety a sledovali ho-reuvedené parametre. Zo záverov porovnávacej analýzy vyplynulo, že priemerná hodnota zhody medzi slovenským a českým prekladom na lexikálno-štylistickej úrovni je 93,8 %. Toto zistenie ďalej potvrdzuje našu hypotézu o tom, koľko toho majú tieto dva preklady spoločné.

Z hľadiska ekvivalencie by sa v preklade mala dosiahnuť prinajmenšom fakultatívna ekvivalencia (Müglová, 2018), keď jednému výrazu vo východiskovom jazyku zodpovedá viacero ekvivalentov v cieľovom jazyku. Z hľadiska synonymity má tak slovenčina, ako aj čeština k dispozícii mnoho výrazových prostriedkov s rovnakým či podobným významom, a preto by prekladateľ nemal mať problém vymyslieť odlišné riešenia. Mala by sa prejaviť jeho invencia a kreativita. Napriec takmer celým prekladom však pozorujeme ekvivalenčný vzťah 1 : 1, čiže totálnu ekvivalenciu, kopírovanie syntaktických konštrukcií a jazykové znenie originálu. Narážame na doslovný preklad, ktorý v slovenčine neznie prirodzene a narúša komunikatívnosť prekladu. Na margo doslovizmu chceme ešte podotknúť, že stavba anglickej vety prenikla do slovenského prekladu cez český, t. j. aj na tejto rovine sa prejavuje zdvojovanie defektných konštrukcií.

4 NIVELIZÁCIA EXPRESIVITY V PREKLADE

Okrem východiskovej kultúry by sme pri preklade mali zohľadniť aj tú cieľovú a dbať na to, čo sa v tej-ktorej spoločnosti považuje za akceptovateľné. Skúmané predmetné dielo je erotický román. Autorka zostala tomuto žánru verná a v snahe čo najvernejšie opísať erotické situácie sa rozhodla použiť jazyk a vyjadrovanie príznačné pre daný žáner.

V slovenskom a českom preklade sme svedkami zaujímavého javu. Miera expresivity obsiahnutá v origináli sa v preklade stratila. V anglickom origináli čitateľ pomerne často narazí na lexémy „*vagina*“, „*erection*“ alebo „*clitoris*“. Dole- uvedená tabuľka obsahuje frekvenciu výskytu jednotlivých slov a spôsob, akými boli preložené do českého a teda aj slovenského jazyka.

	Erection	Clitoris	Vagina
Zastúpenie v origináli	15	10	3
Preklad opisom	15	7	1
Priamy preklad	–	–	–
Preklad výpustkou	–	3	2

Anglická lexéma „*erection*“ bola prekladaná zvyčajne ako „úctyhodná dĺžka“. „*Clitoris*“ prekladateľky preložili ako „tam“ alebo „na tom mieste“ a lexéma „*vagina*“ bola preložená jedenkrát ako „rozkrok“. Do istej miery tak dochádza k nivelizácii eroticnosti textu a potlačeniu jeho zážitkovosti. Fakt, že dané výrazy boli preložené implicitne, má zrejme súvis s tým, že pri preklade sa bral ohľad na recipientov cieľovej – konzervatívnej kultúry, pre ktorých je sexualita dodnes často tabu. Preklad vulgarizmov podlieha konkrétnej situácii a zároveň cenzúre, ktorá vo veľkej miere vplýva na výslednú podobu používaného jazyka v preklade. Prekladateľ by nemal pracovať len s možnosťami, ktoré mu jazyk ponúka, ale aj s mentalitou prijímajúcej kultúry. Mnohí dodnes považujú vulgarizmy a odborné termíny pre pomenovanie častí reprodukčnej sústavy za tabu a prekladateľ (alebo redaktor) zväčša zvolí bezpečnejšie riešenie, ktoré u čitateľov nevyvolá nechcené emócie.

Ďalším aspektom sú už spomínané vulgarizmy. Najčastejšie sa v origináli nachádzajú výrazy ako „*holy shit*“ alebo „*fuck*“. Lexéma „*fuck*“ ako taká však stratila v posledných rokoch svoj pôvodný, vulgárny náboj a často sa prekladá prijateľnejšími, menej expresívnymi výrazmi. V slovenskom preklade sú nadávky prekladané výrazmi „dočerta“, „dofrasa“, „došľaka“ alebo „dopekla“, ktoré sprevádza nižšia miera expresivity. Vďaka tomu však mohla prekladateľka neskôr situáciu vyhrotiť.

Hrubý vulgarizmus bol v slovenskom preklade použitý štyrikrát a jeho použitie považujeme za opodstatnené vzhľadom na situácie, v ktorých sa objavuje. Ku koncu diela Christian ukáže Ane, o čom BDSM naozaj je, a zmláti ju opaskom. Všetky doposiaľ pochovávané emócie vyjdú na povrch a Ana mu povie: „Ty si ale pojebaný skurvysyn.“ Toto a zvyšné tri použitia hrubého vulgarizmu považujeme za opodstatnené a potrebné pre hodnoverné vykreslenie pocitov a napätia v danej situácii. Nie sme toho názoru, že podobný slovník do prekladovej literatúry nepatrí. Nemôžeme postavám vkladať do úst umelý jazyk.

5 A ČO REDAKTOR?

Na margo kvality slovenského prekladu treba upozorniť na absenciu jazykového redaktora či korektora, ktorý spolupracou s prekladateľom výrazne prispieva k optimálnej verzii preloženého textu (Chmel, 2010). V tiráži nie je uvedené meno osoby zodpovednej za jazykovú úpravu. Pokúšali sme sa kontaktovať vydavateľstvo, aby nám ozrejmilo viaceré postupy súvisiace s predmetným dielom, no odpoveď sme nedostali. Sme toho názoru, že redaktor by výrazne prispel k zlepšeniu čitateľnosti prekladu prinajmenšom z hľadiska celkovej koherencie, obrovského množstva preklepov, chýbajúcich čiarok či nelogických konštrukcií.

ZÁVER

Mnohí kritike prekladu čoraz väčšmi vyčítajú jej tendenčnosť a že kritik (najčastejšie študent, keďže prekladová kritika sa stala doménou prevažne bakalárskych a diplomových prác) v snahe analyzovať preklad vytrvalo snorí a na štylisticko-sémantickej rovine textu vyhľadáva často irelevantné lapsusy a chytá prekladateľa za slovíčka v domnienke, že to-ktoré synonymum k slovu je adekvátnejšie. Skloňuje sa aj kritika pozitívna, no ak chceme preukázať fenomén prekladu z druhej ruky, chtiac či nechtiac sklzneme ku kritike negatívnej. V *Päťdesiatich odtieňov sivej* môžeme pozorovať početné zastúpenie javov príznačných pre preklad z druhej ruky. V práci prezentujeme len parciálne výsledky rozsiahleho výskumu. Pri použití nami vytvoreného modelu kritiky prekladu sme dospeli k viacerým záverom. Konštatujeme, že v slovenskom preklade sú porušené tri hlavné zásady slovenskej prekladateľskej školy: z textu boli vynechané vety či celé pasáže absentujúce paralelne aj v českom preklade; v texte sa nachádzajú identické významové posuny, defektné konštrukcie, syntax a štylizácia; v texte sú početné pozostatky českej lexiky a ortografie. Vzhľadom na náš podrobný výskum môžeme konštatovať, že hypotézy, ktoré sme stanovili, sa potvrdili a slovenský preklad je nesporne prekladom z druhej ruky, ktorý bol vyhotovený narýchlo a bez zásahu jazykového redaktora. Všetky tieto aspekty sa negatívne podpísali pod výslednú podobu slovenského prekladu. Napriek subjektívnym pocitom a vyhranenom názore voči tomuto kontroverznému literárnemu žánru by sme mali pripustiť, že aj autorka ako E. L. James si našla veľký zástup čitateľiek (a čitateľov) a i oni si zaslúžia adekvátny preklad. Ak v budúcnosti dôjde k retranslácii, veríme, že vydavateľstvo dielo preloží z angličtiny a preklad podrobí jazykovej redakcii.

Posledná poznámka patrí druhému dielu *Fifty Shades Darker*, ktorý postihol rovnaký osud a vydavateľstvo XYZ zvolilo identický postup ako pri prvej knihe – slovenský preklad je taktiež sprostredkovaný českým prekladom. V diskusiách

a na stránkach kníhkupectiev sa však na kvalitu oboch prekladov zniesla vlna kritiky a možno aj to primälo vydavateľstvo, aby k tretiemu dielu *Fifty Shades Free* pristúpilo zodpovedne a preložili ho priamo z angličtiny.

PRAMENE

- JAMES, E. L. 2012. *Fifty Shades of Gray*. London: Arrow Books, 2012. 550 s.
JAMES, E. L. 2012. *Padesát odstínu šedi*. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2012. 620 s.
JAMES, E. L. 2012. *Päťdesiat odtieňov sivej*. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2012. 608 s.

LITERATÚRA

- BUBNÁŠOVÁ, E. 2011. Preklad z druhej ruky v slovenskej literatúre. K vymedzeniu pojmu a rozšírenosti prekladateľskej metódy. In: *World Literature Studies : časopis pre výskum svetovej literatúry*. ISSN 1337-9690. Vol. 3 [20], no. 4 (2011), s. 82.
FERENČÍK, J. 1982. *Kontexty prekladu*. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1982, s. 55.
CHMEL, K. 2010. Prekladateľ – redaktor – editor. In: *Letná škola prekladu 8. Prekladateľ, redaktor, editor*. Bratislava: AnaPress Bratislava, 2010. ISBN 978-80-89137-65-7, s. 89 – 91.
MUGLOVÁ, D. 2018. *Preklad, tlmočenie, komunikácie: Prečo spadla Babylonská veža*. 2. vyd. Bratislava: Enigma, 2018, s. 162.
POPOVIČ, A. 1983. *Originál/preklad: Interpretatčná terminológia*. 1.vyd. Bratislava: Tatran, 1983, s. 220 – 234.
RINGMAR, M. 2006. “Roundabout routes”. Some remarks on indirect translation. In: MUS, F. (ed.) *Selected papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies*. 2006. [online]. [cit. 25.02.2019] Dostupné na: <<https://www.arts.kuleuven.be/cetra/papers/files/ringmar.pdf>>.
ST ANDRÉ, J. 2011. Relay. In: BAKER, M & SALDANHA, G. (eds.). *Routledge Encyclopaedia of Translation Studies. 2nd new ed.* London: Routledge, 2011. ISBN 978-0-415-60984-5, s. 230.

◆◆◆

Bc. Lukáš Bendík
Bašťovanského 6
040 22 Košice
belucen@centrum.sk

**CENY
ANTONA POPOVIČA
ZA UMELECKÝ PREKLAD**

**XXIV. ROČNÍK
PREKLADATEĽSKEJ UNIVERZIÁDY**

1. CENA VÝBORU SEKCIE PRE UMELECKÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

Volám sa **Sabina Smutná**, ale považujem sa za celkom šťastného človeka. Práve som ukončila bakalárske štúdium na Univerzite Komenského v Bratislave odbor tlmočníctvo a prekladateľstvo v kombinácii anglický jazyk a kultúra a španielsky jazyk a kultúra. Napriek tomu, že som literatúru odmalička zbožňovala, umeleckému prekladu som sa spočiatku stránila. Neskôr som však zistila, a to najmä vďaka skvelým pedagógom, že je pre mňa zdrojom odychu a inšpirácie, a preto by som sa mu rada venovala aj v budúcnosti.

Na poviedku *The Paper Menagerie* (*Papierový zverinec*) som natrafila úplnou náhodou po niekoľkých hodinách strávených surfovaním na internete. Oslovil ma nielen pútavý názov, ale najmä spôsob, akým autor zachytáva spomienky hlavného hrdinu na život v multikultúrnej rodine a ako nepriamo núti čitateľa zamýšľať sa nad podstatou medziludských vzťahov. Navyše sa v ňom objavujú fantastické prvky, ktoré celý príbeh posúvajú do magicko-realistickej roviny. **Ken Liu**, autor poviedky, je čínsko-americký spisovateľ, medzi ktorého najobľúbenejšie žánre patria sci-fi a fantasy. Za poviedku *The Paper Menagerie* vyhral tri ocenenia: *Nebula*, *Hugo* a *World Fantasy Award* a vyšla v kompletnej zbierke *The Paper Menagerie and other stories* (*Papierový zverinec a iné príbehy*).

PAPIEROVÝ ZVERINEC KEN LIU

Preklad: Sabina Smutná

Jedna z mojich prvých spomienok sa začína plačom. Odmietal som sa utíšiť, nech sa mama a otec akokoľvek snažili.

Otec to napokon vzdal a odišiel z izby, ale mama ma vzala do kuchyne a posadila na stôl.

„*Kchan, kchan*,“ povedala a položila vedľa mňa hárok baliaceho papiera, čo ležal na chladničke. Mama vždy rozbaľovala vianočné darčeky veľmi opatrne. Baliaci papier si starostlivo odkladala a na chladničke ho mala veľkú kopu.

Papier rozložila bielou stranou nahor a začala skladať. Prestal som plakať a zvedavo som ju pozoroval.

Znovu hárok prevrátila a zložila. Tolko ho zahýňala, vyrovnávala, zvíjala a stáčala, až jej úplne zmizol v dlani. Poskladaný papier si priložila k ústam a fúkla doň ako do balóna.

„*Kchan*,“ zašepkala, „*lao-chu*.“ Ruky položila na stôl a roztvorila dlane. Na stole stál malý papierový tiger, veľký ako dve ruky zaťaté v pästi. Tigriu srst tvoril vzor baliaceho papiera – biely podklad s červenými lízankami a zelenými vianočnými stromčekmi.

Načiahol som sa za ním. Tiger zakrútil chvostom a samopašne mi skočil po prste. „*Víť*,“ zavrčal. Znelo to ako niečo medzi mačkou a šuštiacimi novinami.

Od toľkého prekvapenia som sa rozosmial a ukazovákom ho pohladil po chrbte. Slastne zapriadol.

„*Če ťiao če-c*,“ povedala mama. *Toto je origami.*

Vtedy som to ešte netušil, ale mamin dych bol niečím zvláštny. Keď do figúrok fúkla, vdýchla im život. Hotový zázrak.

Otec si mamu vybral v katalógu.

Kedysi, keď som ešte chodil na strednú, som sa ho spýtal, ako to vlastne bolo. Vtedy sa ma snažil presvedčiť, aby som sa s ňou opäť rozprával.

Na jar v roku 1973 sa otec zaregistroval v zoznamovacej agentúre. Monotónne listoval stranu za stranou, pričom žiadnej nevenoval viac ako pár sekúnd, až kým nenarazil na fotku mojej mamy.

Tú fotku som nikdy nevidel. Otec povedal, že na nej mama sedí na stoličke otočená z profilu. Má na sebe priliehavý *čche-ong-sam* zo zeleného hodvábu, pazerá sa do fotoaparátu a dlhé čierne vlasy sa jej elegantne ovíjajú okolo drieku a pliec. Hľadí naňho pokojnými detskými očami.

„Ďalej som nelistoval,“ poznamenal.

V katalógu stálo, že má osemnásť, rada tancuje, a keďže je z Hongkongu, hovorí dobre po anglicky. Neskôr zistil, že nič z toho nie je pravda.

Napísal jej a agentúra sa postarala o výmenu správ. Napokon sa rozhodol, že ju spozná, a odletel do Hongkongu.

„Všetko za ňu písali ľudia z agentúry. Po anglicky nevedela nič. Jedine ‚dobrý deň‘ a ‚dovidenia.‘“

Ktorá žena by sa nechala predávať cez katalóg? Na strednej som si myslel, že sa vo všetkom vyznám. Pohrdanie vo mne vzbudzovalo príjemný pocit, podobne ako víno.

Namiesto toho, aby agentúre vynadal a žiadal o vrátenie peňazí, najal si čašníčku z hotelovej reštaurácie ako tlmočníčku.

„Počas toho, ako som rozprával, sa jej v očiach zračilo čosi medzi strachom a nadšením, a keď čašníčka všetko pretlmočila, mama sa neisto usmiala.“ Odletel späť do Connecticutu a pustil sa do vybavovania papierov, aby za ním mohla prísť. Ja som sa narodil o rok neskôr v Roku tigra.

Na moju prosbu mama z baliaceho papiera vyrobila aj kozu, jeleňa a vodného byvola. Zúrivý *lao-chu* zvieratá naháňal a tie v snahe utiecť behali hore-dolu po obývačke. Keď ich chytil, silno ich stlačil, až z nich vypustil všetok vzduch a zostali z nich len splasnuté kúsky zloženého papiera. Stačilo do nich trocha fúknúť a mohli opäť spokojne pobeťovať.

Niekedy sa dostali do riadnych problémov. Napríklad raz pri večeri vodný byvol skočil do misky so sójovou omáčkou, čo stála na stole (chcel sa len trochu vyváľať ako ozajstné byvol). Rýchlo som ho vytiahol, ale tmavohnedá farba sa mu už vpila do nôh. Omáčka mu ich natolko premočila, že ho už nevládali udržať a byvol sa na stole rozpadol. Dal som ho vysušiť na slnko, ale odvtedy mal nohy vykrútené a pri behu kríval. Mama mu ich zabalila do priesvitnej fólie, aby sa mohol váľať, koľko sa mu zachce (hoci už nie v sójovej omáčke).

Často sme sa spolu hrávali v záhrade, kde *lao-chu* rád plašil vrabce. Na jedného dokonca i zaútočil. Vrabec sa v záchvate zúfalstva rozhodol útok opätovať a natrhol mu ucho. Koľko sa naplakal, keď som ho držal, aby mu mama mohla ucho prelepiť lepiacou páskou! Odvtedy sa vtákom vyhýbal.

Raz som v televízii videl dokumentárny film o žralokoch a povedal som mame, že by som jedného chcel. Žraloka mi vyrobila, ale na stole sa len smutne trepal. Napustil som umývadlo a dal ho do vody. Veselo si v ňom plával sem a tam, ale po chvíli sa premočil, až bol celý priesvitný. Pomaly klesal ku dnu a záhyby na papieri sa vyrovnávali. Chytrý som do vody ponoril ruku, aby som ho zachránil, no zostal mi v nej len mokrý kus papiera.

Lao-chu si vyložil predné labky na okraj umývadla, zložil hlavu, sklopil uši a tíško zavyl. Cítil som sa previnilo.

Mama mi vyrobila nového žraloka, ale tentoraz z hliníkovej fólie. Žralok si šťastne nažíval s karasmi vo veľkom guľatom akváriu. *Lao-chu* a ja sme pri akváriu radi sedávali a pozorovali, ako ich hliníkový žralok prenasleduje. *Lao-chu* stál oproti mne s hlavou nalepenou na akváriu a díval sa na mňa očami veľkými ani dve kávové šálky.

Keď som mal desať, presťahovali sme sa do iného domu na opačnom konci mesta. Jedného dňa nás prišli navštíviť dve susedy. Otec im ponúkol niečo na

pitie a potom sa ospravedlnil, že musí dať do poriadku účty po predošlom majiteľovi. „Cítte sa u nás ako doma. Moja žena nehovorí dobre po anglicky, nemajte jej za zlé, ak sa s vami nebude rozprávať.“

Zatiaľ čo som si čítal v jedálni, mama vybalovala veci v kuchyni. Susedy sa rozprávali v obývačke a neunúvali sa hovoriť potichu.

„Vyzerá ako úplne normálny chlap. Prečo by to robil? Na miešancoch je vždy niečo divné. Len sa na to decko pozri. Vyzerá tak... čudne. Šikmé oči, biela pleť. Hotový nepodarok.“

„Myslíš, že vie po anglicky?“

Ženy stíchli. O chvíľu na to vošli do jedálne.

„Ahoj, ako sa voláš?“

„Jack,“ odvetil som.

„Hm, to neznie čínsky.“

Vtom prišla do jedálne mama. Usmiala sa na ne. Sedel som tam sám v obklúčení troch žien. Jedna na druhú sa usmievali, pokyvkávali hlavami a len tak bez slova postávali, až kým sa nevrátil otec.

Sused Mark k nám raz prišiel s figúrkami z Hviezdnych vojen. Obi-Wanov meč sa rozžiaril, figúrka pohla rukou a plechovým hlasom zvolala: „Použi silu!“ Podľa mňa sa na skutočného Obi-Wana vôbec nepodobala.

Spolu sme si ho vypočuli na čajovom stolíku ešte päť ráz. „Vie spraviť aj niečo iné?“ spýtal som sa. Marka moja otázka nahnevala.

„Nevidíš tie detaily?“ odvrkol.

Detaily som videl, no stále som nevedel, čo na to povedať.

Moja reakcia Marka sklamala. „Ukáž mi hračky.“

Okrem papierového zverinca som žiadne hračky nemal. Šiel som teda do izby po *lao-chu*. Už bol celý ošúchaný a zababraný od lepidla a lepiacej pásky, ktoré len svedčili o rokoch opráv, čo sme s mamou nad ním strávili. Ani zďaleka nebol taký svižný ako predtým, už dávno stratil pevný krok. Položil som ho na čajový stolík. Potichu k nám po chodbe pricupitali aj ostatné zvieratká a opatrne nakukli do obývačky.

„*Siao lao-chu*,“ povedal som a ihneď som sa zarazil. Pokračoval som po anglicky: „Toto je tiger.“ *Lao-chu* obozretne vykročil, zapriadol a oňuchal Markovi ruky.

Mark sa zadíval na vianočný vzor na baliacom papieri. „To vôbec nevyzerá ako tiger. Tvoja mama vyrába hračky zo zdrapov papiera?“

Nikdy som *lao-chu* za zdrap papiera nepovažoval. No keď som sa naňho teraz pozrel, musel som dať Markovi za pravdu.

Mark znovu stlačil Obi-Wana za hlavu. Svetelný meč sa rozžiaril a Obi Wan pokýval rukou hore a dolu: „Použi silu!“

Lao-chu obratom na plastovú figúrku zaútočil a zhodil ju zo stola. Pri páde sa jej odlomila hlava a skotúľala sa pod gauč.

„Vří!“ zachichotal sa *lao-chu* a ja som sa pridala.

Vtom ma Mark silno udrel. „Tá figúrka bola hrozne drahá! Už ju nikde nepredávajú. Stavím sa, že stála viac ako tvoja mama.“

Potkol som sa a spadol na zem. *Lao-chu* zavrčal a skočil Markovi do tváre.

Mark zvreskol viac od strachu a prekvapenia než od bolesti. Predsa len, *lao-chu* bol z papiera.

Schmatol ho do ruky a len čo ho skrčil a roztrhol napoly, vrčanie utíchlo. Oba kúsky pokrčil do guličky a hodil do mňa.

„Tu máš tú svoju lacnú čínsku somarinu!“

Keď odišiel, snažil som sa kúsky zlepíť, papier vyrovať, nasledovať záhyby, aby som dal *lao-chu* dokopy, ale neúspešne. Postupne ku mne prišli aj ostatné zvieratká a stali si vôkol nás – mňa – a kúskov baliaceho papiera – *lao-chu*.

Nebolo to posledný raz, čo sme sa s Markom pobili. V škole patrila medzi obľúbencov. Kiežby som mohol zabudnúť na nasledujúce dva týždne. „*Süe-siao chao ma?*“ spýtala sa ma mama, keď som prišiel v piatok o dva týždne domov. *Ako bolo v škole? Neodpovedal som a šiel som do kúpeľne. Pozrel som sa do zrkadla. Vôbec sa na ňu nepodobám. Vôbec.*

Pri večeri som sa otca spýtal: „Vyzerám ako šikmáč?“

Otec zložil paličky na jedenie. Hoci som mu nikdy nepovedal, čo sa v škole stalo, vyzeral, že vie, o čo ide. Zavrel oči a pošúchal si nos. „Nie, nevyzeráš.“

Mama sa naňho nechápavo pozrela. Potom sa obrátila ku mne: „*Ša ťiao?*“ „Čo je to šikmáč?“

„Po anglicky,“ napomenul som ju. „Hovor po anglicky.“

Dostala zo seba len: „Čo stalo?“

Paličky aj misku so zelenými papričkami na pare s hovädzím mäsom som odsunul nabok. „Mali by sme jesť americké jedlá.“

„Veľa rodín si z času na čas uvarí čínu,“ namietal otec.

„Ale my nie sme ako iné rodiny.“ Hľadel som mu priamo do očí. *Iné rodiny nemajú mamy, ktoré k nim nepatria.*

Odvrátil zrak a položil mame ruku na rameno.

„Kúpim ti kuchársku knihu.“

Mama sa ma spýtala: „*Pu chao-čch?*“ *Nechutí ti?*

„Po anglicky!“ skríkol som. „Hovor po anglicky!“

Priložila mi ruku na čelo, aby skúsila, či nemám teplotu. „*Fa-šao le?*“ *Nemáš horúčku?*

Odstřčil som ju. „Nič mi nie je. A hovor po anglicky!“ kričal som.

„Rozprávaj sa s ním po anglicky,“ dohovárал jej otec. „Vedela si, že to raz príde, čo si čakala?“

Mame klesli ruky do lona. Sadla si, pozrela sa na otca, potom na mňa a znovu na otca. Pokúsila sa čosi povedať, vtom sa zasekla, znova to skúsila a opäť sa odmlčala.

„Nemáš na výber,“ dodal. „Asi som na teba nebol dostatočne prísny. Jack sa snaží zapadnúť.“

Mama sa naňho pozrela. „Keď poviem *láska*, cítim tu,“ a ukázala si na pery. Ale keď poviem *aj*, cítim tu,“ a položila si ruku na srdce.

Otec nechápavo pokrútil hlavou. „Žiješ predsa v Amerike.“

Mama sa zaborila do stoličky a odrazu vyzerala presne ako vodný byvol, keď ho *lao-chu* napadol a vytlačil z neho všetok vzduch.

„A ešte niečo, chcem ozajstné hračky.“

Otec mi kúpil celú sadu figúrok z Hviezdných vojen. Obi-Wana som podaroval Markovi.

Papierový zverinec som zbalil do veľkej škatule na topánky a odložil pod posteľ.

Ráno som zistil, že zvieratká ušli a vrátili sa na svoje obľúbené miesta v mojej izbe. Pozbieral som ich a odložil späť do škatule, no tentoraz som veko prelepil. Zvieratká robili v škatuli taký hluk, že som ju musel skryť do rohu v podkroví, tak ďaleko od izby, ako sa len dalo.

Keď sa mi mama prihovárала po čínsky, odmietal som jej odpovedať. Časom sa snažila hovoriť viac po anglicky, ale nedokázal som vystáť jej prízvuk a lámané vety. Neustále som ju opravoval. Napokon sa rozhodla v mojej prítomnosti mlčať.

Keď mi chcela niečo povedať, používala gestá a mimiku. Chcela ma objímať tak, ako to robia americké mamy v televízii. Jej pohyby boli prehnané, neisté, smiešne a neohrabané. Všimla si, že je mi to nepríjemné, a prestala.

„Nemal by si sa k mame takto správať,“ dohovárал mi otec, no nedokázal sa mi pri tom pozrieť do očí. Niekde hlboko v srdci musel vedieť, že oženiť sa s čínskou dedičankou a dúfať, že zapadne do Connecticutu, bola chyba.

Mama sa naučila variť americké jedlá. Hrával som sa na konzole a učil sa po francúzsky.

Vždy, keď som ju našiel sedieť v kuchyni nad bielou stranou baliaceho papiera, zjavilo sa mi na nočnom stolíku nové zvieratko a snažilo sa ku mne pritúliť. Chytil som ho, vytlačil z neho vzduch a strčil do škatule v podkroví.

Keď som šiel na strednú, mama konečne s papierovými zvieratkami prestala.

Vtedy už hovorila po anglicky oveľa lepšie, ale mňa v tom veku nezaujímali jej názory, nech už hovorila akýmkoľvek jazykom.

Niekedy, keď som prišiel domov a uvidel, ako sa jej útle telo zvrta v kuchyni a pospevuje si čínske pesničky, len ťažko som dokázal uveriť, že ma porodila. Nemali sme nič spoločné. Bola pre mňa ako mimozemšťanka. Zamieril som rovno do izby a tam pokračoval v typicky americkej honbe za šťastím.

Mama ležala na nemocničnom lôžku a otec a ja sme stáli vedľa nej, každý z jednej strany. Nemala ani štyridsať, ale vyzerala omnoho staršie.

Napriek bolestiam sa doktorom roky vyhýbala. Vravela, že to nie je nič vážne. Kým ju konečne odviezla sanitka, rakovina sa dostala do štádia, keď už bola akákoľvek operácia zbytočná.

Vtedy som mal úplne iné starosti. Bolo to v období, keď na univerzity prichádzali zástupcovia rôznych firiem a ponúkali študentom spoluprácu. Sústredil som sa najmä na životopisy, záverečné hodnotenia, na to, ako si čo najlepšie naplánovať pohovory a snoval som plány, ako na pohovoroch čo najlepšie klamať, len aby ma zamestnali. Uvedomoval som si, aké úbohé bolo zamýšľať sa nad podobnými vecami, zatiaľ čo mi mama umierala pred očami, ale svoje pocity som nedokázal zmeniť.

Bola pri vedomí. Otec jej stískal dľaň oboma rukami. Naklonil sa k nej a pobozkal ju na čelo. Vystrašilo ma, ako zoslabol a zostarol. Uvedomil som si, že ho takmer vôbec nepoznám. Podobne ako mamu.

Usmiala sa naňho. „Cítim sa dobre.“

Obrátila sa ku mne a naďalej sa usmievala. „Viem, že sa musíš vrátiť do školy.“ Mala veľmi slabý hlas a pre hlučné prístroje, ku ktorým bola pripojená, som ju takmer vôbec nepočul. „Len choď. O mňa sa netráp. Nič mi nie je. Veľa šťastia v škole.“

Načiahol som sa, aby som ju pohladil po ruke, lebo som si myslel, že sa to odo mňa očakáva. Uľavilo sa mi. Myslel som na spiatočný let a jasné kalifornské slnko.

Čosi otcovi pošepkala. Prikývol a odišiel z izby.

„Jack, ak...“ vtom dostala záchvat kašľa a chvíľu nebola schopná rozprávať. „Ak sa z toho nedostanem, nesmúť a netráp sa. Sústreď sa hlavne na seba. Tú škatuľu, čo máš v podkroví, si dobre stráž a každý rok ju na *Čching-ming* vyber a spomeň si na mňa. Budem navždy pri tebe.“

Čching-ming je čínsky Sviatok zosnulých. Keď som bol malý, mama v ten deň zvykla posieľať svojim zosnulým rodičom do Číny list. Opisovala im novinky z amerického života. List mi vždy nahlas prečítala a nikdy nezabudla pripísať moje pripomienky.

Zložila ho do tvaru žeriava a pustila na západ. Každý rok sme sa dívali, ako žeriav trepoce šuštiacimi krídlami a mieri ďaleko k Tichému oceánu, do Číny, na hrob maminej rodiny.

Odvtedy prešlo už mnoho rokov.

„Ja ale čínsky kalendár nepoznám, mami,“ odvetil som. „Oddychuj.“

„Tú škatuľu si odlož a raz za čas ju otvor. Uvidíš, ...“ vtom sa opäť rozkašľala.

„Mami, tým sa teraz netráp,“ strnulo som ju pohladil po ruke.

„Chaj-c, ma-ma aj ni...“ opäť ju zachvátil kašeľ. *Synček, mama ťa ľúbi.*

V mysli sa mi vynorila stará spomienka. Videl som mamu, ako hovorí *aj* a potom si kladie ruku na srdce.

„Dobre, mami, už radšej nerozprávaj.“

Keď sa otec vrátil, oznámil som mu, že musím odísť na letisko skôr, lebo nechcem zmeškať lietadlo.

Zomrela, keď sme prelietali nad Nevadou.

Otec po maminej smrti rýchlo zostarol. Dom mu bol priveľký a musel ho predať. S priateľkou Susan sme mu šli pomôcť zbalit veci a vypratať izby.

Susan našla na povale škatuľu. Papierový zverinec ležal v tme ukrytý tak dlho, že syté farby vzorov na baliacom papieri úplne vybledli a figúrky sa zdali oveľa krehkejšie. „Nikdy som podobné origami nevidela,“ povedala. „Tvoja mama bola ozajstná umelkyňa.“

Papierové zvieratká sa nehýbali. Čary, čo ich kedysi priviedli k životu, možno po maminej smrti zmizli. A možno som si to celé vymyslel. Na detskú pamäť sa nedá spoľahnúť.

Bol prvý aprílový víkend, dva roky po maminej smrti. Susan pracovala ako manažérka a práve bola na jednej zo svojich nekonečných služobných ciest, zatiaľ čo ja som sedel doma a lenivo prepínal televízne kanály.

Zastavil som sa na dokumentárnom filme o žralokoch. Zrazu som mal pred očami mamine ruky, ako skladajú hliníkovú fóliu a vyrábajú mi žraloka, a ja s *lao-chu* ju pri tom pozorujeme.

Vtom čosi šuchlo. Zdvihol som zrak a zbadal kus baliaceho papiera zabaleného do guličky a odstrihnutú lepiacu pásku, čo ležala na zemi vedľa police s knihami. Šiel som ju zdvihnúť a vyhodiť do koša.

Gulička sa pohla, rozvinula a naraz predo mnou stál *lao-chu*. Ani neviem, kedy som si naňho spomenul naposledy. „Vří.“ Po tom, čo som to vzdal, ho zrejme dala dokopy mama.

Bol oveľa menší, ako som si pamätal. Možno preto, že ako dieťa som mal menšie ruky.

Susan porozkladala figúrky v našom byte ako dekorácie. *Lao-chu* postavila do kúta asi preto, že už vyzeral celkom ošumelo.

Sadol som si na zem a vystrčil prst. Rozosmial som sa a pohladil ho po chrbte. *Lao-chu* slastne zapriadol.

„Dlho sme sa nevideli, kamarát.“

Lao-chu sa zháčil. Vstal, elegantne sa mi vyšvihol do lona a rozvinul sa.

Zostal z neho len štvorec pokrčeného baliaceho papiera, otočený bielou stranou nahor. Bol celý husto popísaný čínskymi znakmi. Nikdy som sa ich nenaučil čítať, ale vedel som, ako sa píše slovo *syn*, a to stálo na začiatku listu, napísané maminým kostrbatým detským písmom.

Sadol som si za počítač a pripojil sa na internet. Bol Čching-ming.

Vzal som list a šiel do centra mesta, tam, kde stáli čínske turistické autobusy. Každého turistu, čo prešiel okolo, som sa spýtal: „*Nin chuej tu čung-wen ma?*“ *Viete čítať čínske znaky?* Po čínsky som nehovoril tak dlho, že som si nebol istý, či mi rozumejú.

Nakoniec mi pomohla jedna mladá žena. Sadli sme si na lavičku a list mi prečítala nahlas. Jazyk, ktorý som sa snažil roky zabudnúť, sa ku mne vrátil a ja som cítil, ako mi slová prenikajú cez kožu do kostí, až kým ma pevne nestisli za srdce.

Synček,

dlho sme sa nerozprávali. Mám strach, keď vidím, ako Ťa dokážu moje dotyky rozhnevať. Myslím, že bolesť, ktorá ma po celý tento čas trápi, je predzvestou niečoho vážneho. Rozhodla som sa Ťi preto napísať list. Budem písať do papierových zvieračiek, čo som kedysi vyrobila a ktoré si mal tak veľmi rád.

Keď dodýcham, zvieratká sa prestanú hýbať. Ale ak do slov vložím celé svoje srdce, zanechám v nich aj kúsok seba. Ak si na mňa spomenieš na Čching-ming, v čase, keď duše zosnulých navštevujú svoje rodiny, oživíš aj veci, ktoré po sebe zanechám. Figúrky, čo som Ťi vyrobila, opäť ožijú. Znova budú skákať a pobeňovať a možno sa k Tebe raz dostanú aj tieto slová.

Ak mám písať od srdca, musí to byť po čínsky.

Za celý ten čas som Ťi nepovedala nič o svojom živote. Keď si bol maličký, vždy som si predstavovala, ako ti o ňom porozprávam, až vyrastieš, aby si všetkému rozumel. No akosi na to nikdy nebola vhodná príležitosť.

Narodila som sa v roku 1957 v dedine S'-ku-lu, v provincii Che-pei. Tvoji starí rodičia boli z veľmi chudobných roľníckych rodín a mali málo príbuzných. Krátko na to, ako som sa narodila, zasiahol Čínu veľký hladomor, počas ktorého zomrelo tridsať miliónov ľudí. Moja prvá spomienka je obraz mamy, ako pojedá hlinu, len aby sa nasýtila a nechala posledné zvyšky múky mne.

Neskôr sa veci zmenili k lepšiemu. S'-ku-lu je známe svojou tradíciou origami a mama ma naučila, ako skladať a oživovať papierové zvieratká. Boli to skutočné dedinské čary. Vyrobili sme si papierové vtáky, čo vyhnali z polí kobyľky, či papierové tigre, čo plašili myši. Na čínsky Nový rok sme si s kamarátmi vyrobili červených

papierových drakov. Nikdy nezabudnem, ako svišťali vysoko na oblohe a z chvostov im popri tom trčali šnúrkou so zapálenými petardami, ktoré mali odohnať zlé spomienky z uplynulého roku. Veľmi by sa Ti to páčilo.

V roku 1966 prišla Kultúrna revolúcia. Znepriatelili sa susedia, ba aj celé rodiny. Ktosi si spomenul, že brat mojej mamy, môj strýko, odišiel v roku 1946 do Hongkongu a stal sa tam obchodníkom. Mať príbuzného v Hongkongu znamenalo byť špiónom a nepriateľom ľudu a život sa nám obrátil naruby. Tvoja úbohá starká to nezvládla a skočila do studne. Starkého odviekli istí chlapi s mušketaми kamsi do lesa a viac sme ho nevideli.

Mala som desať a bola som sirota. Môj jediný príbuzný bol strýko v Hongkongu. Jednej noci som sa potajomky vytratila a nastúpila do nákladného vlaku, čo mieril na juh.

O niekoľko dní ma v južnej provincii Kuang-tung prichytila skupina mužov, ako kradnem úrodu z poľa. Keď zistili, že sa pokúšam dostať do Hongkongu, rozosmiali sa. „Máš šťastie. Do Hongkongu vozíme mladé dievčatá.“

S ostatnými dievčatami ma ukryli v spodnej časti nákladného auta a prepašovali cez hranice.

Zavreli nás v akomsi sklade a prikázali nám, že keď prídu kupci, musíme sa postaviť a vyzeráť upravené a inteligentne. Za poplatok si nás prišli obzrieť viaceré čínske rodiny a rozhodli sa jednu z nás adoptovať.

Dostala som sa do rodiny Čin, kde som sa starala o dvoch chlapcov. Každý deň som vstávala o štvrtej ráno, aby som im pripravila raňajky. Krmila som ich a kúpala, chodila na nákupy, prala a umývala dlážky. Sledovala som každý ich krok a počúvala na slovo. Spávala som v kuchynskej komore, kam ma na noc zamykali. Keď som bola pomalá alebo urobila niečo zle, zbili ma. Keď spravili niečo zle chlapi, aj tak potrestali mňa. A keď ma prichytili pri učení sa angličtiny, znovu som dostala bitku.

„Prečo sa chceš naučiť po anglicky?“ spýtal sa ma pán Čin. „Chceš ísť na políciu? Povieme im, že si v Hongkongu ilegálne. Veľmi radi si ťa nechajú vo väzení.“

Takto som žila šesť rokov. Raz ráno sa mi prihovorila žena, čo predávala na trhu ryby. „Poznám dievčatá, ako si ty. Koľko máš rokov, šestnásť? Príde deň, keď sa tvoj pán opije, pritiahne ťa k sebe a už sa neubráníš. Jeho žena sa to dozvie a až potom zistíš, čo znamená mať zo života peklo. Musíš sa odtiaľ dostať. Poznám niekoho, kto by ti vedel pomôcť.“

Povedala mi o Američanoch, čo sa chcú oženit s ázijskými dievčatami. Ak sú ochotné postarať sa o svojich budúcich amerických manželov, sú čistotné a vedia variť, čaká ich pekný život. Bola to moja jediná nádej. A tak som sa dostala do katalógu plného klamstiev a lží a zoznámila sa s Tvojím otcom. Nie je to práve najromantickejší príbeh, ale je môj. Na predmestí Connecticutu som sa cítila osamelo. Tvoj otec bol ku mne veľmi milý a nežný, za čo som mu bola nesmierne vďačná. No nikomu som nerozumela a nikto nerozumel mne.

A potom si sa narodil Ty. Keď som sa na Teba pozrela a videla v tebe kúsok svojej mamy, otca a seba samej, bola som šťastím bez seba. Stratila som celú rodinu, celé S'-ku-lu, všetko, čo som poznala a milovala. Ale teraz som mala Teba a Tvoja tvárčka bola dôkazom toho, že to bolo skutočné. Nevymyslela som si to.

Konečne som mala niekoho, s kým som sa mohla rozprávať. Učila som Ťa svoj jazyk, a spolu sme vytvorili kúsoček všetkého, čo som milovala a stratila. Keď si vyslovil prvé slová po čínsky s rovnakým prízvukom ako moja mama a ja, preplakala som celé hodiny. A keď som Ti vyrobila prvé papierové zvieratká, tolko si sa smial, až som mala pocit, že na svete nejestvujú starosti. Vyrástol si a dokonca sme si vďaka tebe s ockom lepšie rozumeli. Konečne som sa cítila ako doma. Mala som život, o akom som snívala. Kiežby to mohli zažiť moji rodičia. Varila by som im a starala sa o nich. Ale tí tu už neboli. Vieš, čo je podľa Číňanov najsmutnejší pocit na svete? Keď dieťa konečne nadobudne pocit, že sa chce postarať o svojich rodičov, a uvedomí si, že sú už dávno preč.

Synček, viem, že nemáš rád svoje čínske oči, ktoré si zdedil po mne. Rovnako viem, že nemáš rád svoje čínske vlasy. Ale vieš si vôbec predstaviť, akú radosť vo mne vyvoláva Tvoja prítomnosť? A to, ako som sa cítila, keď si na mňa zanevrel a nechcel mi dovoliť, aby som sa s Tebou rozprávala po čínsky? Mala som pocit, akoby som znova všetko stratila.

Prečo sa so mnou nerozprávaš, synček? Ani nevieš, ako to bolí čo i len napísať.

Žena mi vrátila papier. Neodvážil som sa na ňu pozrieť.

S tvárou sklonenou do zeme som ju poprosil, aby mi pomohla obkresliť znak slova *aj* na bielom mieste pod maminým listom. Znova a znova som písal na papier ten istý znak, až moje písmo splynulo s maminými slovami.

Mladá žena mi položila ruku na plece. Postavila sa a odišla. Nechala nás s mamou osamote.

Nasledoval som záhyby a zložil papier späť do tvaru *lao-chu*. Vzal som ho do náručia, on slastne zapriadol, a vykročili sme domov.

◆◆◆

Bc. Sabina Smutná
Mojmírova 33
955 01
Topoľčany

2. CENA

VÝBORU SEKCIE PRE UMELECKÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

*Volám sa **Ivan Laluška** a na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici študujem odbor prekladateľstvo a tlmočníctvo, ktorému by som sa chcel venovať aj po skončení štúdia. Na Prekladateľskej univerziáde som sa zúčastnil aj vlani a tretie miesto bolo pre mňa povzbudením a motiváciou. Veľmi ma potešilo, že tento rok sa mi podarilo posunúť ešte o jednu priečku vyššie. Zároveň je pre mňa tento úspech výrazným povzbudením do ďalšej práce v oblasti prekladateľstva.*

*Ako súťažný príspevok som si vybral poviedku *Láska nemá logiku* od **Maxa Shulmana**. Zaujala ma hneď po prvom prečítaní, a to sviežim štýlom a inteligentným humorom. Jej ústrednou postavou je až príliš sebavedomý študent vysokej školy a budúci právnik. Svoj život má dokonale naplánovaný a dôležitú úlohu v ňom má hrať príťažlivá spolužiačka, jeho budúca manželka. Podľa hlavného hrdinu ale príliš nevyvíka bystrosťou. Pri snahe o nápravu sa však sám „učiteľ“ zamotá do osídien vedy menom logika...*

LÁSKA NEMÁ LOGIKU

MAX SHULMAN

Preklad: *Ivan Laluška*

Rozvážny a rozumný. Bystrý, vypočítavý, prezieravý, vnímavý a rafinovaný. Jednoducho celý ja. Môj mozog pripomínal dynamo. Zvažoval presne, ako váhy vedca, do záhad vnikal neomylné stáby skalpel chirurga. A teraz sa podržte, mal som len osemnásť!

Nestáva sa často, aby niekto v mojom veku oplýval takou inteligenciou. Stačí, ak ma porovnáte s mojím spolubývajúcim na internáte. Nejakým Peteyom Bellowsom. Rovnaký vek, pôvod, ale tupý ako poleno. Pochopíte ma správne. Dobrý parták, no žiadna extra trieda. Citovo založený, labilný a ľahko ovplyvniteľný. A najhoršie zo všetkého – závislý od najnovších módnych výstrelkov, ktoré, podotýkam, idú proti zdravému rozumu. Nadchnúť sa pre každý nový módný hit,

hocijakú hlúposť len preto, lebo tak robí takmer každý, je podľa mňa vrcholom absurdity. Nie však podľa neho.

Jedno popoludnie som ho našiel ležať na posteli. Výraz utrpenia na jeho tvári hovoril za všetko. Zápal slepého čreva! „Nehýb sa a žiadne lieky! Zoženiem doktora.“

„Mýval,“ zamumlal slabým hlasom.

„Čo si hovoril?“ opýtal som sa na polceste k dverám.

„Potrebujem kožuch z mývala,“ zastonal.

Išlo teda skôr o problémy psychického rázu. „A načo ho potrebuješ?“

„Mal som to vedieť, mal som predvídať, že opäť prídu do módy,“ nariekal s hlavou v dlaniach. „Ako blázon povyhadzujem všetky peniaze za skriptá a teraz si nemôžem dovoliť kúpiť kožuch.“

„Chceš povedať, že ľudia opäť začínajú nosiť kožuchy?“ opýtal som sa nevere riacky.

„Všetci *Velkí borci* v škole ich už majú. Chodíš po kanáloch?“

„Aktuálne sa vraciam z knižnice,“ odvetil som a uviedol miesto, ktorému sa *Velkí borci* zo školy zvyčajne vyhýbajú.

Zliezol z postele a začal sa prechádzať po izbe. „Musím ho mať,“ pokračoval rozohnene. „Jednoducho musím!“

„Prečo? Pozri sa na to racionálne. Sú nevzhľadné, nehygienické, plžnu, nevoňajú práve najlepšie, o ich hmotnosti ani nehovorím. A...“

„Nechápeš,“ prerušil ma netrpezlivo. „Keď ich máš, si niekto. Netúžiš byť v kurze?“

„Nie,“ odpovedal som pravdivo.

„Lenže ja áno. Za kožuch z mývala by som dal všetko. Naozaj čokoľvek!“ vyhlásil.

Mozog, ten precízny nástroj, mi začal pracovať na plné obrátky. Skúmavo som na neho pozrel a spýtal sa: „Skutočne čokoľvek?“

„Počul si predsa,“ potvrdil rázne.

Zamyslene som si pošúchal bradu a myslel na kožuch z mývala, ktorý nosil za svojich študentských čias môj tatko. Teraz ležal v truhlici na povale. Petey mal totiž niečo, čo ja nie. Nemal to explicitne, minimálne však disponoval prednostným právom. Hovorím o jeho priateľke Polly Espyovej.

Túžil som po nej už dávno. Musím spresniť, že táto žiadostivosť nebola založená na citoch. Áno, Polly dokázala popliesť hlavu nejednému chalanovi, no v mojom prípade neriadilo činy srdce, ale rozum. Polly mala byť moja z rafinovaného, čisto racionálneho dôvodu.

Ako študenta prvého ročníka právnickej fakulty ma o niekoľko rokov čakal prechod do praxe a pri snahe o posun v kariére budem potrebovať adekvátnu partnerku. Pokiaľ mi bolo známe, všetci úspešní právnici mali za manželky krás-

ne, distingvované a inteligentné dámy. Až na jednu výnimku spĺňala Polly tieto kritériá dokonale.

Bola nádherná. Nemala síce ešte proporcie dievčat z titulných stránok, ale cítil som, že čas aj toto vyladí. Potenciál tam rozhodne bol.

Nechýbala jej ani distingvovanosť. Myslím tým správanie a vystupovanie. Elegantné držanie tela, jemné spôsoby a duševnú rovnováhu, ktoré naznačovali dokonalú výchovu. To isté platilo aj v prípade stolovania. Keď si objednala v jedálni miestnu špecialitu – sendvič s duseným mäsom, omáčkou, nasekanými orieškami a trochou kyslej kapusty –, dokázala ho skonzumovať bez toho, aby si čo i len trochu zamastila prsty.

Problémom bola inteligencia. V podstate pravý opak oboch predchádzajúcich cností. Veril som však, že s mojou pomocou zmúdreje. V každom prípade to stálo za pokus. Napokon, je ľahšie urobiť z trúby intelektuálku, ako z rozumom obdarenej, ale škaredej kočky fešandu.

„Petey,“ vyšlo zo mňa, „ľúbiš Polly?“

„Je to sexi kočička, ale neviem, či by som to nazval práve láskou. Prečo sa pýtaš?“ znela odpoveď.

„Je to medzi vami vážne?“

„Nie, stretávame sa relatívne často, ale obaja máme aj iné takéto známosti.“

„Existuje nejaký iný chalan, pre ktorého by mala slabosť?“

„O nikom takom neviem. Prečo?“

S uspokojením som pokýval hlavou. „Inými slovami, ak by si bol mimo hry, pole je voľné. Dobre vravím?“

„Myslím si, že áno. Kam mieriš?“

„Nikde, nikde,“ utrúsil som nevinne, vytiahol zo skrine kufor a vložil doň niekoľko vecí.

„Kde ideš?“

„Domov. Na víkend.“

„Počuj,“ povedal a stisol mi plece. „Keď tam už budeš, mohol by si vydrankať nejaké prachy od starého a požičať mi na ten kožuš.“

„Možno by sa našlo aj lepšie riešenie,“ žmurkol som na neho tajuplne, zobral kufor a odišiel.

V pondelok ráno po návrate som vytiahol z kufru veľkú chlpatú, zverinou voňajúcu vecičku, ktorú nosil tatko na výške, a ukázal mu ju.

„Pozri.“

„Svätá prostota!“ vyjachtal Petey so zbožnou úctou. Vniril do kožuša ruky a potom tvár. „Svätá prostota!“ opakoval ešte asi dvadsaťkrát.

„Chceš?“

„Jasné!“ zvolal a pritlačil si masťnú kožušinu k telu. Vzápätí sa na mňa podozrievavo pozrel.

„Čo zaň chceš?“

„Tvoje dievča,“ povedal som priamo.

„Polly?“ zašepkal zdesene. „Chceš Polly?“

„Presne tak.“

Vrátil mi kožuch. „Nikdy,“ odpovedal rozhodne.

Pokrčil som plecami. „Ako myslíš. Ak nechceš byť v kurze, je to tvoj problém.“

Predstieral som, že čítam knižku, no po očku som ho pozoroval. V jeho vnútri sa odohrával boj. Najprv sa pozeral na kožuch ako bezdomovec do výkladu plného dobrôt. Potom sa odvrátil a razantne zaťal sánku. Vzápätí venoval chlpatej vecičke ešte dychtivejší pohľad. Opäť sa otočil, tentoraz už menej rozhodne. Takto to pokračovalo ďalej s tým rozdielom, že túžba narastala a vzdor sa vytrácal. Nakoniec už nebol schopný odvrátiť od kožucha zrak. Stál tam, ovládaný neuhastiteľnou žiadostivosťou.

„S Polly to vlastne ešte nie je láska. Ani vážna známosť, či tak nejak,“ povedal nejasným hlasom.

„Áno,“ zamumlal som.

„Čo znamená to dievča pre mňa alebo ja pre ňu?“

„Vôbec nič,“ znela moja odpoveď.

„V podstate len chvíľkové pobláznenie, párkrát sme si vymenili úsmevy, to je všetko.“

„Vyskúšaj si ho.“

Poslúchol. Kožuch preletel ponad jeho ramená a pristál mu tesne nad topánkami. Vyzeral ako indiánsky vigvam postavený z kožíek mývalov. „Paráda,“ zhodnotil radostne.

Vstal som a vystrel k nemu ruku.

„Dohodnuté?“

Preglgol. „Áno,“ odpovedal napokon a podal mi pravicu.

Naše prvé rande s Polly sa uskutočnilo nasledujúci večer a malo formu akéhosi oťukávania. Bolo nutné zistiť, koľko práce ma čaká, aby som ju dostal na požadovanú úroveň. Začali sme večerou.

„Jú, to bolo fajnové,“ povedala, keď sme odchádzali. Nasledovalo kino. „Super filmík,“ znelo jej hodnotenie tentoraz. „Jú, je mi s tebou tak božsky!“ dodala pri rozlúčke.

S ťažkým srdcom som sa vrátil do izby. Čakala ma poriadna fuška. Bolo jasné, že začať hneď učebnou látkou nebude možné. Najprv bolo potrebné naučiť mladú dámu myslieť. Vychádzalo mi to na projekt nemalých rozmerov a zdravý rozum hovoril, aby som ju vrátil Peteyovi. Spomienka na jej neodškriepiteľný pôvab, spôsob, akým vchádzala do miestnosti či zaobchádzala s príborom, však napokon viedla k rozhodnutiu, že predsa len idem do toho.

Tak ako vo všetkom, bolo treba postupovať systematicky. Začali sme kurzom logiky, ktorú sme preberali v škole, takže všetky fakty som mal poruke. „Polly, dnes večer pôjdeme na Vršok a budeme konverzovať.“

„Júj, to znie suprovo!“ Nuž, pripúšťam, ďalšiu tak príjemne pritakávajúcu babu by ste nenašli široko-ďaleko.

Vyšli sme na Vršok a usadili sa pod starý dub, obľúbené miesto milencov v areáli univerzity. S očakávaním na mňa pozrela a opýtala sa: „A o čom sa budeme baviť?“

„O logike.“

Výsledkom asi minútového spracovania prijatej informácie bol súhlas. „Parádička!“

Odkášal som si a začal: „Logika je veda o myslení. Ak však máme uvažovať správne, najprv musíme rozpoznať logické klamy. Tomu sa budeme dnes venovať.“

„No páni!“ splasla radostne rukami.

Uškrnul som sa, ale statočne pokračoval: „Prvý je na rade *dicto simpliciter*, po našom *falošný záver z náhody*.“

„Poďme na vec!“ naliehala a nedočkavo zažmurkala.

„Falošný záver z náhody je založený na neobmedzenej generalizácii. Napríklad cvičenie prospieva zdraviu. Preto by mal každý cvičiť.“

„Súhlasím,“ pritakávala úprimne. „Cvičenie je podľa mňa skvelá vec. Utužuje telo a ducha.“

„Polly,“ povedal som vlúdne, „*cvičenie prospieva zdraviu* je práve ten falošný záver. Ak niekto prekonal, povedzme, infarkt, cvičenie mu môže skôr uškodiť, a preto lekári mnohým ľuďom cvičiť *neodporúčajú*. Musíš byť konkrétnejšia a povedať, že cvičenie *zvyčajne* prospieva zdraviu, eventuálne, cvičenie je v *prípade väčšiny ľudí* zdraviu prospešné. Inak sa dopustíš falošného záveru. Chápeš?“

„Nie,“ priznala. „No je to suprové! Chcem ešte!“

„Bude lepšie, ak ma prestaneš šklbať za rukáv,“ skonštatoval som, a keď poslúchla, pokračovali sme: „Teraz takzvaná *unáhlená generalizácia*. Počúvaj pozorne. Nevieš po francúzsky. Petey Bellows tiež nie. Preto musím skonštatovať, že nikto na našej univerzite neovláda francúzštinu.“

„Naozaj? Skutočne nikto?“ opýtala sa začudovane.

Nedal som najavo podráždenie. „Polly, opäť ide o klam. Máme príliš málo príkladov, aby sme mohli generalizovať.“

„Poznáš ešte ďalšie klamy?“ prerušila ma bez dychu. „Toto je hádam lepšie ako tancovanie.“

Odrazil som prikrádajúci sa pocit zúfalstva. Nepostúpili sme ani o krôčik. Jednou z mojich cností je však nepoddajnosť.

„Nasleduje *post hoc* – potom, teda preto alebo chybná časová následnosť. Počúvaj, neberme Billa na piknik. Vždy, keď ide s nami, prší.“

„Nieкого takého poznám!“ vykrikla. „Jedno dievča z nášho mesta. Eulu Beckerovú. Ako hovoríš. Kedykoľvek prišla na piknik...“

„Polly,“ namietal som ostro. „To je tiež klam. Eula Beckerová neprivoláva dážd. Nevie ho zariadiť. Ak ju obviníš, dopustíš sa *post hoc*.“

„V poriadku, už tak neurobím,“ sľubovala kajúcne. „Hneváš sa?“

Vzdychol som. „Nie, jasné, že nie.“

„Potom rozprávaj ďalej.“

„Dobre. Teraz *contradictory premises*, niečo ako *protirečivé východiská*.“

„Áno, áno,“ zašvitorila a zažmurkala šťastne očami.

Zamračil som sa, ale pokračoval: „Ak je Boh všemohúci, môže vyrobiť taký ťažký balvan, že ho nezodvihne ani sám?“

„Jasné!“ zareagovala okamžite.

„Lenže ak dokáže všetko, zodvihne aj balvan,“ znela moja námietka.

„Naozaj,“ utrúsila zamyslene. „Nuž, potom podľa mňa nebude schopný vyrobiť taký ťažký balvan.“

„On predsa dokáže všetko,“ pripomenul som jej.

Poškriabala sa po nádhernej, ale prázdnej hlávke. „Som totálne zmätená,“ priznala.

„Áno, ale to je normálne, pretože ak si argumentačné východiská protirečia, nemôžeme vyvodiť žiadny záver. Ak je niekto všemocný, neexistuje pre neho objekt, ktorý by nedokázal zdvihnúť. A naopak. Je to jasné?“

„Hovor ďalej, chcem sa dozvedieť viac o týchto inteligentných vecičkách,“ naliehala dychtivo.

Pozrel som na hodinky. „Myslím, že je už dosť neskoro. Odprevadím ťa a ty môžeš rozmýšľať o všetkom, čo sme dnes preberali. Zajtra večer budeme pokračovať.“

Na rozlúčku ma uistila, že prežila naozaj suprový večer a ja som sa namrzený vrátil do izby. Petey chrápal na posteli. Skrútený kožuch pri jeho nohách pripomínal veľké chlpaté zviera. Na chvíľku som mal chuť zobudiť ho a oznámiť mu, že si môže vziať Polly späť. Môj projekt bol odsúdený na zánik. Aspoň všetko tomu nasvedčovalo. Hlava dievčaťa bola jednoducho proti logike imúnna.

No stratil som len jeden deň, prebehlo mi potom myslou. Môžem obetovať ešte jeden. Ktovie? Možno niektoré vzdialené časti vo vyhasnutom kráteri jej mysle stále tleli a azda sa mi podarí prebudiť ich k životu. Napriek tomu, že nejaká veľká nádej neexistovala, dostane ďalšiu šancu.

Nasledujúci večer sme sa usadili pod dubom. „Náš prvý dnešný klam sa volá *ad misericordiam* – argumentovanie pôsobením na city.“

Až ju striaslo od radosti.

„Počúvaj pozorne. Chlap sa uchádza o prácu. Keď sa ho opýtajú, aké má vzdelanie, odpovie, že doma má šesť detí a manželku, ktorá je nevládna. Nemajú za čo kúpiť deťom jedlo, šaty, topánky ani drevo na kúrenie. A zima je predo dverami.“

Po ružových líčkach jej začali stekať slzy. „To je strašné. Naozaj strašné,“ vzlykala.

„Áno, hrozný,“ prikývol som, „ale nie argument. Ten človek neodpovedal na položenú otázku. Namiesto toho sa snažil hrať na city potenciálneho zamestnávateľa. Dopustil sa *ad misericordiam*. Rozumieš?“

„Nemáš vreckovku?“ zafňukala.

Snažil som sa nekričať, keď si ňou utierala oči, a radšej som pokračoval, starostlivo kontrolujúc výšku hlasu. „Teraz prejdeme na *false analogy – klamnú analógiu*. Příklad: Študenti by mali mať možnosť používať na skúškach ťaháky. Veď i lekári môžu pri operáciách využívať prístroje monitorujúce pacienta, právnici počas procesov poznámky, stavitelia plány, podľa ktorých postupujú. Prečo by potom nemohli mať študenti poruke ťaháky?“

„Tak toto je najbombovejšia myšlienka, akú som kedy počula!“ zvolala nadšene.

„Polly,“ zareagoval som podráždene, „ten argument je zavádzajúci. Lekárov, právnikov a stavitelov neskúšajú, koľko sa naučili, ale študentov áno. Tieto situácie sú diametrálne odlišné a nemôžeš ich porovnávať.“

„Stále si myslím, že je to dobrá myšlienka,“ skonštatovala.

„Hlúposť,“ zamrmlal som si popod fúzy a tvrdošijne pokračoval: „Na rade je *hypothesis contrary to fact*, ľudovo *špekulatívna hypotéza*.“

„To znie ako chutnučká mňamka.“

„Sústreď sa. Ak by madame Curiová nenechala zhodou okolností v zásuvke fotografickú platňu spolu s veľkým kusom uranitu, svet by dodnes nevedel o rádiu.“

„Presne tak,“ prikývla, potriasajúc hlávkou. „Videl si film? Bola som z neho hotová. Walter Pidgeon v hlavnej úlohe bol neskutočný. Úplne ma dostal.“

„Ocením, ak na chvíľku pustíš pána Pidgeona z hlavy,“ ozval som sa chladne, „ten argument je klam. Madame Curieová alebo niekto iný by zrejme objavil rádium neskôr. Možno by sa stalo niekoľko iných vecí. Nemôžeš začať hypotézu, ktorá nie je pravdivá, a potom z nej vyvodzovať nejaké uspokojivé uzávery.“

„Waltera Pidgeona by mali obsadiť do ďalších úloh. Takmer nikde inde už neúčinkoval,“ odpovedala Polly.

Ešte jedna šanca, ale posledná, uvažoval som. Všetko má svoje hranice. „Ďalší klam sa volá *argumentum ad hominem*, my to voláme *eristická argumentácia*.“

„Aký rozkošnučkový názov,“ zamrnkala.

„Dvaja ľudia debatujú. Prvý vstane a povie: ‚Môj oponent je notorický klamár a nemôžete veriť ničomu, čo sa vám chystá povedať.‘ A teraz, Polly, dobre premýšľaj. Čo tu nesedí?“

Pozorne som sledoval, ako v snahe sústrediť sa zvrátila čelo. Zrazu sa jej v očiach objavila iskierka inteligencie, prvá, ktorú som u nej zaznamenal. „Nie je to ani trochu spravodlivé,“ skonštatovala pohoršene. Ako sa môže druhý muž brániť, keď ho prvý nazve luhárom bez toho, že by ten druhý čo len prehovoril?“

„Správne!“ vykrikol som nadšene. „Sto bodov! Nie je to fér. Prvý muž slovne zaútočil na druhého a paralyzoval ho ešte predtým, ako mohol začať. Polly, som na teba hrdý!“

„Ááale,“ zašepkala, celá zapýrená od radosti.

„Vidíš, moja milá, že to vôbec nie je ťažké. Stačí sa sústrediť. Mysli – zväz – vyhodnoť. Poďme si zopakovať, čo sme sa naučili.“

„Tak spustiť!“ vyzvala ma a doplnila svoje slová pohybom ruky.

Povzbudený zistením, že Polly nie je úplná trúba, sme prešli všetko od začiatku. Dookola som jej uvádzal príklady, upozorňoval ju na chyby a bez prestávky s ňou driloval prebrané učivo. Akoby ste kopali tunel. Najprv len tvrdá práca, pot a tma. Netušíte kedy, a či vôbec dorazíte k svetlu. Búšil som a predieral sa však ďalej, aby nakoniec prišla odmena. Malou štrbinkou začalo presvitať svetlo. Potom sa štrbinka zväčšovala, zrazu vyšlo slnko a všetko bolo jasné.

Päť vyčerpávajúcich večerov, ale stálo to za to. Vďaka mne už Polly vedela logicky myslieť. Misia bola splnená. Konečne si ma zaslúžila. Teraz už perfektne sedela nielen v úlohe mojej manželky, ale aj hostiteľky v niekoľkých vilách, ktoré budeme vlastníť, a matky našich dobre zabezpečených potomkov.

Nemyslite si, že u mňa absentovali akékoľvek city. Práve naopak. Tak ako Pygmalion miloval dokonalú ženu, ktorú stvoril, ja som ľúbil tú svoju.

Prišiel čas, aby náš vzťah prešiel z akademickej roviny do romantickej, a tak som plánoval dať jej nasledujúci večer najavo svoje city.

„Polly, dnes nebudeme preberať klamy.“

„Čože? Niéé!“

„Moja milá,“ pokračoval som, venujúc jej úsmev, „strávili sme spolu päť večerov. Skvele si rozumieme. Je jasné, že sa k sebe hodíme.“

„Unáhlené zovšeobecňovanie,“ skonštatovala pohotovo.

„Čo si povedala?“

„Unáhlené zovšeobecňovanie,“ zopakovala. „Ako môžeš tvrdiť, že sa k sebe hodíme len na základe piatich rande?“

Myslou mi prebehol pobavený úsmev. To rozkošné dieťa pochopilo učebnú látku naozaj dobre.

„Zlatko, päť je až-až. Veď nemusíš zjesť celý koláč, aby si vedela, že je dobrý,“ oponoval som a zľahka ju potľapkal po ruke.

„Klamná analógia,“ zareagovala okamžite. „Nie som koláč, ale dievča.“

V mysli sa mi opäť zjavil úsmev. Menej pobavený. Rozkošné dieťa pochopilo látku asi až príliš dobre. Čas na zmenu taktiky. Jednoznačne najlepšou voľbou bolo jednoduché, jasné, razantné a priame vyznanie lásky. Môj megavýkonný mozog chvíľočku hľadal správne slová.

„Polly, milujem ťa. Si pre mňa všetkým, mojím stredom vesmíru. Drahá, prosím, povedz, že budeš moja, pretože bez teba nebude mať môj život zmysel. Telo mi bude chradnúť, odmietaj potravu a bez cieľa blúdiť po zemskom povrchu.“

Prekrižil som si ruky cez prsia a pomyslel si: Vybavené.

„Argumentovanie pôsobením na city,“ poznamenala.

Zaškrípala som zubami. Pygmalion vo mne sa premenil na Frankensteina a držal ma pod krkom. V zúfalej snahe zastaviť narastajúcu paniku a zachovať pokoj som sa prinútil do úsmevu.

„Nuž, Polly, klamy ovládaš už naozaj dokonale.“

„Máš úplnú pravdu,“ súhlasila a rázne prikývla.

„A kto ťa to všetko naučil?“

„Ty.“

„Presne tak. Nezdá sa ti teda, že mi niečo dlžíš? Bezo mňa by si to nezvládla.“

„Špekulatívna hypotéza,“ oponovala promptne.

Utreľ som si pot z čela a zajačal: „Polly, nesmieš brať všetko tak doslovne! Toto patrí do školy a vieš predsa, že mnohé veci, ktoré sa tam učíš, nemajú s reálnym životom nič spoločné!“

„*Dicto simpliciter*,“ pohrozila mi šibalsky prštekou.

To naozaj stačilo. Vyskočil som na nohy a teraz už reval ako býk: „Tak budeš moja alebo nie?!“

„Nie.“

„Prečo?“

„Lebo dnes popoludní som sľúbila Peteyovi Bellowsovi, že s ním budem chodiť.“

Zostal som taký šokovaný jeho nehanebným činom, až som sa zapotácal. Po tom, čo mi dal svoje slovo, dohodli sme sa a sľub spečatili podaním rúk!

„Ten potkan!“ zvriskol som a vykopol od zlosti poriadny kus trávy. „Nemôžeš s ním chodiť, Polly. Je to klamár, podvodník a potkan!“

„Eristická argumentácia – útok na človeka,“ znela jej odpoveď. „A prestaň hulákať. Myslím si, že aj to patrí medzi klamy.“

Velkou silou vôle sa mi podarilo ovládnuť hlas.

„V poriadku. Myslí ti to logicky. Podme teda rozobrať celú vec z pohľadu logiky. Ako si sa mohla rozhodnúť pre neho? Pozri sa na mňa. Som vynikajúci

študent, ťažký intelektuál, mladý muž so svetlou budúcnosťou. A on? Prostáčik, panikár, ktorý bude stále žiť z ruky do úst. Môžeš mi preto povedať jeden logický dôvod prečo Petey Bellows?“

„Samozrejme,“ vyhlásila, „má kožuch z mývala.“

◆◆◆

Mgr. Ivan Laluška
Kolkáreň 27/33
976 81 Podbrezová
laluskaivan@gmail.com

3. CENA

VÝBORU SEKCIE PRE UMELECKÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

Volám sa **Zuzana Calvet** a som čerstvou absolventkou Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo v kombinácii anglický jazyk a kultúra – francúzsky jazyk a kultúra. Počas svojho štúdia som sa dvakrát umiestnila v rámci podujatia Akademický Prešov v kategórii umeleckého prekladu z francúzskeho jazyka a umiestnenie v Prekladateľskej univerziáde vnímam ako krásnu bodku za svojim štúdiom. Pevne verím, že sa v budúcnosti budem môcť venovať prekladu umeleckej literatúry, no francúzsky jazyk by som chcela aj učiť a podávať ho tak ďalej milovníkom a možno aj budúcim prekladateľom z tohto krásneho jazyka.

Príbeh *Nekonečná únava kameňov* od quebeckej autorky **Régine Robinovej**, ktorá má na svojom konte viaceré literárnych ocenení, je hľadaním vlastnej identity v podobe vnútorných monológov s istou črtou dialogickosti medzi matkou a dcérou. Príbeh je súčasťou rovnomennej publikácie, ktorej leitmotívom je práve hľadanie identity v multikultúrnej spoločnosti, čo sa odzrkadľuje aj na jazykovej úrovni, no v neposlednom rade ide o generačný prenos individuálnej a kolektívnej pamäti. Autorka, pôvodom Parížanka s židovsko-poľskými koreňmi, je sama akoby rozkročená medzi Európou a Kanadou a zreteľne opisuje problémy spojené s migráciou plynúce z vlastnej skúsenosti. Chaotická stratégia rozprávania, raz chronologicky, inokedy retrospektívne, spojená s monológmi, dialógmi, naráciou i zmenou rozprávača, nepredurčuje tento príbeh na rýchle a oddychové čítanie. A práve s náročným vnímaním príbehu súvisí aj náročnosť jeho prekladu. Množstvo kultúrnych reálií a hra so slovami s viacerými úrovňami významu idú ruka v ruku s už spomínanými prvkami, ktoré robia preklad tohto príbehu síce neľahkým, ale o to viac vzrušujúcim.

NEKONEČNÁ ÚNAVA KAMEŇOV RÉDINE ROBINOVÁ

Preklad: Zuzana Calvet

Chýbajúce slová, zmrznuté, zlepené, zviazané ostnatým drôtom. Ohromné odlúčenie. S tebou sa vždy ocitnem zoči-voči podstate a tá mi prekáža. Až dokonca urobíš všetko preto, aby si ma zvnútra roztrieštila na kúsky. Za tichom

len bezúspešná trma-vrma, nezrealizované možnosti, tajné úniky, čo vybielia sny. Čakala si ma. Nepreniknuteľná ako vždy, smiala si sa z našich starých snov. Vždy si ma najprv potupila a oživila tak moju zahmlenú pamäť. Kedy si vlastne začala reálne existovať? Toto mesto nemá meno ani miesto. Svojím plačom tak ohlušilo oblohu, že stratilo zmysel a farby. Je biele. Dusí sa pod bielobou svojich kameňov, borovic a bugenvileí, topí sa v suchých pachoch a bledosti. Ty. Tu.

Keď som však k vám prišla prvýkrát, Shimon ešte žil. Vyzerali ste, ako sa hovorí, ako krásny mladý pár. Ledva som si všimala, čo hovoríte, nevidela som vás. Nezapadali ste do okolia, boli ste iba súčasťou dekoru. Moje oči videli len tvoj dom, mesto, svetlo, slnko a kvety. Nemohla som sa spoľahnúť na opis z tvojich listov. Mimochodom, píšeš mizerne: „Bývam v dome koloniálneho štýlu z čias britského mandátu, preto sme ho so Shimonom nazvali ‚Mandata‘. Ako ti ho opísať. Je to veľikánsky dom z bieleho, okrového a ružovkastého kameňa, má *bow-window*, nad ktorým sa rozprestiera terasa. Som si istá, že sa ti bude páčiť. Už vidím, ako sedíš vo vŕzgajúcom hojdacom kresle, ktoré ostáva vonku až do zimy. Sedíš v ňom s neprítomným výrazom *as usual*, zababušená do veľkého vlneného šálu. Dvere z ulice vedú do neudržiavanej záhrady a k altánku s vistériou. Potom vstúpiš do domu, kde je celé prízemie vydláždené mexickými *azulejos*. Shimon si to tak želal. Napravo od chodby je kuchyňa (tu niet čo dodať), kúpeľňa (treba tam kdečo opraviť) a dve izby, ktoré vedú do záhrady. V tej menšej mám pracovňu, kde sa starám o účtovníctvo, pretože Shimonove obchody sa rýchlo rozbehli a z nikoho sa zo dňa na deň nestane obchodník s obrazmi. Rukami nám prejdú Chagallovia, Kleeovia, Picassovia, človek musí vedieť, čo s tým. O problémoch s poisťovňami ti ani nehovorím, je toho veľa. Hostovská izba na prízemí je kvetovaná. Z druhej strany vstupnej chodby je obývačka s *bow-window*. Shimon ju zariadil skôr, ako ma spoznal. Takmer nič som v nej nezmenila. Mami, budeš mi závidieť. Predstav si. V *bow-window* je veľká presklená stena. Asi v polovici sú umiestnené police s knihami o umení, výstavnými a predajnými katalógmi a registrami. Pridala som tam všetko, čo sa mi z mojej knihovničky podarilo pri odchode zachrániť (Freudov, čo som ti potiahla) a romány v hebrejčine. Na kraji polic sú maľované sadrové sošky s doširoka otvorenými očami, ktoré vytvoril jeden z našich priateľov, a iné sochy, čo sme si doniesli z ďalekých ciest, hlavne z Mexika a z Bolívie. Medzi oknami sú indonézske, mexické, africké masky (vieš, ako ich milujem). Obývačka je rozdelená na dve časti, čo je zdôraznené afganskou truhlicou. Na nej je svetlomodrá perzská váza. Dávam do nej slnečnice, čo kupujem v kvetinárstve na ulici Azza. Vždy ich majú. Keď prídeš, v izbe ťa privítajú slnečnice. Vedľa truhlice je stôl z orechového dreva, zopár popolníkov, krídlo Pleyel. Ešte stále hrám, je to asi jediné, čo ma zásadným spôsobom viaže k minulosti, k Parížu, k Maestrovim Loewensteinovi a jeho modrým golierom vo chvíľach, keď som sa trápila s Czerným. Na druhej strane afganskej truhlice

pri *bow-window* sú na stolíkoch pravé lampy od Tiffany, čo si mi poradila kúpiť v New Yorku. Vieš, v tom obchode na Tretej avenue, kam si nás zaviedla, a za ktoré som vysolila neuveriteľné prachy. Je tam aj veľká pohovka a ošúchané, ale pohodlné kreslá, telka a veža s videoprehrávačom. Na jednom zo stolov je rovnaký samovar ako ten, čo doniesla Oma z Poľska a všade sú rozprestreté perzské koberce tak, že zakrývajú takmer celú mexickú dlažbu. Na poschodie vedú staré vŕzgajúce schody a dodávajú domu starodávny a strašidelný ráz z čias britského mandátu. Je tam obrovská terasa, ktorú som ti už spomínala. Tiahne sa pozdĺž celého domu, je ohradená balustrádou z črepníkov, z ktorých visia ružové a modré muškáty a ruže. Vytvára to spleť kvetov, hŕbu zelených širokých okrúhlych listov popretkávaných ružovou farbou. O niečo ďalej je strom so sýtomodrými kvetmi, volá sa žakaranda, aj borovice, citrónovníky, eukalypty a mandľovníky. Ešte o niečo ďalej sa na modrom nebi rysujú obrovské palmy. Terasa vedie na pokojnú uličku, v strede predelenú zeleňou a kvetmi. Okolo sú vily ako naša, alebo iné, v štýle art deco či Bauhaus, záhrady, ozýva sa ustavičný ohlušujúci spev vtákov. Dom sa ti určite bude páčiť, pretože aj napriek svojej zašlej uhladenosti (vyžaduje si ešte veľa opráv) ti bude pripomínať Omu, čosi stredoeurópske, niečo ako nostalgiu za viedenským leskom. Mami, prestaň vymýšľať a príď. Miluješ teplo a tu je krásne a teplučko. Provensalsko, Azúrové pobrežie, Grécko, no nie ako tie európske alebo americké výrobné na opálené telá, chápeš? Zacítiš borovice, jazmín a mandľovníky. Tunajšie svetlo si nevieš predstaviť, jeho čírosť a silu. Príď, Omika, príď si na slnku vyhriať zadoček. Sľubujem, že politiku ani nespomeniem. Ani tvoj posledný bestseller, v ktorom o mne nepriamo hovoríš strašné veci. Príď. Bozkávam ťa. Shimon ťa pozdravuje.

Yaël“

Kedy si ten list písala? Pred stáročiami. Shimon medzitým zomrel a od teba zrazu prišiel telegram s rozhodnutím. Chceš predať Mandatu a prísť za mnou do New Yorku, otvoriť si v Soho galériu, začať v Amerike všetko odznova. Čo všetko? Zase? Ničomu nerozumiem, no zajtra ráno sa na letisku v Roissy za tých pár hodín možno konečne porozprávame. Tak rada by som vedela prečo. Prečo? Stojíš vôbec za to pýtať sa ťa? Blúdime, sme padajúce hviezdy. Stále sme mimo, na zlom mieste, nie v našich jazykoch. Minule večer som nad tým premýšľala. Používaš hebrejčinu, ja píšem po anglicky. Sú to cudzie jazyky, jazyky odinakiaľ. Začneš znovu od čriepkov? Pravda, tvoje koláže sú krásne, zatiaľ čo ja píšem len hladké príbehy, no predsa. Prečo znovu odísť? Prvýkrát si mala sedemnásť. Bolo to niečo ako útek spôsobený vtedajšou neprajnou situáciou. Odišla si, lebo si ma chcela nasrať. Ale prečo dnes, viac než dvadsať rokov po tom, po všetkých snahách naučiť sa jazyk, zvyknúť si, preraziť, cítiť sa ako doma? Všetko budovať odznova? My bláznivé ženské. Potreba stratíť sa je, koniec-koncov, zo všetkého najväčšia.

Mami, zajtra v Roissy budeš mať na sebe jedny z tých šiat v štýle safari, ktorým ťažko odhadnúť vek. Kupuješ si ich pravidelne v obchode na Broadway. Vlasy budeš mať šedivejšie a strapatejšie, astma ťa bude súžiť o niečo viac, po každom slove budeš dychčať, slová budeš sekať, dusiť, meniť na nepoznanie, budú nečujné. Na nohách budeš mať ešte ohavnejšie topánky ako naposledy, z nejakého obchodu s ortopedickými pomôckami. Nosíš ich kvôli tej opuchnutej nohe, ktorú za dvadsať rokov žiaden lekár nedokázal vyliečiť. Chúďa mama. Predsa si vieš celkom dobre poradiť aj napriek tomu, že sa robíš prehnane starou. Máš len šesťdesiat a hráš sa na starenu. Každé dva-tri roky napíšeš nejaký dobrý román. Ďalšie ocenenie, pozvanie do telky, pocty v *New York Times*, *New York Review of Books*, *Village Voice*, prachy, krásny byt v Upper East Side, ktorý sa síce nevyrovná Mandate, no vďaka výhľadu na Chrysler Building a tisícky newyorských terás boháčov a zbohatlíkov má isté čaro. Zajtra sa budeš vyčítavo pozeráť. Nechám ťa prehovoriť prvú. Samé banality, ako vždy, keď sa stretneme. Vyzeráš dobre, odpočinutá, vo forme. Ach, vieš čo... a ty, ako?

„Ide to. Čo iné ostáva.“

Čas tak uplynie v rozpakoch nevyslovených, nevypovedaných slov zaseknutých v hrdle. Nikdy som nemala odvahu len tak sa ťa opýtať:

„Mami, ľúbiš ma? Čo pre teba znamenám? Povedz!“

Mami, hladkaj ma, ako keď som bola malá, hovor mi tie slovká, čo som tak milovala a pri ktorých som usínala. Mami, potrebujem ťa. Vykrikujem potláčané slová, nikdy tu nie si. Nikdy by si neurobila prvý krok. Zaujímajú ťa len samé fakty. Biznis je biznis. Ako sa máš, čo život, obrazy? Čo vila, ako doma? Všetko treba vybaviť za polhodinu, pretože potom už rozprávaš iba ty. Iba o sebe, celé hodiny, polhodiny, štvrt hodiny, podľa toho, koľko máme času, je jedno, na ktorom letisku sveta. Najnovší román a samozrejme najnovší úspech, kritika, tvoje plány na novú knihu, na ďalšiu cestu. Z Mexika do New Delhi, z Tokia do Ríma, posielaš mi bezvýznamné pohľadnice typu „srdečný pozdrav z...“, občas aj snívam o tých krajinách, kameňoch, pomníkoch, zmeravených kusoch dejín, ktoré nesú tvoj pach, tvoju auru. Zriedka mi prinesieš slonovinové korále, koženú tašku, litografiu, naozaj len zriedka. Hovoríš o sebe, o New Yorku, o Amerike, ktorú nenávidíš a zároveň ťa fascinuje, o McDonalde a o *funeral homes*. Rozprávaš, rozprávaš, no nič nehovoríš. Snažíš sa zaplniť ticho, úzkosť medzi nami.

Nevieš o mne nič a ja neviem nič o tebe. Zopár útržkov. Tvoja tvár, keď otec zomrel, tvoj hlas, keď som vám po mojom odchode volala, že som v Jeruzaleme, v istých chvíľach pár iskier v твоjich očiach a nič viac. Nepriehľadná. Úplne nepriehľadná. Nakoniec sa predsa len opýtaš, len tak, akoby nič.

„Čo sú to za bláznivé nápady, šibe ti? Predať a opustiť Mandatu? A kam chceš ísť, povedz, kam? Žerú ťa mrle, fakt! Povedz, prečo?“

Myslím, že neodpoviem. Aj tak by si to nepochopila. Poviem ti, že si omladla,

že ťa asi astma trápi o niečo menej, že sa mi páčiš. Ak ma pustíš k slovu, porozprávam ti aj o mojich kolážach, ktoré sú pre mňa nie tak pokusom imitovať ťa či byť taktiež umelcom, lež istý spôsob, ako si vymedziť vlastný priestor pomocou kameňov, piesku, borovicového ihličia, suchých jazmínových listov a špeciálnej farby, ktorá tomu všetkému dáva starobylý nádych. Tie kúsky jeden vedľa druhého, náhodne povyberané a pozliepané úlomky, nepredstavujú vôbec nič. Je to však pominuteľnosť každodennosti, trochu času, čo sa nám podarí zachytiť, skrotiť. Niečo ako Cornellove škatulky, ak chceš. Porozprávam ti o Mandate a o záhone mučeník, ktoré som dala umiestniť na konci záhrady. Aj olivovník som dala posadiť. Do perzskej vázy, ktorú tak miluješ, vždy vložím slnečnice a namiesto niektorých obrazov som na stenu zavesila maďarské ľudové ikony, čo mal Shimon odložené na pôjde.

Prekliata všednosť. Bezfarebné myšlienky. Tak blízko oblohy len neprítomnosť. Zmeravela si v role slávnej matky. Nenápadné, zmätené slová, nezačujem ich. Udupané, nepoužiteľné slová, nejasný udusený šepot. Raz sa však o tom budeme musieť porozprávať.

„Áno, chcem predať Mandatu a odísť, ale to by bolo príliš dlhé vysvetľovanie, tak načo? Nemám dvadsať. Viem, čo robím. Rozhodla som sa. Za peniaze z predaja vily a galérie v židovskej štvrti starého mesta si možno budem môcť dovoliť otvoriť galériu v Soho. Naposledy som si všimla na Prince Street priestory, ktoré ma oslovili. Hneď som vedela, čo by sa s nimi dalo urobiť. Ešte sa uvidí.“

A možno, ak sa odvážim, tak ironickým hlasom dodám: Mamička, len jedno-ducho zideš autobusom dolu Druhou avenue a trošku sa prejdeš, aby si ma navštívila. Naštvješ sa, som si istá, lebo si nikdy neakceptovala, aby sme si boli blízke. Potrebuješ medzi nami tisíce kilometrov, aby si nezničila svoj vlastný mýtus. Potrebuješ drahé telefonáty, telegramy z konca sveta a krátke stretnutia na tých najrôznejších letiskách. La Guardia, Kennedy, O'Hare, Roissy, Orly, Ben Gurion.

Vyskúšali sme takmer všetky. Poznám všetky ich zákutia, kaviarne, reštaurácie, hajzle, kiosky a sladké hlasy. „*Passangers flying to Bangkok, number 4 please, final call,*“ a znelka, ktorá k tomu patrí. Elektronické tabule odletov a priletov s meškaním a matný zvuk, ktorý vydávajú, keď sa kvôli aktualizácii informácií všetko presúva. Poznám *duty-free*, miesta, kde majú prístup len cestujúci, bezpečnostné chodby, pohyblivé chodníky. Trávime na tých letiskách kus našich životov, medzi dvoma lietadlami, ktoré nikdy neletia tým istým smerom, a dúfame, že sa nám jedného dňa podarí porozprávať sa. A zakaždým sa lúčime s rovnakou úzkosťou.

„V pohode?“

„Hej.“

„Nič mimoriadne.“

„Nie, v pohode.“

„Tak nabudúce.“

„Hej, presne tak. Pošli mi nejaké pohľadnice.“

„Nabudúce cestujem do San Francisca. Pošlem ti pohľadnicu s výhľadom z Golden Gate, ak chceš.“

„Super, dobrý nápad.“

V tej chvíli viem, že dostanem Golden Gate s odkazom: „Píšem ti narýchlo, nemám veľa času, bozkávam ťa z Kalifornie. Staré domy v San Franciscu sú očarujúce. Maj sa, mama.“ Spomínam si na „Bozkávam ťa z Bénarès. Je tu otrasne, nabudúce ti o tom porozprávam. Pá, mama.“ alebo „Posielam pozdrav z Ria. Mala by si to vidieť, Cukrová homoľa je fakt nádherná. Myslím na teba, mama.“ Je načase, aby sme sa už konečne porozprávali. Keď prídem do New Yorku, do tvojho mesta, už mi viac nebudeš môcť posielat všetky tie pohľadnice a nudné telegramy. Možno ti zajtra v Roissy poviem, že som si to rozmyslela, že sa Mandaty nevzdám a ostanem v Jeruzaleme a že môj telegram nebol ničím iným ako záchvatom smútku, tiesne, bólu. Tak zajtra. Povedz, mami, ľúbiš ma?

Sníval sa mi sen, ako vždy pred letom, a neviem sa ho zbaviť. Predzvest? NePOCHYBNE, no ani desať rokov psychoanalýzy by ho nevysvetlilo a ja som už na túto hru pristará. Ešte vždy mi však leží v žalúdku. Zlatko, bola som u teba na návšteve. Zložila som sa vo vrchnej izbe s arkierom v streche, kde si holuby postavili hniezdo a kde mi, ani neviem prečo, každé ich mávnutie krídel pripomína Jeana-Clauda a náš spoločný život skôr, ako ochorel. Na stole z orechového dreva stáli prekrásne slnečnice, ktoré si vložila do bledomodrej perzskej vázy. Zrazu sa prechádzam po ulici *des Prophètes*, odkiaľ vychádzajú tienisté uličky s vôňou trávy, po ulici *Narkiss* alebo po nejakej inej. V tom sne to nie je jasné. Pamätám si len spleť bielych uličiek so schodami, čo vedú pomedzi bugenviley a borovice. Vtom všetko zastane, zmeravie ako vo filme. Obraz sa zastaví. Stojím, nie tak celkom na balkóne, lež s odstupom. Pripomína mi balkón môjho rodného domu vo Varšave na ulici Novolipie, na ktorý si len veľmi matne spomínam. Mala som desať, keď sme z Poľska odišli. Pozriem vyššie. Na balkóne oproti stojí starena so snehobielymi strapatými vlasmi, trochu sa hrbí, má vráskavú tvár a v malých čiernych očiach sa jej zračia hrôzy poslednej vojny. Neuveriteľne sa podobá na moju mamu, na Omu. Riadnu chvíľu sa na mňa zadíva, na perách sa jej črtá niečo ako chápaný úsmev. Neodvrátim zrak, bez úsmevu jej mávnem rukou. Pochopí a tiež mávne na odpoveď. Trvá to pár minút. Neviem, ktorá z nás dvoch to vzdala skôr. Zo sna sa mi zachoval len ten pohľad. Ďalší obraz je ešte zvláštnejší. Všetci starci sa zrazu nachádzajú na jednej lodi. *Exodus* naruby. S upretým pohľadom idú do neznáma. Stojím v prístave Haifa a šatkou im dávam zbohom. Nevidia ma. Kričím, plačem. Žiadna odpoveď. Dochádza mi, že sú z iného sveta. Nenarodili sa tu. Sú to tí, čo prežili. V pohľade, ktorý sa nedá dlho znieť, im horí oheň. Svet

už omrzelo počúvať ich svedectvá. Sú osamelí, sú navyše. Jad Vašem im patrí, oni sú Jad Vašem. Sami sa stali pamätníkom, sú už dávno legendou a slúžia len jej. Posielame ich teda inam, stále inam, na miesta, kde nebudú nikomu zavadať.

Práve to sa dalo čítať z tváre tej rokmi zlomenej ženy, ktorá sa tak veľmi podobala na moju matku. Posledná scéna sna pravdepodobne vysvetľuje úzkosť a prepotenú posteľ, do ktorých som sa prebudila. Takmer som nestihla taxík, ktorý ma mal zaviesť na Kennedyho letisko. V sne sa prebudím, vstanem, pred vstupom do sprchy si vyzlečiem nočnú košeľu, mechanicky ju zavesím na vešiak na dverách kúpeľne a čo na nej nevidím? Hviezdu s nápisom „ŽID“, akú som nosila celých päť rokov a ktorú sme po oslobodení spálili vo vatre.

Nebudem ti o tom zajtra v Roissy rozprávať, potešilo by ťa to. Sny o židovstve. Triumfovala by si. Tak dlho ma už otravuješ s tvojou židovskou identitou a mojou slepotou a hlúpostou, akú mali nemeckí židia z konca dvadsiatych rokov. Dnes by sme si už nemali nič dlžiť, ako vravíš. Sníval sa mi sen ako dôkaz toho, že nič nie je nikdy vyriešené a ty, aj s tvojimi rečami o judaizme, židovstve a *tutti quanti*, mi v telegrame oznámiš, že opúšťaš Izrael, že sa sťahuješ do Ameriky.

Keď ja idem na sever, ty ideš na juh. Aj napriek mojej nedočkavosti, zlej nálade, nevedomosti ako hovoríš, som sa ozaj snažila. Naozaj.

Zauzlená pamäť

Nebudeme viac unavení

Budeme sa kolísať pod olivovníkmi a borovicami

V dialke more už nepripomína nič

Unavení čakaním

Spomienka plynie

A žiadne vzplanutie

Nič

Nič okrem svetla

A trochu temna

Neprítomnosť

Prázdno reči, opotrebovanie Starých Mien

Púšť jazyka

Slnkom zaliaty štetl?

Záblesk! Odlúčenie

Unikajúce rady, neistota prisilného svetla

Príliš veľa konotácií na tomto mieste, príliš veľa hrozieb

Mea Shearim

Spomienky na to, čo sme neprežili, nepoznali

Roztrasené ilúzie útrap Dejín

Na chvíľu zastať, vydýchať sa, túžiť po Chráme

Hlavne nič nezliepať, nič si nepredstavovať

Len snívať
Prísť si oddýchnuť
Nič viac
Prázdna hlava
Ani Všemohúci
Ani Sväté mesto
Ani Olivová hora
Ani Omarova mešita
Ani Múr nárekov
Kopce, len kopce
Okrová farba kameňov, čaro tých kameňov a vône
Hľadať tempo
Akým odskandujeme zmysluplné slová, aby sme ich rozdrvili
Ani náhodou
Neoživovať, čo ešte ostáva z mŕtvej pamäti
Citrónovníky, pomarančovníky
Eukalypty
Všade samé olivovníky a figovníky
„V mojom dome a jeho múroch im dám
Miesto i meno... ktoré nezahynie“
Dôraz na mŕtvych, Isaie
Nemé hlasy
Ostrý škripot a šum
Kričiace ticho *Jad Vašemu*
Samozrejme, akýkoľvek návrat je nemožný
Tolký čas nepokoja vo falošnej transparentnosti
Púšť, obrovská púšť od seba k sebe
Môcť tak dať veciam význam
Znovu rozlúsknuť slová ako orechy
Zabudnúť na prázdne škrupiny
Tu aj vlastné mená naháňajú strach
Šliapeme po menách, po blúzniacich storočiach
Únava, únava
Nesmierna únava mien
Nekonečná únava kameňov
Nekonečná únava zo seba
Azda zmeniť jazyk? Ďalšia zmena...
Ničomu nerozumieť v uliciach
Tvoj pohľad by bol nový, prázdny
Jazmín, zimolez, oleandre a bugenviley

A basta!
 Aké ticho
 Aká púšť
 A predsa, aké miesto na nemožný začiatok
 Hovorila si to vo svojom temnom vnútri
 Z útrob svojho chaosu obrazov, popraskaných hlasov
 Zvnútra/zvonku svojich slabostí a odchýlok
 Vavela si... žiaden list, žiadna správa
 Len zopár prehodených slov
 Už niet čo dodať, hlavne na mieste ako
 Jeruzalem
 Yerushalayim
 Okrem rozbitých zrkadiel a čriepkov identity nič
 Pod hviezdami sa v noci mišpule trasú, zľakli sa
 Aj ja som sa mohla ocitnúť v Rehavii
 Mami, nehnevaj sa
 Tak veľmi som sa snažila
Mea Shearim
 Zavrela som oči
 Predstavila som si starkého a ostatných z Varšavy
 Nič sa neudialo
 Žiadna spriaznenosť
 Zvláštny pocit
 Boli to ozaj oni, ale aj iní
 Predsa len rozprávali jidiš
 Spomínam si
 No bol to jidiš cudzincov
 Zodvihla som kameň, kamienok
 Položím ho na hrob v Bagneux
 Kameň z *Mea Shearim*
 Pre teba to azda bude mať zmysel
 Budúci rok v Jeruzaleme
 Možno
 Pre teba to azda bude mať zmysel
 Oci, nehnevaj sa na mňa
 Snažila som sa
 Šla som až k múru
 Na tenký papier som v jidiš napísala tvoje meno
 Zvinula a pokúsila sa vložiť ho medzi popraskané kamene
 Nebolo to ľahké

Bolo ich tam toľko
Nakoniec sa mi podarilo vtisnúť ho do toho mora
papierikov
Nič sa neudialo
Žiadna spriaznenosť
Zvláštny pocit
Boli to ozaj oni, ale aj iní
Cudzinci
Unavení toľkými Dejinami
Zavalení tou ťarchou, tými telami, tými mŕtvymi
Toľkými prerušenými hlasmi
čo visia v svetle
Nehnevajte sa na mňa
A hlavne
Žiadna hymna, žiadne vlajky
Žiadna armáda
Žiadna Masada
Karavány v púšti
Palmy v diaľke
More o niečo ďalej
V Jeruzaleme
Svetlo, vône
Púšť, ticho a kameň
Nekonečná únava kameňov
čerstvá voda a tieň
Len kúšтик tieňa

Zajtra v Roissy ti však o tom všetkom nebudem rozprávať, poviem ti len samé hlúposti, nikdy som sa s tebou nevedela rozprávať.

Keď som bola malá, nudila som sa v byte na ulici Cherche-Midi. Spomínam si na pach vosku a čipkované dečky rozložené kade-tade. Na chodbu otec postavil rímske amfory, vraj pravé, a tie večer nadobúdali hrozivú podobu. Všade som ťa hľadala. Zriedka si bola v kuchyni, prenechala si ju Nicole, našej pomocnici v domácnosti. V tých časoch slovo „slúžka“ v rodine ľavičiarov neznelo vhodné. Práve Nicole mi robila maslové chlebíky posypané kakaom, pripravovala palacinky, ktoré som hltala na tucty. Dvere do tvojej izby boli pre mňa zatvorené. Aj tie do pracovne. Do otcovej tiež. Ostávala len obývačka, kde stálo krídlo Pleyel, čo strýčko Hans zachránil z Nemecka a kde mi Maestro Loewenstein aj s modrými goliermi dával dvakrát do týždňa hodiny klavíra. Snažila som sa zaujať tvoju pozornosť všetkými možnými spôsobmi, čo bolo takmer nemožné, lebo ty si si za-

riadila život, akoby som neexistovala. Nicole sa starala o všetko, a keď mala voľno, zavolala si Omu. Vždy tu niekto bol, a tak si sa mohla tváriť, že neexistujem. Raz to bolo kino, alebo reštaurácia, inokedy kamarátka z detstva, s ktorou si sa mala stretnúť na druhom konci Paríža, a čo ja viem, čo ešte. Keď prišli hostia k nám, utiahla som sa do detskej a vyšla len po špičkách, keď som potrebovala na záchod.

Spočiatku sa mi zdalo, že som našla niečo, čo ťa prinúti skloniť ku mne zrak. Bola som krehká, vychudnutá. Stačilo vyjsť von bez kabáta a hneď som nachladla. Choroba bola zázrakom. Byť stále chorá. Stále mať horúčku. Angínu, chrípku, mumps, zápal priedušiek, pľúc či ucha. V tých chvíľach si predsa len musela zavolať lekára, zistiť, či je to vážne, ísť do lekárne po lieky, ostať chvíľu pri mne, prihovárať sa mi a pritom škúliť na hodinky, pretože si, samozrejme, kvôli mne zmeškala nejakú prednášku, konferenciu, stretnutie. Ostala si však. Nadávala, ale ostala. Spomínam si, ako mám hlavu v horúčkach na tvojich kolenách, ako ma hladíš, ako viem tvoju ruku, ako chcem zastaviť čas. Dlhو ma takto hladíš. Mami, správaj sa, ako keď som bola malá. Ponor mi ruku do vlasov. Ostaň ešte chvíľu. Zaspávala som s hrejivým, vzácnym pocitom blaha, nesmiernym pocitom šťastia. A potom si si zvykla. Nicole šla po lekára a kúpila lieky namiesto teba. Oma ma prišla večer, keď som bola chorá, strážiť a znovu ťa pohltili tvoje zložité povinnosti. Zaberala som tak málo miesta, že si pokojne mohla ísť do Opery bezo mňa a vôbec ti neprekážalo, že hrám na klavíri od svojich piatich rokov a v rodine sa pošepkáva, že by som neskôr mohla ísť na konzervatórium. Raz, myslím, že som mala štrnásť alebo pätnásť, pár rokov pred tým, ako som definitívne ušla, si sa chystala do Opery na Mozartovho *Dona Juana*. Pri tejto príležitosti si si obliekla čierne šaty art deco od ocka, ktoré ti tak veľmi pristali. Šikovne si sa nalíčila, bola si takmer krásna a voňala si ryžovým púdom. Pristúpila som k tebe. Ani neviem, kde som na to nabrala odvalu. Pristúpila som celá zúfalá, no neprosíkala som. Mami, prečo si nekúpila lístok aj mne, prečo? Do očí sa mi hrnuli slzy, snažila som sa ich zadržať. Nevedela si, čo na to povedať. Jednoducho ti to nenapadlo. Opomenutie. Obyčajné opomenutie. Nezišla som ti na um, keď si šla kúpiť lístky. Veľmi si si to v tej chvíli vyčítala, tak veľmi si bola sklúčená. Bez slova si ku mne podišla, chytila ma za pravú ruku a silno si ma uštipla na ramene. Povedala si, že mám mlčať. Zvrieskla som, strašne ma to bolelo. Veľmi dobre som rozumela bolesti na ramene. Vyčítala si mi, že vôbec existujem, že som tu, že ti stojím v ceste, že v tebe vyvolávam pocit viny. Bola som si istá, že som ti pokazila večer a to mi stačilo. Aj to mi bolo jasné, že toho *Dona Juana* nestráviš, lebo medzi nami bude celý večer stáť modrina, čo si mi urobila na pravom ramene, tvoja stopa, stopa tvojej slabosti, tvojej neschopnosti byť matkou, ľúbiť ma.

Jedného dňa, myslím, že to bolo toho istého roku, som mala doma na ulici Cherche-Midi svoj prvý koncert. Pozvala som susedov a všetky kamošky z gymnázia Fénelon. S Maestrom Loewensteinom som si precvičila všetky skladby od

Schuberta a Chopina. Bola som síce vyčerpaná, no žiarila som šťastím. Konečne som mohla ukázať, že za niečo stojím, že som rovnako inteligentná a talentovaná ako ty. Nicole chystala čaj, limonádu a niečo na zahryznutie, Oma prišla zavčas rána, aby ma povzbudila a usporiadala stoličky okolo klavíra. Už sme takmer mali začať. Čakali sme len na teba. Zavolala si, že si sa zdržala, že na koncert nemôžeš prísť. Začali sme teda a aj skončili bez teba. Oma žiarila šťastím. Skladby som poznala naspamäť. Zahrala som ich aj napriek slzám, Maestro Loewenstein mi otáčal strany. To bol ale deň. To bolo ale sklamanie. Ten koncert som si vysnívala. Predstavovala som si ťa v čiernych šatách art deco, v prvom rade, ako na mňa upäto pozeráš, ako ťa nakoniec presvedčím a ty ma pokojne povzbudíš, ako mi dopraješ uznanie. Takisto som si ťa predstavovala nedôverčivú, ironickú, ako máš na všetko posledné slovo, uhundranú, no jediné, čo mi nezišlo na um bolo, že si v meste nájdeš niečo lepšie na práci. Myslím, že práve vtedy sa vo mne zrodila myšlienka odísť, nevedno kam, ale odísť, všetko opustiť. Odísť, aby som mohla existovať, aby som nezgegla, aby som ťa nasrala, prinútiť ťa hľadať ma, pretože som ešte nebola plnoletá. Jednoducho dýchať. Zajtra v Roissy si tie spomienky nechám pre seba. Ostatne, isto si na všetko zabudla. Nepoviem nič. Nechcem však, aby si si namýšľala, že som sa rozhodla prísť bývať do New Yorku kvôli tebe. Dnes už mám viac ako štyridsať. Mamička, Omika, časom som pochopila, že tá najnešťastnejšia z nás dvoch si ty.

Keď zajtra prídem do Roissy, určite ti nepoviem, čo mi už pár rokov vrta hlavou. Starnem. Vieš, mňa sa staroba zmocnila veľmi skoro. Vysokého veku sa isto nedožijem. Telo sa po kúskoch rozpadáva a nič sa už nedá pozliepať. Lezie mi na nervy, že nestačím s dychom, že musím vystupovať po schodoch postupne, za každým sa zastaviť a vydýchať sa. Nohy ma bolia. Je koniec dlhým prechádzkam, ktoré som tak milovala. K tomu tá noha, čo bohvie prečo opúcha, bolesti v hrudi, ktoré všetky vyšetrenia EKG popierajú. Staroba. Začína to novou samotou. Nemám na výber, len odmietnuť kopu pozvaní, pretože sa na večierkoch veľa fajčí a ja už neznesiem dym. Aj keď trpím nespavosťou, musím si ísť skoro ľahnúť. Mám aj svoje mánie, zvyky, všetko musí byť podľa mojich predstáv. New York, môj New York, ktorý je mojou súčasťou, ma aj napriek bytu na Upper East Side s výhľadom na Chrysler Building unavuje. Premýšľam o tom, že všetko zlikvidujem a kúpim dom v Reillane, vieš, ten, čo sme mali, keď si bola celkom malá a kam sme každý rok chodili na prázdniny. Nie je taký veľkolepý ako Mandata, ale páči sa mi jeho dvojposchodová silueta z provensalského kameňa, hrubé múry a viac než sto rokov starý drez. Páči sa mi výhľad na dedinské námestie a lavica pri vchode pod platanmi. Snívam o tom, že všetko strelím a pôjdem tam dožiť, budem pod platanmi štrikovať a pozerat na susedov, ako hrajú pétanque, rojčiť v tieni stromov, vyhrievať si kosti a pomaly strácať rozum. Je tam záhradka

s figovníkmi. Možno by som aj ja mohla mať altánok s vistériou a bugenvileami. S olivovníkmi je to kvôli zime riskantnejšie. Vidíš, o čom sníva slávna spisovateľka, newyorská matka, čo je v kuse v televízii, čo toľko cestuje, tvoja matka zo smotánky? To, čo ma láka, nie je návrat do Francúzska, nie, zmierila som sa, keď som po maminej smrti všetko opustila a odišla do New Yorku. Nestotožňujem sa s tvojimi názormi. Moje korene sú vo vzduchu, v prázdne, všade a nikde v netrpezlivosti orgovánov, v prázdne našich unavených nádejí, v našom nemotornom prešľapovaní na mieste. Možno som sama sebou len v lietadle, v neprítomnosti ďaleko na nebi, v čiernych vlnách, v páperových vlnách oblakov, podchvíľou oranžová, fialová vychádzajúceho slnka, nikde, nad oceánom. Moje korene sú vo vzduchu, bez identity a bez miesta. Tak prečo nie Reillane? Mám tam toľko spomienok, je tam pochovaný Jean-Claude, večer sa tam občas na oblohe objavujú svetlé tyrkysové zrazeniny. Chvíľu som myslela, že sa usadím u teba, že prežijem roky staroby na terase, schúlená vo vrzgajúcom hojdamcom kresle s ľahkou prikrývkou na nohách, zahľadená na muškáty a eukalypty, ale tá krajina sa mi vždy zdala tak neistá, s neľahkými podmienkami pre život, aj napriek svetlu, unavená svojimi mýtmi a klamstvom. Nevieť si predstaviť svoj život medzi dvoma vojnami, medzi troma vojnami, so strachom pred nejakou hrozbou, čakajúc na správy. Nie.

Potrebujem kútik, kde Dejiny prestali vrtať do ľudského tela, kúsok idylického amnestického tieňa, pozastavenú večnosť na moje neurčité pripomínanie. Zotrvá len vietor, nočné chvenie stromu, let oblakov a ja bez veku. Už žiadne migrovanie. Žiadne sťahovanie, žiadne hľadanie miesta. Prestať veriť, že tu konečne položíme kufre, že nám bude dobre, že si konečne vydýcheme. Konečne doma. Konečne u seba. Konečne. Jednoducho zastať tu, alebo tam, radšej tu ako tam, len tak. Prestať stále bojovať proti inakosti. Aj ja som tomu verila.

Pár novembrových ruží

ešte visí na suchom lístí

krémové ruže

napoly vyblednuté

Verila som

Myslela som, že viem. *Ia ne znaiou*

Iné nebo, iné miesto

Iné modré obzory

Iný jazyk

Nerozumieť

Nepočuť

Na ostrove Cozumel pri pobreží Yucatánu

Na brehoch nefritového mora

Prelietajú veľké vtáky s krikom z inej doby

A tam nový jazyk

Myslela som, že viem. *Creia saber, creia*
Staroba
A jedného dňa som sa prestala báť, že mi niekto prenechá v metre alebo
v autobuse miesto kvôli šedinám a vráskam
Ďakujem, je to od vás milé
Vo všetkých jazykoch
Vyzerá beznádej azda práve takto
Dočerta s pohľadmi a túžbou mužov
Dostala som svoje a nebolo to vždy med lízať
Napríklad Bernardo, sám chcel rozpútať revolúciu v Latinskej Amerike
Nový Che Guevara
No neprekročilo to prah La Coupole či Deux Magots
A Janos, ktorý rozprával len jazykom stepí a páchol
pusztou a vodou z vahadlových studní, no nemal to v hlave všetko v poriadku
A Michel, ktorý si o sebe myslel, že je Kafka, len čo zakašlal
A Vladimir, čo vykrikoval Mandelštamove verše, keď si ráno umýval zuby, ale
na utvrdenie si vlastnej virility mlátil ženy
A Jean-Claude, pochovaný v Reillane
Ktorý len tak odišiel na rakovinu pľúc
Zrazu
Staroba
Mami, tú tvár otrasenú kašľom a astmou poznáš, je tvoja
Piskľavé dýchanie
Dych, ktorý sa snažíme dobehnúť
Je tvoj, aj s tajným utrpením
Jedného dňa som sa prestala báť tela, jazyka, cudzích jazykov
Ruština a jej rozmary, vibrácie a mäkkčene
Španielčina, *la lengua que cantaba*
A hlavne angličtina, erotická, chrapľavá
Aj jazyk sa stráca
Množstvo krémových ruží sa v New Yorku stráca v opojení koncom jesene
Množstvo vtákov, čo odlietajú do Karibiku
Aj spomienka sa stráca, jej farby blednú
Paríž v období oslobodenia
Náš hnev mladých zo skupiny J3
Mušle na bielom víne v bellevilleských bistrách
Všetko je zohavené
Zamerikanizované
Dallas v telke a fastfoody
Avšak, niektoré nekonečné zimné rána

Spomienka na ružovkasté zore na ostrove Saint-Louis
Mokrý asfalt hned' za svtania
Húkanie sanitiek
Rachot vzdušného metra na stanici Jaurès
Niektoré melódie akordeónu z minulosti
Folklór, už vtedy
Drotár a speváčka za pár drobných?
Viem. Viem. *I know.*
Vyhnanci sa všetci hlúpo usmievajú
Exil je už dávno mojím domovom
Je načase zvyknúť si na tieto oporné body v prázdnote Staroba
Uchýliť sa na Aventin našich jazykových fantaziem?
Vymyslieť si vlastný jazyk spisovateľa
Písať v inom jazyku
V samotnej bizarnosti toho druhého?
Znovu prečkať, kým preletia cyklóny Dejín
Bolo ich toľko
A všetci sme príliš unavení
Jazyk je krajina s
 cestami
 križovatkami
 deravými cestičkami
Môcť sa tam strácať naslepo
Nevedela si, že oči žmúrimo len
pred vlastnými predstavami
Novembrové ruže už zvädli
Tak dávno, matkin jazyk a jej uspávanky
Der Tate vet Koummen fun dorf
Tak ďaleko je môj jazyk z obecnej základnej školy
S radosťou, čo vládla na školskom dvore
Keď ju chcel človek dolapiť, musel utekať
Tak ďaleko jazyk tvojho dospievania, ten spred úteku
 nenapraviteľného
Nič si si v Hirošime nevšimla?
Nič ti to nepripomína?
Vymyslieť si vlastný jazyk
Schúliť sa, ako ty, do hebrejčiny
Alebo do angličtiny, ako ja
Odpútať sa od francúzštiny, alebo naopak
Mnohojazyčnosť blúdiacich

Vymyslieť si v jazyku vlastné tmavé miesta
Vymyslieť si dokonca aj ticho
Aj ozvenu toho ticha
Pár listov
Ešte upnutých na stratený jazyk
Na udychčanú tvár, stále vystavenú akýmkoľvek nedorozumeniam
V Reillane mi bude dobre
Budem ničím v modrých trňoch času

Dor Hamidbar

Dor Hamidbar

Púšť v sebe, v nás, medzi nami
Azda sa zajtra v Roissy porozprávame? Konečne!

To Oma mi rozprávala o razii na cyklistickom štadióne Vel d'Hiv z júla v štyridsiatom druhom, nie ty. Vždy, keď som sa ňa opýtala na starkého zmiznutie, uhýbala si mi pohľadom. Bola vojna.

„Nosila si hviezdu?“

„Áno, nosila.“

„A?“

„A čo? Neotravuj ma. Všetko je to minulosť, ktorá sa už nikdy nevráti. Radšej o tom nechcem hovoriť.“

„Mohla by si mi predsa len niečo porozprávať.“

„Čo presne porozprávať?“

Tvoja neochota bola taká neústupná, že som nemala odvahy naliehať. Našťastie som mala Omu. Hodiny sme sa vedeli zabudnúť v Luxemburských záhradách pri Medicejskej fontáne. Štrikovala alebo háčkovala a spoza malých modrých okuliarov na mňa občas sprisahanecky pozrela. Ja som sa vypytovala a ona mi celé hodiny rozprávala o Poľsku, o zadnom dvore ulice Novolipié, kde ste bývali, a o čudnom dievčatku, ktorým si bola, keď si sa v parížskych uliciach s kamarátmi rozprávala len v jazyku jidiš. Oma mi rozprávala o svojej rodine, súrodencoch a hlavne o Magnalé, ktorá mala len sedemnášť, keď do Poľska vtrhli Nemci. Ako ja, keď som odišla. Oma často nosievala brošňu s jej fotkou. Prísna, jemná tvár, ktorá sa takmer neusmievala, s vrkočmi trikrát ovinutými okolo hlavy. Mala som Magnalé rada. Jej pohľad ma živil, predstavovala som si mladú dospievajúcu ženu, čo sníva o tom, že sa vydá za člena Shomer Hatsair, aby ušla dusivej atmosfére domova. Bola som posadnutá jej smrťou v Treblinke. Oma mi rozprávala o getách, o živote vo varšavskom gete či o tom v Lodži, kládla dôraz na vyhladzovacie tábory, menovala ich jeden po druhom, nevyhýbala sa hrôzám. Oslobodenie jej spôsobilo taký šok, že prestala vážiť slová, nepoznala ani eufemizmus, ani litotes. O Mengeleho pokusoch som vedela všetko, aj o Osvienčime, o kopách

okuliarov, obrúčk, vlasov. Oma spievala, ani hlas zadržnutý od astmy jej v tom nezabránil. Spievala piesne partizánov z čias vzbury varšavského geta, ja som ich po nej opakovala v jidiš, ktorý som sa nikdy neučila a ktorý sa mi zdal blízky a zároveň vzdialený nemčine, čo som sa učila v škole. Zahľbená do pletenia, so stratným pohľadom, si Oma spievala a občas si neprítomne, akoby zo sna, zamrmlala meno Magnalé. Inokedy sa nadhlo odmlčala. Neznášala som tie chvíle ticha, a preto som často v jeseni kopala do popadaného lístia, aby šušťalo. Bolo to ako šepot všetkých tých mŕtvych, znepokojujúca prítomnosť, čo nám vyčíta, že na nich dosť nemyslíme. Občas prefal ticho let vrany. Niekedy nedeľne vyobliekané deti, čo sa na plné hrdlo smiali. Oma mi dala pár drobných, aby som si šla kúpiť cukríky alebo zmrzlinu, rituál, po ktorom som si vždy vypýtala príbeh, čo som počula už tisíckrát.

„Oma, ako to bolo so starkým?“

„Tak teda. V ten večer sme neboli spolu. S tvojou mamou sme boli u kamarátky na druhom konci Paríža, už si nepamätám načo. Spomínam si však veľmi jasne, že v istej chvíli zabúchali na dvere partizáni, aby nám povedali, že sa niečo chystá. Nevedeli čo, no vrátiť sa domov bolo riskantné. Bola to otázka života a smrti. Hneď mi napadlo, že musím varovať Schmila. Šiel do kaviarne, kam zvykol chodiť za kamarátmi. Takmer každý večer hrával šach až do neskorých nočných hodín. Bola to tak trochu krycia taktika. Počas tých nekonečných šachových partičiek sa robili veľké rozhodnutia o organizácii židovského odboja v štvrti. Netuším, ako sa mohlo stať, že o ničom nevedel, že ho nik neinformoval. Nemohla som ho ísť do kaviarne upozorniť, pre mňa a tvoju mamu to bolo príliš nebezpečné, poslala som teda niekoho iného. Dobehol udychčaný, no Schmil tam už nebol. Bol unavený, a preto sa vrátil domov skôr. Ten človek, čo sa kvôli nám vystavil riziku, bol dôležitým článkom odboja. Po malom zaváhaní sa vybral k nám. Nenašiel ho doma, no ráno ho policajti vytiahli z postele v pyžame. Kde strávil tých pár hodín, ktoré delili jeho odchod z kaviarne a moment, keď sa neskoro v noci vrátil domov ľahnúť si? To sa už nikdy nedozvieme. Nikdy. Vieš, bol to krásny muž.“

Ako vždy, Oma vytiahla z hnedej koženej peňaženky fotky starkého a ja som naňho dlho hľadela tak, ako som hľadela na Magnalé a čakala na nejaké znamenie. Hviezdna obloha v Reillane trúchlila za mojimi mŕtvymi. Každá z hviezd niesla meno niekoho z rodiny, kto sa stratil v čiernej noci. Tí z Poľska, Kyjeva či Paríža. Každý zlatý kliniec na oblohe bol nejaký Avremille, Shoshana, Tatiana, Shlome, Rivka. Fascinoval ma zlatý dážď mien v zázračnej abecede hebrejčiny, v jidiš. Strácali sa vo vetre borovic, platanov, figovníkov. Kotúľali sa s kameňmi provensalských ciest ako ozvena. Boli stále so mnou, šepkali zvláštne slová z Ominých piesní. Tie slová voňali škoricou, cibuľou na rascovom chlebe, sledmi a uhorkami. Áno, uprene som sa na tie fotky dívala, čakala na znamenie, na

výzvu. Magnalé chcela odísť do Palestíny, pracovať v kibuci. Chcela sa premenovať na Yaël. Všetci zomreli, ako kúsky našich snov. Otec zomrel, Shimon zomrel, Oma zomrela a ja odtiaľ padám.

Neviem však, či zajtra v Roissy naberiem odvahu hovoriť ti o všetkom podstatnom, či dokážem neuhnúť tvojmu pohľadu, pochabému a zároveň úzkostnému, tvrdému a zároveň takému krehkému.

Ako zvyčajne nám po fádnom jedle pustia nejaký hlúpy film. Odkedy cestujem diaľkovými letmi tohto typu cez Atlantik či Spojené štáty, nestalo sa ešte, aby nám nenaservirovali podpriemerné jedlo, alebo nepustili posledný stupídny módný výstrelok kinematografie. Ani tých pár letov v biznis triede nebolo výnimkou. A hlavne samota. Na to, aby sa na konci cesty človek stretol s editormi, navštívil kluby čitateľov, knižné salóny. Tolká samota! Z Hiltonu do Sheratonu, z Holiday Inn do Quality Inn. Všetky tie tuctové izby poznám naspamäť, dobrá sprcha s mydielkom, papierovými obrúskami, špeciálnym papierom na čistenie topánok a kúpacou čiapkou s logom hotela, klíma v lete, kúrenie v zime, farebná televízia, čo vždy ide. Zobudia vás, kedy chcete, kedykoľvek prinesú pivo a sendvič, nájdú kaderníka, zubnú kefku a pastu a *New York Times*. Navykla som si na to všetko. Je to ako druhý domov. Bar na prízemí, reštaurácie, odkazy, keď si človek vyzdvihuje na recepcii kľúče, telefonáty do celého sveta, keď človek musí rešpektovať najšialenejšie časové posuny, pár hodín menej do San Francisca či Vancouvru, pár hodín navyše do Paríža, pozor však na letný čas, ešte o hodinu viac na Blízky východ, koľko do Moskvy, do Tokia, do New Dehli? Haló? To som ja, dúfam, že ťa nebudím. Áno, ale to nevádi. Prepáč, nepamätala som si presne časový posun. Aké máte počasie? Čo nové? Tu je smutno, ďaleko, je to na konci sveta. Sheratony, Hiltony, Holiday Inn, Quality Inn. *Have a good stay. Enjoy your trip. See you again. Bye bye.* Viem, čo sa pošuškáva za mojím chrbtom. Tá starénka, Nancy Niborová, jáj, tá spisovateľka. Je taká stará, taká nalomená? Chodí o paličke. Veru, som to ja, Nancy Niborová, madona účelových palácov preplatených vydavateľom, treba však priniesť účet, faktúru. Celkové výdavky, cestovné výdavky, reprezentačné výdavky. Veľký chlad, veľká zima. Sama. Stále sama. Už tak dlho, odkedy zomreli Jean-Claude a mama, odkedy si odišla, odkedy som odišla, odkedy sa mi začalo dariť. Byt na ulici Cherche-Midi bol pre mňa samu zrazu príliš veľký, plný spomienok, plný hrôz. Podarilo sa mi ho dobre predať a vďaka tomu som tu, v tomto malom byte, na 77. ulici, na osemnástom poschodí dobre stráženej veže s výhľadom na midtownské mrakodrapy. Vyhovuje mi, aj jeho veľké okno plné poobedňajšieho slnka a kozub, pred ktorým sa v zime dokážem zabudnúť celé hodiny pri čítaní, písaní, prehrabávaní uhlíkov a pití čaju a Cointreau, obzeraní si tvojich koláží. Snažím sa cez ne nájsť cestu k tebe, lebo reč je medzi nami úplne v pasci. Byt v pastelových farbách, v rôznych tónoch svetlomodrej, veľká obý-

vačka, izba a pracovňa, kuchynka s výhľadom na strechy, na spleť striech všade okolo a prenikavý hluk Druhej avenue. Páči sa ti vkusne zariadená kúpeľňa. Vždy, keď sa u mňa v New Yorku na deň-dva zastavíš, rozplývaš sa nad sprchou, vaňou, množstvom zrkadiel, zásuvkami, policami a úplne obyčajným krémovým obkladom, ktorý má vo vrchných rohoch smiešny kvietok, niečo ako nezábudku, a ktorý svojou prítomnosťou na celej stene človeka nakoniec len otrávi. Vďaka úspešným románom som si mohla kúpiť tmavobéžový vlnený koberec aj perzské koberce. Je príjemné chodiť po nich naboso, zaboriť sa do ich mäkkosti. Na balkón som dala položiť črepníky, nič prehnané či oslnivé, s Mandatou sa to nedá porovnať. Veru nie. Iba hrachor všetkých možných farieb. Čím som staršia, tým viac mi záleží na komferte, na pohodlných kreslách, na jemných obliečkach, na voňavom mydle. Kedysi som takáto nebývala. Ale astma, ťažké nohy, deformované chodidlo, od všetkých tých boľáčiek pospájaných dokopy človeka zamrazí až do špiku kostí, tá pachuť smrti, s predstihom zaživa hnijúceho tela. Ťažko sa mi bude odtiaľ odchádzať, z bytu, z New Yorku, od vydavateľov, čitateľov, od angličtiny, ktorá sa stala mojou druhou prirodzenosťou. Nebude to spočiatku ľahké, ak všetko predám a presťahujem sa do Reillane. Budem musieť začať odznova, všetko zariadiť, dať miestu ducha, aby sa tam človek cítil dobre, doma. Nebude to ľahké. Ako pre teba, ak opustiš Mandatu. Nerob si ilúzie. Dom ako tvoj má zvláštnu moc. Pravdupovediac, neviem si ťa inde predstaviť. Ktovie, prečo sa lietadlá pchajú do turbulentných pásiem a hlavne vtedy, keď sa podáva káva. Pripútajte sa, to je ale rámus. Lietadlo sa pre mňa stalo tak banálnou záležitosťou, hlavne medzi New Yorkom a Parížom, že by som mohla sprevádzať vesmírnych cestovateľov. Teraz treba odbočiť doprava, v strede oceánu nabráť výšku. O pár hodín vyjde slnko v zelenom a fialovom svitaní s oranžovými odleskami. O pár hodín bude deň, my budeme stále nad oblakmi. Až neskôr sa všetko pokazí, keď začneme klesať, keď sa ponoríme do mora oblakov. Dolu bude všetko sivé, upršané, studené, bez farby i veku. Hlavne sivé. Všade sivá. Pristaneme v Roissy do marcového či septembrového mrholenia, do júnovej či novembrovej hmly. Bude zima a vlhko, bude smutno. Ty budeš mať temný pohľad mučeníek, zobrajúci o trochu uznania a lásky, ten, čo si nasadila ako malá a ktorý ti ostal, nezábudkovomodrý, zelenomodrý, perlovosivý, zlatohnedý s fialovým nádychom, ktorý vidieť len v istom svetle, nádherný pohľad nemilovanej, človek sa v ňom ľahko stratí. Neviem, prečo som nikdy nevedela nič vyčítať z tých lilavých, nezábudkovomodrých očí. Miláčik, od prvého dňa ti hovorím nežné slová len vtedy, keď tu nie si, keď mi chýbaš, v neprítomnosti, v tme.

Drahý čitateľ, vidíte, že z tohto príbehu bude román. Román a trvám na tom, aby sa volal *Nekonečná únava kameňov*. Dve lietadlá na tmavom nebi či za brieždenia, ktoré sa stretnú v Roissy. Dva vnútorné monológy popretínané spomien-

kami na minulosť, strachom z budúcnosti, z obvyčajnej myšlienky na ňu. Všetko sa bude prelínať so scénami z lietadiel, jedlom, filmami, na ktoré pozeráme, no ktoré nevidíme, časopismi, v ktorých listujeme, vždy otravnými spolucestujúcimi. Jednoducho dva vnútorné monológy.

Matka, dcéra.

Matke som pridala na veku. Samozrejme, v porovnaní so mnou. Má viac ako šesťdesiat. Vyhneme sa tak akýmkoľvek nedorozumeniam a spojitostiam so mnou. Prichádza z New Yorku. Je slávnou spisovateľkou bestsellerov a seriálových scenárov, ktoré majú zvyčajne v americkej televízii neuveriteľný úspech a predávajú sa do celého sveta. Skrátka, je bohatá (tá literatúra, čo kompenzuje, a finančné problémy sa takpovediac vyriešia vo vymyslených príbehoch). Roky jej trochu ubrali na kráse, býva v peknom byte na Upper East Side a má sa stretnúť s dcérou v Paríži. Má okolo šesťdesiatky, pretože som chcela dať do úzadia otázky týkajúce sa mužov a hlavne túžob. Nesmie sa napríklad stať, že v tom nešťastnom lietadle, ktoré ju vezie za dcérou, stretne úplne náhodou na staré kolena svoju životnú lásku. V biznis triede je všetko možné, nejaký právnik, ktorý vás popraví. Skúsime sa tomu vyhnúť. Je Francúzka. Asi pred dvadsiatimi rokmi, po rozvoде, ktorý sa udial približne v tom istom momente ako útek jej dcéry, odišla z Francúzska do Ameriky. Mala obrovské šťastie, podarilo sa jej preraziť. Trochu bláznivá, trochu geniálna, trochu vystrašená vlastným príbehom aj behom dejín. A basta.

Dcéra má o dvadsať rokov menej, okolo štyridsiatky. Krásna zelenooká žena, za ktorou sa kdekto otočí. Prichádza z Jeruzalemu, presnejšie z letiska v Lod. Opustila rodičov a Paríž počas Šesťdňovej vojny, vyčítala im, že sú ľahostajní voči tomu, čo sa deje. (Spomenula som, že sú Židovky? Ak som zabudla, určite to čitateľovi došlo.) Odišla tam teda, bez varovania, celá nadšená, závratnou rýchlosťou sa naučila hebrejčinu (obe ženy sú veľmi nadané na cudzie jazyky, na tento detail netreba zabudnúť), stretla milovníka umenia, zberateľa s malým dedičstvom, vzali sa, otvorili v Jeruzaleme galériu, žili v dome koloniálneho štýlu z čias britského mandátu v štvrti nazývanej Rehavia, medzi bugenvileami a eukalyptami. Manžel časom zomrel na rakovinu, najkrajšie roky sa pominuli, ani nevedno ako, tak rýchlo, že si to v tom okamihu nik neuvedomil. Asi tak. Letí za matkou do Paríža, odkiaľ obe pochádzajú. Strávia tam spolu pár dní, uvidia, ako to vypáli, a možno sa nakoniec rozhodnú. Aj napriek spoločenskému úspechu sú obe sklamané životom, napokon ako my všetci, prevalcoval ich vlastný príbeh, aj dejiny.

Matka má Ameriky plné zuby aj napriek tomu, že si môže kedykoľvek dopriať výhľad na Chrysler Bulding, má po krk mediálneho prostredia, na mieru šitého komunikačného jazyka, *basic, basic*. Na počiatku, keď ešte len začínala po anglicky písať, jej neznalosť slovnej zásoby a chyby v slovoslede naháňali strach. Ale práve tomu vďačí za svoj úspech. Stereotypné intrigy, slovné hry na správ-

nom mieste, trefné odpovede, nadhľad, povrchnosť, zakaždým len povrchnosť. Keď odišla z Francúzska, s inváziou do Československa sa rozplynula nádej, že sa „Sovietsky zväz ozaj zmení“. Diskutovať s ľuďmi pri poháriku či predávať po nedeliach v kioskoch denník *l'Humanité* nemalo žiaden zmysel. Hľadá niečo iné, no sama nevie čo, napísať niečo iné, možno sa chce vrátiť k francúzštine, jazyku, ktorý dôverne pozná a ktorý jej nepripraví žiadne pasce. Možno. No má rada aj angličtinu, ktorá sa stala jej druhým ja. Keď prvýkrát balila chlapa v angličtine so svojím *lovely French accent*, vyzeralo to, ako keby ste pri dabingu dali skupine Marx Brothers prízvuk zo štvrte Ménilmontant. Takže tak! (treba to vysloviť s québeckým prízvukom). Ženská chce vypadnúť z tohto miesta, o ktorom si myslela, že je obývané bohmi, ako sú Delfy alebo iný čarovný kút zeme, ktorý sa vyznačuje krásou oblohy, svetla, kameňov alebo niečím iným, čo z nich vyžaruje. A potom príde sklamanie, nie je to to, čo sme čakali, nie sme tu ozaj doma, ostatní zo starého mesta na vás pozerajú nenávisťnými pohľadmi, nehovoriac o obsadených územiach, akási zvláštna uzavretosť medzi morom a... nie je to skrátka ono. Dnes už vie, že na večnú židovskú otázku niet odpovede a tým menej, keď sa nám zdá, že sme ju našli...

Čítala izraelských autorov a pochopila ich rozpaky. Zdá sa im obom nemožné vrátiť sa do Paríža. Niet cesty späť, Francúzsko sa za dvadsať rokov veľmi zmenilo. K čomu presne sa majú vrátiť? Spomínam si na miestečko, ktoré už dnes neexistuje, pamätám si suché lístie a moje parížske maniere a hlúpu nostalgiu. Obe dobre vedia, že sú celkom mimo, že to miesto neexistuje. Žiaden domov. Raz, už ani neviem, či to bola matka alebo dcéra, dostala jedna z nich nápad:

A čo tak Montreal?

A čo tak Montreal?

A čo tak Montreal?

V Montreale nám bude dobre. Fakt si to myslíš? Ale áno! Hovorí sa tam po francúzsky, nebudeme už musieť rozprávať cudzím jazykom, aj keď sa pre nás časom stal dôverný, všedný, drsnosť hebrejčiny, zmyselnosť všednej angličtiny, dychtivosť po neobyčajnom, čo znepokojuje. Nie je to však naša francúzština. Občas nás slová vyvádzajú z miery, raz je to slovný zvrät, inokedy melódia jazyka, prízvuk, ktorý sme nezachytili, alebo všetko naraz. Ak človek chce, môže sa v Montreale porozprávať po anglicky, tak ako matka v New Yorku, alebo dcéra s turistami či sponzormi v Jeruzaleme. Pre obe bola angličtina *lingua franca* tohto storočia, naučili sa, ako si ju prisvojiť, okabátiť dominantný jazyk, čakať, kým všetko prejde, alebo sa k nemu privinúť. V Montreale existuje akási krehkosť jazyka, ich jazyka, ako tkanina, čo sa pára a zvláštne im pripomína starcov, ktorí rozprávali jidiš s pocitom, že to nie je tak celkom jazyk, sotva nárečie, žargón, nejazyk a že treba byť Židom, aby človek pochopil, že v podstate nemajú vlastný jazyk, že si ho iba prisvojili, že sa s tým musia zmieriť a že najlepšie, čo mohli

urobiť bez nostalgie za koreňmi, bez modlitby za mŕtvymi, je ukryť sa v jazykoch, ako sa iní ukrývajú za zrkadlo.

A potom, v Montreale nám bude dobre práve preto, že nebudeme tak celkom doma, tretie miesto, miesto mimo, kde sa dá dýchať bez toho, aby mal človek pocit, že sa ho to úplne týka, akoby sme tu zároveň boli i neboli. Určite nie Francúzsko v Amerike, už vôbec nie po francúzsky hovoriaca Amerika, niečo úplne iné, ako to, čo sme čakali, vždy nejaké prekvapenie. Nevedieť sa stotožniť s bohatstvom a budúcnosťou, nevedieť sa odpútať od znamení, znakov, symbolov. Pre matku aj pre dcéru nebude ľalia nikdy ničím iným, než čosi, čo sa viaže na iný príbeh, tá štipka vznešeného, čo sa nevytratila z filozofie rojalistov a z fašizmu proti jednotnej a nedeliteľnej republike. Zvláštne, s akou naliehavosťou sa k nám vracajú slová z učebníc.

Ťarcha dejín! Nezmeníme sa. A práve preto nám v Montreale bude dobre, v inom príbehu, v inej kolektívnej pamäti, v stroskotanej reči. Stroskotané medzi stroskotancami, prisťahovalkyne medzi prisťahovalcami, v obrovskom kozmopolitizme nášho veku, napospas osudu, v úlomkoch budúcnosti našich životov. Presne tak!

A práve preto je Montreal miesto, kde bude možné ozaj písať, kočovné slovo, migrujúce slovo, to, čo stojí medzi, nikde, to odinakiaľ alebo od vedľa, to, čo nie je celkom prítomné. Slová na nesprávnom mieste, ako keď sa hovorí o ľuďoch na nesprávnom mieste, slová, ktoré sa pošmykli, neuspeli, slová, ktoré nemožno zaradiť, prideliť, slová, ktoré hovoria všetkými jazykmi, ktorým rozumieme vďaka mlčaniu a gestám. Ozaj nám bude v Montreale dobre. Lebo konečne pochopíme, že všetko, čo tomu nedokončenému miestu aj s jeho aspektom mestského patchworku chýba, je vlastne jeho bohatstvom. Nedokončenému kvôli svojmu kozmopolitizmu chudoby, zvyškom snov, úlomkom zabudnutia, parkoviskám životov vykĺbených ako Bellmerove bábiky. Montreal je jednou z tých metropol, kde sa jasne črtá budúcnosť všetkých ostatných. Hybridnosť ako známka novej identity, ako jediná forma kolektívnej pamäti. Sila čiastočnej amnézie! Príliš sa nezaťažovať symbolmi, už žiadne blato na topánkach, nová forma ľahkosti, nie ľahkosti bytia, lež iná a nech sa stane, čo sa má stať.

Ani matka ani dcéra si to isto nenechajú ujsť.

V Montreale nám bude dobre. Samozrejme, že obe sa budú obávať québeckého nacionalizmu, ako všetci cudzinci a prisťahovalci. Najprv sa na istý čas usadia v centre. Tu budú bývať, keď prídu do Montrealu, medzi belgickou cukrárňou a zastávkou autobusu číslo 80. Matka bude tráviť čas v Bodege, fajčiť mentolové cigarety Saint Moritz, pod zamračenou oblohou opravovať svoje rukopisy, túlať sa po štvrti Prince-Arthur neďaleko Saint-Laurent, zakotví v nejakom portugalskom bistre, čo páchne sardinkami, stratená v cigaretovom dyme medzi brehmi rieky Tajo a Seinou bez toho, aby vedela, kde vlastne je. Bude si vychutnávať to,

čomu hovorí „nikde“, kde nerozumie ani okoloidúcim, čo sa k nej ozývajú po anglicky, ani tým, čo ju oslovia po francúzsky, inam, *bewildered*.

Dcéra osloví galérie z ulice Saint-Laurent alebo z Plateau Mont-Royal, prejde krížom-krážom ulicou Saint-Denis, vojde do každej krčmy, nakúpi materiál na svoje koláže, oddá sa objavovaniu novej kultúry, exotickej, takej blízkej a zároveň takej vzdialenej.

V Montreale nám bude dobre, len si netreba príliš pripúšťať nacionalistické reči, oklamať ich, hovoriť po anglicky, hebrejsky či jidiš, nestratiť sa v dave, ostať niekde medzi, bývať v kozmopolitnej štvrti, kde človek nájde popri miestnych novinách aj *Le Monde* či *New York Times*. Za tohto predpokladu nám v Montreale bude dobre. V nádeji či ilúzii, že už nikdy nebudeme musieť zbalit kufre a odísť do Paríža, Tel Avivu, New Yorku či Chicaga. Tých keby a nebezpečenstiev je toľko. Nie som si už celkom istá, že si matka a dcéra vyberú práve Montreal. O tom sa pravdepodobne budú zajtra v Roissy rozprávať.

Jedna sa znovu pustí do písania bez toho, aby si položila otázku, či to vôbec čitatelia očakávajú. Písanie o chaose sťahovania, nepredvídaných stretnutiach, mišmaši rás, jazykov, kultúr.

Druhá čoskoro otvorí galériu s obrazmi a bude hľadať novú životnú lásku. Sú stratené v lietadlách, v hĺbinách obzoru a ja neviem, čo im vríta hlavou a či si navzájom naozaj zveria najtajnejšie myšlienky. Len tak, aby si vydýchli a šli chvíľu spolu tou istou cestou. Zatiaľ sa však v lietadle prichádzajúcom z Lod podáva káva a v tom, čo prilieta z New Yorku, sa mihá na obrazovke krásny Redford.

A ak ma jedna z nich našťve, vždy ostáva možnosť, že sa pred pristátím jedno z lietadiel zrúti, že ho odklonia, a tak sa odkloní aj príbeh. Ešte sa uvidí...

◆◆◆

Mgr. Zuzana Calvet
Jánošíkova 36
080 01 Prešov
calvetka@gmail.com

1. CENA SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI PREKLADATEĽOV UMELECKEJ LITERATÚRY

*Volám sa **Petronela Pavlíková**, pochádzam z Turčianskych Teplíc a som študentkou prekladateľstva a tlmočníctva v kombinácii anglický jazyk a kultúra – ruský jazyk a kultúra na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Výsledné umiestnenie na Prekladateľskej univerziáde je pre mňa doposiaľ najväčším a najcennejším študijným úspechom a patrí nielen mne, ale všetkým, ktorí vo mne vzbudili a naďalej pestujú lásku k jazyku, prekladu a ku krásnej literatúre. Po skončení štúdia by som sa veľmi rada venovala umeleckému prekladu.*

***Howard Phillips Lovecraft** bol americký autor sci-fi, fantasy a hororov. Hoci za života si autorove poviedky získali len málo nadšencov, po smrti sa H. P. Lovecraft vďaka skupinke známych, ktorí jeho diela vydávali, stal jedným z najplyvnejších hororových autorov 20. storočia a priekopníkom moderného hororu. Autorov štýl sa vyznačuje obzvlášť kvetnatým jazykom a výnimkou nebola ani poviedka *The Picture in the House* (Kresba v chatrči) z roku 1920. Pri preklade ma upútalo najmä napätie, do ktorého autor poviedku zahalil a usilovala som sa zachovať požadovaný mysteriózny rytmus. Poviedka okrem iného obsahuje aj prvky archaickej lexiky a tiež novoanglický dialekt, ktorý mi dal pri preklade mimoriadne zabrať. Náročnosť textu bola pre mňa výzvou, prijala som ju a predkladám vám výsledok svojho úsilia.*

KRESBA V CHATRČI HOWARD PHILLIPS LOVECRAFT

Preklad: *Petronela Pavlíková*

Tí, čo dychtia po strachu, vyhľadávajú ďaleké a čudesné miesta. Oblubujú staroveké katakomby či vytesávané hrobky z ríše nočných môr. Na brehoch Rýna sa v žiare mesačného svitu šplhajú po hradných ruinách a cez pavučinové závoje neisto schádzajú po temných schodiskách hlboko pod narušené základy dávno zabudnutých ázijských miest. Ich svätyňami sú hrôzostrašné lesy i pusté hory a prebývajú v blízkosti zlovestných monolitov na ľudoprázdnych ostrovoch.

Skutočný milovník hrôzy žije len pre neopísateľne vzrušujúce zdesenie, je pre neho jediným a hlavným zmyslom bytia. Oči mu zaiskria pri pohľade na prastaré, osamotené a bohom zabudnuté usadlosti v Novom Anglicku, lebo práve tam sa stretávajú temné sily, samota, nevysvetliteľné javy a so sladkou nevedomosťou vzbudzujú bezhraničný strach.

Najdesivejšie sú však drobné ošarpané drevenice. Buď čúpia pod vlhkým trávnaným svahom alebo sa opierajú o obrovské skalnaté výbežky. Z ciest ich takmer nevidno. Existujú tam viac než dve storočia, okolo nich sa plazí vinič, stromy navôkol košatej a mohutnejú. Spod ochranných závojov tieňov, v bujne a nespútanej zeleni ich človek ledva zazrie, no ich malé tabuľkové obloky dodnes zarazene kamsi hľadia, akoby žmurkali v smrtiacom omámení a snažili sa odvrátiť pomätenie mysle otupením hrôzostrašných spomienok.

V chatrčiach žili generácie podivínov, akých svet nevidel. Praotcov oných čudákov poháňala v hľadaní slobody ponurá, ale horlivá viera, ktorá ich napokon vyštvala od svojich druhov. Potomkom dobyvateľskej rasy sa tu darilo, a hoci žili slobodne, hrbili sa v skľučujúcom otroctve desivých preludov vlastnej mysle. Život mimo vzdelanej spoločnosti ich donútil kráčať nevšednými cestami a bývali v ústraní. Nezdravá obetavosť a boj o život s nelútostnou prírodou v nich prebudili hlboko skryté praveké pudy. Neoblomné životné postoje však neospravedlňovali ich hriechy. Tak ako ostatní smrteľníci, ani oni sa pochybeniam nevyhli a mravy im prikazovali všeličo pred svetom ukrývať. Potešenie z utajovania však časom vyprchalo a iba nemé, ospalé, civiace drevenice učupené tam, kde lišky dávajú dobrú noc, vedia, čo bolo odpradáva skryté. Mlčia dodnes a nehodlajú zo seba striasť ospalosť, lebo vďaka nej blednú spomienky. Človek by chatrče najradšej zrovnal so zemou a tým ich oslobodil od nekonečných snov.

Písal sa rok 1896. Všetko sa udialo v jedno novembrové popoludnie, keď ma výdatný a mrazivý novembrový lejak zahnal k podobnému ošarpanému domu. Nechcel som do nitky premoknúť a o lepšom úkryte nebolo ani chýru. Pár dní som putoval údolím rieky Miskatonic a získaval poznatky o svojich predkoch. Hoci sa zozimilo, svet som pozoroval spoza riadidiel bicykla. Odhodlanie ma totiž viedlo do vzdialených krajov po kľukatých a náročných štrekách. Ocitol som sa na zdanlivo opustenej hradskej, vraj najlepšej skratke do Arkhamu. Búrka ma zastihla na míle ďaleko od akejkoľvek usadlosti či prístrešku. Široko-ďaleko nebolo nič, len nevábna drevenica na úpäti skalnatého zrázu. Špinavými oknami žmúрила spomedzi dvoch opadaných brestov a z hradskej som ju ledva zazrel. Hneď na prvý pohľad ma odpudzovala, riadne stavby predsa nevrhajú na pocestných podlé a desivé pohľady. Na cestách som videl rôzne majestátne pamiatky, ktoré vo mne zasiali predsudky voči podobným rozpadajúcim sa barabizniám. Všemocné živly nakoniec prekonali moje zábrany a bez dlhšieho váhania som roztlačil bicykel po zarostenej stráni až k zatvoreným dverám. Pôsobili lákavo a tajomne.

Bol som si istý, že chyža zíva prázdnotou, no len čo som podišiel bližšie, zneistiel som. Burina už síce obrástla cestičku, no jej zachovalý tvar našepkával, že toto miesto nebude celkom pusté. Skôr než som stisol kľučku, zaklopal som a srdce mi razom zovrela neopísateľná úzkosť. Vyčkávajúc na hrboľatom, machom obrastenom kamennom prahu som pohľadom zavadil o staré okná a sklenný nadsvetlík. Rachotili pod náporom vetra a od nánosu špiny som cez ne nevidel. Nikde však nebolo ani prasklinky. V tejto spustnutej chatrči uprostred ničoho musí určite ktosi bývať. Zvnútra sa ale nezvalo nič. Keď ticho pretrvávalo aj po ďalšom zaklopaní, povolil som hrdzavú západku a dvere sa otvorili. Za nimi sa zjavil nevelký priestor s opadanou omietkou a ovalil ma slabý, zato obzvlášť odporný zápach. S bicyklom po boku som prekročil prah a zatvoril dvere. Predo mnou sa týčilo úzke schodisko, vedľa stáli dvere, zrejme do pivnice, a po oboch stranách sa črtali dvere do prízemných izieb.

Bicykel som oprel o stenu, otvoril ľavé dvere a vošiel do kutice s nízkym stropom. Cez špinavé okná prenikalo len slabé svetlo, izba pôsobila holo a jednoducho. Vyzerala ako obývačka, zazrel som stôl, zopár stoličiek, obrovský kozub a na rímse tikajúce staromódne hodiny. Objavil som aj niekoľko kníh a listín, ale v šere sa ich názvy neľahko lúštili. Celá miestnosť dýchala ohromujúcou starodávnosťou. Obydli v tomto kraji síce ponúkali hromadu starožitností, ale tu som cítil starovekosť v každučkem kúsku a nenašiel som jedinú vec z porevolučného obdobia. Ak by izbu nezariadili tak skromne, bola by hotovým zberateľským rajom.

Neblahý pocit z ošarpanej fasády počas prehliadky čudnej miestnosti vo mne ešte zosilnel. Nevedel som určiť, čo presne ma desilo a čo sa mi hnusilo, ale niečo tu zavaňalo hriešnymi časmi, odporným grobianstvom a tajomstvami, ktoré nemali zotrvať v spomienkach. Neposadil som sa, motal som sa po izbe a prezeral si rôzne písomnosti. Najprv ma zaujala stredne veľká kniha položená na stole. Bola nesmierne stará, no zachovalá. Divil som sa, že som na ňu natrafil práve tu a nie v múzeu či knižnici. Objímala ju kožená väzba s ozdobným kovaním, skutočne nevídaný úkaz v takom chatrnom príbytku. Nalistoval som titulný list a neprestával sa čudovať. Kniha bola prinajmenšom taká vzácna ako Pigafettove správy z Konga. Napísali ju v latinčine podľa zápiskov námorníka Lopéza a vytlačili vo Frankfurtu v roku 1598. Počul som už o nej. O knihe s nezvyčajnými ilustráciami bratov De Bryovcov. Nevôľa ma okamžite opustila a túžil som preskúmať celý zväzok. Rytiny boli naozaj pozoruhodné, pramenili z predstavivosti i ledabolých opisov. Zobrazovali černochoch s bielou pokožkou a kaukazskými črtami. Hodnú chvíľu by som knihu nepustil z rúk, nebyť niečoho, čo znepokojovalo moju vyčerpanú myseľ a prebudilo vnútorný nepokoj. Kniha sa samovoľne otvárala na dvanásť strane. Kresbou autor poukazoval na nechutnú prácu kanibalských mäsiarov z kmeňa Anziqouov. Cítil som sa nepríjemne. Bola to len hlúpa kresba, no úplne

ma vyviedla z miery. Obrázok ma však naozaj rozrušil, veď znázorňoval stravovacie návyky kanibalov.

Pohľadom som zabľúdil na susednú policu a prezeral jej skromný literárny obsah. Bibliu z 18. storočia, *Cestu pútnika* z rovnakého obdobia plnú smiešnych drevorezieb, ktorú vytlačil autor almanachov Isaiah Thomas, ďalej prehnutý zväzok *Magnalia Christi Americana* od Cottona Mathera a niekoľko ďalších kníh z minulého storočia, keď vtom moju pozornosť upútali kroky na poschodí. Na opakované klopanie nik nereagoval, a preto ma zvuky nado mnou zaskočili a zároveň vydesili. Pomyslel som si, že domáci vtedy asi tvrdo spal, a naďalej som načúval vřzgajúcim schodom. V ťažkej chôdzi som zachytil akúsi zvláštnu opatrnosť. Nepozdávalo sa mi to. Kroky utíchli. Dvere do miestnosti boli stále zatvorené. Domáceho zrejme zaujal môj bicykel, no o chvíľu mi v ušiach zaznelo šmátranie po kľúčke a dvere sa otvorili.

Skoro som zhíkol, keď sa predou mnou zjavil taký zvláštny človek. Dobré ma vychovali, a tak som radšej držal jazyk za zubami. Z môjho hostiteľa vyžaroval údiv aj úcta. Bol starý, mal šedivú bradu a otrhané šaty. Meral dobré dva metre, no napriek vysokému veku a značnej chudobe bol síce zavalitý, no mocný. Dlhochĺzná brada mu rástla až od líc a zakrývala bezmála celú nezvyčajne červenú tvár. Vrások mal pomenej a na vysoké čelo mu padali pramene riedkych strieborných vlasov. Modré, trochu začervenané oči mu zahoreli tajuplným nadšením. Keď si človek odmyslí starcov zanedbaný zovňajšok, mal v sebe akýsi pôvab. Taký neupravený však pôsobil agresívne. Ťažko povedať, čo mal oblečené. Videl som len kopu handier, čo mu zakrývali ťažké vysoké topánky. Pochopil som, že čistota mu asi veľa nehovorí.

Hostiteľov vzhľad vo mne vzbudzoval inštinktívny strach a cítil som z neho nevraživosť. Dobré, že ma od údivu nemyklo, keď mi ponúkol stoličku a prihovorel sa tenkým, slabým hlasom plným vtieravej úcty i úlisnej pohostinnosti. Niečo mi na tom dedovi nevoňalo. Rozprával čudne, silným novoanglickým dialektom, netušil som, že ho ešte niekto používa. Starec si sadol oproti mne, rozhovoril sa a ja som ho napäto počúval.

„Ste skoro riadne zmoknuli, pravda?“ prihovorel sa. „Ešteže tuná poblíž ste boli a trklo vám dnuka ísť. Som vtedy asik kus drichmal, bo by som začul, že ste vošli. Mladý som už bol, ja takto hockedy zdiemnuť zvyknem. A kdeže idete? Živáčka tu nebolo od čias, čo hradskú do Arkhamu zrušili.“

Prisvedčil som, že mám namierené do Arkhamu, a ospravedlnil sa za drzé vtrhnutie do jeho domu. Starec naďalej rozprával.

„Som rád, synku, že tu ste. Dáku novú tvár tuná človek raz za uhorský rok uvidí a mňa už temer ničového nič neteší. Z mesta ste, že hej? Ja som ta jakživ nebol, no mešťana zaraz spoznám. Jeden taký tu učiteľoval v osemdesiatom štvrtom, no neskoršie jak by uťal a ani smrad tu po ňom neostal...“ Starec potlačil

smiech a ani za svet nevyzradil, čo ho tak pobavilo. Mal dobrú náladu, ale zachoval si nespornú výstrednosť. Hodnú chvíľu táral dve na tri a v hlase mu bolo cítiť dobrosrdečnosť. Vtom mi napadlo povyzvedať, kde natrafil na tú vzácnu knihu. Zvláštny pocit však ma dosiaľ neopustil a váhal som, či sa o knihe vôbec zmieniť. Zvedavosť nakoniec zahнала obavy, hoci sa vo mne hromadili odvtedy, čo som chalupu po prvýkrát zazrel. Uľavilo sa mi, keď sa môj hosťiteľ ochotne rozrečnil.

„Jáj, hentá kniha o Afrike, hej? Tú som v šesťdesiatom ôsmom od kapitána Ebenezera Holta vykšeftoval. Vo vojne ho potom zamordovali.“ Pri zmienke o kapitánovi som zbystril pozornosť. Na potulkách som sa s tým menom stretol, ale po revolúcii nebolo o ňom nikde ani slovo. Uvažoval som, či by mi môj hosťiteľ vedel v pátraní pomôcť. Neskôr sa spýtam. Dedo ďalej trkotal.

„Ebenezar robil fúru liet na dákej obchodnej lodi voľakde v Saleme a v každom prístave si uchňapol dačo, dajakú somarinu. Vidí sa mi, že heno túto knihu dakde v Londýne vykutral, rád on veru obchody vymetal. Mal dom na kopci. Šiel som raz k nemu a zbadal tam tú knihu. Som v tom čase spodky predával. A z tých obrázkov, čo v knihe boli, som nevedel okále spustiť, tak sa mi ľúbili, až ju so mnou kapitán za spodky vymenil. Heno tá čudesná kniha, pozhovejte, synku, treba mi bríle na to zobrať.“ Starac neohrabane siahol do svojich handier a vytiahol špinavé starodávne okuliare s osemhrannými sklíčkami a kovovými bočnicami. Potom vzal knihu a láskyplne v nej listoval.

„Ebenezar vedel voľačo po latinsky prečítať, zato ja ani zaťať. Som dvoch či vari až troch učiteľov zaplatil, reku mi z nej dačo prečítajú. Aj Passona Clarka, toho, čo sa vraj v rybníku utopil. Och, vy by ste neprobovali mi kúštik prečítať?“ Prikývol som a preložil starcovi kúsok prvej strany. Nezistil, či som sa pomýlil. Po latinsky nevedel a z anglickej verzie sa úprimne tešil. Starcova blízkosť mi zrazu naháňala husiu kožu, ale nechcel som ho svojou odmeranosťou uraziť. Z kresieb sa radoval ako dieťa. Pobavene som ho sledoval a uvažoval, či vie čítať aspoň tie anglické knihy, čo zdobili steny izby. Všetky nejasné obavy zo mňa opadli, veď je to, koniec koncov, len obyčajný starý chlap. Usmial som sa a môj spoločník neprestával mudrovať.

„Podívajte sa, synku, jak zopár obrázkov donúti človeka rozumom pohnúť. Aha, napríklad hned tento tu. Stromiská jak heno tieto ste videli už? S listami takými ozrutánskymi, že až zem hladkajú? A hentí, tí ani za nič na svete černosi nebudú, veď by šeckých pokántrili. Na červenokožcov sa väčšmi ponášajú, hoc títo tu sú v Afrike. Sú jak opice, či vari napoly opice a napoly ľudia, také dačo. Jakživ som o takom voľačom nechyroval.“ Potom starac uprel zrak na obrázok akéhosi draka s hlavou aligátora.

„A včuľ, synku, vám ukážem to najonakvejšie. Heno tuná v prostriedku,“ prehovoril priškrteným hlasom. Oči sa mu rozžiarili a rukami teraz šmátral oveľa nemotornejšie. Kniha sa opäť svojvoľne otvorila na dvanástej strane. Na kresbe,

čo znázorňovala nechutnú robotu kanibalských mäsiarov. Tu ju zrejme otvárali často. Opäť sa ma zmocnil nedobrý pocit, ale zachoval som si chladnú hlavu. Autor znázornil bielych Afričanov tým najčudnejším spôsobom. Ľudské štvrte a končatiny viseli po stenách, prisahámbohu, bolo to príšerné. Veď ten ohavný mäsiar so sekerou v ruke vyzeral načisto pomätene. Bol som znechutený a môj hosťiteľ sa v tom očividne vyžíval.

„Čo na to vravíte? Tuná ste sa s dačim takým isto iste nestretli, pravda? Len čo som to zbadal, povedal som Ebovi Holtovi, že heno to s človekom zamáva tak, až sa mu chlpy zježia. Ako keď pobili Midjancov, v Slove Božom som čítal už o kadejakých jatkách. Veľa ja o tom dumám, ale nik to nikde nenakreslil. Obrázok človeku šecko ukáže. Hriech je to, veď hej, o tom potom, ale nerodíme sa s hriechom a na pleciach si ho až do súdneho dňa nenosíme? Keď sa na hentoho rozkrájaného neboráka dívam, som vždycky vo vytržení, vynadávať sa neviem. Aha, kde mu nohu odfaklili, vidíte? Heno na lavici je hlava, jednu ruku má vedľa a druhá sa mu povaluje tamto na zemi vedľa hentoho kusiska mäsa.“

Výraz v starcovej zarostenej tvári som nedokázal opísať. Rečnil zanieťenie, ale čoraz tichšie. Neviem, čo som vtedy cítil. Potlačený strach ma odrazu načisto ovládol a tohto odporného starigáňa som už viac nemohol vystáť. Bol šialený, prinajmenšom úplne zvrátený. Teraz už šepkal, ba priam až chripel. Bolo to desivejšie ako výkrik a celé telo sa mi od hrôzy zachvelo.

„Jak vravím, podivuhodné, jak kresba človeka hútať prinúti. Viete, synku, mocnejšie jak ja to je. Neraz som si tie obrázky kukal. Hlavne v nedeľu, keď Clark kázal. Ten, čo obrovskú parochňu furt nosieval. Raz sa mi trošku pošpásovať zažiadalo... Jój, nože sa neplašte, synku, len som si tie obrázky pozeral predtým, jak som ovcu zamordoval a na trh s ňou potom šiel. Vtedy ma to bavilo akosik viacej.“ Starec už rozprával tak potichu, že som mu ledva rozumel. V tom som začul dážď a rachot malých špinavých okien. Blížila sa búrka. Zvláštne, v tomto období nebývali často. Odrazu sa zablysko a chatrč sa otriasla od ukrutného hromobitia. Môj hosťiteľ bez mihnutia oka naďalej šepkal.

„Vtedy ma to kántrenie viacej tešilo, lež, priznám sa vám, nebolo to celkom ono. Čudné, jak neutíchajúca túžba človeka zotročí... Pre Kristove rany, synku, nikomu ani muk, ale prisahámbohu, keď na tú kresbu hľadím, chcem jesť to, čo si vypestovať ani kúpiť neviem. Nože sa prestaňte mechriť, čo vás mrle žerú? Ničového nič som, namojdušu, nevykonal, len som hútal o tom. Viete, mäso vraj čerstvú krv urobí, a vraj tiež nový život vdýchne, a tak som dumal, či by človek potom na tomto svete o čosi dlhšie nebol, keby okoštoval mäso z...“ Starec stíchol. Neumlčal ho môj strach ani silnejúca búrka, ktorá mala toto miesto čochvíla premeniť na dymiacu kopu čiernych trosiek. Starca umlčalo niečo neobvyklé.

Otvorená kniha ležala medzi nami a kresba nevlúdne civela do stropu. Starec nestihol dopovedať. Ozvala sa rana a na zažltnutých stránkach sa čosi objavilo.

Myslel som, že zateká, ale dážd' predsa nie je červený. Na kresbe kanibalského mäsiarstva sa farbisto trblietal červený flak a rytina vyzerala ešte desivejšie. Starec si škvrnu všimol skôr než mu šepot pri pohľade na moju zhrozenú tvár uviazol v krku. Hneď na to šibol pohľadom k plafónu, na izbu, kde ešte pred hodinou tvrdo spal. Zdvihol som zrak. Na opadanej omietke sa črtala veľká, nepravidelná karmínová škvrna a rýchlo sa zväčšovala. Nepohol som sa, ani nevykríkol, len som pevne zatvoril oči. O chvíľu zaburácalo hromobitie najohlušujúcejšie zo všetkých hromobítí a pochovalo tú prekliatu barabizňu plnú hrôzostrašných tajomstiev, a oslobodzujúcim zabudnutím spasilo moju myseľ.

◆◆◆

Bc. Petronela Pavlíková
Horné Rakovce 1412/27
039 01 Turčianske Teplice
petronela.pavlik@gmail.com

2. CENA SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI PREKLADATEĽOV UMELECKEJ LITERATÚRY

*Volám sa **Nikola Betková** a študujem odbor prekladateľstvo a tlmočníctvo v kombinácii anglický jazyk a kultúra – ruský jazyk a kultúra. Už odmalička som chcela byť spisovateľka, lákali ma knihy, ich vôňa, ale predovšetkým príbehy ukrývajúce sa za pútavým obalom. Postupom času som v sebe začala objavovať rastúci záujem o cudzie jazyky a prácu s textom, čo ovplyvnilo môj výber vysokej školy. Štúdium na Univerzite Mateja Bela mi poskytlo potrebné vzdelanie a dodalo mi odvahu prezentovať svoju prácu na Prekladateľskej univerziáde. Prekladu sa chcem naďalej venovať aj po ukončení štúdia a svoju účasť na súťaži preto hodnotím ako neoceniteľnú skúsenosť.*

*Tvorba súčasnej americkej spisovateľky **Curtis Sittenfeldovej**, autorky poviedky Kandidátka, je na Slovensku pomerne málo známa. Sittenfeldová má na konte niekoľko románov určených primárne ženskému čitateľovi, no jej prvá zbierka poviedok vyšla len prednedávnom, konkrétne v roku 2018. V uplynulých rokoch sa umiestnila na popredných priečkach viacerých rebríčkov obľúbenosti a právom sa pýši titulom „autorka bestsellerov“. Inšpiráciu pre svoje diela čerpá zo životných príbehov slávnych a vplyvných osobností.*

Jedným takým príbehom je aj poviedka Kandidátka zachytávajúca nedávne životné obdobie porazenej kandidátky na prezidenta Hillary Clintonovej. S podobným typom poviedky som sa nikdy predtým nestrela, nezaujal ma len jej dej, ale aj spôsob spracovania dvoch významových rovín, ktoré sa navzájom prelínajú, a preto som usúdila, že poviedka môže poslúžiť ako zaujímavý materiál na preklad. Pri preklade som vnímala ako najväčší problém dilemu zachovania autenticity príbehu popri zachovaní výrazovej stránky textu.

KANDIDÁTKA CURTIS SITTENFELDOVÁ

Preklad: Nikola Betková

*Novinárka sa narodila v roku 1964, čo znamená, že je odo mňa o sedemnásť rokov mladšia. V čase nášho zoznámenia pracovala v novinách *San Francisco Chronicle*, neskôr presídlila do *Washington Post* a posledných osem rokov píše do*

New York Times. Od roku 1992 so mnou urobila niekoľko desiatok rozhovorov a aj keď nie sme priateľky, vnímam ju ako dobrú susedku či sesternicu. Nikdy sme sa nehládali, a napriek tomu je každá z nás nevyhnutnou súčasťou života tej druhej.

Zo všetkého najviac si na nej cením jej bystrý um a inteligenciu, vďaka nim vyniká vo svojej profesii, v schopnosti viesť so mnou rozhovory, pri ktorých poľahky vyťahuje z rukáva tromfy zo zasadnutia senátu v podobe podrobností z predloženia návrhu o reštrukturalizácii cestných komunikácií či z môjho prejavu prvej dámy z roku 1994 v Štokholme. Rovnako obdivujem, ako precízne dokáže vo svojich článkoch opísať aj tie najmenšie detaily zo štátneho veľtrhu či raňajšieho posedenia pri palacinkách, ktoré som ani ja sama, zúčastňujúc sa týchto udalostí, nepostrehla. Jej úderný a nenútený humor je len čerešničkou na torte. Raz pri slávnostnom podpisovaní zákona o emisiách skleníkových plynov sa prezident nešťastnou náhodou pomýlil a namiesto „znečistenie vzduchu“ vyriekol „znečistenie sluchu“. S novinárkou sme sa na seba pozreli a ja som si len tak-tak stihla zahryznúť do jazyka. Jej prvé slová po ceremónii zneli: „Ako keď chlapom pri holení zájde do uší pena.“

„Skôr som si spomenula na to, ako mi kadernička v polovici osemdesiatych rokov zafarbila celé uši.“

Pravdou je, že rozhovory s ňou ma vždy príjemne nabudia, akoby som čelila výzve, čo hlboko v mojom vnútri vyvoláva pocit uspokojenia. Niekedy sa domnievam, že ľudia s nedostatkom dôvtipu neprejavujú o ostatných záujem len preto, lebo si myslia, že medzi sebou komunikujú v šifrách, ktorým oni nerozumejú, presne tak, ako to robíme aj my – naše mysle spoločne chápú skrytý význam a dokážu sa pohotovo dorozumieť aj bez slov. Nikdy by som to verejne nepriznala, a už vôbec nie pred ňou, ale po svojom boku si neviem predstaviť nikoho z novinárov, kto by bol schopný zastávať svoju pozíciu lepšie ako ona.

O čo sa naopak vôbec nezaujímam, sú jej maniere, ktoré dáva najavo kladením si rôznych väčších či menších požiadaviek. Nikdy som to nepostrehla, ale podľa slov môjho štábu neprestajne víta do logistiky, ktorú sme vypracovali pre novinársku obec, na čo si dokáže trúfnuť len novinár z *Timesov*. Sťažuje sa na pridelenú hotelovú izbu a vadia jej konkrétne sedadlá v lietadle či autobuse. Prehnané požiadavky z novinárkinej strany vo veľkej miere súvisia s jej sklonmi k sexizmu a buď si to neuvedomuje alebo, čo je viac pravdepodobné, je vplyvom svojho prestížneho vzdelania, cynizmu a pôsobenia v kultúrnom prostredí našej post-všeličo spoločnosti voči tomu imúnna. Rok čo rok sa opakovane dožaduje mojich odpovedí na otázky, ktoré by sa nikdy neopovážila položiť mužskému adeptovi na miesto na verejnom úrade, členovi senátu či ministrovi zahraničných vecí, ba ani kandidátovi na prezidenta: Kto navrhoval kostým, ktorý som mala oblečený pri prejave o stave Únie? Do akej miery ovplyvnil manželov úsudok môj

postoj k zahraničnej politike, stanovisko k otázke minimálnej mzdy a názor na vegánov? Ako by som zhodnotila svoje manželstvo? Je krajina pripravená na prezidentku s vnúčatami? A vždy – dookola – omieľa rôzne varianty nasledujúceho: Prečo mám problém získať si priazeň voličov aj napriek tomu, že sú stotožnení s mojím programom? Prečo ku mne americkí voliči neprechovávajú sympatie?

Pri formulovaní otázok si novinárka potrpí na vhodnú štylizáciu: *Niektorí ľudia sú toho názoru...* alebo *Prevláda všeobecné znepokojenie...*, akoby len z diaľky dozerala na to, akým smerom sa bude konverzácia ďalej uberať. V článkoch neskôr dopodrobna rozoberá všetky otázky a odpovede, ktoré som jej poskytla. Čím vyššie stúpa po kariérnom rebríčku, tým sú jej články čoraz dlhšie, menej aktuálne, uvoľnenejšie a hlbavejšie. Povedzme, že za titulky a sprievodný obsah zodpovedajú jej redaktori – za karikatúru mojej podobizne s vypleštenými očami a doširoka otvorenými ústami, ako obluda pripravená zhltnúť menšie dieťa, či priblíženej a následne zväčšenej snímke, na ktorej každá moja vráska aj napriek zreteľne veľkému nánosu krycieho púdrou pripomína kaňon. Napriek tomu pripisujem novinárke zodpovednosť za celkový vzhľad konečného produktu. Slová na titulnej strane síce pochádzajú z pera niekoho iného, ale vety, ktoré pôvodne inšpirovali otázku na obálke časopisu, patria jej: KANDIDÁTKA NA KONCI SO SILAMI? Zvýraznené kruhy pod očami na mojej fotke, pravdaže, nesmú chýbať.

Stačí mi prečítať si nadpis a už tuším, že ma roznesie na kopytách. Ani priateľská a dôverná atmosféra našich stretnutí nemôže ovplyvniť moje rozhorčenie z článku. Pred pár rokmi, keď sa jej dieťa učilo chodiť na toaletu, som novinárke vysvetľovala úplatkársku metódu s lentilkami, ktorá sa mi osvedčila pri vlastnej dcére. Len pár dní nato som si od nej prečítala hanlivý článok na moju a manželovu adresu o nepodložených a nevýnosných investíciách do nehnuteľností z konca sedemdesiatych rokov. Pri zistení, že tento skvost prinesie viac škody ako úžitku, som mala plné právo rozčúliť sa a rovnako som mala dôvod rozčúliť sa, lebo som dopredu vedela, že ma tým pripraví o hlasy. Napriek tomu sú tu, hlboko v zákulisných útrobach filadelfskej haly Wells Fargo Center v štáte Pensylvánia, v júli roku 2016, ona – novinárka – a jej fotograf jediní zástupcovia médií, ktorí majú možnosť zaznamenať posledné minúty pred mojím vystúpením na pódium. Okrem nich je tu so mnou aj môj manžel, naša dcéra a zať, vnúčatá, ich opatrovatelka, členovia volebného štábu – politický riaditeľ, riaditeľ komunikácie, mediálny poradca, hlavný stratég a kopa politických poradcov. Z mojich najbližších priateľov je tu napríklad spolubývajúca z vysokoškolského internátu a druhá z dvoch ženských spoločníčok právnickej firmy, v ktorej ma v roku 1979 vymenovali za prvú. Medzi prítomnými je, samozrejme, aj náš súkromný fotograf a kameraman, ktorí zaznamenávajú dôležité okamihy nášho života. Ich verziu príbehu nielen uprednostňujem, ale považujem ju za jediné prijateľnú.

„Pani ministerka,“ oslovila ma novinárka, „ako sa cítite?“

„Cítim sa skvele,“ odpovedala som. Usmiala som sa na ňu – môj úsmev už stihli prirovnať k smiechu supa a bosorky, podobný tomu, akým sa smeje Lady Macbeth, Cruella de Vil či Joker z Batmana – a ona mi úsmev opätovala.

„Hovorili ste už o tom *ad nauseam*, prirodzene,“ začala novinárka, „ale zaujíma ma, ako sa cítite teraz, keď sa táto skutočnosť stala oficiálne realitou a vy ste prvou hlavnou kandidátkou na post prezidentky Spojených štátov amerických.“

Myslím, že sa cítim podobne, ako ste sa cítili vy na svojich promóciách. Predstavovala som si to inak. Na tento deň sme čakali bezmála od apríla 2015, ak sa nemýlim. Možno už od roku 2007? Či azda niekedy okolo rokov 1992, 1969 alebo 1789? No viem aj to, že dnes večer ma určite pochyťí slabá chvíľka, napriek môjmu sebaovládaniu ma zastihne nepripravenú a sila prítomného okamihu ma položí na kolena, až citovo vytrysknem ako vodopád, čím inšpirujem tisíce článkov na tému slabšieho pohlavia a emočných výlevov.

Nahlas jej odpoviem: „Na túto chvíľu som sa pripravovala celý svoj život. Som odhodlaná, cítim veľkú pokoru a verím v svetlú budúcnosť našej krajiny.“

V roku 2002 som bola členkou senátu a novinárka vtedy pracovala pre *Washington Post*. Jeden z našich tohoročných rozhovorov prebiehal v hotelovom apartmáne v San Franciscu. V ten deň som prvýkrát navštívila príbuzných obetí tornáda v Oklahome a večer ma v Pacific Heights očakávali na honosnej charitatívnej akcii za niekoľko miliónov dolárov. S novinárkou sme sa pohodlne usadili do kresiel hotelového apartmánu vzdialených od seba len niekoľko stôp. Diktafón si položila na malý sklenený stolík po mojej lavici. Aby som nezabudla, v izbe bola s nami aj zástupkyňa náčelníka štábu s dvomi asistentmi. Z vonkajšej strany strážili dvere do apartmánu agenti tajnej služby.

Novinárka má nakrátko ostrihané tmavé vlasy a obe sme mali na sebe nohavicový kostým – ja tmavomodrý a ona gaštanovočervený (od Ralpha Laurena, ale teraz hovorím len za seba). Rozprávali sme sa asi desať minút a riaditeľ komunikácie prisľúbil novinárke pätnásť minút k dobru, hoci ja som bola pripravená venovať jej ďalších dvadsať alebo aj dvadsaťpäť.

„Vzhľadom na posledné vyhlásenia vašich stránkov vo výbore Senátu pre ozbrojenú silu...“ začala a zrazu sa celým trupom naklonila dopredu. Časť obsahu jej žalúdku skončila v jej lone, časť na zemi a časť v mojom lone. Hoci sa to udialo veľmi rýchlo, inštinkt mi napovedal spojiť dlane dokopy a zachytiť štedrú nádielku jej zvratkov s nádychom čiernej farby do takto narýchlo pripravenej nádoby. (Dala by som ruku do ohňa za to, že krátko predtým jedla tuniaka na karí. Ja som ho mala naposledy v roku 2002, odvtedy sa mu radšej vyhýbam.) Novinárka zodvihla hlavu a výraz na jej tvári ma vystrašil natoľko, že v tej chvíli mi ani nenapadlo pomyslieť na seba. Na perách mala prilepené zvyšky zvratkov. „Preboha,“ ozvala sa celá bledá, „veľmi ma to mrzí.“

„Predovšetkým som matka, takže to nebolo prvý raz,“ ubezpečila som ju. „Ešte vám je zle?“ Medzitým si to k nám namierila zástupkyňa náčelníka štábu, jeden z najschopnejších ľudí, s akými som kedy mala tú česť pracovať. Bola však nadmieru precitlivená a ako sa k nám blížila, jej výraz prezrádzal neskrývaný odpor. Chvilami som mala pocit, že budem musieť zachraňovať aj ju.

„Nechápem, ako sa to mohlo...“ začala novinárka, ale svoju vetu nedokončila. Namiesto toho sa znova ospravedlnila: „Veľmi ma to mrzí.“

„Ste tu ubytovaná?“ opýtala som sa.

Novinárka prikývla.

„Dajte jej kľúč od svojej izby,“ pokynom som vyzvala zástupkyňu náčelníka štábu, „prinesie vám čisté šaty.“ Novinárka nenamietala a roztrasenými rukami vytiahla čipovú kartu: „Číslo 318,“ zakričala za zástupkyňou, ktorá sa už hnala na chodbu. „Prosím vás, prineste nám pohár čistej vody,“ oslovila som asistentov a vzápätí som prešla po koberci do kúpeľne v obývacej izbe. Neunúvala som sa zatvoriť za sebou dvere a prúdom vody som začala zmývať zo svojich rúk hnedasté zvyšky jedla, pričom malé kúsky z nich sa zasekávali v odtoku. Keď som vyšla z kúpeľne, opýtala som sa novinárky: „Nechcete si ľahnúť?“

Nebolo ťažké všimnúť si jej snahu premôcť samú seba – ťažné kone sa navzájom zacítia na míle ďaleko a mne bolo jasné, že by v rozhovore najradšej pokračovala – a povedala som jej: „Chodte do spálne, oblečte si župan a aspoň na pár minút sa uložte do postele. Bielizeň môžu vymeniť aj večer, kým budem preč.“

Stále nad tým uvažovala. V pozadí som začula, ako si asistenti čosi šušajú. Využila som tento moment a natiahla som k novinárke pomocnú ruku. Ona ju pevne zovrela a pomaly sa postavila na nohy. Vzala som ju pod pazuchu a odviedla do spálne. Na vlastnom tele som cítila, ako sa celá chveje. Naše kostýmy boli kompletne pokryté vztratkami a všade navôkol sa šírila neznesiteľný zápach. V noci toho istého dňa ma presťahovali do nového apartmánu. Nikdy predtým sme s novinárkou neboli v takej tesnej fyzickej blízkosti. Odviedla som ju k dverám do kúpeľne a pre istotu som sa opýtala: „Chcete, aby som tu na vás počkala, kým sa umyjete?“

Pokrútila hlavou a priznala: „Neviem, čo to na mňa prišlo.“ Jej hlas opäť naberá na sile.

„Nechám vás samú,“ ubezpečila som ju, „nemusíte sa ponáhľať.“

„Nie som tehotná,“ povedala. Musím uznať, že mi to zišlo na um, no práve neoblomná presvedčivosť v jej hlase ma prinútila spochybniť tento výrok. V tom čase však bola čerstvo rozvedená a jej syn navštevoval základnú školu. Pokiaľ viem, neplánovala ďalšie dieťa, čo v konečnom dôsledku nemusí nič znamenať.

Už som zatvárala za sebou dvere, keď sa ozvala: „Počkajte.“

Zahľadeli sme sa na seba.

„Verím, že všetko, čo sa teraz udialo, zostane mimo záznam,“ povedala. Do-

konca aj v danej chvíli mi zišlo na um, že ak by sa karta obrátila, určite by mi to len tak nedarovala.

„Máte šťastie, že nie som novinárka,“ povedala som.

„Akým spôsobom by ovplyvnila prezidentka názor iných krajín na Spojené štáty?“ opýtala sa ma novinárka v zákulisí haly Wells Fargo Center, kde všetci spoločne postávame okolo dlhého stola s bielym prestieraním a naukladanými plátkami ananásu a jahôd na bohatých obložených misách. Zo všetkých strán nás ohlušuje hovor prítomných, zvuk televízora na zákulisnej stene, ako aj horlivé potlesky z pódia – reakcie ľudí na rečníkov príhovor.

„Myslím si, že veľa krajín bude pozitívne reagovať na skutočnosť, že aj nám sa podarilo prekročiť míľnik, ktorý oni dosiahli už pred niekoľkými rokmi,“ povedala som.

„A čo môžu od príchodu prezidentky do funkcie očakávať ženy?“

„V prípade zvolenia budem hrdo zastávať záujmy všetkých amerických občanov.“

„No je verejne známe, že v otázkach feminizmu a pracujúcich žien ste rozdelili ľudí na dva tábory. Ste symbolom, ktorý...“

Pokrútením hlavy som dala jasne najavo svoj nesúhlas a prerušila som ju: „Iste chápete, že nikto sa tu nepovažuje za symbol.“

V roku 1957 sa v dome Gurských, len jeden blok od nášho domu na Park Ridgely v štáte Illinois, konala oslava desiatych narodenín mojej kamarátky Carol. Ja a ďalších päť spolužiačok z piatej triedy sme spolu s mladším bratom oslávenkyne sedeli pri stole a jedli tortu, zatiaľ čo ich rodičia stáli obďaleč. Počas rozhovoru sme sa dostali k téme bejzbal. Ja ako zarytá fanúšička tímu Chicago Cubs – aj napriek ich premrhanej sezóne – som vyhlásila: „Aj keď túto sezónu vedú White Sox, Ernie Banks je nepochybne najlepší hráč spomedzi oboch tímov. Keby na ňom Cubs založili svoju stratégiu, čoskoro by sa im začalo znova dariť.“

Carolín otec stál za jej chrbtom otočený tvárou ku mne a nad mojou poznámkou sa mrzko pousmial. Takýto druh úsmevu som dovtedy nepoznala, ale od toho momentu mám možnosť sledovať ho vo svojom okolí na dennom poriadku. „Na dievča máš veľmi vyhranený názor,“ povedal mi.

Vskutku existuje veľa slov, ktorými možno vyjadriť svoj postoj, ale mne už do konca života ostanú znieť v ušiach slová Buda Gurského.

Keď som v roku 1995 počas prejavu v Pekingu odolávala nátlaku Bieleho domu a čínskej vlády prehodnotiť svoje vyhlásenie, že ľudské práva sú ženské práva a ženské práva sú ľudské práva? *Na dievča máš veľmi vyhranený názor.*

Keď som kritizovala Taliban skôr, než ho začali kritizovať ostatní? *Na dievča máš veľmi vyhranený názor.*

Keď som presadzovala zavedenie univerzálnej zdravotnej starostlivosti, čo sa ukázalo byť natoľko kontroverznou témou, že moja ochranka mi v tom čase ne-

dovolila ukazovať sa na verejnosti bez nepriestrelnej vesty? Keď som ako ministerka nástojila na tom, aby sme spolu s lídrami jednotlivých vlád podnikli priame kroky na zvrátenie diplomatickej ujmy, ktorej sa mojím neuváženým konaním dopustil bývalý prezident? Keď som vyriekla teraz už neslávny vtip o tom, ako som mohla pokojne zostať doma, piecť koláče a servírovať čaj? Celý ten čas som mala nesmierne vyhranený názor.

Počas svojho pôsobenia na Ministerstve zahraničných vecí som navštívila dokopy stodvanásť štátov a moje pracovné návštevy Pakistanu, Ruska, Indonézie, Izraela, Angoly a Salvádoru spočívali hlavne v tom, že som počúvala. A vskutku si dovoľm tvrdiť, že aj keď som na rôznych frontoch veľakrát prehrala, za prevažnú väčšinu svojich profesionálnych úspechov vďačím dvom nie príliš lákavým prednostiam – vždy si poctivo plním domáce úlohy a som ochotná počúvať.

A taktiež viem s určitosťou a do bodky vykresliť, aké je to žiť deň čo deň v Bielom dome a že skutočný život v Bielom dome a predstava o ňom sú asi také rozdielne ako viesť prázdne reči o rodičovstve a zažiť ho na vlastnej koži.

Áno, je mi jasné, že priemerný americký volič je len v skratke oboznámený s výsledkami mojej celoživotnej snahy a súčasne ho z každej strany už takmer dvadsaťpäť rokov bombardujú informácie z môjho súkromia a politiky, ktorej má už akurát dosť. Priemerný americký volič by ma nikdy nepozval na pivo.

Samozrejme, mám aj skalných sympatizantov a potom sú tu ostatní. Ale ľudia, ktorí sa nenachádzajú v tejto kategórii, sa len ťažko dokážu vysporiadať s tým, že dievča s príliš vyhraným názorom má najväčší potenciál získať v najbližších voľbách prezidentské kreslo.

Čo ak sú novinárkine sklony k sexizmu zapríčinené naším vekovým rozdielom, lebo ona si na rozdiel odo mňa nikdy nemusela svoju kariéru vybojovať? Nech mi ale nepovie, že jej v redakcii, na tlačovkách, pri cestovaní lietadlom a autobusom s naším štábom nedávajú pocítiť, kto je tu pán. Aj keď to navonok vyzerá, že si s mužmi v kolektíve dobre rozumie, jej prehnané vtipkovanie nie je nič viac a nič menej ako snaha vyrovnať sa im.

Sú dôsledkom toho, že v čase rozhodnutia súdu v spore Roe verzus Wade mala novinárka len deväť rokov?

Sú výsledkom jej rodinného zázemia, že kým ja pochádzam zo strednej vrstvy, ona vyrastala v bohatej rodine? Pôvodom je z Bostonu a viem aj to, že chodila na súkromnú internátnu školu Choate, odkiaľ pokračovala na Yale.

Alebo sa dajú jednoducho vysvetliť tým, že práca novinárky spočíva v pozorovaní a nie v rozhodovaní?

Stále stojíme pri švédskych stoloch v zákulisných priestoroch preplnených blízkymi ľuďmi, s ktorými sa poznám už celé veky. Je zvláštne, čo všetko v tejto chvíli pocítujem, a len málo z toho môžem vysloviť nahlas. No nedá sa to porovnať s tým, koľko toho narozprávam ľuďom, ktorí mi nechcú uveriť ani slovo.

Každé jedno znie v ich ušiach ako holá propaganda. Aká irónia, že na túto chvíľu som sa *skutočne* pripravovala celý svoj život. Som *skutočne* odhodlaná, cítim veľkú pokoru a verím v svetlú budúcnosť našej krajiny.

Novembrové voľby plánujem vyhrať a takisto aj tie, čo prídu po nich. Verím, že Američania si zvyknú na ženu v pozícii prezidentky, podobne ako si zvykli na prezidenta čiernej pleti – jedni ma prijmú s radosťou a druhí si na mne zgustnú. Myšlienka na to, čo by mohlo nasledovať po mojej prehre v prípade, že by sa môjmu súperovi nejakým spôsobom podarilo vyhrať, je takmer neúnosná – ani nie tak pre moju osobu, ako pre našu krajinu. Mohlo by to mať katastrofálne následky, a to nepreháňam. Našťastie, zároveň verím, že nič také sa nestane.

Ak všetko pôjde, ako má, prezidentskú stoličku nadobro opustím v roku 2025 ako sedemdesiatšesťročná. Novinárka bude mať šesťdesiatjeden. Budeme sa navzájom poznať už niečo vyše troch desaťročí a pred mojím odchodom do ústrania nás bude čakať ešte jedno posledné stretnutie, môj záverečný rozhovor, o tom niet pochyb. (Otázne je, či sa mi niekedy v budúcnosti podarí utiahnuť do súkromia. Predpokladám, že nie, ale súkromie je relatívny pojem a možno si budem len nahovárať, že ho mám.)

Naplnilo si vychutnám okamih, keď sa už nebudem musieť snažiť *nikoho* presviedčať! Keď nebudem musieť ďalej predstierať, že som voči kritike hluchá a slepá. Sú však aj momenty, keď ju naozaj nepočujem a nezaujímam sa o ňu, ale nič z toho nemôžem tvrdiť na sto percent, pokiaľ mi v hrudi neprestane biť srdce.

K tomu však dôjde až po skončení dlhého obdobia stráveného na očiach verejnosti, po všetkých mojich pokusoch získať si merateľnú a všeobecnú popularitu. Až potom sa mi naskytne možnosť podeliť sa s novinárkou, a teda aj s občanmi Spojených štátov, o úprimný a otvorený rozhovor.

Novinárka ukončí náš posledný rozhovor rovnako ako vždy, opýta sa: „Chceli by ste niečo povedať na doplnenie?“

Musím sa priznať, že už viackrát ma lákalo pripomenúť jej: *Pamätáte sa, keď som do vlastných rúk chytala vaše zvratky? Pretože ja sa na to pamätám.* Ale pravda je, že som jej odpustila ešte predtým, než vyvrátila tuniaka na karí – bola to za tie roky jediná vec, ktorú nemohla ovplyvniť. Takže nie. Takáto otázka by bola zbytočná.

Namiesto toho sa zachovám prirodzene, akoby sa mi zrazu vynorila spomienka z minulosti, a poviem jej: „Počas našich rozhovorov ste niekoľkokrát spomenuli, že nemám vaše sympatie. A myslíte si, že *vy* moje máte?“

◆◆◆

Bc. Nikola Betková
Hrbok 512/2
976 67 Závadka nad Hronom
nbetkova@gmail.com

3. CENA

SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI PREKLADATEĽOV UMELECKEJ LITERATÚRY

Volám sa **Dominika Macková** a som čerstvá absolventka študijného programu prekladateľstvo a tlmočníctvo v kombinácii anglický jazyk a francúzsky jazyk. Zaujímam sa o literatúru a umelecký preklad. Pre Revue svetovej literatúry 3/2018 som preložila básnický text frankofónnej libanonskej autorky Vénus Khoury-Ghata pod názvom Žihlava a v rámci prekladateľského tímu som sa podieľala na preklade poviedky Ten druhý od Paula Claudela. V budúcnosti by som sa rada aj naďalej venovala umeleckému prekladu.

Americký spisovateľ **Ray Bradbury** (1920 – 2012) písal najmä vedecko-fantastickú a fantasy literatúru. Okrem jeho najznámejšieho dystopického románu 451 stupňov Fahrenheita bol autorom mnohých poviedok, ktoré sa vyznačujú dokonale vystavanou atmosférou a napätím. *The Miracles of Jamie* nie je Bradburyho typická fantastická poviedka, no je výnimočná práve ilúziou fantastickosti, pretože jej hrdina Jamie verí, že dokáže konať zázraky. Poviedka je písaná relatívne jednoduchým, no osobitým Bradburyho štýlom, ktorý som sa snažila zachovať aj v preklade.

ZÁZRAKY PODĽA JAMIEHO RAY BRADBURY

Preklad: *Dominika Macková*

Jamie Winters ráno vykonal svoj prvý zázrak. Druhý a tretí sa mu podaril spolu s mnohými ďalšími ešte v ten istý deň. Prvý zázrak je však vždy najdôležitejší.

Zakaždým opakoval to isté: „Nech sa mama uzdraví. Nech sa jej do líc znovu vráti farba. Nech už nie je chorá.“

Práve matkina choroba ho prinútila zamyslieť sa nad svojou zázračnou mocou. Len pre ňu stále pokračoval, snažil sa zlepšovať, aby ju dokázal uzdraviť a preskákať všetko, čo život priniesie.

Nebolo to prvý raz, čo sa snažil o zázrak. Skúšal to aj predtým, no vždy závažal, pretože občas sa mu ho nepodarilo správne vysloviť, inokedy ho vyrušili

mama s otcom, alebo ostatní siedmci v škole robili veľký hluk. Všetko pokazili.

Posledný mesiac však pocítil, že moc ho obmýva ako chladný, pokojný prameň. Kúpal sa v ňom, vyhrieval sa a vyšiel na breh zmáčaný zázračnou vodou so svätožiarou nad tmavými vlasmi.

Pred piatimi dňami si vzal rodinnú Bibliu s farebnými obrázkami malého Ježiška, a keď ich porovnal s odrazom vlastnej tváre v zrkadle v kúpeľni, zalapal po dychu. Celý sa roztriasol. Tak *predsa*.

Vari sa mamín stav zo dňa na deň nezlepšoval? No *vidíte!*

V to pondelňajšie ráno po zázraku, čo vykonal doma, spravil jeden aj v škole. Chcel stáť na čele triedneho zástupu v slávnostnom pochode, čo sa konal na sviatok založenia Arizony. A samozrejme, riaditeľ Jamieho vybral ako vedúceho. Jamie sa cítil skvele. Dievčatá ho obdivovali, narážali doňho malými, chudučkými laktami, hlavne jedna z nich, Ingrid. Ako sa všetci ponáhľali zo šatne, jej zlatisté vlasy Jamieho poštekli na tvári.

Jamie Winters držal hlavu vzpriamene a keď pil z pochrómovanej fontánky, zohol sa nesmierne obozretne, naleštenú páku otočil nesmierne presne, dokonale a vznešene, s neochvejným výrazom božstva.

Jamie vedel, že zdôveriť sa priateľom by nemalo zmysel. Iba čo by sa mu smiali. Koniec koncov, keď sa takto prezradil Ježiš, skončil s rukami a nohami pribitými na kríži na Kalvárii. Tentoraz bude rozumnejšie počkať. Aspoň kým nebude mať šesťnásť, a kým mu nenarastie brada, vtedy by raz a navždy získal nezvratný dôkaz o tom, kým je!

Šesťnásť rokov bolo na bradu síce trochu málo, no Jamie vedel, že by jej dokázal pomôcť, ak by prišla vhodná chvíľa a vyžiadali by si to okolnosti.

Dav detí vyšiel zo školy na horúce jarné slnko. V diaľke sa črtali kopce, úbočia pokryté zelenými kaktusmi a nad hlavami sa im klenula belasá arizonská obloha. Deti si nasadili papierové čiapky a upevnili si modro-červené opasky s popruhom cez rameno z krepového papiera. Vo vetre sa zatrepotali vlajky. Všetci kričali a zhrčili sa do zástupov, tešili sa, že sa jeden deň vyhnú škole.

Jamie pokojne a mlčky stál na čele zástupu. Niekoľko začal hovoriť a Jamie si všimol, že to vraví malý Huff.

„Dúfam, že vyhráme cenu za pochod,“ ozval sa Huff ustarostene.

Jamie sa naňho pozrel. „Nič sa neboj, vyhráme. Viem, že vyhráme. Som si tým istý! To teda hej!“

Jamieho neochvejná viera Huffa povzbudila. „Naozaj si to myslíš?“

„Ja to *viem!* Len to nechaj na mňa!“

„Čo tým chceš povedať, Jamie?“

„Nič. Ty sa len dobre pozeraj, nič viac. Len sa pozeraj!“

„Deti, deti!“ Pán riaditeľ Palmborg zatlieskal. Od okuliarov sa mu odrážalo

slnéčné svetlo. Okamžite sa rozhostilo ticho. „Dobre, deti,“ pokýval hlavou, „spomeňte si, ako sme sa včera učili pochodovať. Pamätajte si, ako sa na rohu otáčame a nezabudnite na špeciálne zostavy, čo sme cvičili, dobre?

„Jasné!“ zaznelo jednohlasne.

Riaditeľ skončil tento krátky prejav a sprievod sa začal. Jamie pochodoval na čele a za ním nasledovali stovky učeníkov.

Ulica im utekala popod pochodujúce nohy. Žlté slnko žiarilo na Jamieho a on ho na oplátku povzbudzoval, aby svietilo celý deň, nech je všetko dokonalé.

Keď sprievod zabočil na Hlavnú ulicu, stredoškolská kapela rozbúchala svoje srdce plechovými nástrojmi a drevenými kosťami zabubnovala na bubny. Jamie veľmi chcel, aby zahrali pochod *Hviezdy a pruhy na večné veky*.

Keď neskôr začali hrať *Columbia, klenot oceánov*, Jamie si rýchlo pomyslel, že chcel vlastne *Columbiu* a nie *Hviezdy a pruhy na večné veky*, a tak bol spokojný, že mu splnili pranie.

Ulicu lemovalo množstvo ľudí, skoro ako počas arizonských kovbojských slávností vo februári. Takmer po dĺžke dvoch kilometrov sa ľudia potili natlačení v piatich radoch. Rytmický dupot nôh sa odrážal od poschodových priečelí. Občas sa odraz pochodujúcich armád mihol vo vysokých výkladoch obchodných domov. Každý rytmický krok znel ako ostré a presné švihnutie bičom na zaprášenom asfalte. Hudba rozprúdila krv v Jamieho zázračných žilách.

Sústredene a intenzívne sa zamračil. „Nech vyhráme,“ pomyslel si. Nech všetci pochodujú najlepšie, ako sa dá: so vztýčenou bradou, vystretými plecami, kolená hore, dole a hore, nech slnko žiari na kolená v riflových nohaviciach, valiacich sa ako modrá prílivová vlna, nech žiari na opálené kolená dievčat pripomínajúce okrúhle tváričky, čo sa dvíhajú hore a dole. Dokonalé, dokonalé, dokonalé. Z Jamieho vytryskla sebavedomá dokonalosť, tajomnou aurou zahalila celú skupinu a ochraňovala ju. Všetci nasledovali jeho pohyb. Keď luskol prstami a ruka sa mu svižne kývala po boku ako kyvadlo, aj ostatní lúskali a rukami opisovali rovnaký oblúk. Keď jeho topánky dupotali po asfalte, ostatné ich poslušne napodobňovali.

Keď sa blížili k rozhodcovskému stánku, Jamie ich navigoval. Zástup sa stočil v radoch ako pestrofarebná stuha, krútil sa a ďalej odpochoďoval v predošlom smere bez akéhokoľvek zmätku.

„Ach, absolútna dokonalosť!“ vykrikoval v duchu Jamie.

Bolo horúco. Z Jamieho tiekol svätý pot a svet sa knísal z jednej strany na druhú. Zakrátko utíchli aj bubny a zástup detí sa rozpustil. Keď Jamie držal v ruke kornútik so zmrzlinou, bol rád, že už je po všetkom.

Dobehol k nim pán Palmborg, celý rozhorúčený a spotený.

„Deti, deti, musím vám niečo oznámiť!“ zvolal.

Jamie sa obzrel na malého Huffa, ktorý stál vedľa neho a tiež držal kornútik so

zmrzlinou. Deti vykriekli a pán Palmborg ich pohybom ruky utíšil, šepot zahnal ako kúzelník.

„Vyhrali sme! Naša škola pochodovala najlepšie zo všetkých!“

Ozvali sa výkriky a jasot, deti poskakovali, víťazoslávne sa štuchali a Jamie so zmrzlinou v ruke mlčky prikyvoval. Pozrel sa na malého Huffa a povedal: „Vidiš? Hovoril som ti. Teraz mi už budeš veriť!“

Jamie sa znova pustil lízať studenú zmrzlinu a vo vnútri sa mu rozhostil nádherný, víťazný pokoj.

Jamie sa neponáhľal povedať priateľom, prečo súťaž vyhrali. Už predtým v nich vybadal istú podozrievavosť a sklony zosmiešňovať každého, kto im naznačil, že nie sú také dobrí, ako si o sebe myslia, a že za talent vďačia vyššej moci.

Veru nie, Jamiemu úplne stačilo, že si mohol svoje menšie aj väčšie víťazstvá vychutnať sám. Páčilo sa mu, že môže mať malé tajomstvá a páčilo sa mu všetko, čo sa dialo. Dobré známky z aritmetiky, či výhra v basketbale boli preňho hojnou odmenou. Za každým zázrakom sa objavil nejaký vedľajší ošoh, ktorý dokázal uspokojiť jeho zatiaľ nevelký hlad.

Začal sa zaujímať o malú blondavú Ingrid s pokojnými sivomodrými očami. Ona mu záujem opätovala a vtedy už Jamie vedel, že jeho schopnosti stoja na pevných, neochvejných základoch.

Okrem Ingrid sa našli aj iné pozitíva. Odrazu sa s ním začalo vrelo priateľiť viacero chlapcov. Našiel sa však aj jeden špecifický príklad, ktorý si vyžadoval trochu premýšľania a opatrnosti. Išlo o chlapca menom Cunningham. Bol veľký, tučný a bez vlasov, pretože mu pre akúsi horúčku museli vyholiť hlavu. Deti ho prezývali Biliard, a on ich na odplatu kopal do píšťaly, zrážal na zem, prisadal a predvádzal rýchly zubársky zásah päťami.

Jamie dúfal, že práve na Biliardovi Cunninghamovi bude môcť preukázať svoje nesmierne nadprirodzené schopnosti. Keď Jamie kráčal domov po hrboľatých vyprahnutých cestičkách, často si predstavoval, ako zdvihne Biliarda za ľavú nohu, švihne ním ako bičom a vytrasie z neho dušu. Otec tak raz zatočil so štrkáčom. Samozrejme, Biliard bol na takýto šikovný trik priťažký. Navyše by sa mohol zraniť a Jamie ho naozaj nechcel zabiť, ani mu ublížiť, len ho trochu dať do lavy a ukázať mu, kam patrí.

Keď sa však Jamie ocitol Biliardovi tvárou v tvár, naľakal sa a rozhodol sa, že ešte deň, dva sa radšej bude venovať meditácii. Nemalo význam veci uponáhľať, preto nechal Biliarda odísť. „Veru, Biliard ani len netuší, aké mal vtedy šťastie,“ hovoril si spokojne Jamie.

Jeden utorok Jamie odprevádzal Ingrid domov a niesol jej knihy. Ingrid bývala v malom domčeku neďaleko úbočia Santa Catalina. Spolu s Jamiem kráčali v pokojnom tichu, nepotrebovali sa ani rozprávať. Dokonca sa chvíľu aj držali za ruky.

Zabočili za hlúčik kaktusov a ocitli sa priamo pred Biliardom Cunninghamom.

Biliard veľkými nohami zastal cez cestičku a s tučnými rukami v bok uprel na Ingrid obdivný pohľad. Všetci ostali stáť a Biliard prehovoril:

„Ja ti tie knihy odnesiem, Ingrid. Daj sem.“

Načiahol sa, že ich Jamiemu vezme.

Jamie o krok ustúpil. „To teda nie,“ vyhlásil.

„To teda áno,“ odsekol Biliard.

„Nech ti ani nenapadne,“ nedal sa Jamie.

„Ale napadne,“ vyhrkol Biliard, znova sa načiahol a zhodil knihy do prachu.

Ingrid vykrikla. „Pozrite, tie knihy mi môžete odniesť obaja. Každý polovicu. Tak to bude v poriadku.“

Biliard pokrútil hlavou.

„Všetko alebo nič,“ zagánil.

Jamie mu pohľad opätovoľ.

„Tak potom nič!“ vykrikol.

Privolal svoje schopnosti sťa zlovestné búrkové mračná, v pästiach sa mu blýskali blesky. No a čo, že bol od neho Biliard o desať centimetrov vyšší a trochu širší. V Jamiem zovrel rozhorčený hnev. Zo dva blesky postačia, aby z Biliarda vytĺkol dušu.

Už viac neostalo času na nijaké zaváhanie, obrovská zúrivosť Jamieho zbavila všetkých pochyb. Odstúpil dozadu a vrazil Biliardovi do brady.

„Jamie!“ zajačala Ingrid.

Jediným Jamieho zázrakom bolo, že odtiaľ vyviazol živý.

Otec nasypal do lavóra s horúcou vodou epsomskú soľ a zamiešal ju. „Kde si rozum nechal, dofrasa aj s tebou. Mamu máš chorú a ty sa domov dovalíš takýto doriadený.“

Otec strnulo pohlol hnedou rukou. Oči mu lemovali vrásky a záhyby, v riedkych fúzoch a vlasoch sa objavovali šediny.

„Nevedel som, že mama je stále tak veľmi chorá,“ ozval sa Jamie.

„Ženy toho veľa nenahovoria,“ odvetil otec sucho. Namočil uterák do pariacej sa vody so soľou a vyžmýkal ho. Chytil Jamieho dobitú tvár a utrel ju. Jamie zaľňukal. „Nehýb sa,“ povedal mu otec. „Ako ti mám ošetriť tie škrabance, keď sa stále hýbeš, došľaka?“

„Čo sa to tam deje?“ ozval sa zo spálne matkin hlas, veľmi unavený a tichý.

„Nič,“ odpovedal otec a znova vyžmýkal uterák. „Netráp sa. Jamie len spadol a rozbil si peru, nič viac.“

„Ach, Jamie,“ vzdychla si mama.

„Som v pohode, mami,“ upokojil ju Jamie. Teplý uterák pomohol všetko

zmierniť. Jamie sa usiloval na bitku radšej nemyslieť. Neboli to pekné spomienky. Spomínal si na búšiace ruky, na to, ako ho Biliard pritlačil k zemi, víťazoslávne vykrikoval od radosti a mlátil ho, zatiaľ čo mu plačúca Ingrid s krikom hádzala do chrbta knihy.

A potom Jamie s trpkým nárekom osamote dokrivkal domov.

„Ach, oci,“ povedal odrazu. „Nefungovalo to.“ Mal na mysli zázrak, ktorý sa mal udiť na Biliardovi. „Nefungovalo to.“

„Čo nefungovalo?“ opýtal sa otec a potieral mu modriny masťou.

„Ale nič. Nič.“ Jamie si oblizol opuchnutú peru a pomaly sa upokojil. Koniec koncov, lopta občas musí padnúť aj do autu. Veď aj Pán robil chyby. A – Jamiemu sa odrazu rozjasnila tvár – áno, áno! On predsa tú bitku *mal* prehrať! Tak to malo byť. Či ho Ingrid nebude ľúbiť ešte viac, keď sa pustil do bitky a prehral len pre ňu?

Jasné. Tu máme odpoveď. Nakoniec to bol zázrak, len z opačného konca!

„Jamie,“ zavolala naňho mama.

Vošiel dnu za ňou.

Keď sa vzalo jedno s druhým – epsomská soľ a Jamieho znovuzrodená seba-dôvera, pretože Ingrid ho ľúbila viac než predtým – zvyšok týždňa Jamie prekonal takmer bez bolesti.

Odprevádzal Ingrid domov a Biliard mu už nerobil zle. Našiel si lepšiu zábavku ako Ingrid – po škole chodil hrať bejzbal, a Jamie sa rozhodol, že túto nečakanú záľubu v športe mu nepriamo telepaticky vsugeroval on sám.

Vo štvrtok sa mame pohoršilo. Celá pobledla, triasla sa a kašľala. Otec vyzeral vystrašene. Jamie už nevenoval tolko času zázrakom v škole, ale čoraz viac myslel na to, aby sa mama uzdravila.

V piatok večer Jamie osamote kráča od Ingridinho domu a pozoroval, ako ho povedľa pomaly mίνajú telegrafné stĺpy. „Ak prejdem k najbližšiemu stĺpu skôr, než ma odzadu dobehne auto,“ pomyslel si, „mama sa uzdraví.“

Jamie kráča pokojne, ani sa neobzrel, uši ho svrbeli a nohy pobádali, aby sa rozbehol a splnilo sa mu želanie.

Telegrafný stĺp sa približoval. Približovalo sa aj auto za ním.

Jamie si opatrne zapískal. Auto sa rútilo príliš rýchlo!

Jamie prešiel popri stĺpe práve včas, auto s hukotom prefrčalo okolo neho.

Výborne. Teraz sa mama uzdraví.

Kráča ďalej.

Nemysli na ňu. Zabudni na želania aj na všetko ostatné, vravel si. Pokušenie ho však priťahovalo ako vôňa čerstvého koláča na okennej rímse. Musel sa ho dotknúť. Nemohol odolať, veru nie. Pozrel sa dopredu aj dozadu na cestu.

„Stavím sa, že dokážem pomalým krokom dôjsť až k bráne Schaboldovho

ranča skôr, než sa objaví ďalšie auto,“ obrátil sa na nebesia. „A potom sa mama čoskoro uzdraví.“

V tej chvíli sa spoza kopčeka za ním vynorilo zákerným, strojovým pohybom auto a hnalo sa vpred.

Jamie zrýchlil krok a potom sa pustil do behu.

Určite sa stihnem dostať k Schaboldovej bráne, určite... Jedna noha, druhá noha.

Zakopol.

Spadol do jarku a knihy sa rozleteli ako biele papierové vtáky. Postavil sa a hrýzol si pery, od brány ho delilo len necelých dvadsať metrov.

Auto presvišťalo okolo neho v obrovskom oblaku prachu.

„Beriem to späť, beriem späť!“ vykrikol Jamie. „Beriem to všetko späť, ja som to nemyslel naozaj.“

Náhle ho premkla hrôza a rozbehol sa domov. Za všetko mohol len on, za všetko!

Pri pohľade cez okno mama vyzerala horšie. Doktor zavrel čiernu aktovku a venoval otcovi dlhý pohľad, pričom sa mu v čiernych očkách odrážali zvláštne záblesky.

Jamie vybehol do púšte, aby sa mohol osamote prejsť. Neplakal. Bol načisto ochromený, kráčal ako mechanické dieťa, nenávidel sám seba, zišiel do vyschnutého riečneho koryta, kopal do plodov kaktusov a neustále sa potkýnal.

Oveľa neskôr, keď vyšli prvé hviezdy, prišiel domov a našiel otca stáť pri maminej posteli. Mama toho veľa nenahovorila, iba ležala, ticho ako napadaný sneh. Otec zaťal zuby, silno zažmúril oči a hlava mu klesla na prehnutú hrud'

Jamie zastal pri posteli, zahľadel sa na mamu a v duchu na ňu kričal rozkazy.

„Uzdrav sa, uzdrav sa, mami, uzdrav sa, budeš v poriadku, pravdaže, bude ti dobre, prikazujem to, bude ti dobre, výborne, len sa postav a začni tancovať, ja aj ocko ťa potrebujeme, bez teba to neovládame, mami, uzdrav sa, mami, uzdrav sa. Uzdrav sa!“

Vytryskla z neho mocná energia a potichu, nežne mamu zaobalila, pustila sa do choroby, láskavo sa ujala jej srdca. Jamie pocítil, ako ho hrejivá moc zvelebuje.

Uzdraví sa. Musí sa uzdraviť! Nič iné sa stať nemôže, to by bola hlúposť. Mama skrátka nemala dôvod umierať.

Otec sa odrazu pohol. Urobil to strnulo a dych sa mu nachvíľu zasekol. Mami-ne zápastia stískal tak silno, až ich takmer zlomil. Naklonil sa k nej, na prsiach sa snažil počuť tlkot srdca a Jamie v duchu vykrikol.

„Mami, nie, mami, nie, ach, mami, prosím, nevzdávaj sa.“

Otec sa postavil a zavrával.

Mama umrela.

Za Jerichovými múrmi Jamieho mysle sa z posledného záblesku moci vynorila kričiaci myšlienka: ‚Áno, zomrela, dobre, je mŕtva, no a čo, že zomrela? Tak ju vzkries, áno, nech znova ožije, Lazár, poď von, Lazár, Lazár, vyjdi z hrobu, Lazár, poď von.‘

Zrejme začal rozprávať nahlas, pretože otec sa k nemu otočil, pozrel sa naňho s pradávny, odvekým zdesením a plesol ho po ústach, aby ho umlčal.

Jamie sa zvalil na posteľ, nehlučne bľabotal do studených prikrývok a rútili sa naňho padajúce múry Jericha.

O týždeň sa Jamie vrátil do školy. Na školský dvor už nevkráčil seabedomo ako kedysi, už sa pri fontánke neskláňal tak vznešene a z písomiek dostával trojky.

Deti si kládli otázku, čo sa mu stalo. Už nikdy nebol taký ako predtým.

Netušili, že Jamie sa svojej úlohy vzdal. Nemohol im to povedať. Netušili, o čo prišli.

◆◆◆

Mgr. Dominika Macková
Kráľovoholská 6150/6
974 11 Banská Bystrica
dmackova@gmail.com

ČESTNÉ UZNANIA

V 24. ročníku Prekladateľskej univerziády čestné uznania v kategórii umelecký preklad získali:

- 1) **Peter Bános** z Univerzity Konštantína Filozofa s prekladom z anglického jazyka – Raphael Aloysius Lafferby: Nudná utorková noc.
- 2) **Xénia Kilianová** z Univerzity Konštantína Filozofa s prekladom z ruského jazyka – Leonid Nikolajevič Andrejev: Hlupáčik Aľoša.
- 3) **Jana Klimová** z Univerzity Komenského s prekladom z anglického jazyka – Chad B. Anderson: Burina.
- 4) **Michaela Vinczeová** z Univerzity Komenského s prekladom z anglického jazyka – Howard Philips Lovecraft: Chladný vzduch.

ZOZNAM VŠETKÝCH SÚŤAŽIACICH

Do 24. ročníka Prekladateľskej univerziády sa do kategórie umelecký preklad zapojili títo študenti:

- 1) **Nikola Ácsová** z Univerzity Komenského s prekladom z anglického jazyka – Eugene Field: Daniel a diabol.
- 2) **Barbora Fritzová** z Prešovskej univerzity s prekladom z ruského jazyka – Denis Osokin: Jednotkárka.
- 3) **Diana Ivanová** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z anglického jazyka – Margery Williamssová: O zamatovom zajkovi.
- 4) **Stela Kubeková** z Univerzity Komenského s prekladom z poľského jazyka – Justyna Kopińska: Pedofil.
- 5) **Matej Martinkovič** z Univerzity Konštantína Filozofa s prekladom z anglického jazyka – Douglas Adams: Súkromný život Čingischána.
- 6) **Mariana Michalková** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z francúzskeho jazyka – Édouard Elvis Bouma: Zdravas, Mariana.
- 7) **Katarína Pistovčáková** z Masarykovej univerzity s prekladom z finskeho jazyka – Johanna Sinisalová: Dovoľenka.
- 8) **Jakub Roba** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z ruského jazyka – Michail Isakovskij: Ruskej žene, Detstvo.
- 9) **Simona Rybárová** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z anglického jazyka – John Updike: Sloboda.
- 10) **Zina Špačeková** z Univerzity sv. Cyrila a Metoda s prekladom z ruského jazyka – Michail Petrovič Arcybašev: Hrôza.
- 11) **Zuzana Šramová** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z anglického jazyka – Tim Gautreaux: Zváranie v kruhu detí.
- 12) **Zuzana Šramová** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z francúzskeho jazyka – Jean Vion-Dury: Dépression.
- 13) **Simona Takáčová** z Prešovskej univerzity s prekladom z anglického jazyka – Naomi Shihab Nayová: Vľúdnosť, Svadobná torta, Jazdec, Plecia.
- 14) **Lucia Trnková** z Univerzity Komenského s prekladom z anglického jazyka – J. A. Koster: Apokalypsa.
- 15) **Katarína Vasiľová** z Univerzity Mateja Bela s prekladom z anglického jazyka – Colin Mochrie: Nie celkom klasika – Mobie.

**CENY
ANTONA POPOVIČA
ZA ODBORNÝ PREKLAD**

**XXIV. ROČNÍK
PREKLADATEĽSKEJ UNIVERZIÁDY**

1. CENA VÝBORU SEKcie PRE VEDECKÝ A ODBORNÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

Volám sa **Lenka Kleimanová** a som študentkou Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo, študijný program anglický jazyk a kultúra a ruský jazyk a kultúra. Medzi moje záujmy patria najmä cudzie jazyky a stále získavanie nových vedomostí. Za svoje najväčšie úspechy považujem najmä absolvovanie jazykovej stáže v Moskve, účasť na projekte, v rámci ktorého sa krajiny V4 podieľali na popularizácii ruského jazyka a v neposlednom rade aj účasť a získanie prvého miesta v Prekladateľskej univerziáde. V budúcnosti by som sa rada venovala profesii, v ktorej využijem práve cudzie jazyky.

Irina Jakutenko je molekulárna biologička a žurnalistka, ktorá píše rôzne vedecké články, vedie vedecké prednášky a je absolventkou fakulty biológie Moskovskej štátnej univerzity. Text na preklad som si vybrala z jednoduchého dôvodu. Hlavnou témou textu boli cudzie jazyky, ktoré sú pre mňa nie len povinnosťou, ale hlavne záľubou a všetci sme sa na univerziáde stretli práve vďaka cudzím jazykom. Nakoľko išlo o ruský text, všetky jazyky boli v texte porovnávané práve s ruským. Ja som však využila kompenzáciu a ruský jazyk som zamenila za slovenský. V texte tiež boli spomínané slová, v ktorých nebol dôležitý význam, ale ich výslovnosť, preto som slová neprekladala doslovne, ale zamenila za slovenské tak, aby vystihli význam daného odseku.

KÚZELNÉ SLOVÍČKA IRINA JAKUTENKO

Preklad: *Lenka Kleimanová*

Na to, aby bolo dieťa v budúcnosti úspešné, potrebuje vedieť cudzí jazyk. V súčasnosti si je toho vedomý prakticky každý rodič. Len málo ľudí sa však zamýšľa nad tým, že nové jazyky nie sú len kariérnym nástrojom. Doslova totiž menia osobnosť a dokonca aj štruktúru mozgu.

„Dobry deň, ja som vaša teta!“: neobvyklé detaily

Francúzština je jazykom lásky, angličtina – jazykom podnikania a nemčina – jazykom vojny. Tento výrok sa zvyčajne pokladá za peknú metaforu. Nedávne štúdie však ukázali, že ľudia, ktorí hovoria rôznymi jazykmi, majú v skutočnosti aj rôzny spôsob uvažovania. Aj to je sčasti dôvod, prečo je také ťažké učiť sa cudzie jazyky. Ak sa napríklad Slovák rozhodne pre anglický jazyk, musí si odvyknúť od používania rodov a pádov a zároveň sa naučiť vyjadriť hĺbku myšlienky pomocou viacvýznamových slov. Súčasná angličtina je po gramatickej stránke zostručnená a na to, čo sa v slovenskom jazyku vyjadruje ohýbaním slov, musia Angličania používať frazeologizmy. Z toho pramení aj typický anglický humor postavený na slovných hračkách a rôznorodosti významových odtienkov. V čínštine zase musíme mať na pamäti veľa detailov, ak hovoríme hoci aj o tých najjednoduchších veciach. Fráza „toto je moja teta“ má rôzne varianty v závislosti od toho, či je to teta z otcovej alebo matkinej strany, či je to sestra otca, alebo manželka jeho brata, či je staršia, alebo mladšia než ostatní príbuzní.

Pri oboznamovaní sa s nuansami nového jazyka sa zároveň učíme vnímať detaily okolitého sveta, ktoré sme si nevšimli, kým sme používali rodný jazyk. A to len preto, aby sme frázu zostavili gramaticky správne.

„A my pôjdeme na sever!“: priestorová orientácia

Pre mnohých ľudí je veľmi ťažké zorientovať sa v cudzom prostredí. Štúdie Lery Borodickej, profesorky na Kalifornskej univerzite v San Diegu a rodenej Bielorusky ukazujú, že schopnosť vyznať sa v priestore výrazne ovplyvňuje materinský jazyk. Približne dve tretiny svetových jazykov označujú polohu pomocou opisu „sprava“, „zľava“ alebo „vzadu“. To znamená, že miesto predmetu sa určuje vo vzťahu k osobe alebo k inému predmetu. Zvyšná tretina jazykov používa nepodmienené označenia „na severozápade“, „na juhovýchode“. Jedným z nich je jazyk kuuk thaayorre (thayore), ktorým hovoria niektorí austrálski domorodci. Od týchto ľudí si môžete pokojne vypočúť vety typu „na tvojej severovýchodnej nohe sedí pavúk“ alebo „nože presuň ventilátor na juhovýchod, veď fúka úplne inam.“ Aborigéni, ktorí hovoria jazykom thayore, vždy vedia, na ktorej svetovej strane sa nachádzajú okolité objekty. Výskumy ukázali, že títo domorodci sa dokážu oveľa lepšie orientovať na nových miestach a v neznámych budovách než anglofónni ľudia. Za tento fantastický vyvinutý zmysel vďaka jazyku, ktorý núti domorodcov z kmeňa Kuuk Thaayorre neustále podvedome určovať, kde sa práve nachádzajú podľa svetových strán.

„To najlepšie nás čaká!“: pohľad na budúcnosť

Jazyk ovplyvňuje naše chápanie času. Ak niekoho poprosíte, aby rozmiestnil obrázky rastúceho stromu podľa jednotlivých fáz rastu, dobrovoľník hovoriaci po slovensky alebo anglicky ich usporiada od sadenice až po dospelý strom zľava doprava. Človek hovoriaci po hebrejsky rozloží obrázky sprava doľava a domorodec kmeňa Kuuk Thaayorre od východu na západ.

Ak bude sedieť otočený tvárou na sever, obrázky budú ležať sprava doľava, a ak na juh, tak zľava doprava.

A to nie je všetko. Predstavte si, že rovno pred vašimi očami je dnešok. Kam umiestnite zajtrajšok a včerašok? Ak je váš materinský jazyk slovenčina alebo angličtina, umiestnite včerašok a zajtrajšok na horizontálnu os vzhľadom na dnešný deň: veď to najlepšie máte ešte len pred sebou. Číňan umiestni včerašok nad dnešok a zajtrajšok pod neho: podľa čínskej logiky je to najlepšie pod vami.

Navyše, pre ľudí, ktorí hovoria mandarínskou čínštinou, po estónsky, nemeccky alebo nórsky, nie je budúcnosť taká vzdialená a nezreteľná, ale takmer rovnako jasná ako prítomnosť. Tieto jazyky im umožňujú hovoriť o budúcnosti pomocou rovnakých gramatických konštrukcií, ktorými sa vyjadruje prítomnosť: o dve hodiny si doma pozerám televíziu.

Keith Chen, americký ekonóm pôvodom z Číny sa domnieva, že pre ľudí, ktorí hovoria jazykmi bez gramatického budúceho času, je jednoduchšie vyrovnať sa s tým, čo bude treba riešiť o mesiac alebo o desať rokov, napríklad zrieť sa sladkosťou alebo si šetriť peniaze na dôchodok. Keď vedci preverovali túto hypotézu, zistili, že obyvatelia krajín, v ktorých nepoznajú budúci čas, si odkladajú peniaze na starobu o 31 % častejšie, o 24 % menej fajčia, športujú o 29 % častejšie a ich predpoklady na obezitu sú o 13 % nižšie.

„50 odtieňov modrej“: farby a zvuky

Predstavte si takýto výjav: letný deň, pláž, modré more a belasé nebo. Nádherná predstava. Ak sa však pokúsite tento obraz opísať anglicky hovoriacemu priateľovi, nebudú vám stačiť slová, aby ste vystihli jeho pôvab. Ľudia, ktorí od detstva hovoria po anglicky, nedokážu dobre pomenovať rôzne odtiene modrej farby. Dôvodom nie je osobitné podnebie v Londýne či New Yorku, ale jazyk. V angličtine neexistuje špeciálne slovo, ktoré by označovalo belasú. Všetky odtiene, či už svetlo-, alebo tmavomodrej farby, sú skrátka modrá farba. V roku 2007 L. Borodická a jej kolegovia poukázali na to, že Rusi dokážu odlíšiť podobné odtiene rýchlejšie než Američania, a to najmä vtedy, ak ide o svetlomodrú alebo tmavomodrú. Keď požiadali respondentov, aby pri pohľade na farby používali jazyk a menovali náhodné čísla, rýchlosť reakcie Rusov sa spomalila na úroveň

Američanov. Ďalšie úlohy nemali žiaden vplyv na rýchlosť rozlišovania farieb, pretože je to práve jazyk, čo Rusom pomáha rýchlo odlíšiť modrú od belasej.

Ešte pôsobivejšie výsledky získali vedci z Kalifornskej univerzity v Los Angeles, ktorí skúmali Japoncov. V japončine neexistuje zvuk /l/ a hláska /r/ znie ako niečo medzi /r/ a /l/. Využíva sa v prevzatých slovách, ako je napríklad Londýn. Japonec ho vysloví ako „Rondýn“. Výskumníci zistili, že mozog Japoncov reaguje na oba zvuky rovnako. Obyvatelia krajiny vychádzajúceho slnka nedokážu zachytiť rozdiel v slovách „rak“ a „lak“. Ich mozog nikdy „nepočul“ plnohodnotný zvuk /l/, a preto sa ho nenaučil rozlíšiť. Inými slovami, mozog Japoncov je fyzicky iný než mozog Európanov, a to práve kvôli rozdielnym jazykom. Z rovnakého dôvodu nevedia Slováci spozorovať rozdiel medzi otvorenými a zatvorenými francúzskymi samohláskami.

„Hlasy v hlave“: nový pohľad na zvyčajnosť

Cudzie jazyky majú výrazný vplyv aj na funkciu mozgu a menia vnímanie reality. Tí istí vedci, ktorí zistili, že anglofónni ľudia vnímajú čas horizontálne a Číňania vertikálne, poukázali na to, že Číňania, ktorí sa začali učiť angličtinu už v ranom detstve, oveľa zriedkavejšie umiestňovali časové udalosti na vertikálnu os. A tým sa to nekončí. V roku 1964 známa sociolingvistka Susan Ervin-Trippová požiadala Japonky, ktoré už dlho žili v USA a mali výbornú angličtinu, aby dokončili tú istú frázu v dvoch jazykoch. Keď vedkyňa Ervin-Trippová požiadala ženy dokončiť v japončine výrok: „keď moje želania odporujú želaniam mojej rodiny...“, ženy povedali niečo ako: „... prichádza obdobie veľkého nešťastia.“ O niekoľko týždňov neskôr v podobnom teste respondentky po anglicky odpovedali: „... robím to, čo chcem.“ Frázu „skutoční priatelia by mali...“ v japončine zakončili odpoveďou: „...pomáhať si navzájom“, a v angličtine: „byť úprimní a čestní“. Keď respondenti opisovali nejakú situáciu v japončine, hovorili vágne, kvetnato a menej konkrétne, než keď opisovali to isté v angličtine.

Ešte zaujímavejší výsledok získala S. Ervin-Trippová pri spolupráci s Japoncom, ktorý sa presťahoval do USA ako teenager. S odstupom niekoľkých týždňov požiadala muža, aby opísal, čo sa deje na obrázkoch. Na jednom z nich sedela žena na podlahe chrbtom k divákovi a opierala si hlavu o váľandu. V japončine muž povedal, že oplakáva mŕtveho snúbenca a premýšľa o spáchaní rituálnej samovraždy seppuku. V angličtine konštatoval, že sa snaží dokončiť šitie. Opisy obrázkov v japončine boli emocionálne, v angličtine ich sprevádzali formálne pripomienky. To znamená, že pri prechode z jedného jazyka do druhého aktivujeme rôzne osobnosti, ktoré v nás vznikli pod vplyvom týchto jazykov.

„Slovné sito“: sústredenie sa a presmerovanie pozornosti

Štúdium anglického, francúzskeho, čínskeho alebo akéhokoľvek iného jazyka posilňuje mozog a zlepšuje jeho schopnosť sústrediť sa, pričom k posilneniu dochádza prirodzene vďaka takzvanej fonologickej konkurencii. Vzniká vždy, keď počujeme začiatok nejakého slova, napríklad „pre“. Mozog zachytáva prvé zvuky a „vyťahuje“ z pamäti všetky vyhovujúce slová: prechod, prejazd, predloha atď. Každé z nich súťažá o našu pozornosť. Keď počujeme nasledovné zvuky, počet slov, ktoré súťažá o prvé miesto, klesá, až kým nezostane iba jeden víťaz.

Neurobiologické štúdie ukázali, že všetky potenciálne slová sa aktivujú súčasne a mozog je neustále nútený potláčať nesprávne možnosti. Ľudia, ktorí ovládajú niekoľko jazykov, musia zahadzovať oveľa viac slov. Ak napríklad Slováč hovorí po anglicky, v rámci nášho príkladu s „pre“ budú pridané ďalšie možnosti: present, precious, pressure a iné. Vedci zo Severozápadnej a Houstonovej univerzity v USA zistili, že keď mozog „potláča“ nepotrebné varianty, aktívne v ňom pracujú oblasti zodpovedné za kontrolu pozornosti a plánovania. Bilingvistovi však mali aktivitu v týchto dvoch oblastiach výrazne nižšiu. Pravdepodobne si za tie roky používania dvoch jazykov natrénovali potláčanie rušivých podnetov (nesprávnych slov) až do takej miery, že to robia automaticky. Výskumníci z Yorskej univerzity v Toronte zase zistili, že deti, ktoré hovoria viacerými jazykmi, sa dokážu rýchlejšie preorientovať z úlohy na úlohu.

Ďalšou skvelou vlastnosťou cudzích jazykov je, že čím viac ich človek vie, tým ľahšie sa mu učia ďalšie. Výskumníci z univerzity v Helsinkách, Aarhuskej univerzity v Dánsku a Vysoké školy ekonomickej v Rusku vyskúmali, že bilingvistom sa oveľa rýchlejšie vytvárajú neurónové spojenia potrebné na zapamätanie si nových slov tak v známych, ako aj v nových jazykoch.

„Navždy budem mladý!“: odolnosť voči starnutiu

Neustále trénovanie mozgu učením sa nových slov a neznámych nárečí ho robí odolnejším voči zraneniam a starnutiu rovnako, ako pravidelné posilňovanie spevňuje telo. Vedci z Yorskej univerzity v Toronte dlhodobo porovnávali ľudí, ktorí ovládajú jeden a viacero jazykov. V rámci tohto výskumu zistili, že u tých, ktorí sú jazykovo zdatnejší, nastupuje starecká demencia v priemere o 4,5 roka neskôr. Navyše ľudia, ktorí nehovoria iba rodným jazykom, mali výrazne viac sivej hmoty v „najmúdrejšej“ časti mozgu – v prefrontálnej kôre. Práve tá je zodpovedná za všetky mozgové funkcie.

Ľudia, ktorí ovládajú niekoľko cudzích jazykov, majú aj väčšie šance, že sa po vážnej mozgovej porážke úplne zotavia. Ako dokázali vedci z Edinburgskej uni-

verzity, až 40 % polyglotov a iba 20 % monoglotov dokáže obnoviť všetky funkcie mozgu po odumretí veľkej časti jeho buniek.

V 18. storočí veľký Goethe poznamenal: „Kolko jazykov vieš, toľkokrát si človekom.“ Moderná neurobiológia dokázala, že jeho slová boli prorocké. Je teda možné, že v budúcnosti budú psychológovia odporúčať ľuďom, aby sa s problémami v osobnom živote vyrovnali pomocou „vhodného“ cudzieho jazyka.

◆◆◆

Bc. Lenka Kleimanová
R. Dilonga 126/9B
920 01 Hlohovec
kleimanovalenka1@gmail.com

2. CENA VÝBORU SEKCIE PRE VEDECKÝ A ODBORNÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

*Volám sa **Monika Tužinská** a pochádzam z Prievidze. Študujem prekladateľstvo a tlmočnictvo v kombinácii anglický a španielsky jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Počas štúdia ma najviac zaujal audiovizuálny preklad, ktorému som sa venovala aj vo svojej bakalárskej práci, a už teraz aktívne spolupracujem s rôznymi festivalmi na Slovensku. Okrem toho ma veľmi baví tlmočenie aj odborný preklad. V budúcnosti by som rada prekladala a tlmočila pre Európsku úniu.*

Vo voľnom čase sa zaujímam o životné prostredie a spôsoby, ako sa šetrnejšie správať k našej planéte. Práve ľadovce sú v súčasnosti často spomínaná téma v súvislosti s ich topením sa a zvyšovaním nadmorskej výšky oceánov a morí. To bol dôvod, prečo som sa rozhodla preložiť článok o rôznych typoch ľadu na Zemi, a tak rozšíriť povedomie o ich rozmanitosti a dôležitosti. Najťažšie bolo nájsť adekvátne ekvivalenty názvov jednotlivých typov ľadu, hlavne pri ich zaužívaných hovorových pojmoch, ako napríklad „growlers“. Rovnako sa v texte spomína niekoľko medzinárodných a amerických inštitúcií, ktoré nemajú svoje zaužívané názvy v slovenskom jazyku. V daných prípadoch som ponechala názvy inštitúcií v origináli a následne prekladom v zátvorke priblížila čitateľom ich zameranie.

AKÉ TYPY ĽADOVÝCH ÚTVAROV NA ZEMI POZNÁME? RACHEL ROSSOVÁ

Preklad: *Monika Tužinská*

Existuje mnoho druhov ľadových útvarov. Poznáte ich všetky?

(obrázok)

Zdroj: Shutterstock

Ľad nájdeme kdekoľvek na svete v rôznych podobách. Avšak nejde iba o zmrznutú vodu. Rôzne typy ľadu rozprávajú príbeh o životnom prostredí. Menia sa s ročnými obdobiami a ukazujú tendencie klimatických zmien na Zemi.

„Vedci skúmajú vzorky vrtných jadier získaných z hĺbky veľkých ľadových útvarov, ako napríklad z ľadových pokrývok a pevninských ľadovcov, aby zistili, ako sa za stovky rokov zmenilo miestne podnebie a mohli predpovedať jeho zmenu v budúcnosti,“ hovorí Melissa Hageová, environmentálna vedkyňa a prednášajúca na Oxfordskej akadémii Emorovej univerzity v Georgii.

Vymedzíme si všeobecné pojmy, ktoré opisujú rôzne typy ľadových útvarov na svete.

(obrázok)

Ladopád z ľadového poľa Andrei na ľadovci Hoodoo, západná Britská Kolumbia, Kanada.

Zdroj: Benajmin Edwards z Dickinsonovej vysokej školy

Pevninské ľadovce

Podľa Národného centra pre údaje o snehu a ľade (National Snow and Ice Data Center – NSIDC) sú pevninské ľadovce veľké hromady zmrznutej sladkej vody na pevnine z padajúceho snehu, ktorá sa pod náporom vlastnej váhy stlačila do ľadu. Pevninské ľadovce sa rozmermi líšia v rozmedzí od dĺžky futbalového ihriska (110 metrov) po niekoľko stoviek kilometrov a nachádzajú sa na každom kontinente. V podstate sú pevninské ľadovce menšie formy ľadových pokrývok a kontinentálnych ľadovcov. Všetky predstavujú veľké kopy ľadu, ktoré sa pomaly klžu po povrchu bez ohľadu na to, čo sa pod nimi nachádza. „Títo pomalí ľadoví obri dokážu prejsť cez pohoria a dokonca aj aktívne sopky,“ hovorí Benjamin Edwards, vulkanológ na Dickinsonovej vysokej škole v Pensylvánii, ktorý skúma vzájomné pôsobenie ľadovcov a sopiek.

V mieste styku pevninských ľadovcov s oceánom zastavujú ľadovce svoj rast a v teplejších slaných vodách sa topia ich okraje zo zmrznutej masy sladkej vody. „Otepľovanie oceánov zvýšilo rýchlosť topenia pevninských ľadovcov a ostatných ľadových útvarov, ako sú ľadové kryhy a šelfové ľadovce v oceánoch alebo v ich blízkosti,“ tvrdí Justin Burton, fyzik na Emorovej vysokej škole v Georgii, ktorý skúma fyzikálne javy úbytku ľadovcov. Ľadovce sú jedným z najlepších environmentálnych ukazovateľov klimatických zmien práve vďaka tomu, ako sa v krátkych časových úsekoch, len v rozsahu niekoľkých dní, pozorovateľne pretvárajú.

Ľadové kryhy

Podľa Národnej administrácie pre oceány a atmosféru (National Oceanic and Atmospheric Administration – NOAA) sú ľadové kryhy veľké vznášajúce sa masy sladkej vody, ktoré sa odlomili od pevninských, kontinentálnych alebo šelfových ľadovcov a klesli do oceánu. Aby sme mohli masu ľadu nazvať ľadovou kryhou,

musí sa nachádzať viac ako 4,9 metra nad hladinou mora, mať hrúbku od 30 do 50 metrov a pokrývať rozlohu najmenej 500 m².

„Kusy ľadu príliš malé na to, aby sme ich mohli zaradiť medzi ľadovce, dostávajú zaujímavejšie mená,“ vysvetľuje NSIDC. Napríklad „berg bits“ alebo „ľadovcové zvyšky“ sú zvyčajne odlomené kusy ľadu z ľadovca s priemerom menším než 5 metrov. „Growlers“ alebo „ľadové návršia“ sú o niečo menšie kusy ľadu, približne vo veľkosti nákladného auta, a kusy zvané „brash ice“ alebo „ľadová suť“ predstavujú úlomky s priemerom menším ako 2 metre.

Ľadové kryhy môžu mať aj tabulárny tvar, ktorý ukazuje, že ľadové kryhy sa odlomili z okraja šelfového ľadovca. Tieto veľké obdĺžnikové ľadové útvary, v Arktíde známe ako ľadové ostrovy, majú rovný povrch s takmer kolmými stranami.

(obrázok)

Ľadové kryhy z východnej časti Grónskeho kontinentálneho ľadovca (v pozadí) ležia v chránenej zátokke pozdĺž juhozápadného okraja ostrova Amitsoq, juhovýchodné Grónsko.

Zdroj: Benjamin Edwards z Dickinsonovej vysokej školy

Kontinentálny ľadovec

Kontinentálne ľadovce sú najväčšie ľadové útvary na zemi. „Tieto obrovské ľadové pláne pokrývajú viac ako 50 000 km²,“ tvrdí NSIDC. Na Zemi sa nachádzajú iba tri kontinentálne ľadovce, ktoré pokrývajú Grónsko, západnú a východnú Antarktídu. Počas poslednej doby ľadovej pokrývali kontinentálne ľadovce aj veľké časti severnej a južnej Ameriky i severnej Európy.

Podľa údajov NSIDC je celkovo viac ako 99 % sladkej vody na Zemi zadržianých v Grónskom a Antarktickom kontinentálnom ľadovci. Vedci odhadujú, že v prípade roztopenia len Grónskeho kontinentálneho ľadovca by sa hladina mora zdvihla o 60 metrov. Avšak roztopenie kontinentálnych ľadovcov by trvalo stovky rokov.

Za posledné desaťročia sa časti Antarktického kontinentálneho ľadovca postupne začali topiť. „Aj keď sa objem roztopeného kontinentálneho ľadovca môže zdať pomerne malý, spôsobil nárast nadmorskej výšky kontinentu rovnako ako v prípade Islandu na konci poslednej doby ľadovej,“ povedal Benjamin Edwards časopisu *Live Science*. Island si v tom čase prešiel obdobím zvýšenej sopečnej činnosti, pravdepodobne spôsobenej odsunutím zemskej kôry po tom, čo ju ľad už netlačil nadol. Rovnaký záver môže vyvolať obavy aj v západnej Antarktíde, ako povedal Benjamin Edwards, „hoci nepoznáme danú oblasť dostatočne dobre, aby sme to vedeli s istotou.“

Ladové pokrývky a ladové polia

Ladové pokrývky sú kontinentálne ladovce menšie ako 50 000 km². „Tieto ladové štruktúry sa zvyčajne tvoria v polárnych oblastiach, sú prevažne ploché a nachádzajú sa vo vysokých nadmorských výškach,“ tvrdí NSIDC. Napríklad Island tvoria prevažne ladové pokrývky. Ladová pokrývka Vatnajökull na východnej strane Islandu je najväčšia ladová pokrývka v Európe s rozlohou približne 8 100 km² a priemernou hrúbkou 400 m.

Podľa Služby národných parkov (National Park Service – NPS) majú ladové polia podobné rozmery aj polohu a líšia sa iba spôsobom, akým okolie pôsobí na prúdenie ľadu. Súčasťou ladových polí sú aj hory a ich hrebene, ktoré prenikajú cez ladový povrch a tým menia prúdenie ľadu, rovnako ako veľký balvan vytŕčajúci z potoka spôsobuje prúdenie vody vôkol neho. Na druhej strane sa ladové pokrývky tvoria na povrchu akéhokoľvek terénu a rozrastajú sa zo stredu.

(obrázok)

Pretekajúce ľadovce cez západný okraj ladového poľa Princa z Walesu, stredovýchodná časť ostrova Ellesmere, Nunavut, Kanada

Zdroj: Benajmin Edwards z Dickinsonovej vysokej školy

Ladová zmes

„Ladová zmes alebo melanž je v podstate obrovská čľapkanica sformovaná vnútri ľadovcového fjordu, ktorý vznikol z morského ľadu, ľadovcov a ich menších príbuzných,“ tvrdí Justin Burton. Melanž vzniká vtedy, keď oceánske prúdy alebo vietor na povrchu nedokážu pohnúť množstvom ľadu z fjordu a vytvorí sa tak čiastočná hranica medzi ľadovcom a oceánom.

Justin Burton hovorí, že „ľadové zmesi sa považujú za najväčší zrnitý materiál pre veľké množstvo nahromadených usadenín a tekutiny obsiahnutej v ľadovej čľapkanici.“

Ladové zmesi netvorí tuhý ľad, preto relatívne teplá oceánska voda presakuje cez ľad k stene ľadovca. Práve táto vlastnosť poukazuje na ich dôležitý vplyv na veľkosť zlomu ľadovca a na množstvo vody, ktorá preniká do fjordu.

Šelfový ľadovec

„Väčšina šelfových ľadovcov na Zemi sa nachádza okolo pobrežia Antarktídy, ale môžeme ich nájsť kdekoľvek, kde sa do studeného oceánu dostáva pevninský ľad, napríklad v podobe ľadovca,“ tvrdí NSIDC. Šelfy tvoria vznášajúce sa kontinentálne ľadovce, ktoré sa spoja s pevninou. Sformujú sa počas pomalého prúdenia

ľadu z ľadovcov do mora, ale kvôli nízkym oceánskym teplotám sa ľad ihneď neroztopí. Šelfové ľadovce narastajú prúdením tohto dodatočného ľadu z ľadovcov.

(obrázok)

Morský šelfový ľadovec na východnom okraji ľadového poľa Princa z Walesu, stredovýchodná časť ostrova Ellesmere, Nunavut, Kanada, vytvára ľadové kryhy a jazierka z vody z roztopeného ľadu. Ľadové kryhy, ktoré sa odlomia z týchto šelfových ľadovcov, môže voda unášať na juh do Baffinového zálivu.

Zdroj: Benjamin Edwards z Dickinsonovej vysokej školy

Ľadové prúdy

Ľadové prúdy sú toky kontinentálnych ľadovcov, ktoré prúdia o niečo rýchlejšie ako okolitý ľad, a zvyčajne sa v priemere pohybujú okolo 800 metrov za rok.

Ľadovec Jakobshavn v Grónsku, najrýchlejšie prúdiaci ľadovec na svete, niekedy zaraďujú medzi ľadové prúdy. Podľa článku z roku 2014 uverejnenom v časopise *Cryosphere* sa Jakobshavn pohybuje rýchlosťou 17 kilometrov za rok.

Morský ľad

Morský ľad tvorí zamrznutá slaná voda a nájdeme ho v odľahlých polárnych oceánoch. Podľa NSIDC pokrýva v priemere asi 25 miliónov km² Zeme ročne.

„Morský ľad je životne dôležitý pre ekosystémy a podnebie polárnych oblastí a môže tiež ovplyvniť kolobeh oceánu a počasie,“ informuje Zemské observatórium NASA (NASA's Earth Observatory).

Tieto kúsky slaného ľadu znižujú eróziu šelfových ľadovcov a pevninských ľadovcov v blízkosti pobrežia tým, že minimalizujú vlny a vietor a vytvárajú izolačný povrch na zníženie odparovania vody a tepelných strát do atmosféry. V teplejších letných mesiacoch uvoľňuje roztápajúci sa moriský ľad živiny späť do oceánu a vystavuje povrch oceánu slnečnému žiareniu. Tým sa stimuluje rast fytoplanktónu, ktorý tvorí základ morského potravinového reťazca.

Ako sa podnebie Zeme rýchlo mení, moriský ľad sa topí rýchlejšie, než môže zmrznúť. „Jasne to vidíme na Arktíde, kde teploty oceánu a pevniny rastú rýchlejšie ako na akomkoľvek inom mieste na Zemi,“ povedal Benjamin Edwards.

Teória snehovej gule

„Zamrznutá Zem, prezývaná aj Snehová guľa, hovorí o obdobiach v minulosti, keď bola planéta z väčšiny, ak rovno nie celá, zamrznutá,“ vysvetľuje Dartmouthský vysokoškolský časopis *Science*.

„Štyri doby ľadové, pred 750 až 580 miliónmi rokov, mohli byť tak kruté, že celý povrch Zeme, od pólu k pólu vrátane oceánov, zamrzol,“ povedala Melissa Hageová. „Keď začali oceány v polárnej oblasti zamrzáť, od bieleho ľadového povrchu sa odrážalo viac slnečného svetla, a tým sa ochladzovanie zintenzívnilo.“

Vedci odhadujú pokles priemernej teploty na Zemi v týchto obdobiach na $-50\text{ }^{\circ}\text{C}$ a zastavenie kolobehu vody – teda kolobehu vody medzi atmosférou, pevninou a oceánmi.

Avšak stále nie je jasné, či celý povrch Zeme pokrýval tuhý zmrznutý ľad alebo sa na ňom nachádzali aj miesta s čľapkanicou, či otvorenými vodnými plochami v okolí rovníka, cez ktoré mohlo prenikať slnečné žiarenie do vody, a tým umožnilo niektorým organizmom prežiť.

Vedci veria, že v určitom bode sa zvýšili hodnoty oxidu uhličitého vo vzduchu, pravdepodobne v dôsledku sopiek, ktoré zvýšili teplotu dostatočne na obnovenie kolobehu vody. „Zvýšené množstvo vodnej pary vo vzduchu, spolu s oxidom uhľičitým, vyvolali obdobie nekontrolovateľného otepľovania, keď sa teplota na Zemi zvýšila na $50\text{ }^{\circ}\text{C}$ počas niekoľko stoviek rokov,“ povedala Melissa Hageová. Jemné zmeny svetla na obežnej dráhe Zeme alebo osovom odklone nakoniec ustálili priemernú teplotu planéty na súčasných $14,9\text{ }^{\circ}\text{C}$ priaznivých pre život.

„Výskum naznačuje, že veľká explózia života, známa ako Kambrická explózia, sa odohrala na konci obdobia Snehovej gule,“ tvrdí paleontologické múzeum Kalifornskej univerzity. Je to najstaršie poznané obdobie v rámci fosílnych záznamov, v ktorom sa po prvýkrát za geologicky krátky čas (približne 40 miliónov rokov) objavili významné skupiny zvierat.

Dodatočné zdroje informácií:

- Oboznámte sa s výskumnými programami podporovanými Národným centrom pre údaje o snehu a ľade.
- Prečítajte si o prebiehajúcich výskumoch o morskom ľade v Centre polárnych vied (Polar Science Center) na Washingtonskej univerzite.
- Vypočujte si, ako znie Antarktický ťelfový ľadovec na nahrávke od Americkej geofyzikálnej únie (American Geophysical Union – AGU).

◆◆◆

Bc. Monika Tužinská
Malonecpalská 193/11
971 01 Prievidza
tuzinska.monika@gmail.com

3. CENA VÝBORU SEKCIE PRE VEDECKÝ A ODBORNÝ PREKLAD LITERÁRNEHO FONDU

Volám sa Agáta Nechajová a tento rok som ukončila magisterské štúdium na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo v kombinácii anglický jazyk a kultúra – ruský jazyk a kultúra. Prekladu a tlmočeniu sa venujem aj po ukončení štúdia a verím, že to tak ostane aj naďalej.

Príspevok do súťaže som si vybrala predovšetkým na základe vlastného záujmu – niekoľkokrát som vycestovala do Ruska a s obľubou spomínam na nevšedne krásne kultúrne pamiatky, ktorými je Rusko posiate. Preto ma osobitne zaujal text o zachraňovaní múzejných cenností počas ťažkého obdobia vojny. Text bol publikovaný na ruskom portáli www.colta.ru, kde boli pridané aj dobové fotografie. Konkrétne meno autora na stránke nebolo uvedené, išlo predovšetkým o úryvky z archívu múzeí Carskoje Selo. Text bol bohato nasýtený reáliami a názvami, štýlovo rôznorodý, a zároveň dejovo pútavý. Išlo o tvrdý, ale pekný prekladateľský oriešok a som rada, že som sa s ním do súťaže mohla zapojiť.

„STÁLA SOM A SLEDOVALA, AKO HORÍ TO, O ČO SOM SA STARALA.“

Preklad: Agáta Nechajová

Osud cárskych sídel pri Leningrade v čase vojny očami ich správcov.

19. septembra sa v Centrálnej výstavnej sieni Manéž otvára múzejno-divadelný projekt s názvom *Chrániť navždy*. Je venovaný pretransformovaniu bývalých prímestských cárskych sídel Gatčina, Pavlovsk, Peterhof a Carskoje Selo na múzeá prístupné pre širokú verejnosť. Pracovníci múzeí s pamiatkovými rezerváciami Peterhof a Carskoje Selo pripravili pre portál COLTA.ru publikáciu spomienok ich správcov Martina Rebaneho a Very Lemusovej. Tieto texty, ktoré rozprávajú o dramatickom osude kultúrneho dedičstva počas vojny, sú zároveň osobitými pamätníkmi múzejnej kultúry sovietskej éry.

Peterhof

Martin Michajlovič Rebane sa narodil 22. februára 1889 v meste Valk v Liflanskej gubernii, v chudobnej mnohohodetnej estónskej rodine. Už od mala musel chodiť po zárobkoch, aby pomohol rodine. Pracoval ako nádenník na farme, neskôr v typografii a v lekárni. Potom narukoval do armády a počas prvej svetovej vojny prešiel cestou od obyčajného vojaka k dôstojníkovi – poručíkovi. Za statočnosť bol aj vyznamenaný krížom sv. Juraja.

V r. 1917 s nadšením prijal sovietsku vládu a krátko nato vstúpil do komunistickej strany. Počas občianskej vojny ho znovu povolali a odišiel na front. V radoch novej Robotnícko-rolníckej červenej armády sa vyznamenal v zrážkach s vojskami bielych a za hrdinské činy dostal v r. 1919 vysoké vojenské vyznamenanie – Rád červenej zástavy. Od jesene 1919 do novembra 1920 M. M. Rebane putoval s oddielmi Červenej armády od mesta Oriol až po Perekop. Nasledujúce roky zastával Martin Michajlovič celý rad zodpovedných funkcií v rôznych straníckych, sovietskych a odborových inštitúciách.

V r. 1933 spojil osud M. M. Rebaneho s múzeom. Stal sa zástupcom riaditeľa pre odbornú a verejno-politickú oblasť v paláci v Gatčine – v múzeu i v parku. Musel si prežiť ťažké obdobie represálií v r. 1937, keď ho na základe falošného obvinenia vylúčili zo strany a prepustili z práce. O dva roky neskôr sa však dočkal spravodlivosti a mohol sa vrátiť na svoje pôsobisko. V decembri v r. 1939 dostal novú, vyššiu úlohu – post riaditeľa Oranienbaumského paláca – múzea i rezervácie.

Začiatkom Veľkej vlasteneckej vojny vymenovali M. M. Rebaneho za riaditeľa spojených peterhofských a oranienbaumských múzeí a parkov. A tu musel vykonať azda tú najdôležitejšiu úlohu v jeho živote – pripraviť a evakuovať múzejné poklady Peterhofu. Nepredstaviteľne zložitá a vypätá práca v ťažkých podmienkach začínajúcej blokády Leningradu podlomila Martinovi Michajlovičovi zdravie a v zime na prelome r. 1941 a 1942 ho poslali na liečenie do hlbokého tyla.

Osud chcel, aby posledným pôsobiskom M. M. Rebaneho bolo tiež múzeum. Od r. 1951 do r. 1958 pracoval ako riaditeľ Etnografického múzea Estónskej akadémie vied SSR. Po odchode na dôchodok sa začal vracieť k spomienkam na svoju činnosť v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny. Zomrel v Tallinne 24. júna v r. 1973.

Vďaka spomienkam Martina Michajloviča, ktoré sú teraz uchované v archíve Štátneho múzea Peterhof, sú dopodrobna známe všetky okolnosti evakuácie múzejných cenností peterhofských palácových múzeí a parkov v lete a na jeseň r. 1941. Je pozoruhodné, že autor napísal tieto spomienky na konci života v r. 1967, výlučne z vlastnej iniciatívy a potom ich poslal na riaditeľstvo palácových múzeí a parkov mesta Petrodvorec v samostatných listoch. Zo spomienok

M. M. Rebaneho vidieť, aké obrovské úsilie musel vynaložiť on aj celý kolektív pracovníkov múzea, aby evakovali do tyla najcennejšiu časť múzejných zbierok. Memoáre M. M. Rebaneho sa bezpochyby stali veľmi cenným historickým prameňom peterhofských palácových múzeí v rokoch vojny.

Niekoľko spomienok na zachraňovanie pokladov Peterhofu v r. 1941

Tartu, 9. júla 1967

Riaditeľovi peterhofských palácových múzeí a parkov

Veľavážený súdruh!

Prepáčte, že sa k Vám obraciam s toľkou oficiálnosťou. Nejako som však stratil kontakt s kolektívom pracovníkov Petrodvorca. Takto odtrhnutý od jeho života, neviem ani, akým menom Vás osloviť.

Už dosť dlhý čas chorľaviem (aj keď s prestávkami). Môj stav sa však teraz zlepšil a chcel by som obnoviť kontakt s pracovníkmi Peterhofu. Najviac sa mi zacnelo pri pozeraní filmu o oranienbaumských palácových múzeách a parkoch. Pracoval som tam od r. 1939 do r. 1941.

V súčasnosti ma zaujíma, ako v jubilejnom roku sovietskej vlády žije a pracuje Váš kolektív. Veľmi rád by som sa oboznámil s najnovšími sprievodcami a malými monografiami.

Možnože sa odborový výbor a komsomolci chystajú vydať nejaký „domáci“ almanach. Pre taký prípad posielam niektoré svoje spomienky na prvé dni Veľkej vlasteneckej vojny.

Želám vám i súdruhom Peterhofu veľa úspechov! Osobitne pozdravujem súdruhov, ktorí si na mňa možno ešte pamätajú.

S úctou

Váš M. Rebane

Adresa: M. Rebane, ul. Rija, č. d. 11, byt 4.

Tartu, Estónska SSR.

Uplynulo už viac ako dvadsaťpäť rokov, odkedy nemecké fašistické vojská napadli našu vlasť. Pracovníci Peterhofu chystali na 22. júna tradičné ľudové oslavy s názvom *Rozlúčka s bielymi nocami*. Namiesto zábavy bol však vyhlásený voj-

nový stav a oni museli plniť celkom iné úlohy. Slávnosť sa stala objektom obrany a súčasne museli zachraňovať z palácov a parkov cenné exponáty.

Pracovníci múzea začali skladať a zhromažďovať dekoračné predmety a všetky pripravovať na evakuáciu, čo bola veľmi ťažká úloha. Každú vec bolo treba dôkladne preveriť tak, aby sa nielen zistila zhoda medzi inventúrnym zoznamom a fyzickým predmetom, ale hlavne, či je vôbec možné ho evakuovať a ako. Len po takejto dôkladnej previerke sme príslušné rozhodnutie a predmet podrobili nevyhnutnej úprave, zabaleniu a uloženiu do debničiek. Každý predmet sa musel zabaliť do papiera alebo plátna (niektoré ešte aj do vaty, do osobitnej škatule alebo plsti). Obal alebo škatuľu označili šifrou predmetu a do inventúrneho zoznamu zaznačili škatuľu, v ktorej bol predmet uložený. Niektoré exempláre sa nedali šikovne uložiť a bolo ich potrebné demontovať a baliť po častiach. Našli sa aj krehké predmety, ktoré sa nedali ani zabaliť, ani demontovať – napríklad lustre z 18. storočia vyzdobené girlandami z tenučkých porcelánových kvietkov a lístkov (práca vynikajúceho majstra Ivanova, z Petrohradskeho cárskeho (porcelánového) závodu). Tie opatrne zvesili, uložili do viacetážových pivníc Veľkého paláca a neskôr zamurovali. Počas evakuácie by sa totiž otrasmi z prenášania s veľkou pravdepodobnosťou rozsypali na márne kúsky. V pivniciach ich zavesili na steny alebo zabalili do vaty. Takto sa mohli uchovať, až kým ich po vojne odtiaľ nevyniesli v neporušenom stave. Do škatúl ukladali nielen rôzne dekoračné predmety, obrazy a iné cenné predmety, ale aj celé súpravy nábytku so signatúrami svojich autorov alebo autora, ktorých sa podarilo vypátrať. Podobným spôsobom skladovali aj súpravy zatiaľ neznámych autorov veľkej umeleckej hodnoty. Čo sa týka o niečo menej hodnotných súprav, evakovali sa jednotlivé predmety, z ktorých by sa v prípade potreby mohli vyrobiť kompletne súpravy. Nič iné sa nedalo robiť, pretože pre peterhofské paláce, kde sa uschovávali státisíce rozličných nesmierne cenných pamiatok, bolo k dispozícii len desať vagónov (hoc Pullmanovských, to jest luxusne vybavených) a desať plošinových vozňov. Samozrejme, na evakuáciu peterhofských pokladov to bolo žalostne málo. Celý vedecký kolektív tak čelil zložitej otázke, čo evakuovať a čo ukryť priamo na mieste. Navyše, rozhodovať musel veľmi rýchlo, pretože v tom čase sa už bojovalo na území Leningradskej oblasti a nepriateľ sa zo všetkých síl snažil predať k Leningradu.

Z parkových sôch sa evakovali predovšetkým pozlátané bronzové plastiky označené signatúrami umelcov. Zvyšné bronzové sochy ukryli do jaskyne. Vchod do nej dôkladne zamaskovali a nasiali predeň trávu. Situácia sa však skomplikovala pri mramorových sochách. Ukázalo sa, že väčšina z nich, a to predovšetkým cenné exempláre, boli v takom zlom stave, že aj keby bola možnosť ich prepraviť, o evakuácii nemohlo byť ani reči. Preto sa rozhodli, že ich zakopú neďaleko ich „trvalého bydliska“. Inžinier A. M. Archipov prišiel s nápadom, ako celú vec uskutočniť. Pre každú sochu vykopali jamu potrebnej veľkosti. Dno aj steny týchto jám

boli „obložené“ dobre utlačenou hlinou, aby jamy nevytopilo. Dná jám vysypali pomerne hrubou vrstvou suchého piesku a naň položili zabalenú sochu. Každá bola uložená do debničiek a tie medzi dôkladne vydlabané žliabky, aby ležala „bez pohnutia“ a zároveň mala okolo seba dostatočne vzdušné prostredie. Debny zatĺkli zhora a zboku zasypali pieskom, na ktorý ešte položili udupanú vrstvu hliny. Až keď vzniklo okolo debny so sochou takéto puzdro, jamu zasypali hlinou a zakryli trsmi trávy alebo niečím obsiali. Bola to krvopotná robota a času bolo málo. Okrem pracovníkov parku tu pomáhali aj ďalší zamestnanci veľkého peterhofského hospodárstva. Zároveň sa demontovali fontány. Ich časti boli uložené do pivníc Veľkého paláca pri Veľkej kaskáde. Šťastie nežičilo akurát Samsonovi, ktorého nám nedovolili rozpíliť. Vážil niečo vyše deväť ton a na zdvihnutie sme nemali ani prostriedky, ani sily. A tak v prvé dni vojny zostal obložený vrecami s pieskom.

Ako vieme, riaditeľ Peterhofských palácových múzeí a parkov súdruh J. V. Finkelštejn a jeho zástupca pre odbornú sféru súdruh A. V. Šimanovskij sa hneď po vyhlásení vojny prihlásili na front ako dobrovoľníci. Peterhofské a oranienbaumské palácové múzeá a parky sa zjednotili do jedného podniku a mne ako riaditeľovi oranienbaumských palácových múzeí nezostávalo nič iné, ako prijať úlohu vedenia a presídliť sa do Peterhofu.

Pracovali sme mlčky a rýchlo, bez ohľadu na únavu. Autá takmer nehlučne jedno za druhým odchádzali od paláca smerom k železničnej stanici, iné sa zasa vracali k palácu po nový náklad. Aj po parku sa pohybovalo niekoľko áut, ktoré v tieni stromov vyzerali ako obrovské fantastické zvery s malými modrými očkami. S prevozom na stanicu sa bolo treba poponáhľať, kým ešte cesta do Leningradu nebola odrezaná. Tiež bolo treba stihnúť zakopať v parku všetko to, čo bolo naplánované, kým front nepostúpi k Streľne.

No ešte skôr, ako sa všetko stihlo evakuovať, bol prevoz zastavený. Keď nemecké fašistické vojská začali dorážať na Streľnu a spojenie s Leningradom po súši bolo odrezané, ešte stále sme nemali evakuovaných veľa exponátov z nábytku Veľkého paláca, drobností z Palácového múzea Cottage atď. Teraz sme začali na evakuáciu používať prázdne člny, ktorými sme do Peterhofu dostali superfosfát na potreby našej evakuačnej skupiny. Nakladali sme na člny bez ladu a skladu, bez akéhokoľvek balenia. No čoskoro sme aj o túto možnosť evakuácie prišli, pretože vojská sa už blížili k okraju Alexandrijského parku. Museli sme prerušiť prácu, skryť neodvezené veci z Cottage a ďalších do parku. Na nákladiaku, čo čakal odstavený na posledné odvozy, sme naložili všetko, čo sme nestihli ukryť. Spolu s nákladom sme tam usadili aj tých, ktorí nevládali chodiť. Ostatní sa pobrali

za nimi, keď orgány moci a štáb odišli a park sa stal predným krajom bojov. No aj tak v pivniciach Veľkého paláca a v kryte postavenom v prvej budove ministerstva zostalo mnoho ľudí, hlavne obyvateľov mesta, ktorí nemali nič spoločné s palácovými múzeami a parkami, no z nejakých príčin nestihli alebo nemohli odísť.

Na autora týchto riadkov padla okrem iného aj úloha vybrať miesta určené na zakopanie sôch z parku a ďalších vecí. Miesta následne zaznačiť na mapku parku a zakresliť do nej orientačné body, podľa ktorých predmety bude možné nájsť. Ani by som sa o tom nezmieňoval, nebyť jednej šťastnej náhody s tým spojenej, ak to tak môžem nazvať. Vec sa má tak, že keď bol napokon Peterhof oslobodený, mapka so zaznačenými miestami sa stratila. A. M. Archipov, ktorý si mohol zaznačené miesta pamätať, nebol v Leningrade. Ja som sa v tom čase nachádzal v Tatárskej republike (ASSR), kam ma v r. 1942 vo veľmi zlom stave evakuovali z Leningradu. A tu mi príde z Peterhofu list s prosbou poslať im mapku miest zakopaných exponátov, ak ju mám. Mapku som pri sebe nemal, ale našťastie som našiel čistý exemplár mapky peterhofských parkov. Po pamäti som do nej zaznačil kedysi mnou vybrané miesta aj orientačné body k nim a poslal som im ju do Peterhofu. Ako som sa neskôr dozvedel, podľa tej mapky sa našlo všetko, okrem troch sôch, ktoré predtým stáli pred pavilónmi s vtáčimi klietkami. Zabudol som, kam sme ich zakopali (možno práve niekde pri pavilóne). Teraz sú už ale zaiste na svojich miestach.

Carskoje Selo

Vera Vladimirovna Lemusová patrí ku generácii múzejných pracovníkov 30. rokov 20. storočia, ktorí museli nielen zachraňovať exponáty bývalých cárskych sídel v čase Veľkej vlasteneckej vojny, ale aj kriesiť Jekaterinský palác.

Lemusová začala pracovať v Jekaterinskom palácovom múzeu v r. 1934. O nedlho už šéfovala metodickému úseku. Keď pokojný život v múzeu narušila vojna, poklady paláca rýchlo začali evakuovať. Medzi záchrancami bola aj Vera Vladimirovna, ktorá neskôr strážila aj exponáty v pivniciach Isaakijevského chrámu.

Výčerpanú Lemusovú previezli v r. 1942 z obklúčeného Leningradu do Gorkovskej oblasti. Do júna r. 1943 pracovala v pridruženom hospodárstve Sormovského závodu, v júni ju služobne poslali do Sarapulu. Ako ona sama píše: „...opäť som sa stala múzejným pracovníkom – odborným spolupracovníkom Leningradského archívu múzejných fondov. Dva a pol roka (do návratu do Leningradu) som bola zodpovedná za poklady Jekaterinského a Alexandrovského palácového múzea, čo znamenalo asi päťtisíc predmetov (maľby, sochy, nábytok, látky, porcelán, bronz a ďalšie diela umelecko-úžitkového umenia).“

Po návrate do Leningradu Lemusová do r. 1957 pracovala v Centrálnom ar-

chíve múzejných fondov. V rokoch 1957 – 1972 bola zástupcom pre odbornú prácu riaditeľa Riaditeľstva palácových múzeí a parkov mesta Puškin.

V r. 1957 sa začala obnova Jekaterinského paláca. Vera Vladimirovna bola vedúcou odborného úseku múzea. Odviedla obrovský kus práce pri výbere exponátov, ktoré mali nahradiť fašistami odcudzené diela. Pod jej velením boli obnovené: obrazáreň, slávnostné schodisko, Rytierska jedáleň, zrekonštruované zariadenie osobných komnát Pavla I., Čínska modrá obývací izba, spálňa Márie Fiodorovny a ďalších siení Jekaterinského paláca.

Z historických záznamov Very Vladimirovny Lemusovej „O evakuácii múzejných pokladov z mesta Puškin“, r. 1980

Balenie, evakuácia a zakopávanie cenných múzejných exponátov mesta Puškin trvalo 83 dní, od začiatku vojny až do obsadenia mesta hitlerovskými vojskami (17. 9. 1941). ... V nedeľu 22. júna 1941 obyvatelia Leningradu, vylákaní krásnym slnečným počasím (po dlhšom upršanom období) a návštevníci z iných miest, veselé, vyparadené zástupy zaplavili aleje parkov a múzejné siene. No pokojný život sovietskych ľudí trval len dopoludnia. ... Puškinské parky sa vyľudnili a stíchli. Palácové múzeá sa zatvorili. O druhej popoludní sa na námestí pred palácom uskutočnilo stretnutie. Riaditeľ Vladimír Ivanovič Laduchin vyzval všetkých pracovníkov palácových múzeí na splnenie svojej občianskej povinnosti (on sám čoskoro odišiel na front). ... Od toho dňa sa náplňou a zmyslom našich životov stalo vyberanie, balenie a odosielanie starožitných obrazov, nábytku, obťahových látok, porcelánu a množstva iných predmetov historicky-umeleckej hodnoty do vnútrozemia. V puškinských múzeách ich bolo viac ako 72 000 (72 554 exemplárov).

V tom čase sa ešte nehovorilo o možnosti obsadenia mesta Puškin hitlerovskými vojskami. Sústreďovalo sa hlavne na ochranu múzejných priestorov pred požiarmi a otrasmi počas bombardovania, pred črepinami z nábojov zbraní ďalekého dostrelu. ... Na konci augusta bola už polovica okien v pompéznych enfiládach zahlobených zvonka hrubými doskami. Steny Jantárovej komnaty potiahnuté cigaretovým papierom oblepili látkou. Podobné bezpečnostné opatrenia boli urobené na sklom obkladanú spálňu Kataríny II. Vo všetkých sieňach boli pripravené vrecia s pieskom a sudy s vodou, vedľa nich lopaty, kliešte, zmetáky. ...

Paralelne s konzerváciou múzejných budov prebiehalo aj zakopávanie parkových sôch. Neďaleko ich pôvodného miesta sa vykopali jamy, do ktorých sochy s pomocou zdviháka ukladali. Ich rozmery sa pohybovali od jedného do dvoch metrov. Sochy ukladali na dosky, zasypávali pieskom a navrch sypali hlinu do úrovne okolitej pôdy.

Zo začiatku sme sa báli, že nebudeme vedieť spraviť všetko tak, ako by sme mali, no tento strach bolo treba nevyhnutne prekonať a nespomaľovať tempo. ...

Raz sme sa rozhodli hádať, čo nás čaká v budúcnosti, a len tak naslepo sme otvorili knihu poézie od A. K. Tolstého, ktorá sa náhodne objavila v správcovskej miestnosti. A čo sme nezistili? Celkom nečakaná, no priam až zvláštna príhodná veršovaná odpoveď na našu náladu nás čakala v jeho básni Prázdny dom venovanej (ako sme sa dozvedeli z komentárov) rodovému hniezdu Razumovských – predkom básnika.

Stojí opustený nad spiacim prúdom
kde sa klonia listy vrby,
na slávu Rastrellim postavený dom,
prastarý štít, staré erby.

Krajina mlčí prostred mŕtveho sna,
na oknách rozbitých sa hrá luna.

A ešte:

Do ticha zvonu, pokojne driemajúceho, z náletu ťažká bomba zaznela; s treskom sa rozprskli črepiny dokola...

Nijaké mystické nálady nám neboli vlastné. Ani verše A. Tolstého nemali žiadnu spojitosť s Jekaterinským palácom. No v tom momente sa nám ten dom zdal veľmi blízkym a drahým a práve s ním sme spájali naše osudy.

Po takomto pokuse zazrieť budúcnosť sa nám už do podobných aktivít viac nechcelo. Len účasť na spoločnej obrane pred nepriateľom nám pomáhala udržať si duševnú rovnováhu. O týždeň sa evakuácia múzejných exponátov obnovila, hoci nadobudla trochu inú podobu: už nebolo možné vyvážať predmety za hranice Leningradskej oblasti. Od prvého do desiateho septembra nákladné autá vyvážali veci do Isaakijevského chrámu. ...

Vzdialené dunenie bojov v Gatčine 8. – 9. septembra (rachot zbraní, ohnivé výbuchy) svedčili o bezprostrednej blízkosti nepriateľa a o jeho barbarských činoch. 10. september bol posledný deň evakuácie inventára z Puškina. 13. septembra sa začalo neprerušované bombardovanie mesta Puškin, počas nasledujúcich dvoch dní podporované aj delostrelectvom. Počas rýchlych presunov z hlavnej budovy paláca do služobného korpusu sa bolo neraz treba hodiť na zem a chrániť sa pred nebezpečne ostrými črepinami. ...

Svornosť v práci aj v životnom režime nás chránila pred strachom: ostalo nás v skupine len niekoľko (z odborných pracovníkov len traja), cítili sme sa nerozlučne spojení a potrební jeden pre druhého.

15. septembra cez deň vletel od námestia do strednej časti paláca prvý granát. Rozbil stenu a zničil dve miestnosti na medzипoschodí: Malú jedáleň a Pracovňu Alexandra I.

Takmer súčasne bolo zničené pozlátané kovové lemovanie jednej z hlavných veží palácového kostola a hneď za tým bola strhnutá časť strechy v ľavej časti kupoly.

Majestátna budova Jekaterinského paláca sa otriasala ako počas zemetrasenia. Okenné sklá sa s ohlušujúcim rachotom trieštili na márne kúsky. Padol súmrak a nad Alexandrovským parkom vzbĺkla ostrá žiara ohňa – v Čínskom divadle horelo.

S hlasným hrmotom a škripotom sa zrútili krokvy a strecha: vietor rozdúchal horiace kusy výzdoby a opony. Požiarnici sa však k ohňu nemohli priblížiť pre neutíchajúcu ostrú paľbu.

Zdalo sa nám, že musíme nejako pomôcť. J. L. Turovová, ktorá sa v tom čase nachádzala v Alexandrovskom paláci, si zapísala do denníka: „Stála som a pozerala, ako horí to, o čo som sa starala. Všetko to bolo ako vo sne, chce sa ti kričať, ale hlas neposlúcha, chceš utekať, ale nohy akoby boli z olova. Pomaly som odišla preč. Čo má robiť strážca, keď sa všetko rúca? Nevedela som, čo robiť.“ ...

Bolo načase odísť: za týchto okolností, keď už sme nemohli veci evakuovať, sme nemali prečo ostávať v prvej frontovej línii. ... Ale opustiť palác, ako raneného priateľa na bojisku, nám pripadalo ako zrada. ...

Na svitaní posledného dňa pred obsadením Puškina hitlerovskými vojskami zostala už len skupina mladých zamestnankýň palácovej ochrany (ktoré sa starali o deti) a odborní pracovníci múzea na svojich miestach (Popovová, Turovová, Lemusová). Rozhodli sa, že do Leningradu pôjdu pešo. Bolo 16. septembra šesť hodín ráno. Takmer behom sme prešli krížom cez mesto, aby sme sa vyhli stanici, kde bolo ostreľovanie najintenzívnejšie. Vyšli sme na pole a vydali sme sa smerom k Strednej Rogatke (teraz dedina Šušary). Po príchode do Kupčina sme sa celkom vysilení z veľkého fyzického aj psychického napätia rýchlo hodili do trávy, vystrašení vzdušným súbojom nad našimi hlavami. Keď sme po chvíli zdvihli hlavu, prekvapení sme uvideli vlak so štyrmi vagónmi pomaly sa uberajúci smerom k Leningradu. Bolo to ako zázrak. Na náš žalostný krik a prosby rušňovodič zastavil vlak a my sme sa cítili zachránení. Tento rozprávkový vlak sa ešte veľakrát počas cesty do mesta zastavil a bral všetkých, komu sa podarilo vyslobodiť z klieští nepriateľa.

◆◆◆

Mgr. Agáta Nechajová
Podhorie 177
01318 Lietava
agata.nechajova@gmail.com

1. CENA SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI PREKLADATEĽOV ODBORNEJ LITERATÚRY

Volám sa **Jakub Lukáč**, študujem na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v študijnom programe prekladateľstvo a tlmočníctvo v kombinácii španielsky jazyk a literatúra – taliansky jazyk a literatúra. Tento rok som sa zapojil do prekladateľskej univerziády po prvýkrát, ale určite plánujem zúčastniť sa jej aj v budúcnosti. Láka ma najmä oblasť odborného prekladu, predovšetkým čokoľvek súvisiace s fyzikou alebo elektronikou. Zároveň nevylučujem možnosť venovať sa v budúcnosti vyučovaniu či už španielskeho alebo talianskeho jazyka.

Výber textu bol podmienený v prvom rade mojím záujmom o technológiu a jej fungovanie. Autor **Iván Rivera** je inžinier a venuje sa železničiarkej problematike do hĺbky, čomu zodpovedá využitie mnohých odborných termínov. Vďaka tomu, že som vyštudoval elektrotechnickú strednú školu, som väčšine termínov a vysvetlení ako-tak rozumel, napriek tomu som však bol nútený konzultovať železničiarске internetové fóra a slovníky. Jedným z hlavných problémov, na ktoré som pri preklade narazil, bolo rozšírené používanie bohemizmov v tejto oblasti. Musel som sa niekoľkokrát rozhodnúť medzi termínom bežne používaným ľuďmi z odboru a oficiálnym slovenským slovom, ktorému však takmer nikto nerozumie. Vo všeobecnosti bol článok napísaný zrozumiteľným a pútavým štýlom, hoci bolo potrebné nenechať sa uniesť španielskou syntaxou.

WINTER IS COMING: OHEŇ, ĽAD... A VLAKY IVÁN RIVERA

Preklad: *Jakub Lukáč*

V najkrutejšej z krutých zím, v okolí staníc veľkého železničného uzla severoamerického Stredozápadu sa odohráva scéna ako zo zatiaľ nepoznaného kruhu pekla z čias Danteho: ohromné rušne ťahajú vlaky cez koľaje v plameňoch.

S príchodom vlny chladu, ktorá zasiahla veľkú časť Spojených štátov, sa ku mne dostali novinky. „Fíha, je taká zima, že zapalujú koľajnice!“ Novinári a laici

vo svete železníc sú rovnakou mierou udivení a prekvapení niečím zjavne absurdným a zároveň pozoruhodným. Prečo v Chicagu horia koľaje? A prečo tu nie, keď je zima ako v ruskom filme?

Šokujúce, ale nie novinka

Vlakové koľaje sú skutočne odolná infraštruktúra. Sú schopné znášať klimatické podmienky, ktoré v srdciach smrteľníkov vzbudzujú hrôzu. Dva jednoduché príklady ako dôkaz: Transsibírska magistrála funguje od roku 1916 a je kompletne elektrifikovaná od roku 2002. Prechádza 9289 neúprosnými kilometrami medzi Moskvou a Vladivostokom.

Na druhej strane, aj keď zatiaľ ešte len pár mesiacov (od roku 2018) funguje komerčne vysokorýchlostná železničná trať Haramain v Saudskej Arábii. Spája mestá Mekka a Medina cez 449 kilometrov púšte. Rovnako, ako je problémom v púšti piesok, v oblastiach s chladným podnebí je to sneh a ľad. Pri samotných koľajach nedochádza k poškodeniu kvôli nízkym teplotám, pokiaľ nedosiahnu hodnoty prekračujúce hranicu, na ktorú boli navrhnuté — neskôr o tom ešte budeme hovoriť. Súčasťou systému sú však pohyblivé časti a každý inžinier môže potvrdiť, že to, čo sa hýbe, sa vždy pokazí prvé. A čo sa to v koľajach teda hýbe?

Niečo sa v koľajach hýbe

Keď si predstavíme vlakové koľaje, je ľahké nechať sa uniesť zjednodušenou predstavou žiariacich kovových koľajníc, ktoré sa paralelne spájajú na horizonte čarom perspektívy. Stanice však majú viac než jednu koľaj a je nevyhnutné umožniť, aby sa táto mnohorakosť koľají križovala a dovolila vlakom, ktoré cez ňu prechádzajú, presunúť sa z jedného páru koľajníc na druhý. To sa dosahuje prostredníctvom takzvaných *koľajových križovatiek*. Medzi najznámejšie z nich patria výhybky, taktiež nazývané výmeny jazykov alebo ľudovo skrátenu verziou „jazyky“.

Ako funguje výhybka

Samotné jazyky sú časti koľajníc, ktoré sa spolu zároveň presúvajú medzi opornicami koľají vďaka remeňom poháňaným motorom. Keď motor príde na koniec, buď na jednom alebo na druhom okraji, mechanicky sa prichytí tak, aby pri prejazde obrovská váha vlaku neposunula jazyky mimo, čo by spôsobilo, že jedna

časť vlaku by išla po jednej koľajnici a druhá časť po príľahlej. Viete si predstaviť, aké by to malo následky.

Sneh, ale najmä ľad, ktorý sa tvorí zhutnením snehu, dokáže zablokovať pohyb motora poháňajúceho jazyky, zabraňujúc tak vlakom zmeniť koľaj, čím zároveň ohrozuje bezpečný chod systému. Skúste si to predstaviť: okrem iného by značky zmenili svoj stav (alebo „vzhľad“, ako radi hovoríme my železničiar) spolu s prichytením jazykov. Ak by sa jazyky nedokázali prichytiť, značkám by sa nedalo dôverovať a neexistovali by bezpečné trasy, došlo by k riziku vykoľajenia. V mrznúcich oblastiach je kvôli tomu nevyhnutné mať k dispozícii nejaký druh systému schopného čistiť koľaje na týchto kritických miestach. Už nie sme v 19. storočí a je neprijateľné, aby túto prácu vykonávali robotníci lopatou.

Jazykové ohrevy

Ludská genialita priniesla celú škálu technológií na vyriešenie tohto problému. To, čo vidíme na videu zo začiatku článku, je plynový ohrev, ktorý funguje obdobným spôsobom ako plynové sporáky *v reštauráciách*, vrátane zariadení automatického zapalovania. Otvorený oheň je bezpochyby pozoruhodný, ale je problémom pre iné časti systému: podvaly.

Všetci si predstavíme veľké, zvyčajne drevené kusiská so zábavným názvom, ktoré spájajú koľajnice. Problémom je presne to „drevené“. Oheň a drevo spolu nevychádzajú práve najlepšie. Na koľajových križovatkách vybavených plynovým ohrevom je bežné, že sa musí meniť niekoľko podvalov ročne kvôli tepelnému poškodeniu.

V Spojených štátoch však železničná technológia nevyniká tým, že by bola pokročilá. Iné železničné siete, napríklad španielska, už nepokladajú nové drevené podvaly – v súčasnosti sa používajú monoblokové podvaly z betónu. Prírodzene, ani jazykové ohrevy nefungujú na plyn. Istú dobu používaný horúci vzduch prenechal miesto novej generácii elektrických jazykových ohrevov, ktoré využívajú Joulovo teplo a generujú teplo rovnakým spôsobom ako prenosné domáce ohrievače. Súprava rezistorov v integrovaných obvodoch sa stará o to, aby sa teplota pohyblivých častí výhybiek držala nad nulou a zabránilo sa tak tvorbe ľadu.

Nasledujúca generácia jazykových ohrevov bude takisto elektrická, ale bude založená na generovaní tepla pomocou elektromagnetickej indukcie. Elektromagnetické pole indukované cievkami, ktorými prechádza striedavý prúd, indukuje zároveň prúdové slučky (takzvané vírivé prúdy) vnútri kovovej, ocelevej hmoty koľajníc. Tieto prúdy sa premenia na teplo, znova vďaka Joulovmu efektu, keďže odpor pri prechode prúdu koľajnicami nie je nulový. Ako môžeme vidieť, je to akoby sme boli schopní kedykoľvek na želanie generovať odpory v odpo-

rových ohrevoch, ale *vo vnútri* kovu. Nie je prekvapujúce, že efektívnosť premeny elektrického prúdu na teplo dosahuje oveľa vyššie hodnoty, až 80 % (oproti približne 20 % pri odporových ohrevoch).

Ale ved' zapalujú koľajnice!

Zdá sa, že táto vlna chladu, pri ktorej teploty klesajú až na $-40\text{ }^{\circ}\text{C}$, núti prevádzkových pracovníkov doslova *zapalovať* celé úseky koľají, aby ich mohli opraviť. Čo sa vlastne deje?

Ako každý materiál, aj oceľ v koľajniciach reaguje na teplotné zmeny. Môže sa zmršťovať alebo rozťahovať v závislosti od toho, či ochladzujeme alebo zohrievame okolité prostredie. Pri viac-menej rovnom objekte ako je železničná koľajnica sa zmena riadi jednoduchým koeficientom teplotnej rozťažnosti, čo sa rovná 11 alebo 12 mikrometrom na meter a stupeň teploty (nezáleží, či ide o Kelviny alebo o stupne Celzia, pretože hovoríme o teplotnej zmene, nie o absolútnych hodnotách a obidve stupnice sú *rovnako veľké*).

Toto malé rozťahovanie alebo zmršťovanie sa hromadí meter po metri, a preto pre 72 metrov dlhé koľajnice pri teplotnej zmene 30 stupňov (typickej za jeden deň v oblastiach s kontinentálnym podnebím počas leta) už hovoríme o takmer 2,6 centimetrových výkyvoch – pre Američanov, je to viac ako jeden palec. Toto je pôvod dilatačných spojov, škár medzi koľajnicami (ktoré sa zaisťujú plochými kovovými súčiastkami priskrutkovanými z oboch strán úzkej časti koľajnice) a zároveň aj tradičného hrkotania vlaku. *Drn-drn, drn-drn...* Na väčšine európskych tratí už hrkotanie nepočujeme, pretože tu koľajnice zvárame na mieste prostredníctvom procesu zvaného aluminotermické zváranie. Následné brúsenie vysoko zvyšuje komfort jazdy a je dôležitým faktorom pri zaisťovaní hladkého pohybu na vysokorýchlostných tratiach. Rozťahovanie, prirodzene, nezmizne. Tento problém sa rieši použitím špeciálnych koľajových križovatiek, medzi ktoré sú na dlhých úsekoch z obidvoch strán vsunuté zrezané koľajnice. Týmto spôsobom sa udržiavajú kolesá vlakov pod konštantným uhlom.

Koľajnice železničných tratí sa pokladajú takým spôsobom, aby fungovali správne v čo najvyššom možnom teplotnom rozsahu. Preto sa pri výpočtoch berie do úvahy neutrálna teplota rozťažnosti, ktorá by mala zodpovedať mieste polozenia koľajnic (najčastejšia hodnota). Pri príliš vysokých teplotách by sa koľajnica rozťahovala viac, ako je kapacita dilatačných spojov (alebo pri špeciálnych koľajových križovatkách zvarov koľajnic) na udržanie tohto rastu, čo by spôsobilo napätie a v krajnom prípade by došlo k narušeniu rovného profilu. Inak povedané, koľajnica by vyzerala ako pohodená šnúrka od topánok. Naopak, v prípade, ktorým sa zaoberáme, príliš nízke teploty môžu zmrštiť kov do takej miery, že

skrutky, ktoré držia dilatačné spoje, sa zlomia. Dokonca aj malé trhlinky zapríčinené únavou ocele sa rozšíria a spôsobia zlomenie koľajnice.

Napravovať tieto nedostatky uprostred mrazov je poriadna výzva, keďže je potrebné ohrievať nové koľajnice takým spôsobom, aby sa znova nezlomili – tentokrát kvôli rozťahovaniu, keď chlad prejde. Preto robotníci trpia v teplotách, pri ktorých pri vydychovaní zamrzá para. Zapaľujú laná nasiaknuté petrolejom a opravujú dilatačné spoje, aby sa predišlo vykoľajeniam. A nielen železnice niečo vydržia, ale takisto aj železničiari.

◆◆◆

Jakub Lukáč
Štúrova 18
900 31 Stupava
thejukub@gmail.com

2. CENA SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI PREKLADATEĽOV ODBORNEJ LITERATÚRY

Volám sa Dominika Piecková a pochádzam zo Žarnovice. Študujem ruský jazyk v interkultúrnej a obchodnej komunikácii na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Prekladanie ma vždy fascinovalo, a tak som chcela vyskúšať Prekladateľskú univerziádu a umiestnenie na tejto súťaži považujem za veľký úspech. V budúcnosti by som sa rada venovala prekladu aspoň okrajovo.

Východiskový text som si vybrala, pretože ma vždy zaujímalo, či človek môže ovládať silu vôle alebo ju má geneticky podmienenú a je voči nej tak povediac bezmocný.

TRIUMF VÔLE: JE MOŽNÉ NAUČIŤ SA OVLÁDAŤ SILU VÔLE? IRINA JAKUTENKO

Preklad: Dominika Piecková

Prečo niektorí ľudia majú všetko a druhí nič? Vedci zistili, že kľúčom k úspechu v živote nie je rozum, krása ani bohatstvo, ale sila vôle. Príroda nás však obdarila schopnosťou ovládať svoje momentálne pohnútky. Táto schopnosť je u rôznych ľudí odlišná. Ľudia so slabou vôľou sa z fyziologického hľadiska líšia od tých, ktorí nemajú problém so sebakontrolou.

Hlavné kritérium úspechu

Vlastnosť, ktorá určuje, koľko toho človek v živote dosiahne, objavil začiatkom 80. rokov minulého storočia stanfordský psychológ Walter Mischel. A prekvapivo sa mu to podarilo vďaka cukrovinkám. V 60. rokoch vedec v rámci experimentu ponúkal deťom vo veku 4 až 5 rokov cukríky marshmallow, pričom každé dieťa dostalo na výber: mohlo zjesť cukrík hneď alebo počkať 20 minút a dostať za odmenu ešte jeden. Odolať pokušeniu, keď dieťa ostalo zoči-voči lahôdke samo,

dokázala len tretina detí. Po 20 rokoch Mischel vyhľadal účastníkov experimentu a zistil, že neoblomné deti sú v živote oveľa úspešnejšie ako ich rovesníci, ktorí neobstáli v tzv. marshmallow teste. Lepšie sa učili na základnej škole aj na vysokej škole, dokázali dlho sústredene pracovať, zarábali viac peňazí a mali menšiu tendenciu priberať. Mischelovi kolegovia, ktorí sa pustili do overovania daných skutočností, zistili, že u ľudí so schopnosťou ovládať svoje momentálne túžby je nižšia pravdepodobnosť závislosti akéhokoľvek druhu. Títo jedinci sa nezadlžujú, nespávajú s neznámymi ľuďmi, ich manželstvá sú trvácnejšie a viac sa starajú o svoje zdravie.

Neschopnosť odolávať impulzom môže znegovať akékoľvek pozitívne vlastnosti. Práve preto je sebakontrola najspoľahlivejším prorokom úspechu v živote. Dokonca aj veľmi inteligentný zamestnanec môže dostať výpoveď, ak nedokáže odolať pokušeniu hrať po nociach počítačové hry. Krásna žena, ktorá nevie dostatočne ovládať svoje emócie vrátane tých negatívnych, ostane sama. Ten, čo sa stane rukojemníkom hracích automatoch, rýchlo príde o všetky peniaze. Prirodzene chudý človek, ktorý sa nedokáže zriecť nezdravých potravín, sa sám sebe postará o obezitu.

Emocionálna labilita

Koláčiky, televízne seriály, sociálne siete, zvodní a krásni neznámi alebo neznáme, cigarety a alkohol lákajú ľudí, pretože vyvolávajú emócie. Z evolučného hľadiska vznikli emócie oveľa skôr ako vedomá činnosť. Emócia je systém rýchleho reagovania, ktorý pomáhal už našim dávnyim predkom prežiť v neustále meniacom sa a zároveň nebezpečnom svete. Všetko, čo prispelo k prežitiu a rozmnožovaniu – sladké a masťné jedlo, sexuálne príťažliví partneri, možnosť nerobiť nič, vyvolávalo kladné emócie. Je veľmi náročné odolať im, pretože túžba trebárs dať si pizzu vyvoláva celý komplex fyziologických reakcií: vylučovanie slín v ústach, tráviacej šťavy v žalúdku a hormónov v žľazách.

Supermarkety, rýchle občerstvenie, drogy, nákupné centrá a aj videohry sú nedávne vynálezy a emočný systém na ne zo zvyku reaguje ako na užitočné podnety. Emočné impulzy vznikajú v starej časti mozgu nazývanej limbický systém. U niektorých ľudí je až príliš aktívny, a práve preto takíto ľudia oveľa ťažšie odolávajú pokušeniu. V roku 1954 americkí vedci James Olds a Peter Milner názorne predviedli, čo by sa stalo, keby sme limbický systém vydráždili na maximum. Keď potkanom implantovali do mozgu elektródy, stimulovali jadro limbického systému, nazývané centrum pôžitkov. Keď Olds a Milner hľadavcom umožnili regulovať prúd pomocou pedálu, zvieratá prestali jesť a piť a svoje dni trávil len tým, že donekonečna stláčali pedál. Rekordérom sa to podarilo urobiť 700-krát za hodinu!

Brzdíaci systém

Aby sa zabránilo zničeniu organizmu v dôsledku nadmernej aktivity limbického systému, v mozgu existujú špeciálne brzdy. Jednou z nich je predná cingulárna kôra. Vďaka tejto zóne si uvedomujeme, že je potrebné zdržať sa impulzívneho konania. Keď vedci vyzývali dobrovoľníkov, ležiacich v skeneri MRI, aby potlačili nutkanie urobiť niečo nevhodné, ich predná cingulárna kôra sa rozsvietila. Čím aktívnejšie táto časť pracovala, tým menej podliehali dobrovoľníci pokušeniam. Vzhľadom na rozdiely v stavbe mozgu u niektorých ľudí cingulárna kôra funguje horšie ako u iných, a keď čelia pokušeniu, napríklad ponuke dať si ďalší pohár, aj napriek tomu, že skoro ráno idú do práce, pravdepodobne mu podľahnú skôr než ostatní. Napriek tomu, že si uvedomujú nesprávnosť svojho konania, nedostatočná činnosť ich cingulárnej kôry umožní limbickému systému spustiť silnú emocionálnu reakciu a z jedného pohára sa razom stanú tri či päť.

Niekedy však ani optimálne fungujúca predná cingulárna kôra nie je schopná zabrániť nežiaducemu konaniu. V roku 2007 výskumníci z Inštitútu pre výskum vedomia a vedy o mozgu v Lipsku žiadali dobrovoľníkov, aby zastavovali pohyb ručičky na ciferníku pomocou tlačidla. Občas museli dobrovoľníci na poslednú chvíľu upustiť od svojho zámeru. Vtedy sa v ich mozgu prudko aktivovala ešte jedna zóna – dorsomediálna prefrontálna kôra. Tí, u ktorých táto zóna nepracuje dostatočne intenzívne, častejšie podliehajú náhlym túžbam, lebo nedokážu zmeniť svoje úmysly, a to ani v prípade, že si uvedomujú ich škodlivosť.

Napokon niekedy si človek nedokáže odpustiť porciu koláča alebo cigaretu, hoci si už stokrát slúbil, že začne so zdravým životným štýlom. Súvisí to s tým, že má mimoriadne aktívnu ďalšiu zónu mozgu, a to predný ostrovček. Táto časť je zodpovedná konkrétne za pocit znechutenia a pre ľudí, u ktorých je príliš výkonná, je odopieranie si pôžitkov, hoci aj škodlivých, rovnako nepríjemné ako privoňanie k odpadkovému košu. Majitelia hyperaktívneho predného ostrovčeka sú fyzicky znechutení, keď majú vypnúť ďalší diel svojho obľúbeného seriálu, a aby predišli nepríjemným pocitom, radšej s pokušením nebojujú.

Hlavný veliteľ

Hlavná zóna, ktorá v konečnom dôsledku určuje, či človek dokáže odolávať pokušeniu, aby dosiahol globálny cieľ, je prefrontálna kôra. Vyvinula sa u primátov, ale naplno sa prejavila až u predchodcov človeka po tom, čo sa oddelili od predkov šimpanza. Prefrontálna kôra je „najmúdrejšia“ časť nášho mozgu, pretože práve ona z nás robí ľudí. Okrem iného určuje, či náš mozog po posúdení všetkých emočných „za“ a racionálnych „proti“ napokon dokáže odolať lákadlu alebo nie.

V roku 2010 neurofyziológovia zo Švajčiarska a USA názorne ukázali, čo sa stane, ak prefrontálnu kôru vylúčime z procesu rozhodovania. Výskumníci ponúkli dobrovoľníkom 30 švajčiarskych frankov s tým, že ak si ich nevezmú hneď a zastavia sa v laboratóriu po dvoch týždňoch, dostanú ešte sedem frankov navyše. Dobrovoľníci sa mali rozhodnúť, kým ležali v prístroji, ktorý prostredníctvom magnetického poľa zasahoval do činnosti niektorých zón v ich mozgu. Tí, ktorým dočasne „deaktivovali“ prefrontálnu kôru, dvakrát častejšie uprednostňovali nižšiu sumu. Chceli peniaze hneď a nie čakať dva týždne len preto, aby dostali o 7 frankov viac.

Vedci naschvál ponúkali odmeny s nie príliš odlišnou hodnotou, pretože práve s takýmito situáciami sa v živote stretávame často. Ak sa vzdáme niečoho príjemného, napríklad posedenia s priateľmi kvôli tréningu, neprinesie nám to okamžitý úžitok. Na to, aby boli výsledky viditeľné, budeme sa musieť niečoho vzdať v prospech posilňovne aspoň na niekoľko mesiacov. Nedostatočne aktívna prefrontálna kôra nedokáže poraziť limbický systém, a tak si človek povie, že podľahnúť pokušeniu nebude až taká tragédia.

Genetické predispozície

Ale prečo u nešťastníkov so zlou sebakontrolou dané zóny mozgu nefungujú tak ako u majstrov pevnej vôle? Vo výskumoch sa preukázala rozdielnosť v syntéze a funkcii neurotransmiterov u rôznych ľudí. Neurotransmitery sú biochemické prenášače, pomocou ktorých sa príkazy z mozgu menia na konkrétne činy. K hlavným neurotransmiterom sebakontroly patria dopamín a sérotonín, ktoré určujú, ako mozog vníma príjemné pocity. Ak tento základný mechanizmus zlyhá, človek si až príliš potrpí na pôžitky a také potešenie, ktoré má na dosah okamžite a napríklad nový „like“ v sociálnych sieťach hrá dôležitejšiu úlohu, než možný kariérny postup, ktorý síce prináša oveľa viac výhod, ale treba naň počkať.

Vedci boli dlho presvedčení, že práve dopamín nám prináša potešenie. V posledných rokoch sa však zistilo, že táto molekula nám len dáva predtuchu potešenia, tým, že vytvára „pohnútku“. Aby sa jej človek zbavil, snaží sa čo najrýchlejšie získať to, po čom túži. Dopamínový nepokoj zapríčiňuje nočné nájazdy na chladničku a mrhanie časom surfovaním po internete, zatiaľ čo sa človeku kopí práca.

Druhou látkou, ktorá určuje, či sa budeme pevne držať svojich plánov, je sérotonín. Tento neurotransmiter nám dáva pocit pohody a spokojnosti. Pri jeho nedostatku sa človek cíti zle a pokúša sa zbaviť týchto negatívnych pocitov pomocou niečoho príjemného, napríklad torty alebo ôsmeho páru nových topánok.

Za metabolizmus týchto dvoch neurotransmiterov zodpovedajú desiatky génov. Ich „zlé“ varianty súvisia s najrozličnejšími poruchami sebakontroly. Ľudia so slabou vôľou majú často „chybne“ verzie génov, ktoré kódujú receptory, zachytávajú sérotonín a dopamín a prenášajú ich príkazy bunkám. Z tohto dôvodu sa v zónach, ktoré sú zodpovedné za sebakontrolu, nachádza príliš málo receptorov, a preto má mozog s nedostatkom príjemných pocitov snahu dopĺňať ich iným spôsobom, napríklad hraním počítačových hier, alkoholom alebo sladkosťami.

Víťazné stratégie

Ak človek nemá šťastie na gény, ktoré určujú funkciu a štruktúru „vôľových“ zón v mozgu, budú preňho vždy pokušenia oveľa nebezpečnejšie ako pre ľudí, ktorí majú vhodnú genetickú výbavu. To však neznamená, že títo ľudia sú predurčení na obezitu, alkoholizmus, rozvod a výpoveď z práce. Múdrrou stratégiou správania môžu dosiahnuť dlhodobé ciele. Základným pravidlom pre majiteľov „nevydareného“ mozgu je vyhýbať sa pokušeniam. Ak uvidia, zácítia alebo sa dotknú príťažlivého objektu, s najväčšou pravdepodobnosťou nebudú schopní zastaviť impulz limbického systému, ktorý sa bude snažiť získať chýbajúce príjemné pocity. Stratégiu vyhýbania sa pokušeniu nevedomky použili aj vytrvalé deti z Mischelových experimentov. Deti, ktoré vydržali 20 minút, kým sa vedec vrátil, sa odvracali od cukríkov, zakrývali si oči a všemožne sa snažili odpútať svoju pozornosť od maškrty.

Ak nie je možné vyhnúť sa stretnutiu s pokušením, dá sa uplatniť iná stratégia a tou je zameranie sa na najabstraktnejšie vlastnosti vábivého objektu. Keď Mischel navrhol deťom, aby mysleli na to, aký je cukrík chutný, takmer žiadne z nich nedokázalo vydržať 20 minút. Keď im však odporúčal predstaviť si marshmallow ako nadýchaný obláčik, výrazne sa zvýšil počet detí, ktoré dokázali odolať.

Tretou možnosťou je vytvoriť si podmienky, pri ktorých nie je možné vyhnúť sa nepríjemnej, aj keď užitočnej činnosti s cieľom urobiť si malú radosť. Napríklad, ak si predplatíte individuálne hodiny s trénerom namiesto skupinového tréningu, nevedomky používate tento postup. Ak sa totiž dohodnete s konkrétnou osobou, je oveľa zložitejšie vynechať tréning.

Nedostatok pevnej vôle je vážny problém, ktorý ľuďom kazí život a nepriaznivo sa odráža na ekonomike. V dnešnom svete plnom pokušení je obzvlášť aktuálny. Bežný sedliacky rozum na populárne rady nestačí, pretože nezohľadňuje osobitosti neurotransmiterov jednotlivých ľudí. Čím viac sa vedci dozvedia o fungovaní mozgu, tým lepšie porozumejú skutočným príčinám slabej vôle

a budú vedieť účinnejšie poradiť, ako s ňou bojovať. Je možné, že sa raz objavia tabletky proti slabej vôli zamerané na nedostatky konkrétnej osoby. Súdiac podľa toho, ako rýchlo sa disciplíny skúmajúce mozog rozvíjajú, dlho čakať nebudeme.

◆◆◆

Dominika Piecková
Kľakovská 878/7
966 81 Žarnovica
pieckovadomail.com

3. CENA

SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI PREKLADATEĽOV ODBORNEJ LITERATÚRY

Volám sa **Daniel Kvetoslav Jursa**, mám 23 rokov. Som študentom bakalárskeho štúdia, učiteľstvo akademických predmetov anglický jazyk a literatúra a história na Univerzite Komenského v Bratislave. Medzi moje akademické záujmy patrí štúdium starovekých civilizácií, jazyky, migrácia, dejiny totalitných režimov, teológia, medzinárodné vzťahy atď. V súčasnosti by som sa chcel viacej venovať štúdiu starovekého Egypta. V budúcnosti by som sa rád venoval štúdiu vývoja civilizácií ako aj vplyvu migrácie na súčasný svet.

Albert Tobias Clay bol americký historik a lingvista. Bol profesorom asýriológie a babylonskej literatúry na Yale University. Jeho knihu *Light on the Old Testament from Babel* som si vybral preto, lebo sa zaujímam o Starý zákon v širšom kontexte reálií starovekého sveta. Kniha je špecifická v tom, že je viac ako sto rokov stará, čiže niektoré slová a výrazy v nej sa už dnes dajú považovať za archaické, modernému čitateľovi nie príliš zrozumiteľné. A to bol aj jeden zo základných problémov, s ktorým som sa potýkal pri preklade textu. Ďalšia komplikácia spočívala v používaní historických termínov, ktorých slovenský ekvivalent sa len ťažko hľadá. Značný prekladateľský oriešok pre mňa okrem toho predstavovali aj rôzne sumerské názvy a toponymá.

BABYLONSKÁ VEŽA A BABYLONSKÝ CHRÁM

ALBERT TOBIAS CLAY

Preklad: *Daniel Kvetoslav Jursa*

Rozprávanie o Babylone v knihe Genezis je príbehom stavby Babylonského zikuratu, respektíve chrámovej veže. Každé významné mesto v starovekej Babylónii malo svoj chrám a každý chrám mal svoju vežu. Biblická babylonská veža je typom veže babylonských chrámov, akými boli napr. zikurat Babili alebo Etemenanki.

Príbeh z knihy Genezis je v jeho detailoch a opisoch prekvapivo babylonský. „Keď sa na východe ľudia pohli“ (všetky biblické texty sú preložené podľa evan-

jelického prekladu Biblie, poznámka prekladateľa) našli údolie v krajine Šineár. Najstarší známi obyvatelia údolia boli Šumeri alebo Sumeri, ľudia hovoriaci ne-semitským jazykom. Názov Šineár je bezpochyby odvodený zo slova Šungir, zvyčajne v písomnostiach ako Girsu. Niektorí odborníci tvrdia, že fyziognómia týchto ľudí zostavená z objavených pozostatkov ich umenia jasne ukazuje, že sú ne-semitskou rasou. Boli pôvodcami osobitého kultu na území južnej Mezopotámie, ktorý patril do raného obdobia. Boli zakladateľmi slávnych miest a chrámov, boli vynálezcami obrázkového písma, z ktorého sa vyvinulo klinové písmo; vytvorili literatúru a umenie, vybudovali paláce a sformulovali zákony.

Sumerská reč je aglutinačný typ jazyka a ako je všeobecne známe, je to jazyk skorších pred-semitských obyvateľov južnej časti tigrido-eufratského údolia. Semiti, ktorí prenikli na toto územie, si osvojili klinové písmo Sumerov. Veľa starých sumerských hlások využili ako fonogramy a pridali písmenám dodatočné hlásky typické pre ich vlastný jazyk. Tento jazyk bol pomenovaný akkadčina. Profesor Sayce, ktorého jazykovedný vhľad počas posledných štyroch desaťročí významne posunul dopredu poznatky asýriológie, rozlúštil prvý sumerský nápis v r. 1870. Nasledovali ho Oppert a Lenormant, ktorí značne rozvinuli znalosť tohto jazyka. Druhý menovaný uverejnil gramatiku a nazval jazyk akkadčinou. Jozef Halévy, vynikajúci orientalista, rozvinul v roku 1874 teóriu, v ktorej predpokladal, že toto ideografické písmo bolo zostavené alebo vynájdené asýrskymi kňazmi, ktorí ho používali za účelom dodania mystického rázu náboženským rituálom. I keď našiel zopár prívržencov pre svoju kryptografickú hypotézu, proti jeho stanovisku rázne vystúpili Lenormant, Oppert, Jensen, Haupt, Bezold, Sayce, Hommel a Zimmermann. Profesor Haupt, ktorý bol nazvaný „otcom Sumerskej etymológie“ svojou publikáciou *Die Sumerischen Familiengesetze* z roku 1897 stanovil pre štúdium jazyka vedecký základ. Profesor Bezold dokonca zistil, že nápis *Eme-ku* vyrytý na asýrskej hlinenej tabuľke, čo v nesemitskom texte znamená, „krajina Šumer“, bol vykladaný ako *li-sha-an Shu-me-ri*, „jazyk šumeru“. V roku 1892 Lehman publikoval prácu, ktorá uštedrila Helévymu teórii ďalšiu smrtiacu ranu. Sumerské nápisy preložené Thureau-Danginom a ďalšími potvrdili, že sumerológovia mali pravdu v sporoch ohľadom lingvistického charakteru jazyka. Ak aj ostali nejaké pochybnosti o správnosti tohto smerovania, boli len malé. Nakoniec aj Delitzsch, ktorý sa na určitý čas pripojil k Helévymu podporovateľom, zanechal jeho teóriu. Napriek tomu ju niektorí odborníci stále podporujú a pokračujú v spochybňovaní teórie sumerológov na základe filologických, etnologických a archeologických argumentov, dokonca sa pokúšajú preukázať, že celé klinové-slabičné písmo a literatúra je semitská, ako to nedávno urobil doktor Brünnow, avšak kontroverzia v tejto veci je väčšinou považovaná za prakticky uzavretú².

Najstaršie známe objavené nápisy ukazujú, že Semiti už zabrali územie Sumerov³. Či tých pár riadkov uchovaných v knihe Genezis týkajúcich sa stavby Ba-

bylonskej veže odkazuje na včasné skutky týchto útočníkov, nemôžeme určiť. Je veľmi diskutovanou otázkou, odkiaľ presne prišli. Nie je nám známe, aké bolo ich písmo, ale ako je vyššie spomenuté, zistilo sa, že prevzali písmo sumerské. Viac vieme o ich náboženstve, panteón semitských bohov sa musel podobať aspoň vo všeobecnom rámci na ten sumerský a to kvôli tomu, že existujú semitské ekvivalenty sumerských bohov. Sumerský boh *Enlil* bol stotožňovaný zo semitským Bálom. Inanna bola ekvivalentom semitskej bohyně Ištar. Zdá sa, že Semiti prijali sumerskú kultúru, ale tá bola, samozrejme, prispôbená kultúrnym špecifikám Semitov. Množstvo miest, medzi nimi napr. Lagaš (novodobý Telloh), uchovali sumerskú kultúru a jazyk až do konca ich existencie. V Nippure sa našli semitské nápisy už z doby Urumušovej a Sargónovej, avšak aj počas vlády prvej babylonskej dynastie stále plnila funkciu náboženského a právneho jazyka sumerčina. Zdá sa, že obyvateľstvo Sipparu a Babylonu sa dostalo pod semitský vplyv skôr a následkom toho nebolo iba premiešanie kultu, ale aj ľudí. Toto zmiešané obyvateľstvo sa nazýva Babylončania. Napriek tomu, že sumerský jazyk bol nahradený semitským, pisári a kňazi ho využívali až do sklonku babylonských dejín, obzvlášť ako liturgický jazyk pri chrámových bohoslužbách. Počas panovania Chammurapiho dynastie a taktiež Kasitov bolo stále veľa právnych výrazov v zmluvných spisoch zapisovaných v sumerčine. Prestali sa používať až v novobabylónskom období. Semitská babylončina bola bezpochyby jazykom bežného života počas Abrahámových dní. Z tohto dôvodu môžeme bezpečne predpokladať, že to bol patriarchov rodný jazyk, ak sa narodil v Babylónii.

Šumer, alebo tiež Šineár, je aluviálna nížina, kde „tehly slúžili namiesto kameňa.“ Pre stavebnú činnosť sa takmer výlučne využívali tehly. Kameň, ktorý sa našiel pri vykopávkach, bol importovaný z iných oblastí, najmä pozdĺž toku Eufratu zo severozápadnej Babylonie. V dôsledku toho, že ich „dobré“ vypálili a boli ako kamene, sa tehly využívali znova a znova rôznymi staviteľmi počas Babylonskej histórie. Avšak predpokladá sa, že obyčajné budovy sa v Babylónii stavali z nepálených tehál. Hlinená omietka ich zachovala neporušené, ak bolo pravidelne postarané o ich údržbu. Väčšina veľkolepých veží krajiny bola v ranom období taktiež skonštruovaná z hlinených nepálených tehál, obložené však boli buď čiastočne, alebo úplne pálenou tehlou, vďaka čomu sa zabezpečila ochrana voči živlom.

Slovo prekladané ako „sliz“, ktorý použili v príbehu o Babylonskej veži namiesto malty, v skutočnosti znamená „asfalt“. Bolo zistené, že zvlášť v ranom období bol tento materiál používaný na spájanie tehliel, ktoré držia tak pevne, že dnes, po šiestich až ôsmich miléniách neskôr, pri ich rozdeľovaní musia byť často rozlomené, aby sa mohli oddeliť. V okolí mesta Hit vzdialeného približne 80 kilometrov od starovekého Babylonu sa nachádzajú asfaltové jazierka. Sú to vlastne vodné pramene, na povrchu ktorých sa hromadí hustý asfaltový povlak.

Pramene, ktoré sú často v štádiu vzkypenia, poskytujú cenný asphalt, ktorý keď sa zozbieral, bol využívaný na rôzne účely. Ľudia s ním napríklad namazávali vnútrajšok keramických nádob, ktoré slúžili na uchovávanie tekutín, natierali s ním vnútrajšok aj vonkajšok svojich člnov, po zmiešaní s ďalšími materiálmi sa využíval na zastrešovanie a vo všeobecnosti bol využívaný ako malta.

Mesto, ktoré ľudia plánovali postaviť, je známe z vyrytých nápisov ako Babilu (Babylon). V starom zákone sa nazývalo „Bábel, lebo tam Hospodin zmiatol reč celému svetu“ (Gn 11,9). Vzhľadom na skutočnosť že Babylončania vykladali toto meno ako „Brána božia“ (*Bab-ili*), odborníci obvykle tvrdia, že hebrejská etymológia je nesprávna. Preto názov mesta nemôže byť odvodený z hebrejského koreňa *balal*, čo znamená „zmiast“. Driver tvrdí: „Je to jednoducho obľúbená etymológia, ktorá sa pohodlne hodila pre účel, ktorý mal rozprávač na mysli⁴.“ Tí, ktorí veria v doslovnú interpretáciu tejto časti príbehu, by mohli tvrdiť, že „brána Božia“ je všeobecne rozšírená etymológia sumerčiny a babylončiny. Ale koreň *balal*, „zmiast“, nebol v babylončine nájdený a v najstaršej známej zmienke o meste je meno Bábel pisateľom nápisu chápané ako „brána Božia“, čo je zistené z použitých ideografických znakov. Preto, dokiaľ nebude predmet dôkladnejšie objasnený, výraz použitý v knihe Genezis musí byť chápaný podľa tohto výkladu.

Už v roku 1743 Carsten Niebuhr s konečnou platnosťou stanovil, že ruiny Babylonu sa nachádzali v blízkosti dnešného Al Hillahu. Vychádzajúc z Hérodota však považoval Birs-Nimrúd na východnom brehu Eufratu za Babylonskú vežu. Dokonca aj v súčasnosti pohľady na túto vyvýšeninu s jej zašpicateným výbežkom ukazujú súčasný vzhľad ruín slávnej veže. V Nebukadnesarovom budovateľskom zápise, ktorý bol preložený pred niekoľkými desaťročiami, veľký staviteľ hovorí:

„V tom čase predošlý kráľ vystaval ‚Euriminanki‘ zikkurat Borsippský. Zbudoval ho do výšky 42 laktov, ale nevyzdvihol jeho vrcholok. Pred dávnymi vekmi sa chrám zrútil, jeho žľaby neboli udržiavané čisté, dážď a víchrice povytrhávali jeho tehly, obloženie sa roztvorilo, vnútorné steny sa zvalili na hromadu. Veľký boh Marduk ma učinil ochotným ho obnoviť.“

¹ Pozri Jastrow, *Nový aspekt sumerskej otázky*, Americký žurnál semitských jazykov, zväzok XXII, č. 2.

² Pre úplnú diskusiu o tomto probléme pozri Weissbach, *Die Sumerische Frage*. Taktiež pozri Prince, *Sumerský lexikón*, str. VII a ďalšie, alebo Rogers, *História Babylonie a Asýrie*, zväzok I, str. 200 a ďalšie. Okrem toho *Sumerská gramatika* od Lenormanta, ďalšie dve práce boli nedávno publikované profesormi Hauptom a Hommelom, medzitým profesor Prince začal s uverejňovaným *Sumerského slovníka*, ktorého prvá časť sa objavila v *Assyriologische Bibliothek*, na vydanie ho pripravili profesori Delitzsch a Haupt.

- ³ Ako ide tento zväzok do tlače, dozvedel som sa, že Eduard Mayer už čoskoro uverejní v *Berliner Akademie* dôležitú monografiu o ranobabylonskom umení, ktorá obsahuje novú teóriu o najstarších vzťahoch medzi Sumermi a Semitmi v Babylonii.
- ⁴ Porovnaj jeho komentáre ku knihe *Genezis*, str. 136

◆◆◆

Daniel Kvetoslav Jursa
Jozefa Gabčíka 19
901 01 Malacky
danojursa@gmail.com

ZBORNÍK
FILOZOFICKEJ FAKULTY
UNIVERZITY KOMENSKÉHO

PREKLADATEĽSKÉ LISTY 9

Vydala Univerzita Komenského v Bratislave
ako účelovú publikáciu pre Filozofickú fakultu
Univerzity Komenského v Bratislave

Redaktori: Mgr. Marián Kabát, Mgr. Lucia Podlucká
Technická redaktorka a obálka: Kristína Vozáková

Vytlačilo Polygrafické stredisko Univerzity Komenského v Bratislave

ISBN 978-80-223-4936-9